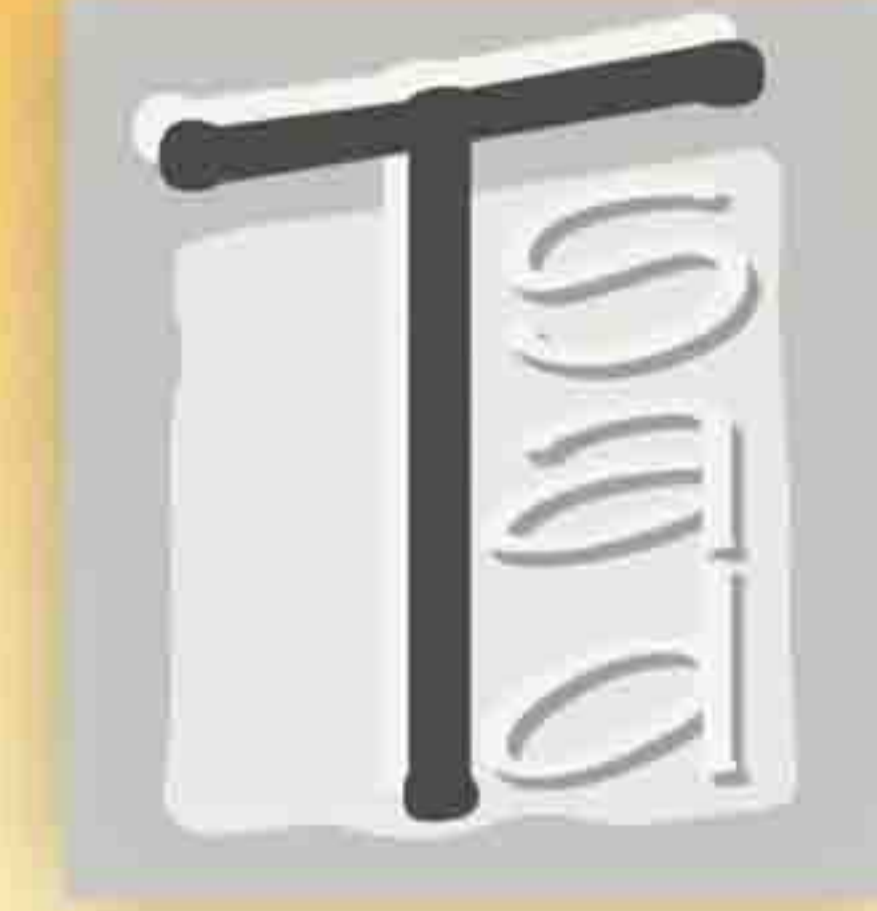

İÇİNDEKİLER

- İLKÖĞRETİM OKULLARINDA UYGULANAN OKUMA SAATLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ
Kemal KÖKSAL / Hatice DEĞİRMENCI / 11
- YAPILANDIRMACI YAKLAŞIMI BENİMSEYEN SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM SÜRECİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ
Ayşegül TURAL / 29
- BEYAZ KALE'DE "AYNA"
Aydoğan KARA / 41
- ORTAÖĞRETİME GEÇİŞ SINAVLARI İLE İLGİLİ KÖŞE YAZILARININ İNCELENMESİ
Erkan DİNÇ / İbrahim AKŞİT / 59
- AVRUPA BİRLİĞİNDE EKONOMİK KRİZ VE SİYASİ BUNALIM
Hakan ÖZKAN / 83
- BİLİNMEYEN BİR MESNEVİ: EBEVEYNİ TARAFINDAN ALTIN KARŞILIĞINDA PADİŞAHA SATILAN ÇOCUK HİKAYESİ
Murat ÖZTÜRK / 95
- JAMBIL JABAEV'İN HAYATI VE ŞİİRLERİ ÖRNEĞİNDE "KAZAKİSTAN'DA MİLLİ MÜCADELE
Enver KAPAĞAN / 115
- SİYASET VE KÜLTÜR EKSENİNDE GÖÇ VE GECEKONDU İLİŞKİSİNİN TAHLİLİ: 1950'DEN 1980'LERE İSTANBUL'A GÖÇ
Günay GÖNÜLLÜ / 133
- TASAVVUFİ İZLEKLER AÇISINDAN NECİP FAZIL'IN ŞİİRLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR OKUMA DENEMESİ
Erdoğan KUL / 163
- ÇOCUK SUÇLULUĞU VE ÇEVRE ETKİSİ
Zeynep TEZEL / Hande ŞAHİN / 195
- DİYARBAKIR MÜZESİ'NDEN "KUTSAL AĞAÇ VE KANATLI KEÇİ BETİMLİ" DÖRT YÜZLÜ BİR URARTU DAMGA MÜHÜRÜ
Esra Kaçmaz LEVENT / 207
- TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLET KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ: SOSYAL BELEDİYECİLİK
Salih BATAL / 215
- SAĞLIK ÇALIŞANLARININ HİZMETKÂR LİDERLİK ALGILARININ LİDER-ÜYE ETKİLEŞİMİ VE ÖRGÜTSEL GÜVEN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Serap Durukan KÖSE/Özgür UĞURLUOĞLU / Tuncay KÖSE / 239
- AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNE BAŞVURAN HASTALARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE SAĞLIK OKUR YAZARLIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ
Zekai ÖZTÜRK / E. Asuman ATILLA / Elif KOÇ / 263
- COĞRAFYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİ KAPSAMINDA KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Osman ÇEPNİ / Fatih AYDIN / 285

19

Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi

YIL / YEAR : 19 SAYI / ISSUE (2)
AĞUSTOS / AUGUST 2015Türkiye
Sosyal
Araştırmalar
DergisiTurkish
Journal Of
Social
Research

19

İÇİNDEKİLER

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA UYGULANAN OKUMA SAATLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	
Kemal KÖKSAL / Hatice DEĞİRMENÇİ.....	11
YAPILANDIRMACI YAKLAŞIMI BENİMSEYEN SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM SÜRECİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ	
Ayşegül TURAL	29
BEYAZ KALE'DE "AYNA"	
Aydoğan KARA.....	41
ORTAÖĞRETİME GEÇİŞ SINAVLARI İLE İLGİLİ KÖŞE YAZILARININ İNCELENMESİ	
Erkan DİNÇ / İbrahim AKŞİT	59
AVRUPA BİRLİĞİNDE EKONOMİK KRİZ VE SİYASİ BUNALIM	
Hakan ÖZKAN	83
BİLİNMEYEN BİR MESNEVİ: EBEVEYNİ TARAFINDAN ALTIN KARŞILIGINDA PADİŞAHA SATILAN ÇOCUK HİKÂYESİ	
Murat ÖZTÜRK.....	95
JAMBIL JABAEV'İN HAYATI VE ŞİİRLERİ ÖRNEĞİNDE "KAZAKİSTAN'DA MİLLİ MÜCADELE	
Enver KAPAĞAN	115
SİYASET VE KÜLTÜR EKSENİNDE GÖÇ VE GECEKONDU İLİŞKİSİNİN TAHLİLİ: 1950'DEN 1980'LERE İSTANBUL'A GÖÇ	
Günay GÖNÜLLÜ	133
TASAVVUFİ İZLEKLER AÇISINDAN NECİP FAZIL'IN ŞİİRLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR OKUMA DENEMESİ	
Erdoğan KUL	163
ÇOCUK SUÇLULUĞU VE ÇEVRE ETKİSİ	
Zeynep TEZEL / Hande ŞAHİN	195

DİYARBAKIR MÜZESİ'NDEN "KUTSAL AĞAÇ VE KANATLI KEÇİ BETİMLİ" DÖRT YÜZLÜ BİR URARTU DAMGA MÜHÜRÜ	
Esra Kaçmaz LEVENT	207
TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLET KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ: SOSYAL BELEDİYECİLİK	
Salih BATAL.....	215
SAĞLIK ÇALIŞANLARININ HİZMETKÂR LİDERLİK ALGILARININ LİDER-ÜYE ETKİLEŞİMİ VE ÖRGÜTSEL GÜVEN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	
Serap Durukan KÖSE/Özgür UĞURLUOĞLU / Tuncay KÖSE	239
AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNE BAŞVURAN HASTALARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE SAĞLIK OKUR YAZARLIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ	
Zekai ÖZTÜRK / E. Asuman ATİLLA / Elif KOÇ	263
COĞRAFYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİ KAPSAMINDA KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	
Osman ÇEPNİ / Fatih AYDIN	285

ÖNSÖZ

Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi'nin elinizdeki bu sayısı 19. yılın ikinci sayısı olarak siz kıymetli okuyucularımızın istifadesine sunulmuştur.

Bu sayımızda “*İlköğretim Okullarında Uygulanan Okuma Saatlerinin Değerlendirilmesine İlişkin Öğretmen Görüşleri*”, “*Yapılandırmacı Yaklaşımı Benimseyen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Sürecine İlişkin Öğrenci Görüşleri*”, “*Beyaz Kale’de ‘Ayna’*”, “*Ortaöğretime Geçiş Sınavları İle İlgili Köşe Yazılarının İncelenmesi*”, “*Avrupa Birliğinde Ekonomik Kriz ve Kimlik Bunalımı*”, “*Bilinmeyen Bir Mesnevi: Ana Babasınca Altın Karşılığında Padişaha Satılan Çocuğun Hikâyesi*”, “*Jambil Jabaev’in Hayatı ve Şiirleri Örneğinde ‘Kazakistan’da Milli Mücadele*”, “*Siyaset ve Kültür Ekseninde Göç ve Gecekondu İlişkisinin Tahlili: 1950-1980 İstanbul Örneği*”, “*Tasavvufi İzler Açısından Necip Fazıl’ın Şiirleri Üzerine Kavramsal Bir Okuma Denemesi*”, “*Çocuk Suçluluğu ve Çevre Etkisi*”, “*Diyarbakır Müzesinden ‘Antitetik Duran Kartal’ Betimli Bir Urartu Damga Mühürü*”, “*Türkiye’de Sosyal Devlet Kavramının Dönüşümü: Sosyal Belediyecilik*”, “*Sağlık Çalışanlarının Hizmetkâr Liderlik Algılarının Lider-Üye Etkileşimi ve Örgütsel Güven Üzerindeki Etkisi*”, “*Aile Sağlığı Merkezlerine Başvuran Hastaların Demografik Özellikleri ve Sağlık Okur Yazarlıkları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*”, “*Coğrafya Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Dersi Kapsamında Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri*” başlıklı makaleler yer almaktadır.

Bir sonraki sayımızda buluşmak ümidiyle sağlıklı kalınız.

Selam ve saygılarımızla.

Editörler Kurulu

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA UYGULANAN OKUMA SAATLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ*

Kemal KÖKSAL**

Hatice DEĞİRMENCI***

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerini öğretmen görüşlerini alarak değerlendirmekle birlikte öğretmenlerin uygulama esnasında kullandıkları sınıf kitaplığına, uygulama ile ilgili yapılan okuma öncesi, okuma süreci ve okuma sonrası etkinliklere ve uygulamanın okuma alışkanlığı kazandırmasına ilişkin görüşlerinden ortaya çıkan bulgularla okuma saatlerinin etkililiğinin ve verimliliğinin artırılabilmesidir. Araştırmanın evrenini Karabük merkezde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okulları oluşturmuştur. Örneklemi, Karabük Merkez'den 16 ve Safranbolu'dan 10 ilköğretim okulunda görevli 216 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmada öğretmen görüşlerini almak için veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen Okuma Saatlerini Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama aracı temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgiler, ikinci bölümde ise, ilköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin değerlendirilmesine ilişkin Okuma Saatlerini Değerlendirme Ölçeği yer almaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipi dereceleme türünde hazırlanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 15.0 programı kullanılmıştır. Araştırmanın alt problemlerinin çözümlenmesi amacıyla her bir alt probleme uygun istatistikî analizler tercih edilmiştir. Analizlerin yorumlanması sürecinde betimsel istatistikten (aritmetik ortalama (\bar{x}), standart sapma (S), minimum ve maksimum değer) faydalanılmıştır. Bulgular; okuma saatlerinde öğretmenlerin okuma süreci etkinliklerine daha fazla riayet ettiklerini gösterirken, okuma öncesi ve okuma sonrası etkinliklerini ise daha az gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

* Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı'nda yapılan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi A.B.D., koksalk@gazi.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi A.B.D., haticedegirmenci07@gmail.com

dir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin, okuma alışkanlığını önemseydiği, okuma alışkanlığını etkileyen birçok değişken olduğuna ve okuma alışkanlığının kazandırılmasında okuma saatlerinin etkili şekilde düzenlenmesi gerektiği fikrine katıldıkları saptanmıştır. Bu bulgular ışığında; etkili okuma saatleri uygulamasına yönelik ve okuma saatleri ile ilgili yapılabilecek bilimsel araştırmalara dair öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okuma, Okuma Alışkanlığı, Okuma Saati, Öğretmen Görüşleri

TEACHER OPINIONS FOR THE EVALUATION OF READING HOURS IN THE ELEMENTARY SCHOOLS

ABSTRACT

The aim of this study, in addition to evaluate the effectiveness reading hours in the elementary schools taking the teachers opinions, is to increase the effectiveness of the reading hours with the findings obtained from the opinions of the teachers towards the class library which they used during the practice, the pre-reading, during reading and post-reading activities made for the practice and the effects of the practice on getting the students adopt the habit of reading. Public schools connected to The Ministry of National Education in the central of Karabük compose the population of the study. 216 teachers working in 16 elementary schools in in the central of Karabük and 10 elementary schools in Safranbolu compose the sample of this study. A questionnaire developed by the researcher was used as the data collection tool in order to take the opinions of the teachers. The data collection tool is basically made up of two parts. In the first part, personal information appeared in. As for the second part, The Reading Hours Evaluation Scale was used to assess the reading hours in elementary schools. The scale is made up of items prepared on a 5-point Likert Scale. In data analyzing, SPSS 15.0 program was used. In an attempt to analyze the sub problems, statistical analyses suitable for every sub problem were preferred. In the process of the analysis interpretation was utilized descriptive statistics (arithmetic average (\bar{x}), Standard deviation (S), minimum and maximum values). The findings demonstrate that the teachers implement reading hour activities

successfully; however, they carry into effect fewer pre-reading and post-reading activities. Consequently, it was determined that the teachers participating in the study give importance to reading habits and agree about the opinion that there are a number of variables influencing the reading habits and the reading hours must be arranged effectively in order to have the students to acquire reading habits. In the light of these findings, some suggestions were made for the effective reading hours practice and probable scientific studies in the future.

Key Words: Reading, Reading Habit, Reading Hours, Teachers Opinions

GİRİŞ

Bilginin hızla yenilenerek üretildiği çağımızda bireyin ve toplumun geleceği, bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretme becerilerine bağlı bulunmaktadır. Bu becerilerin kazanılması ve hayat boyu sürdürülmesinin ezberlemeyi değil, bilgi üretimine dayalı çağdaş bir eğitimi gerektirdiği söylenebilir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005). Okuma etkinliği günümüzde nitelikli yaşamın en önemli araçlarından biridir. Okuma etkinliği bireylerin kişiliğini geliştirmesi ve yaşadığı toplumla sağlıklı ilişkiler kurması açısından önem taşımaktadır. Okuma becerisinin hayatımızdaki yerini ve önemini Köksal (2003: 6), "Yirmi birinci yüzyıl insanı hızlı, doğru, anlayarak ve eleştirerek okuma becerisine sahip olmadığı sürece hem günlük yaşamında hem de öğrencilik yaşamında başarısız olacaktır." şeklinde belirtmiştir. Okuma becerisini keşfeden öğrenci, ilk olarak kendi bireysel gelişimini etkilemektedir. Bireyin okuma öğrenmesi bireysel gelişiminin yanında, ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve ideolojik yönden de gelişimini etkilemektedir. Bu durum yalnızca bireyin değil, bireyin içinde bulunduğu ailenin, ailenin içinde bulunduğu topluluğun, giderek ulusun ve dünyanın gelişmesinde de belirleyici olmaktadır (Güneş, 2000).

Görme, tanıma, ifade etme, anlama ve yorumlama ifadelerine vurgu yapan tanımların ötesinde okuma, anlam kurma süreci olarak kabul edilmektedir. Akyol (2005: 1) okumayı, "ön bilgilerin kullanıldığı, yazar ve okuyucu arasında etkili iletişime dayalı, uygun bir yöntem ve amaç doğrultusunda düzenli bir ortamda gerçekleştirilen anlam kurma süreci", Güneş (2009: 3-4) "görme, algılama, seslendirme, anlama, zihinde yapılandırma

gibi beynin çeşitli işlemlerinden oluşan karmaşık bir süreç” olarak ifade etmiştir.

Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu’nda (2005) okuma, zihin gelişimine en büyük katkıyı sağlayan öğrenme alanı olarak belirtilmiştir. Okuma sürecinde yazılar zihinsel kavramlara çevrilmekte, anlamlandırılmakta ve beyinde yapılandırılmaktadır. Bamberger (1990: 1) okuma faaliyetlerini aklın gelişmesine kendi başına büyük katkı yapan çok düzeyli bir zihinsel işlem olarak tanımlamaktadır.

Pressley ve Gaskins (2006), başarılı okurların okuma öncesinde, sırasında ve sonrasındaki stratejilerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Okuma öncesinde: Başarılı okurlar okuma amacına sahiptir. Okunacak metni ellerine aldıklarında uzunluk, yapı, karmaşıklık düzeyi, okuma amacına göre öncelikli okunması gereken bölümlere göre değerlendirerek okuma süreçlerini planlayabilir.

Okuma sırasında: Genellikle metni hızla okumayı tercih eden başarılı okurlar, önemli ve bilgilendirici buldukları bölümlerde okuma hızlarını yavaşlatırlar. Bazı bölümleri okuduktan sonra o bölümlerde yer alan bilgiler üzerinde düşünmek üzere durur, bazen bu bölümleri tekrar okur ya da kendi cümleleriyle özetlerler. Başarılı okur bazı durumlarda, önemli bulunduğu bilgileri not eder ya da işaretler bazen de sadece zihinsel notlar alma yoluna gidebilir. Başarılı okur, metin içerisinde her bilginin açıkça yer almadığını bilir, metinle ilgili gerekli çıkarımlarda bulunur. Zaman zaman metnin önceki bölümlerinde söylenenler ile sonraki bölümlerinde söylenenler arasında ilişki kurmaya çalışır ve bu amaçla ilgili bölümleri tekrar okur. Zihinsel olarak metni sürekli değerlendirir.

Okuma sonrasında: Başarılı okurlar okudukları metni hemen bir tarafa koymak yerine, metin hakkında bir kez daha düşünürler. Bazı durumlarda metni tekrar gözden geçirir ya da metnin belli bölümlerini tekrar okumayı seçebilirler. Anlayıp anlamadıklarına ilişkin kendi kendilerine sorular sorarlar. Tüm bu işlemlerin sonucunda da başarılı okur, metinden elde ettiği bilgileri kendi ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirir.

Okuma, zihin gelişimine en büyük katkıyı sağlayan öğrenme alanıdır. Akyol (2003: 14) üretkenliğe dönük okumanın beş temel prensibini “okuma anlam kurma sürecidir, okuma akıcı olmalıdır, okuma stratejik olmalı-

dır, çocuk okumaya güdülenmelidir ve okuma hayat boyu devam etmelidir” şeklinde ifade etmiştir.

Bamberger’e (1990: 9) göre çeşitli dönemlerde değişen ilgi ve ihtiyaçlar neticesinde okuma güdüsünün zayıflayarak çocukların okumaktan vazgeçmemesi için yani çocuklara okuma alışkanlığını aşılama için çocuk çevre şartları doğrultusunda güdülenmelidir. Bu konuda T.C. 11. Cumhurbaşkanı himayelerinde, Millî Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın işbirliğiyle ayrıca diğer kamu kurum ve kuruluşlarının katılımıyla “Türkiye Okuyor Kampanyası” başlatılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı’nın genelgesinde kampanyanın amacı ve önemi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Türkiye’de temel eğitim hakkından yararlanmamış ve okuma yazma bilmeyen yetişkinlere okuma becerisi kazandırmak, okur-yazar yetişkinlere ilköğretim düzeyinde eğitim imkânı ve fırsatları sunmak, toplumda okuma bilinci oluşturarak kitap okuma alışkanlığını geliştirmek, daha geniş toplum kesimlerine bilgisayar okur-yazarlığı konusunda bilgi ve beceri kazandırmak, böylece toplumsal ve kültürel kalkınma sürecine ivme kazandırarak dünyadaki lider ülkeler arasında yer almaktır. “Türkiye Okuyor Kampanyası” ile kitabın önemi, kitap okumanın kazançları anlatılarak, okuma alışkanlığı kazandırılması ve bu alışkanlığın geliştirilerek kitabın gündelik hayatın bir parçası hâline getirilmesi hedeflenmektedir. Toplumda hayat boyu öğrenmeyi ilke edinmiş yeni bireylerin katılımı, bilgi toplumuna uyumu kolaylaştıracak, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik gelişimini hızlandıracaktır.” (<http://ankara.meb.gov.tr/dosyaindir.asp?dosya=00827>)

Bu araştırmada bireylerin ve toplumların geleceği için kuşkusuz hayati önem taşıyan okuma alışkanlığının nasıl oluştuğu, tanımı, önemi, okuma alışkanlığını etkileyen faktörlerin neler olduğundan bahsedilmiştir. Ancak burada öncelikli olarak okuma saatlerinin okuma alışkanlıkları açısından ve okuma saatlerine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmanın problem cümlesi; “Öğretmenlerin ilköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin değerlendirilmesine ilişkin görüşleri nelerdir?” biçiminde oluşturulmuştur.

Araştırmanın alt problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. İlköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin değerlendirilmesinde öğretmenlerin *sınıf kitaplığı* oluşturmaya ilişkin görüşleri nelerdir?
2. İlköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin *okuma öncesi* etkinliklerine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
3. İlköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin *okuma sürecine* ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
4. İlköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin *okuma sonrası* etkinliklerine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
5. İlköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin *okuma alışkanlığı* kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama aracının geliştirilmesi ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırmada ilköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin değerlendirilmesi amacıyla öğretmen görüşleri incelenmiştir. Bu nedenle, araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (2005: 77) göre, bu tür araştırma modelleri geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesnelere, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2008-2009 eğitim öğretim yılında Karabük ilindeki ilköğretim okullarında görevli sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem alma yoluna gidilmiştir. Araştırmanın örneklemini amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen Karabük-Merkez'den 16 ve Safranbolu'dan 10 ilköğretim okulunda görevli toplam 216 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmaya 120 (%55.6) erkek ve 96 (%44.4) kadın olmak üzere toplam 216 öğretmen katılmıştır. Bu öğretmenlerin mesleki kıdem açısından dağılımı incelendiğinde, katılımcıların yaklaşık yarısının (%49.5) 21 yıl ve üzeri bir kıdeme sahip olduğu görülmektedir. Meslekte daha yeni olan 1-5 yıllık öğretmenlerin oranı ise sadece %3.2 olmuştur. Öğretmenlerin

eğitim durumu açısından lisans (eğitim fakültesi, fen-edebiyat fakültesi, vb.) mezunu olanların oranı (%39.8), ön lisans (eğitim enstitüsü, öğretmen okulu, vb.) mezunu olanların oranından (%60.2) daha azdır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %20.4'ü birinci sınıf, %22.2'si ikinci sınıf, %22.7 üçüncü sınıf, %16.7'si dördüncü sınıf ve %18.1'i beşinci sınıfı okutmaktadır. Bu veriler tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin çeşitli değişkenlere göre dağılımı

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	1. Erkek	120	55.6
	2. Kadın	96	44.4
Mesleki Kıdem	1. 1-5 yıl	7	3.2
	2. 6-10 yıl	11	5.1
	3. 11-15 yıl	31	14.4
	4. 16-20 yıl	60	27.8
	5. 21 yıl ve üstü	107	49.5
Eğitim Durumu	1. Lisans	86	39.8
	2. Ön lisans	130	60.2
Okutulan Sınıf	1. Birinci sınıf	44	20.4
	2. İkinci sınıf	48	22.2
	3. Üçüncü sınıf	49	22.7
	4. Dördüncü sınıf	36	16.7
	5. Beşinci sınıf	39	18.1
	<i>Toplam</i>	216	100

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen bir anket kullanılmıştır. Veri toplama aracı temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet, mesleki kıdem, eğitim durumu ve okutulan sınıf gibi kişisel bilgiler; ikinci bölümde ise, ilköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin değerlendirilmesine ilişkin "Okuma Saatlerini Değerlendirme Ölçeği" yer almıştır. Ölçek, beşli Likert tipi dereceleme türünde hazırlanmış maddelerden oluşmaktadır. Ölçekte kullanılan dereceleme "Hiçbir zaman=1", "Nadiren=2", "Bazen=3", "Genellikle=4" ve "Her zaman=5" şeklindedir.

Araştırmada kullanılan ölçeğin geliştirilmesi amacıyla öncelikle yerli ve yabancı literatür taranmış ve ölçeğe ilişkin geniş bir madde havuzu oluş-

turulmuştur. Bu madde havuzunun oluşturulması sırasında, okuma alışkanlığı ve okuma saatlerinin uygulanmasına ilişkin kuramsal çerçeve dikkate alınarak yazılan soruların sınıf kitaplığı, okuma öncesi, okuma süreci, okuma sonrası ve okuma alışkanlığı başlıkları altında detaylandırılmasına özen gösterilmiştir. Daha sonra, alan uzmanlarının ve uygulamacıların (okuma saati uygulamasına katılan öğretmenler) görüşleri doğrultusunda madde havuzuna yeni maddeler eklenmiş ve bazı maddeler de çıkarılmıştır. Ayrıca, dil ve anlatım açısından maddeler kontrol edilmiş ve aynı anlamı ifade eden bazı maddeler birleştirilerek madde sayısı azaltılmıştır. Gerekli inceleme ve düzeltmelerden sonra madde havuzunda yukarıda ifade edilen beş boyuta yönelik toplam 51 madde yer almıştır. Bu maddelerle taslak ölçek formu oluşturularak geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması aşamasına geçilmiştir.

Okuma Saatlerini Değerlendirme Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması amacıyla araştırma kapsamı dışında tutulan 100 kişilik bir öğretmen grubunda ön uygulama çalışmaları yapılmıştır. Ön uygulama sonucunda elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için faktör analizi yapılmış, güvenilirlik için de iç tutarlık katsayısı Cronbach's Alpha .81 hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için faktör analizine geçmeden önce ön uygulama verileri yanlış ya da hatalı kodlamaya karşı kontrol edilmiş ve yanlış girilen veriler düzeltilmiştir. Ardından eksik değer analizi yapılmış ve rastlantısal olarak boş bırakılan maddelere EM algoritması yoluyla değer ataması yapılmıştır. Aykırı değer analizlerinde ise aykırı gözlemler ön uygulama veri setinden çıkarılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğu için yapılan KMO ve Bartlett Testi sonuçları verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir (KMO=.62, Bartlett's Test=2839.80, $p<.001$). Faktör analizinde faktörleştirme tekniği olarak Temel Bileşenler Analizi (Principal Components) ve faktör döndürme tekniği olarak da Varimax kullanılmıştır. Faktör analizi sonucunda, herhangi bir faktöre yüklenmeyen ya da aynı anda birden fazla faktöre yüklenen 13 madde analizden çıkarılmış ve analiz tekrar edilmiştir. Faktörlerin özdeğerleri, faktör çizgi grafiği ve açıklanan varyans oranları dikkate alındığında, analizin beş faktörlü bir yapı ortaya koyduğuna karar verilmiştir. Bu beş faktörlü yapı kuramsal olarak oluşturulan yapının özünü doğrulamıştır. Ölçekte yer alan 38 madde, beş faktöre farklı sayılarda dağılmıştır. Ölçeğin birinci faktörü olan "sınıf kitaplığı" bölümünde 7 madde yer almış ve bu

maddelerin faktör yükleri .42 ile .73 arasında değerler almıştır. Ölçeğin ikinci faktörünü 6 maddeden oluşan ve madde faktör yükleri .41 ile .80 arasında değişen “okuma öncesi” oluşturmuştur. Ölçekte yer alan üçüncü faktör “okuma süreci” adını almış ve faktör yükleri .64 ile .80 arasında değişen 4 madde içermiştir. Ölçeğin dördüncü faktörü “okuma sonrası”na ilişkin 7 maddeden oluşmuş ve bu maddelerin faktör yükleri .64 ile .84 arasında değişen değerler almıştır. Ölçekte yer alan son faktör ise “okuma alışkanlığı” faktörüdür. Bu faktörde faktör yükleri .50 ile .82 arasında değişen 14 madde yer almıştır. Faktörlerin açıkladığı varyans oranları sırasıyla birinci faktörde %7.9, ikinci faktörde %8.09, üçüncü faktörde %8.3, dördüncü faktörde %12.4 ve beşinci faktörde ise %18.4 olmuştur. Bu beş faktör toplam varyansın %55’ini açıklamıştır.

Güvenirlilik çalışmaları için de ölçekte yer alan maddelerin madde toplam korelasyonları ile her bir alt ölçeğe ilişkin iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Faktörlerin iç tutarlık katsayıları.72 (sınıf kitaplığı) ile .91 (okuma alışkanlığı) arasında değişmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach’s Alpha .86 hesaplanmıştır.

Sonuç olarak ölçekte beş faktörü temsil eden toplam 38 madde yer almıştır. Bu maddeler ölçeğe son halinin verilmesi sürecinde yeniden numaralandırılmıştır. Böylece, ön uygulama sonuçlarına dayalı olarak ölçeğe son hâli verilmiş ve asıl uygulamaya geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 15.0 programı kullanılmıştır. Araştırmanın alt problemlerinin çözümlenmesi amacıyla her bir alt probleme uygun istatistiksel analizler tercih edilmiştir. Analizlerin yorumlanması sürecinde aritmetik ortalama (\bar{x}), standart sapma (S), sıra ortalamaları ve anlamlılık (p) değerleri incelenmiştir. Araştırmada istatistiksel hata payı olarak .05 dikkate alınmıştır. Bununla birlikte, verilerin analizinde ilk aşamada veriler eksik değer, aykırı değer, normallik ve çoklu değişme açısından incelenmiş ve analizlerin sayıltıları test edilmiştir.

Araştırmada toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra ilk olarak veri seti hatalı ya da yanlış kodlamaya karşı kontrol edilmiştir. Bu aşamada, hatalı yapılan bazı kodlamalar olması gerektiği biçimde düzeltilmiştir. Bununla birlikte, tersine kodlanması gereken olumsuz köklü bir madde ters kodlanarak yeniden puanlanmıştır. Daha sonra boş bırakılan maddelere EM algoritması yoluyla atama yapılmıştır. Aykırı değer analizle-

ri için yapılan çalışmada, aykırı değerlerin gözleendiği 41 gözlem veri setinden çıkarılmıştır. Böylece, araştırmada toplam 216 gözlem veri setinde kalmıştır. Bağımsız değişkenlere göre karşılaştırmalar faktör puanları üzerinden yapılmıştır. Bunun için her bir faktörde yer alan maddelerin aritmetik ortalamaları alınarak o faktöre ilişkin genel bir puan elde edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde, alt problemler ayrı başlıklar altında çözümlenmiş ve çözümlenmelere ilişkin bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 2. Faktörlerin minimum, maksimum ve ortalama değerleri (n=216)

Faktörler	Minimum	Maksimum	Ortalama (\bar{x})	Standart Sapma (S)
Sınıf Kitaplığı	2.71	5.00	4.19	.49
Okuma Öncesi	2.00	4.67	3.42	.55
Okuma Süreci	3.25	5.00	4.71	.38
Okuma Sonrası	1.86	5.00	3.69	.60
Okuma Alışkanlığı	3.50	5.00	4.53	.36

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin okuma saatlerinin düzenlenmesiyle ilgili en başarılı oldukları bölümün okuma süreci ($\bar{x}=4.71$) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, okuma öncesi etkinlikleri ise öğretmenler tarafından daha az gerçekleştirilmektedir ($\bar{x}=3.42$). Benzer şekilde, okuma sonrası etkinliklerinin de gerçekleştirilme düzeyi kısmen daha düşük düzeyde bulunmuştur ($\bar{x}=3.69$). Araştırmaya katılan öğretmenler, öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanmalarının önemine, bu alışkanlığın kazanılmasını etkileyen değişkenlere ve okuma alışkanlığının kazanılmasında okuma saatlerinin etkili şekilde düzenlenmesi gerektiği fikrine büyük ölçüde katılmaktadırlar ($\bar{x}=4.53$).

Tablo 3. Sınıf kitaplığı oluşturulmasına ilişkin ortalama, standart sapma ve önem sırası değerleri

Sınıf kitaplığını oluştururken;	\bar{x}	S	Önem Sırası
1. ... öğrencilerimin seviyelerini dikkate alırım.	4.78	.50	1
2. ... kitapların kapağına dikkat ederim.	4.02	.92	5
3. ... kitapların resimli olmasına dikkat ederim.	3.92	.98	6

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA UYGULANAN OKUMA SAATLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN

4. ... kitabın yazarına dikkat ederim.	4.14	.85	3
5. ... kitapların konusuna dikkat ederim.	4.49	.60	2
6. ... kitapların fiyatına dikkat ederim.	3.89	.93	7
7. ... kitapların sayfa sayısına dikkat ederim.	4.06	.84	4

Tablo 3'teki verilere göre, öğretmenler en yüksek düzeyde katılımı "Sınıf kitaplığını oluştururken öğrencilerimin seviyelerini dikkate alırım." ifadesinde göstermişlerdir ($\bar{x}=4.78$). Bununla birlikte, araştırmaya katılan öğretmenlerin sınıf kitaplığı oluştururken kitapların konusuna ($\bar{x}=4.49$) ve yazarına ($\bar{x}=4.14$) dikkat ettikleri görülmektedir. Kitapların sayfa sayısına ($\bar{x}=4.06$), kapağına ($\bar{x}=4.02$), resimli olmasına ($\bar{x}=3.92$) ve fiyatına ($\bar{x}=3.89$) dikkat etme ifadelerine de öğretmenlerin büyük ölçüde katıldıkları ifade edilebilir.

Tablo 4. Okuma öncesi etkinliklerine ilişkin ortalama, standart sapma ve önem sırası değerleri

Okuma öncesinde;	\bar{x}	S	Önem Sırası
8. ... öğrencilerim okuma saatlerini büyük bir heyecanla beklemektedir.	3.62	1.03	4
9. ... öğrencilerimden kitabın adından hareketle, içeriğini tahmin etmelerini isterim.	4.07	.74	1
10. ... öğrencilerimden kitabın kapağındaki resmi inceleyerek içeriğini tahmin etmelerini isterim.	3.96	.85	3
11. ... öğrencilerimden kitabın görsellerini inceleyerek içeriğini tahmin etmelerini isterim.	3.99	.85	2
12. ... öğrencilerimin okuyacakları kitapları ben seçerim.	2.88	1.06	5
13. ... öğrencilerimden okuyacakları kitapları kendilerinin seçmelerini isterim.	2.00	.81	6

Tablo 4'e göre, öğretmenlerin "Okuma öncesinde öğrencilerimden kitabın adından hareketle, içeriğini tahmin etmelerini isterim." ifadesine en yüksek düzeyde katıldıkları görülmektedir ($\bar{x}=4.07$). Okuma öncesi etkinliklerinde en yüksek düzeyde katılımın olduğu ikinci madde kitabın görsellerini inceleyerek öğrencilerden içeriği tahmin etmeleri isteme davranışı ile ilgilidir ($\bar{x}=3.99$). Benzer şekilde, kitabın kapağındaki resmi inceleyerek

içeriğinin tahmin edilmesi de üçüncü sırada en yüksek katılımın gösterildiği madde olmuştur ($\bar{x}=3.96$). Burada öğretmenlerin en düşük düzeyde katıldıkları ifadenin ise “Okuma öncesinde öğrencilerimden okuyacakları kitapları kendilerinin seçmelerini isterim.” maddesi olduğu dikkat çekmektedir ($\bar{x}=2.00$). Öğretmenlerin okuma öncesinde kitapların adını, görsellerini ve kapağını inceleyerek öğrencilerden içeriği tahmin etmelerini istedikleri, buna karşın öğrencilerin okuyacakları kitapları kendilerinin seçmesine çok da fırsat vermedikleri söylenebilir.

Tablo 5. Okuma süreci etkinliklerine ilişkin ortalama, standart sapma ve önem sırası değerleri

Okuma sürecinde öğrencilerimden;	\bar{x}	S	Önem Sırası
14. ... noktalama işaretlerine dikkat ederek okumalarını isterim.	4.69	.47	3
15. ... parmakla ya da kalemle izlemeden okumalarını isterim.	4.77	.55	1
16. ... geriye dönüşlere ve kelime tekrarlarına yer vermeden okumalarını isterim.	4.61	.55	4
17. ... okurken heceleme ve gereksiz duruşlar yapmadan okumalarını isterim.	4.76	.44	2

Tablo 5’teki verilere göre, okuma süreci etkinliklerinde yer alan tüm maddelere öğretmenlerin büyük ölçüde katıldıkları görülmektedir. Öğretmenler en yüksek düzeyde katılımı “Okuma sürecinde öğrencilerimden parmakla ya da kalemle izlemeden okumalarını isterim.” ifadesinde göstermişlerdir. Bunu sırasıyla, okurken heceleme ve gereksiz duruşlar yapmadan ($\bar{x}=4.76$) ve noktalama işaretlerine dikkat ederek okumalarını isteme ($\bar{x}=4.69$) maddeleri izlemiştir. Bu bölümde, dördüncü sırada en yüksek katılım ise geriye dönüşlere ve kelime tekrarlarına yer vermeden okumalarını isteme ile ilgili maddeye ilişkindir ($\bar{x}=4.61$). Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin okuma sürecinde yer alan ifadelere büyük ölçüde katıldıkları ifade edilebilir.

Tablo 6. Okuma sonrası etkinliklerine ilişkin ortalama, standart sapma ve önem sırası değerleri

Okuma sonrasında öğrencilerimden;	\bar{x}	S	Önem Sırası
18. ... bir ay içinde en çok okunan kitaptan bir veya birkaçı hakkında tartışma yapmalarını isterim.	3.38	.82	7
19. ... okuduğu kitapların yazarları hakkında bilgi edinmelerini isterim.	3.41	.92	6
20. ... kitabın konusuyla ilgili kendi sorularını oluşturmalarını isterim.	3.72	.79	4
21. ... okudukları kitabın karakterlerini uygun sıfatlarla tanıtmalarını isterim.	3.71	.84	5
22. ... kitabın karakterleriyle empati kurmalarını isterim.	3.77	.85	2
23. ... kitapta işlenen sorunlara yeni çözümler önermelerini isterim.	3.74	.83	3
24. ... okudukları kitapların konularını sözlü olarak ifade etmelerini isterim.	4.09	.73	1

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin okuma sonrası etkinliklerine en yüksek düzeyde katıldıkları ifadenin “Okuma sonrasında öğrencilerimden okudukları kitapların konularını sözlü olarak ifade etmelerini isterim.” ifadesi olduğu görülmektedir ($\bar{x}=4.09$). Bunu sırasıyla, kitabın karakterleriyle empati kurma ($\bar{x}=3.77$) ve kitapta işlenen sorunlara yeni çözümler önerme ($\bar{x}=3.74$) ifadeleri izlemiştir. Bununla birlikte, öğretmenler bir ay içinde en çok okunan bir ya da birkaç kitap hakkında tartışma yapma ($\bar{x}=3.38$) ve okunan kitapların yazarları hakkında bilgi edinme ($\bar{x}=3.41$) ifadelerine ise daha düşük düzeylerde katılım göstermişlerdir. Bu bulgulara göre, öğretmenlerin okuma sonrasında daha çok okunan kitapların özetlenmesi ve kitaplarda geçen karakterlerle empati kurma gibi etkinliklere daha fazla yer verirken, bir aylık sürede okunan kitaplar hakkında tartışma yapma ve yazarlar hakkında bilgi edinme gibi etkinliklere ise daha az yer verdikleri söylenebilir.

Tablo 7. Okuma alışkanlığı kazandırılmasına ilişkin ortalama, standart sapma ve önem sırası değerleri

Okuma alışkanlığı;	\bar{x}	S	Önem Sırası
25. ... okumanın anlamını ve önemini kavramayı gerektirir.	4.48	.59	9
26. ... okumayı bir gereksinim olarak algılamayı gerektirir.	4.50	.63	7
27. ... okunan kitapları yorumlamayı gerektirir.	4.38	.68	10
28. ... kazandırılmasında çocuğun yaşı önemlidir.	4.38	.76	10
29. ... kazandırmada ailenin de sorumluluğu vardır.	4.66	.53	4
30. ... kazanmada çevrede okuyan bir modelin bulunması olumlu etki eder.	4.73	.48	1
31. ... kazanmada iyi hazırlanmış bir sınıf kitaplığı olumlu yönde etkilidir.	4.68	.50	2
32. ... kazandırmada çocuğun okuma ilgi ve gereksinimlerine uygun materyalin temin edilmesi olumlu yönde etkilidir.	4.67	.48	3
33. ... kazandırmayı televizyonun bilinçsiz izlenmesi olumsuz yönde etkiler.	4.49	.74	8
34. ... kazandırmada çocuğun güdülenmesi olumlu yönde etkilidir.	4.64	.53	5
35. ... kazandırmada çocuğun neyi, nasıl okuduğu konusunda bilinçlendirilmesi olumlu yönde etkilidir.	4.59	.54	6
36. ... kazandırmada çocuğun içinde bulunduğu yaş dönemi dikkate alınmalıdır.	4.66	.49	4
37. ... kazandırmada kitap tanıtma listeleri etkilidir.	4.11	.78	11
38. ... kazandırmada öğrencilerin kitaplarla iç içe olması olumlu yönde etkilidir.	4.48	.56	9

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin okuma alışkanlığı boyutunda en yüksek düzeyde katılım gösterdikleri ilk üç maddenin "Okuma alışkanlığı kazanmada çevrede okuyan bir modelin bulunması olumlu etki eder." ($\bar{x}=4.73$), "Okuma alışkanlığı kazanmada iyi hazırlanmış bir sınıf kitaplığı olumlu yönde etkilidir." ($\bar{x}=4.68$) ve "Okuma alışkanlığı kazandırmada çocuğun okuma ilgi ve gereksinimlerine uygun materyalin temin edilmesi olumlu yönde etkilidir." ($\bar{x}=4.67$) şeklinde sıralandığı görülmektedir. Bununla birlikte, "Okuma alışkanlığı kazandırmada kitap tanıtma listeleri etkilidir." ($\bar{x}=4.11$), "Okuma alışkanlığı okunan kitapları yorumlamayı gerektirir." ($\bar{x}=4.38$) ve "Okuma alışkanlığı kazandırılmasında çocuğun yaşı önemlidir." ($\bar{x}=4.38$) ifadelerine katılım düzeyleri daha düşük olmuştur. Bu bulgulara göre, öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanmasında çevrede okuyan bir modelin bulunması, okuma alışkanlığını pekiştirecek iyi yapılandırılmış bir sınıf kitaplığının oluşturulması ve çocuğun ilgi alanlarına uygun okuma materyallerinin seçilmesi gibi unsurlar öğretmenler tarafından daha önemli görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı "Türkiye Okuyor Kampanyası" kapsamında ilköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin öğretmen görüşleri alınarak değerlendirilmesi ve öğretmen görüşleri doğrultusunda okuma saatlerinin etkililiğini ve verimliliğini artırmak için yapılabilecekler hakkında önerilerde bulunmaktır. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Öğretmenlerin sınıf kitaplığı oluştururken öğrencilerin seviyelerini dikkate alarak kitapların konusuna ve yazarına dikkat ettikleri görülmektedir. Kitapların sayfa sayısına, kapağına, resimli olmasına ve fiyatına dikkat etme ifadelerine de öğretmenlerin büyük ölçüde katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin okuma saatlerinin okuma öncesi etkinliklerinde kitapların adını, görsellerini ve kapağını inceleyerek öğrencilerden içeriği tahmin etmelerini istedikleri, buna karşın öğrencilerin okuyacakları kitapları kendilerinin seçmesine çok fırsat vermedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda, öğretmenler okuma saatlerinin okuma süreci etkinliklerini

büyük ölçüde uygularken, okuma sonrası etkinliklerinde, öğrencilerden okudukları kitapları özetlemelerini ve kitaplarda geçen karakterlerle empati kurmalarını istedikleri, ancak okunan kitaplar hakkında tartışma yapmalarına ve yazarlar hakkında bilgi edinmelerine çok fırsat vermedikleri saptanmıştır.

Bamberger (1990: 9) okulun ilk yıllarındaki öğretmenin örnek ve “imaj” olarak büyük etkisinin olduğunu ve çocuğun kendisini okumayı seven bir öğretmen ile özdeşleşmesiyle, okuma gelişiminin olumlu yönde etkileneceğini belirtmiştir. Yapılan çalışmada öğretmenlere göre; öğrencilerin okuma saatlerinde okuma alışkanlığı kazanması için çevrede okuyan bir modelin bulunması, okuma alışkanlığını pekiştirecek iyi yapılandırılmış bir sınıf kitaplığının oluşturulması ve çocuğun ilgi alanlarına uygun okuma materyallerinin seçilmesi önemlidir. Kitaba karşı ilgi ve merak ilköğretim döneminde başlamaktadır. Çocukların kitaba ısındırılması, kitabın sevdirilmesi ve ileride okuma alışkanlığı kazanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle okuma alışkanlığı elde etmiş bir topluma ulaşmak için, ilköğretim seviyesindeki çocukların okumaya karşı ilgilerinin arttırmamız gerekir (Bayram, 1990: 8).

Okuma saatlerinde yapılan etkinliklere 1., 2. ve 3. sınıf öğretmenlerinin 5. sınıf öğretmenlerine göre ilgilerinin fazla olduğu, verimi artıran okuma etkinliklerini genç öğretmenlerin daha fazla uyguladığı, okuma saatlerine karşı kadınların erkeklere göre daha ilgili olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, öğretmenler okuma saatlerinin verimliliğini artırmak için okuma saatlerinde sadece okuma sürecine değil okuma öncesi ve okuma sonrası etkinliklerine de önem vermelidirler. Öğretmenlerin sınıf kitaplığını oluştururken çocukların ilgi duydukları ve okumak istedikleri kitapları seçmelerine izin vermeleri çocukların okumaya karşı olumlu düşünceler geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Yapılan literatür taramasında okuma saatleri ile ilgili olarak yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmüş olup bu bakımdan okuma saatlerinin önemi ve okuma saatlerinin okuma alışkanlığı kazandırmasına etkisini ölçen anket, gözlem, vb. çalışmaların yapılması faydalı olacaktır. Araştırma ile sınıf öğretmenlerinin okuma saatlerine ilişkin olumlu düşünceler geliştirdikleri saptanmıştır. Okuma saatlerinin uygulanışının diğer sınıf düzeylerinde de etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çeşitli öğretim kademelerinde de benzer çalışmalar yapılabilir.

Okuma alışkanlığı, “Bireyin, bir gereksinim ve zevk kaynağı olarak algılanması sonucu, okuma eylemini yaşam boyu sürekli ve düzenli bir biçimde ve eleştirici/irdeleyici bir nitelikte gerçekleştirmesidir” (Yılmaz, 1993: 30). Çocuklara okumanın tadını verebilmek ve okuma alışkanlığı kazandırabilmek için temelde yapılması gerekenlerden biri kitabı çok iyi seçmek, bir diğeri de çocuğu çok iyi tanımdır. Başarısızca seçilmiş bir kitap, çocuğa okuma tadı, alışkanlığı vermez, okumanın tatsız bir şey olduğu izlenimini verir. Bu yanlış düşünceyi yıkmaksa, hiç okuma alışkanlığı edinmemiş bir çocuğa bu alışkanlığı vermekten çok daha güçtür (Nas, 2002: 137).

KAYNAKÇA

AKYOL, H. (2003). Türkçe Okuma Yazma Öğretimi, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık: Ankara.

AKYOL, H. (2005). Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi, (3.Baskı) Pegem A Yayıncılık: Ankara.

ANKARA İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ, Türkiye Okuyor Kampanyası (2008). 25 Ocak 2009 tarihinde <http://ankara.meb.gov.tr/dosyaindir.asp?dosya=00827> sayfasından erişilmiştir.

BAMBERGER, R. (1990). Okuma Alışkanlığını Geliştirme, (Çev. Bengü Çapar) Kültür Bakanlığı.

BAYRAM, O. (1990). *İlkokul Çağı Çocuklarının Okuma Alışkanlığı ve Yenimahalle İlçe Halk Kütüphanesi Gezici Kütüphane Hizmeti*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GÜNEŞ, F. (2000). Okuma Yazma Öğretimi ve Beyin Teknolojisi, Ocak Yayıncılık: Ankara.

GÜNEŞ, F. (2009). Hızlı Okuma ve Anlamı Yapılandırma, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

KÖKSAL, K. (2003). Okuma Yazmanın Öğretimi, MEB: Ankara.

PRESSLEY, M., & GASKİNS, I. (2006). Metacognitivelycompeten treadingcomprehension is constructivelyresponsivereading: How can suchreading be developed in students?. *Metacognitionand Learning*, 1, 99-113.

KARASAR, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI (2005). İlköğretim Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, MEB Yayınları: Ankara.

YILMAZ, B. (1993). Okuma Alışkanlığında Halk Kütüphanelerinin Rolü, Kültür Bakanlığı: Ankara.

YAPILANDIRMACI YAKLAŞIMI BENİMSEYEN SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM SÜRECİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ*

Ayşegül TURAL**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; ilköğretim öğrencilerinin Yapılandırmacı yaklaşımı benimseyen sosyal bilgiler dersi öğretim sürecine yönelik algılarını belirlemektir. *Çalışma grubu, 2010-2011 Eğitim-Öğretim yılında Ankara ili Sincan ilçesi Atatürk İlköğretim Okulunda öğrenim gören 48 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından 5 adet açık uçlu sorudan meydana gelen yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Sonuç olarak öğrenciler, Yapılandırmacı yaklaşımı benimseyen sosyal bilgiler dersini zevkli ve etkili buldukları, öğretim sürecinde kendilerinin aktif olmasının zengin bir süreç meydana getirdiği, derse katılımlarını desteklediği konularında birleşmiştir.*

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Yapılandırmacı Yaklaşım

OPINIONS OF THE STUDENTS ABOUT THE PROCESS OF TEACHING SOCIAL STUDIES COURSE BASED ON CONSTRUCTIVIST APPROACH

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the children's perception of the process of teaching Social Sciences course based on constructivist

* Bu çalışma, Yrd. Doç. Dr. A.Kürşat GÖKKAYA danışmanlığında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı'nda Ayşegül TURAL tarafından 2011'de hazırlanan "Sosyal Bilgilerde Yapılandırmacı Yaklaşımla Kavram Öğretimine Yönelik Model Geliştirme" isimli doktora tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, Sınıf Öğretmenliği A.B.D., aysegulankara06@hotmail.com

approach. Working group consist of 48 students, who study in the sections of 6-A/6-B in an elementary school in Sincan District in the province Ankara. In the research, a structured interview form consisting 5 open-ended questions prepared by the researcher was used as data collection tool. As a result, children came to terms that they found social sciences course based on constructivist approach very pleasant and efficient, that it created a period in which they could be active during teaching process, that it supported their participation.

Key Words: Social Sciences, Constructivist Approach

GİRİŞ

Eğitim, bireyde kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme sürecidir (Erden, 2009: 13). Bir diğer tanımla, Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1979: 12). Öğretim ise, Okullarda yapılan planlı, kontrollü ve örgütlenmiş öğretme faaliyetleridir (Erden, 2009: 19).

Sosyal bilimlerin temel kazanımlarının, öğrencilerin yaşları, fiziksel ve ruhsal özellikleri gibi unsurların göz önüne alınarak aktarıldığı öğretim programı olan Sosyal Bilgiler (Yazıcı, 2006: 7), dersi de günümüzde öğrenme-öğretme süreçleri açısından üzerinde durulan önemli bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyleri hayata hazırlama ve sosyal bir birey olarak yetiştirme sürecinde önemli yeri olan Sosyal Bilgiler dersi öğretim sürecinin son yıllarda çağdaş eğitim anlayışı çerçevesinde revize edilmesi de bu bağlamda sevindirici bir gelişme olarak görülmektedir.

Bu revizyon sürecinde günümüzün eğitim anlayışını temsil eden Yapılandırmacı Yaklaşım dikkate alınmış ve öğretim programları başta olmak üzere öğrenme-öğretme süreçleri bu doğrultuda yeniden yapılanmıştır. Çağdaş eğitim anlayışını ifade eden Yapılandırmacı Yaklaşımın içeriğinin incelenmesi de bu açıdan gerekli görülmektedir. Yapılandırmacı yaklaşım, tüm derslerde öğrenme-öğretme sürecinin merkezine öğrenen bireyleri yerleştiren böylece bireylerin tüm öğrenme-öğretme süreci boyunca aktif bir katılımcı olabilmesini destekleyen modern bir yaklaşımdır (Chen, 2003: 21). Bu etkin katılım sürecinde bireylerin derse katılmaya istekli olmaları,

yaratıcı (Strommen ve Lincoln, 1992: 468) ve çok yönlü bir bakış açısıyla bilgiyi yeniden yapılandırmaları ön görülmektedir.

Yeni karşılaşılan bilginin öğrenen bireyler tarafından aktif katılımı, yaparak yaşayarak öğrenildiği bu süreçte, öğrenen bireylerin öğrenme anlayışlarına ilişkin 4 temel soru öne çıkmaktadır. Buna göre öğrenciler:

1. Bilgiyi nasıl seçer, edinir ve yapılandırır?
2. Bilgiyi nasıl bütünleştirir ve korurlar?
3. Kullanmaları gerektiğinde, bilgiyi nasıl geri getirirler?
4. Etkili öğrenme becerilerini nasıl geliştirirler? (Özdemir, Yalın ve Sezgin, 2008: 200).

Bu öğrenme-öğretme süreci içinde öğretmen ve eğitimcilere ise sürece en iyi şekilde rehberlik etmek ve öğrenen bireylerin, etkili ve kalıcı bir şekilde bilgiyi kazanıp, hayatlarına uygulayabilmeleri bakımından, süreci esnek ve zengin bir düzenle sunmaları beklenmektedir.

Yapılandırmacı Yaklaşımı benimseyen öğretmen, öğrenme ortamlarındaki mutlak otorite değil, öğrenen bireylerin yeni bilgileri keşfedip öğrenmesinde ve anlamlandırmasında onları destekleyen, hata ve eksiklerini fark ederek gidermelerinde rehberlik eden kişi olarak görülmektedir (Şimşek, 2004: 126). Yapılandırmacı Yaklaşımı benimseyen öğretmen, bireyler arasındaki farklılıkları görüp, bunu eğitim ortamlarının zenginliği olarak görüp, buna göre, her öğrenciye hitap eden etkinlik ve öğrenme süreçleri oluşturabilmelidir. Çünkü unutulmamalıdır ki, Yapılandırmacı Yaklaşım için her birey değerli ve önemlidir, mutlaka kazanılmalıdır.

Yapılandırmacı Yaklaşımı benimseyen ve bu doğrultuda bir öğrenme-öğretme süreci yürütmeyi hedefleyen öğretmenler, öğrenme ortamlarında, bireylerin her birinin değerli ve biricik olup, farklı yaşantıları, farklı öğrenme anlayışları olduğu ön görüşünden yola çıkarak, çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerini, öğrenen bireylerin ilgileri doğrultusunda öğrenme ortamlarında kullanabilmelidir (Chen, 2003: 20). Bu sayede, öğrenen bireyler için gerçek anlamda yaşamlarıyla uyumlu, zengin ve verimli, zevkli bir öğretim süreci oluşturulabilecektir. Bu görüş doğrultusunda, Yapılandırmacı Yaklaşımın temel alındığı öğrenme ortamlarında (sınıflarda) zengin bir süreci desteklemek açısından, öğrenen bireylerin bilgiyi öğrenme ve

zihinlerinde yeniden yapılandırmalarını destekleyici çeşitli öğrenme yöntem ve stratejilerinin kullanımının üzerinde önemle durulmaktadır (Jackson, 2006: 8).

Öğrencilerin öğrenme ortamları içerisinde kendi bireysel özellik ve farklılıkları ile geldikleri bilinmekte olup, buna göre herkese hitap eden zengin ve gelişmiş bir süreç ortaya konulmalıdır. Bu tür zengin süreçlerde bireyler kendilerini özgürce ve istedikleri şekilde rahatça ifade edebilmekte ve öğrenme sürecinde bire bir aktif olarak yer almaktadır. Buna göre öğretim programlarında Yapılandırmacı Yaklaşım temel alınmakla birlikte, öğrenme ortamlarında odak noktası öğretmenden, öğrenen bireylere geçmiştir. Öğrenme sürecinin merkezinde olan öğrencinin inancı, özellik ve değerleri, becerileri vb. çok önemli görülmektedir.

Öğrencilerin en iyi şekilde öğrenebilmesi için gerekli ortamların yanı sıra bunu destekleyici ek etkinlikler ve materyaller de öğrenme süreçlerine artık daha önemle alınmaktadır. Böylece öğrencilerin gelişimsel süreçleri desteklenmekte ve öğrenen her birey hayata hazırlanmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Yapılandırmacı Yaklaşım Dayalı Sosyal Bilgiler dersi öğretim sürecine ilişkin ilköğretim öğrencilerinin görüşlerini belirleyebilmektir.

Araştırmanın Önemi

Araştırmanın, ilköğretim öğrencilerinin Sosyal Bilgiler derslerine ilişkin tutumlarını ve Sosyal Bilgiler derslerinde Yapılandırmacı Yaklaşım başta olmak üzere, çağdaş eğitim anlayışını yansıtan yeni yaklaşım, yöntem ve tekniklerin kullanılmasının etkileri görebilmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulguların ilerleyen yıllarda bu konuda yapılacak olan çalışmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma;

Ankara İli Sincan İlçesinde araştırma için seçilen ilköğretim okulu ile,

Araştırmanın uygulama boyutunun gerçekleştirildiği 'Demokrasinin Serüveni' ünitesi ile,

Araştırmada kullanılan ölçme aracı ve uygulanan etkinlikler ile,

Öğrencilerin ölçme aracına verdikleri yanıtlar ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemine dayalı olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi tekniğinde, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında kapsamlı bilgi elde edilebilecek durumdaki yazılı materyallerin analiz edilmesi suretiyle incelenmesi kastedilmektedir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış olan 'Yapılandırılmış Görüşme Formu' kullanılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubu, Ankara İli Sincan İlçesinde M.E.B.'na bağlı olan İlköğretim Okullarındaki 6. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu çalışma grubu içerisinde Ankara İli Sincan İlçesi'nde bulunan Atatürk İlköğretim Okulu 6. sınıf öğrencilerinden 48 öğrenci ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Bilgilerine İlişkin Tabloya Aşağıda Yer verilmiştir:

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet, Doğum Yeri, Aile Tipi, Gelir durumu ve Sosyal Bilgiler Dersi Akademik Başarısı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kız	23	47,9
Erkek	25	52,1
Doğum Yeri	f	%
İl	44	91,7
İlçe	4	8,3
Aile Tipi	f	%
Çekirdek Aile	38	79,2
Geniş Aile	10	20,8
Gelir Durumu	f	%
500-750 TL	8	16,7
751-1000 TL	15	31,3
1001-1250 TL	11	22,9
1251 TL ve üzeri	14	29,2
Sosyal Bilgiler Dersi Notları	f	%
Bir, İki, Üç	15	31,3
Dört	16	33,3
Beş	17	35,4
Toplam	48	100,0

Tablo 1’de de görüldüğü gibi öğrencilerin 23’ünü (%47,9) kız öğrenciler, 25’ini de (%52,1) erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 44’ünü İl merkezinde doğan öğrenciler, 4’ünü ise ilçede doğan öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin 38’i Çekirdek Aile tipine sahipken, 10’u ise Geniş Aileye sahiptir. Öğrencilerin 8’inin 500- 750 TL, 15’inin 751-1000 TL, 11’inin 1001-1250 TL, 14’ünün ise 1251 TL ve üzerinde gelir durumuna sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 15’inin Sosyal Bilgiler Dersi akademik başarı ortalamalarının “3 ve altı” olduğunu, öğrencilerin 16’sının Sosyal Bilgiler Dersi akademik başarı ortalamalarının “4” olduğunu, öğrencilerin 17’sinin ise Sosyal Bilgiler Dersi akademik başarı ortalamalarının “5” olduğunu görmekteyiz.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada öğrencilerin, İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi ‘Demokrasinin Serüveni’ ünitesi kapsamında bir uygulama yapılmıştır. Öğrencilerin araştırma süreci ve uygulama yapılan kavramlara yönelik görüşlerini alabilmek için ‘Yapılandırılmış Görüşme Formu’ kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, uzman görüşleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Yapılandırılmış Görüşme Formu

Görüşme, en az iki kişi arasında sözlü olarak gerçekleştirilen bir iletişim sürecidir. Görüşme, araştırma boyunca cevap aranan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplama şeklinde ifade edilebilir. Belli bir konu ya da soruya ilişkin olarak derinlemesine bilgi alabilmeye imkan verir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2011: 161).

Görüşme yaklaşımı, görüşme sırasında irdelenecek olan konu ve sorular listesini kapsamaktadır. Görüşme Formu Yöntemi, benzer konulara yönelmek yoluyla değişik insanlardan aynı tür bilgilerin alınması amacına göre hazırlanmaktadır. Bu yöntemle, araştırmacı konu ve alana sadık kalmak kaydıyla, hem önceden hazırladığı soruları sorma hem de bu sorulara daha ayrıntılı bilgi alabilmek adına ek sorular sorma özgürlüğüne sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 122).

Bu araştırmada kullanılan ‘Yapılandırılmış Görüşme Formu’ araştırmacı tarafından uzman görüşlerine başvurularak geliştirilmiştir. Araştırmanın son aşamasında random olarak seçilen öğrencilere, gönüllük esaslı temel alınarak uygulanan görüşme formu ile kavram öğretimi sürecinin

işlerliği ve kalitesi üzerine öğrencilerin ne düşündükleri, fikir ve önerilerine ulaşabilmek amaçlanmıştır.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Veriler, 2010-2011 Eğitim-Öğretim yılı Bahar yarıyılında toplanmıştır. Araştırmacı tarafından gerçekleştirilen uygulama öncesi araştırmaya katılan öğrencilere, uygulama süreci ile ilgili ön bilgiler verilmiştir. Araştırmanın tüm uygulama aşaması, araştırmacı tarafından gerçekleştirildi.

Yapılandırılmış Görüşme Formlarından elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Elde edilen veriler araştırma soruları doğrultusunda temalar halinde sınıflanmış, veriler bu temalara göre özetlenmiş ve ilgili alıntılarla desteklenmiştir. Son aşamada ise bulgular açıklanmış, ilişkilendirmeler yapılarak elde edilen sonuç anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, Yapılandırılmış Görüşme Formu ile elde edilen bulgular ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

Öğrencilerin “Demokrasinin Serüveni” Ünitesinden Seçilmiş olan Kavramlara Yönelik Kavram Yanılgılarına İlişkin Sonuçlar

Araştırmada Öğrencilerin “Demokrasinin Serüveni” Ünitesinden Seçilmiş olan Kavramlara Yönelik Kavram Yanılgıları olup olmadığı da araştırılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen bulgular tablo. 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Öğrencilerin Kavram Yanılgılarına İlişkin Sonuçlar

Kavramlar	Ne ile eşleştiriyorum?	Kavram Yanılgısı Durumu
ÇAĞ	Milat, Vakit, Kronoloji, İnsan, Tarih	Var
KRONOLOJİ	Zaman Çizelgesi, İnsan Yaşamı, Çağ, Savaş, Taktim, Düzen	Var
EŞİTLİK	Seçim, Cumhuriyet, Hak, Terazî	Var
HAK	Oy, İnsan Hakları, Hukuk, Kural	Var
HUKUK	Mahkeme, Hak, Eşitlik	Var

ÖZGÜRLÜK	Demokrasi, Cumhuriyet, Hür Olmak, Yaşam	Yok
DEMOKRASİ	Sandık, Cumhuriyet, Hak, Eşitlik, Egemenlik	Yok
CUMHURİYET	Demokrasi, Egemenlik, Yönetim Biçimi	Yok
BİLİM	Biyoloji, İlim, İcat, Deney, Araştırma	Var
DEVLET	Osmanlı Devleti, Demokrasi, Millet, Egemenlik	Var
KÜLTÜR	İpek Yolu, Gelenek-görenek, Sözlü Edebiyat, Yemek, Düğün	Var
MİLLET	Halk, Devlet, Ulus	Yok

Bu bulgular, öğrencilerin ‘Özgürlük, Demokrasi, Cumhuriyet, Millet’ kavramlarını doğru biçimde anlayıp, tanımladıklarını ve uygun eşleştirmelere gittiklerini göstermiştir. Ancak, ‘Çağ, Kronoloji, Eşitlik, Hak, Hukuk, Bilim, Devlet, Kültür’ kavramlarında ise öğrencilerin çeşitli kavram yanlışlarına düştükleri belirlenmiştir. Bu kavramlarda öğrencilerin bazı hatalı ve yanlış bilgileri olduğu ve ilişkilendirme noktasında uygun olmayan eşleştirmelere de gittikleri görülmüştür.

Öğrencilerin “Demokrasinin Serüveni” Ünitesinden Seçilmiş olan Kavramlara Yönelik Yapılandırılmış Görüşme Formuna Verdikleri Cevaplara İlişkin Sonuçlar

Araştırmada kullanılan Görüşme Formu aracılığı ile araştırmaya katılan öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersi ve Yapılan Araştırmaya ilişkin olarak hazırlanan sorulara ne tür yanıtlar verdikleri incelenmiştir.

Görüşme Formunun Birinci Sorusunda, ‘*Sosyal Bilgiler Dersiniz çalışmalarınız öncesinde nasıl işlenmektedir?*’ sorusuna ilişkin öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Buna göre, yapılan araştırma öncesinde, Sosyal Bilgiler Derslerinin ders kitabına dayalı olarak, öğretmen merkezli yürütüldüğü ve ders tekrarına ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Görüşme Formunun İkinci Sorusunda, ‘*Size göre Sosyal Bilgiler Dersi nasıl işlenirse, sizin için daha faydalı olur?*’ sorusuna ilişkin öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Buna göre, öğrencilerin, Sosyal Bilgiler Derslerinde Yapılandırmacı Yaklaşımı temel alan etkinlik ve uygulamalar ile zenginleştirilmiş öğrenme-öğretme sürecine sıcak baktıkları görülmüştür.

Görüşme Formunun Üçüncü Sorusunda, *'Yapılandırmacı Anlayışı benimseyen Sosyal Bilgiler derslerinin, okul dışındaki hayatınıza katkı sağladığını düşünüyor musunuz?'* sorusuna ilişkin öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Buna göre, öğrencilerin, Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımı ile yürütülen Sosyal Bilgiler Derslerinin faydalı olduğu, öğrenme sürecinde öğrenilen bilgi ve kavramların hayata uygulanabilir olduğunu belirttikleri görülmüştür.

Görüşme Formunun Dördüncü Sorusunda, *'Yapılandırmacı Sosyal Bilgiler dersi uygulamalarının size neler kazandırdığını düşünüyorsunuz? (Bu soruya ilgili kavramlar açısından yanıt verilecektir)'* sorusuna ilişkin öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Buna göre, Yapılandırmacı Yaklaşım İle yürütülen Sosyal Bilgiler Derslerinin özellikle kavram kazanımı açısından etkili ve anlaşılır olduğu, öğrenme-öğretme sürecinin daha düzenli hale geldiği görülmüştür.

Görüşme Formunun Beşinci Sorusunda, *'Uygulama sürecindeki tüm çalışmalarını değerlendirecek olursanız, sizce nasıldı?'* sorusuna ilişkin öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Buna göre, araştırmanın deneysel uygulama süreci düşünüldüğünde, öğrenciler için oldukça zevkli, eğlenirken öğrendikleri verimli bir uygulama süreci geçirdikleri ve kendilerinin kavram kazanımı açısından çok zevkli, eğlenceli ve kalıcı olduğu üzerinde durdukları görülmüştür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde uygulama süresince ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Yapılan araştırma sürecinde öğrencilerin üzerinde çalışılan kavramların birçoğuna yönelik olarak çeşitli hatalara ve kavram yanlışlarına düştükleri görülmüştür. Ancak bu yanlışlar uygulama süreci boyunca giderilmeye çalışılmış ve sonuçta, öğrencilerin tüm etkinlik ve uygulamalar neticesinde, kavramları en doğru ve anlaşılır biçimde kavrayıp kazanabildikleri ve doğru tanımlara ulaşabildikleri görülmüştür. Bu da yapılan uygulamaların bu noktada başarılı sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersi ve Yapılan Araştırmaya ilişkin olarak Yapılandırılmış Görüşme Formu formatında hazırlanan açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde ise,

Sosyal Bilgiler Derslerinin uygulama öncesinde, daha çok ders kitabına dayalı ve öğretmen merkezli olarak işlendiği, ara sıra projeksiyon ale-tinden faydalanılarak ders sunumlarının da yapıldığı, derslerin öğrenme-öğretme süreci açısından zevkli ve yeterince anlaşılır olamadığı, bu nedenle de evde mutlaka ders tekrarı gerektirdiği üzerinde durdukları görülmüş.

Sosyal Bilgiler Dersi Nasıl İşlenmesi isteniyor sorusuna ilişkin olarak, derse yönelik etkinlik ve materyallerin, araç-gereçlerin daha çok öğrenme ortamlarında kullanılması, özellikle de Sosyal Bilgiler Dersinin tüm ünitelerinde Bulmaca gibi öğrenciler için zevkli olan etkinliklerin sıkça kullanıldığı, Yapılandırmacı Yaklaşımaya dayalı eğitim-öğretim sürecinin daha yaygın olarak derslerde işe koşulmasının istendiği görülmüştür.

Yapılandırmacı Yaklaşımaya dayalı Kavram Öğretiminin ve öğrenme etkinliklerinin faydalı olduğu, öğrenilen bilgi ve kavramların hayata aktarılıp, uygulanabilir olduğu görülmüştür.

Yapılandırmacı Yaklaşımaya dayalı Sosyal Bilgiler Dersinin daha etkili ve anlaşılır olduğu, öğrenme-öğretme sürecinin daha düzenli hale geldiği ve kavram kazanma açısından olumlu sonuçlar verdiği görülmüştür.

Tüm uygulama süreci düşünüldüğünde, çalışmanın güzel ve anlaşılır olup, öğrenciler için işe yarayan sonuçlar verdiği, eğlenirken öğrenmelerine fırsat tanıdığı görülmüştür. Buradan hareketle, öğrencilerin, bu tür çalışmaların tekrarlanması yönündeki istekleri görülmüştür.

Bu sonuçlara dayanarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Araştırma sürecinde Yapılandırmacı Yaklaşımaya dayalı etkinlik ve uygulamaların, öğrenciler üzerindeki olumlu ve kalıcı etkileri gözlenmiş olup, Kavram Başarı Testine verdikleri cevaplar üzerinde de başarılarını arttırdığı görülmüştür. Buna dayanarak, Yapılandırmacı Yaklaşımaya dayalı etkinlik, uygulama ve materyallere Sosyal Bilgiler Derslerinde daha çok yer verilebilir ve kavram öğretiminde daha sıklıkla bu yaklaşım temelinde çalışmalar yapılabilir.

2. Öğrencilere Sosyal Bilgiler Derslerinde kendilerini daha çok ifade edebilecekleri fırsatlar sunulmalıdır. Bu amaçla, öğrencilere ders içeriğinden yola çıkılarak öğrencilerin kendilerinin ifade edebildikleri çeşitli öğrenme ürünleri ortaya çıkarabilecekleri ortamlar hazırlanmalı ve öğrenciler bu aşamalarda desteklenmelidir.

3. Sosyal Bilgiler Dersi öğretmenleri her bireyin farklı yaşantılar içerisinden geldiğini, her öğrencinin ilgi ve öğrenme ihtiyaçlarının farklı olduğunu göz önünde tutarak, öğrenme ortamında her düzeydeki öğrenciye hitap edebilecek etkinlik ve materyaller kullanabilmelidir. Böylelikle farklı ilgi, istek ve ihtiyaçlara sahip de olsalar her öğrencinin kazanılabileceği unutulmamalıdır.

4. Araştırma süresince öğrencilerin üzerinde çalışılmak üzere seçilmiş olan kavramlara yönelik çeşitli kavram yanılgılarına sahip oldukları, kavramları ilişkilendirme ve tanımlayabilme noktasında bazı hatalara düştükleri görülmüş olup, uygulama süreci sonunda bu hatalar ve yanılgıların büyük oranda giderildiği görülmüştür. Bu nedenle, bundan sonraki yapılacak olan çalışmalarda, öğrencilerin kavramları daha iyi tanıyıp, kavramalarını sağlayacak etkinlik ve uygulamaların daha çok üzerinde durulması kaliteli ve amacına uygun olacak bir eğitim-öğretim için uygun olabilir.

KAYNAKÇA

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. ve diğerleri. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (8. Baskı). Pegem Akademi: Ankara.

CHEN, C. (2003). A Constructivist Approach to Teaching; Implications in Teaching Computer Networking. *Information Technology, Learning and Performance Journal*, 21(2), 17-27.

ERDEN, M. (2009). *Eğitim Bilimlerine Giriş*, 4. Baskı, Arkadaş Yayınları: Ankara.

ERTÜRK, S. (1979). *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları: Ankara.

JACKSON, S. Robert. (2006). *Using Constructivist Methods to Teach Social Studies to Special Education Students*. ED 7999: Terminal Masters Project. Wayne State University Detroit:Michigan.

ÖZDEMİR, S. , YALIN, H. İbrahim. , SEZGİN, F. (2008). *Eğitim Bilimine Giriş*. (Geliştirilmiş 6. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

STROMMEN, Eric, F. , LİNCOLN, B. (1992). Constructivism, Technology and The Future of Classroom Learning, *Education and Urban Society*, 24(4), 466-476.

ŞİMŞEK, N. (2004). Yapılandırmacı öğrenme ve öğretime eleştirel bir yaklaşım. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 3(5), 115-139.

YAZICI, K. (2006). *Sosyal bilgiler derslerinde okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesinde B-B-Ö (Bildiklerim-Bilmek İstediklerim-Öğrendiklerim) stratejisinin kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse karşı olan tutumlarına etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (8. Baskı). Seçkin Yayınevi: Ankara.

BEYAZ KALE'DE "AYNA"

Özet

İslâm temelli geleneksel kültüre göre; Tanrı, her şeyde tecelli eder, her varlıkta yansır. Bu yüzden, her varolan, bir ayna olarak kabul edilir. Modern literatür ve sanattaysa ayna, daha çok, insanın kendini sorgulama, kendisiyle yüzleşme nesnesidir.

Orhan Pamuk'un "*Beyaz Kale*"sinde ayna, geleneksel anlamına da yaslanarak psikanalitik bağlamda işlenir. Romanda simgesel açıdan, Doğu ve Batı'nın, ama aynı zamanda, bilinçle bilinçaltının uzlaşımı anlatılır. Bu da İtalyan Köle'yle Hoca'nın birbirlerine dönüşümüdür. Böylece bölünmüş bir kimliğin ayrı özneleri, birleşerek aynı kişi haline gelirler. Bu süreç, insanın gerçek kimliğini bulma, bir öz bilinç olma yolculuğudur. Dolayısıyla, "*Beyaz Kale*" de, yüzü okura dönük olan bir aynadır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, Beyaz Kale, ayna, bireyleşme, bilinç-bilinçaltı, Doğu-Batı, köle, efendi.

THE "MIRROR" IN WHITE CASTLE

Abstract

According to Islamic based traditional culture; the God, appears to everything and reflects in the form of every means. Because of this each existent is accepted as a mirror. In modern literature and art mirror is rather an object of individual's questioning and facing off himself/herself.

In Orhan Pamuk's "*White Castle*" the mirror by leaning to its traditional meaning is functioned in psychoanalytic sense. In the novel symbolically the convention of East and West and also conscious and subconscious are narrated. This is the transformation of Italian Slave's and the Hodja's into each other. In this way a divided personality's different subjects by uniting become the same person. This process is the journey of human's finding his real identity and becoming a self-consciousness. So, "White Castle" is the face of a mirror facing the reader.

Key Words: Orhan Pamuk, Beyaz Kale, mirror, individualization, conscious-subconscious, East-West, slave, master.

Giriş

Hayatın her anında insan ve eşyanın beraberliği söz konusudur. Eşyaya şekil veren insanın bu eyleminde bir maksat vardır. Bu maksatla beraber insan, eşyaya düşüncesini, duygusunu da yükler. Bu da bir somutlaşma/somitlaştırma demektir. Böylece eşya, bir kimlik kazanır. Sıradan birinin dahi çeşitli ve zengin anlamlar yükleyebildiği eşya, acaba bir sanatçı için ne denli derinlik kazanmaya elverişlidir? Esasen bu, eşyanın tabiatına ilişkin bir olgudan öte, insanın kendi gerçeğine bakar.

Sanatçıyı sıradan insandan ayıran, onu sanatçı kılan, sanatçının da bir yönüyle diğer sanatçılara kıyasla daha başarılı olmasını sağlayan asli yanlarından biri, sanatçının izlenimlerindeki dikkat ve derinliktir. Zaten bu bakımdan sanat eseri, insanın dikkatini ve estetik hazzını tetikler. Peki, sanatçının sanat üretme eylemindeki asıl amacı bu mudur? Yani sanatçı esasen "yansıtma"nın ya da "gösterme"nin peşinde midir?

Sanatçının sanat eseri üretmesinde rol oynayan başat unsur, sanatçı fitratının yönlendirdiği duyumsamalardır. Sanatçı, dış âlemi görmek, varlığı derinliğiyle anlamak ve kavramak arzusunu duyar. Mesela bir romancı, eserinde varolanı kahramanın gözüyle görür. Öyleyse yazar, eserini öncelikle kendisi için kaleme alır. Bu da Yaratıcının âlemi/varlığı insanın gözüyle seyretmesi gibidir.

Eşya için daima bir öteye dönüklük/irrealite boyutu söz konusudur. Sözün bu noktasında “ayna”nın bütün bu değerlendirmeleri içine alan kapsayıcı bir obje olduğunu söylemek gerekir. Ona bu imkânı verense aynanın s/imgeselliğidir. *“Aynalar gerçekliğin kaba görüntüsünü yansıtmaktan öte fenomenlerdir. Simgesel anlamda insanın tüm yaşam alanına giren bu fenomen, aslında insanın dünyadaki halinin eşya bağlamındaki karşılığıdır. Varlık öz ya da görünen ile görünenin arkasında var olanı birlikte yaşayan insanın ayna ile özdeşliği bu noktadadır.”* (Kanter, 2006: 31-33)

Psikanalizin son derece önemseddiği “ayna”, hem bir eşya olarak, hem de ona yüklenen simgesel ve imajinatif anlamıyla oldukça zengin bir düşlem ve düşünce uzamını içinde tutar. Bu, onun fiziki ve simgesel varlığının beraberliğinden doğan etkin olma özelliğidir. En basit tarifıyla ayna, yansıtandır. Belki sanatçıyı da bu tarifile tanımlamak yerinde olacaktır: Sanatçı bir ayna gibi yansıtandır.

Acaba iki yansıtan yani ayna ve sanatçı karşı karşıya olduklarında “yansıyan” ne olur? İşte bu da sanatçı gerçekliği ile beraber, her sanatçı için değişken olmak üzere, sanatçının bütün bir varoluşu, kendini yorumlayışı ile ilintilidir. Çünkü sanatçı, bakmaktan öte, görmek arzusunda ve fitratında olan kişidir. Üstelik o, ayna karşısında bakış ve duyularını düşüncesiyle, imgelemiyse, yorumlamalarıyla birleştirip çok daha öteye taşır. Ancak bu “öte”nin içinde “sanatçının geçmiş” de var olmak durumundadır.

AYNA

“Ayna”, hem tasavvufa dayalı kültür ve edebiyatta, hem de halk edebiyatında arka planı olan geniş kullanımlı bir nesne/objedir. Buna göre temelde, her şey, Allah’ı yansıtan bir ayna olarak görülür. O, “asıl” olan; diğer her şeyse, birer “yansıma” ya da “gölge”dir. Ayrıca, geleneksel kültürde ayna, saf bir kimliğe erişmenin de metaforik nesnesi olma işlevini görür.

Ancak, Orhan Pamuk’un *“Beyaz Kale”*(Pamuk, 2011) romanında aynanın anlamları geleneksel olana değil modern ve psikanalitik olana yaslanır. Dolayısıyla aynanın tasavvuttan beslenen geleneksel anlam ve bağlamı bir yana bırakılarak modern işlevleri üzerinde durmak gerekir.

Sigmund Freud’un psikanaliz biliminden doğan psikanalitik eleştiri yöntemiyle sanatçıların eserlerinde kullandığı birçok sözcük, sanatçının ruh çözümlemesine, onun algılamalarına temel oluşturacak dinamiklere ulaşılması noktasında bir ipucu olarak ele alınır. Böylece sanatçının ruh dünyasına girilme amaçlanır. Bu bağlamdaki sıkça kullanılan kelimelerden biri de derin imajinatif anlamıyla “ayna” olmuştur.

Modern sanatın daha çok “bireyi/bireyciliği” öne çıkarması, ayna s/imgesini bireyin duyuş ve düşünüşüne göre işlemeyi beraberinde getirir. “Yansıtan” bir eşya olan ayna, artık “yansıtılan”ın da katıldığı bir diyalektiğe oturur. İnsan, aynanın karşısında görünüşünü seyredirken gerçekten kim olduğunu görüp kendi gerçekliğini seyretmek ister. Bu noktada kişi, hem etkindir hem edilgendir. Çünkü psikolojik durumuna göre ayna’nın karşısında az ya da çok nevrotik ruh hallerine girdiği de olur, hayaller kurarak aynanın ötesine geçmek istediği de görülür; bazen aynanın zamanına hâkim olmak, bazen geçmiş zamanı yeniden elde etmek ister. Sonuç olarak insan, aynaya sıradan bir nesneye bakar gibi bak(a)maz. Nitekim, *“Bachelard, Narsizmin temelini oluşturan "ayna psikolojisi"nin sadist, mazoşist tutumlardan, umutlar, hayal kırıklıkları, kendini avutmalar ve nöbetlere kadar gidebileceğini belirtir. Ona göre, insan yüzü kadar ayartıcı bir başka nesne yoktur. Ayna karşısındaki bir kimse şu soruları sorar: "Aynada kimin için kendine bakıyorsun? Kendine baktığında kiminle karşı karşıyasın? Gücünün ya da güzelliğinin farkında mısın?"* (Balcı, 2009)

BEYAZ KALE: BİR AYNADA İKİ SURET

Orhan Pamuk’un “Beyaz Kale”si, hem insanın kimlik arayışını hem de Doğu-Batı ilişkisini sembolik iki karakter üzerinden anlatan bir romandır. Eserde, Hoca ve İtalyan Köle olarak söylenen bu iki karakter, birbirlerine adeta birer “ayna” olurlar. Bu paralelde ayna metaforu, romandaki izleşti temellendirip geliştirir. Romanın bu yönde gelişmesi iki kahramanın karşılaşması ile başlar. Bu karşılaşma, her ikisinin de kendilik aynasına bakması, *“kahramanların sonsuz yolculuğu”* nun başlangıcıdır. İtalyan Köle, bir sabah Paşa’nın konağına çağrılır. Odada beklerken içeri giren bir adamın kendisine inanılmayacak kadar benzediğini fark edip şaşırır:

“Sanki bana oyun etmek isteyen biri, benim girdiğim kapının tam karşısındaki kapıdan içeri beni bir daha sokuyor ve şöyle diyordu: Bak, aslında böyle olmalıydın sen, kapıdan içeri böyle girmeliydin, elini kolunu böyle oynatmalı, odada oturan öteki sene böyle bakmalıydın!”(s.21)

Orhan Pamuk, romanını baştan sona kadar bir değişim-dönüşüm metaforu üzerine bina eder. Bu değişim-dönüşüm, Efendi ile Köle’nin kimliksel farkındalık sürecidir. İtalyan Köle, Paşa tarafından yanına köle olarak verildiği efendisi olan Hoca’nın değişimini sağlayan etken özne olduğu kadar, bu değişimin edilgen nesnesi de olur.

Joseph Campbell, maceraya çıkan *‘kahramanın sonsuz yolculuğu’* nu, genel olarak *maceraya çağrıyla* başlayan *“ayrılış”*, serüvenin esas bölümü olup her türlü sürprizi, tehlikeyi, olumlu durumları doğurabilen *“erginlenme”* ve *başarı sonrası “dönüş”* aşamalarıyla ifade eder. (bkz. Campbell, 2010) *“Ayrılış”*, bir hazırlık aşamasında gerekli tüm şartların oluşmasıyla başlar. Bu bir kaosun başlamasıdır. Bir serüvene çıkan her kahramanın yolculuğu, sancılıdır. Bu sancuların işareti yolculuğun ilk aşaması olan *“ayrılış”* ta görünürlük kazanır. *“...‘ayrılış’ kahramanın ruhsal yaşam gücünün ortam*

değiştirmesidir. İçinde bulunduğu yaşamın durgun ve kısır bir hale gelişi, artık ona bir şeyler verememesi, kahramanı buna iter ve yeni bir serüvene atılmaya zorlar.” (Gökeri, 1979: 63)

Beyaz Kale’de de Hoca’nın toplumsal konumlanması ve varoluşu noktasındaki memnuniyetsizliği, onun üzerinde beklediği “eşik”ten öte tarafa geçerek çıkacağı yolculuğu gösterir. Hoca’nın yaşadığı mekânla ve ismiyle ilgili olan bu memnun olmama durumu, İtalyan Köle’nin anlatımıyla şöyle bildirilir:

“Evi küçük, sıkıntılı ve sevimsizdi. Nereden aktığını hiçbir zaman öğrenemeyeceğim pis bir suyun çamurlaştırdığı kargacık burgacık bir sokaktan giriliyordu. İçeride neredeyse hiç eşya yoktu, ama eve her girişimde içim daralır tuhaf bir sıkıntıya kapılırdım. Belki bu duyguyu bana, dedesinden kalan adını sevmediği için, kendisine "Hoca" dememi isteyen bu adam veriyordu.”(s.23)

Mekânın bu olumsuz tasviri -daha sonra iyice netlik kazanacağı üzere- Hoca’nın memnuniyetsizliğine, şikâyetçi olduğu konulara yönelik bir temel oluşturma işlevi görür. Bu tasvirle okura Hoca’nın genel ruh hali/psikolojisi hissettirilir. Ayrıca Hoca’nın ‘*dedesinden kalan adını sevmemesi*’ de Köle’nin gözlemlerini somutlaştırır.

Bir gün, Hoca, yazacağı kitabı için bir minyatür ustası getirtir. Ancak çizilenler iki kahramanı da memnun etmez. Çünkü onların bekledikleri, gerçekliğin çok boyutlu olarak yansımalarıdır:

“Kanatlı mandaları, altı bacaklı öküzleri, iki başlı yılanları daha anlaşılır kılmak için çağırdığımız minyatür ustasının çizdikleri ikimizi de memnun etmedi. "Gerçek eskiden böyleydi," dedi Hoca. "Şimdiyse her şey üç boyutlu, gerçek gölgeli, baksana; en sıradan karınca bile gölgesini, arkasında ikizini taşır gibi sabırla katlanarak taşıyor.”(s.52)

Ayna metaforunun yansıma alanı bulduğu bu cümlelerde, Jung’un “gölge arketipi”ne yani insanın “öte yüz”üne işaret edilir. “Prensiplerimize aykırı olduğu için, ahlâksal, estetik ya da başka nedenlerle kabul etmek istemediğimiz ve farkında olmadan bastırduğumuz nitelikler oluşturur gölgeyi. Gölge ruhsal bütünlüğün ‘karanlık yanı’ ‘karanlık kardeşi’dir diyebiliriz.” (Gökeri, 1979: 19) Gölge kelimesinin doğrudan kullanılması da bunu açık eder. Aynı bağlamdaki “ikiz” sözcüğü de, efendi-köle diyalektiğinin yani “asıl” olanla “gölge”nin birbirlerine muhtaç olma noktasındaki zorunlu ilişkisini ortaya koyar. ‘Gölge’, ‘asıl’a muhtaçtır. Peki, ‘asıl olan’ da ‘gölge’ye bir şeyler borçlu olabilir mi? Yahut o da aynı zamanda bir gölge midir yoksa? Hegel’in düşüncesinde köle-efendi ilişkisi, “kendini kabul ettirme uğruna savaş”ın ve bunun doğurduğu sonucun diyalektiğidir. “Köle-Efendi ilişkisiyle sonuçlanan “kendini kabul ettirme uğruna savaş”ın sonunda bir öz bilinç için hayatın vazgeçilmezliğini anlayan tek taraf, onu kaybetme korkusu karşısında köleliği kabul eden taraf değildir. Savaştan zaferle çıkan efendi de aynı sonuca varır. Çünkü hayatını saygınlığını elde etme uğruna harcamayı göze aldıysa da, kendisini bir öz bilinç olarak kabul ettirmek için karşısındakinin hayatta kalmasının zorunlu olduğunu görerek, bu dolaylı yolla, hayatın önemini farkına varır.”

(Bumin, 2010: 32) Bu ikircikli durumdur ki her ikisini de var eder. *“Efendi bir özbilinç olduğunu bilmekte ve köle dolayısıyla bu kanyı bir hakikate dönüştürmüş bulunmaktadır. Ama ona göre köle bir özbilinç değil bir nesnedir. (...) Kölenin kendini kabul ettirmesi efendi olması demek olacağına göre, efendinin onu kabul etmesi kendisinin gerçekleştirdiği efendilik kavramıyla çelişecektir.”* (Bumin, 2010: 39)

Bu durumda efendi, bir çıkmaza girmiş olduğundan onun çıplak anlamda *“efendi”* olması mümkün değildir. Nitekim *“Hegel’e göre efendiliğin tarihi yoktur, tarih yalnızca köleye aittir.”* (Bumin, 2010: 52)

Köle, değiştirme-dönüştürme gücünü, otoriteyi ve erki, daima efendisinin alanına ait olarak görür. Oysa köle, efendisinin emirlerini uygularken aslında efendiye mâl ettiği niteliklerin gereğini ortaya koymakta ve doğaya, nesnelere hükmetmektedir. Dolayısıyla *“ben”* bilincini elde etmeye fazlasıyla yakındır. Bu durumda o da bir özbilinç olma yolunda kendini değiştirmekte, ehlileştirmektedir. Doğa ve nesnelere, salt bir varlık düzeyinde *“nesne”* olarak kalırken efendi de yalnızca doyum arama konumundadır. O, biyolojik varlığının peşinde olduğundan hem doğaya hem de onu işleyecek olan köleye muhtaçtır. Köle, değişimin bir aracıdır. O, tinsel olanın peşindedir. Öyleyse muhtaç olma ve olmama durumu, köleyi efendi, efendiyi köle yapar. Bu bir aynalar oyunu gibidir. Beyaz Kale’de bu aynalar oyunu, kahramanların çıktığı içsel yolculuktaki arayışlar serüveninin ta kendisidir.

Bu içsel yolculuk, Campbell’ın belirlediği çizgide Hoca’nın *“ayrılış”* aşamasındaki sorusundan sonra başlar. Bir gün, İtalyan Köle, Hoca’yı kızdırınca Hoca da kendisine sorması gerekeni sorarak içsel yolculuk serüveninin gerçek aşamasına yani *“erginlenme”* aşamasına ilk adımı atar. Bu aşama, kahraman(lar)ı kendilik bilincine götürecek sancılı bir süreç olmak zorundadır. Hoca’nın zihni ve fikrî sancıları kendi varlığını sorunsallaştırıp sorgulamasıyla başlar. Hoca’nın -belki de insanlık tarihi kadar eski olan- *“Niye benim, ben?”* sorusu, romanı içten içe bir ağ gibi örecektir. İki kahraman arasında şu konuşma geçer:

“Ne yapayım yani?” dedi sonunda çaresizlikle. Niye ben olduğumu düşünmesini söyledim. (...) “Yani ne yapayım, aynaya mı bakayım?” dedi alaycılıkla. Ama rahatlamış gözüküyordu. Düşünmesi için sustum. Tekrarladı: “Aynaya mı bakayım?” (...) bensiz hiçbir şey düşünemeyeceğini yüzüne söylemek geldi içimden, ama cesaretim yoktu; uyuşuk bir tavırla aynaya bakmasını söyledim. Hayır, cesaretim değil, halim yokmuş. Öfkelenmiş, kapıyı vurup çıkarken bağırdı: Ben aptalmışım.”(s.64)

Özbilinç, bir son noktadır. Ona erişmek için *“ben”*’in varoluşsal kimliğini, *“benlik”*’in farkında olmayı bilmek zorunluluğu vardır. Descartes’ın varoluş bilincini *“düşünme”*’ye -kuşku duyarak düşünmeye- bağlaması, Hoca’nın durumuyla paraleldir. Onun *“niye ben olduğu”*’nu anlama yolunda attığı ilk adım da *‘kuşku duyarak düşünmek’*’tir. *‘Düşündüğü için var’* olacaktır. Düşünen insan, bu yolla özlük bilincine sahip olduğu varlığa hükmetme yetisine erişip varlığın

ve nesnelere karşısında konumlanarak gerçek anlamda bir özbiñç olur.

“Ben”in ne olduğu sorusu, daha çok düşünmenin ve aydınlanmanın eşiğine gelen insanın sorabileceği bir sorudur. “Ayna”nın karşısına geçen arayış insanı, varoluşsal gerçekliğini, konumunu, varlık sebebini, özbiñcini ancak bu sorunun yanıtıyla açmılayıp ifade edebilir. Yüzyıllardır -başta Batı medeniyeti ve filozofları olmak üzere- insanoğlu, birey ya da toplum olarak, bu soruya verilecek cevabı arar. Bu yüzden Batı, daima bir kimlik ve varoluşu anlamlandırma krizi yaşar. Çıkış noktası bu olmak kaydıyla; Batı’nın Doğu’ya göre çok daha fazla kendini sorgulama eyleminde bulunduğunu, yani “ayna”ya baktığını, söylemek mümkündür.

Hoca’nın sürekli olarak “*Niye benim, ben?*” sorusunu sorması, romanın kurmaca dünyasında zaten Batı’ya dönük bir çekim alanına dâhil olduğunu gösterir. Çünkü onu arayışa iten asıl etken Batılı-İtalyan Köle’dir. Hoca, “onlar” diye ifade ettiği Batılılar gibi artık “aynaya bakma”sı gerektiğini fark etmenin eşiğine gelmiştir. “*Eşik, her zaman dönüşümlere gebe bir konum olduğu için, anın açık uçluluğunu, zamanın doğurganlığını da içinde taşır.*” (Bakhtin, 2001: 26) Ancak, Köle, efendisine onun öz’ünü göstermek, içine hapsettiği kendisini gün yüzüne çıkarmak istediğinde Hoca, kendi içinden çıkmak istemez. Zira kendini yeniden var edecek fikri özgürlükten mahrumdur, soyutlanmıştır. Toplumsal ön kabuller sebebiyle de adeta bir kutsallaştırmaya gitmiştir. Böyle bir durumda eski kimliğinden, ön kabullerinden sıyrılması mümkün değildir. Toplumun verili kabullerinin dışına çıkmayı reddetmek durumundadır. Aksi ise, Hoca için varoluşsal bir kopuştur. Bu bakımdan, ayna metaforu ile kendini dışarı çıkmaya zorlayan Köle’ye kızar. Çünkü ona göre İtalyan Köle, Hoca’ya ve onun ait olduğu topluma yabancısıdır. Oysa “*Kendini tanımayan bir kişi bir başkasını tanıyamaz. Ve her birimizde de yüzünü bilmediğimiz bir yabancı vardır. Bizimle düşler aracılığıyla konuşur ve bize kendisinin, tanıdığımız bizden ne denli farklı olduğunu gösterir. Çözülmesi güç bir durumda çabaladığımızda, her fırsatta bizi uyararak, bizi başarısızlığın içine iten davranışımızdaki hatayı gün ışığına çıkaran odur. O içimizdeki yabancısıdır.*” (Jung, 2012: 64) Ancak ne yaparsa yapsın zaten roman boyunca “*Niye benim ben?*” sorusunu soran Hoca, ister istemez bir benlik sorgulamasına ve arayışına çıkar. Köle’nin ‘Hoca’ya ayna tutması’, onun “*eski elbiselerinden soyunması*” (Korkmaz, 2009: 119-130)’dır. Bunun için de alttan alta ideal bir örnek olarak sunulan, İtalyan Köle’nin temsil ettiği “Batı”dır. Hoca, Batılılar’dan “onlar” diyerek söz eder:

“*Üç gün sonra, konuyu yeniden açtığımda, sözü gene “onlara” getirmek istediğini görünce oyunu sürdürmek istedim. (...) Onların aynaya baktıklarını, (...) Yalnız kralların, prenseslerin, soyluların sarayları değil, sıradan insanların evleri de, özenle çerçevesiz, duvarlara dikkatle asılmış aynalarla doluydu; ama bir tek bundan değil, durup durup kendilerini düşündükleri için de bu işte ilerlemişlerdi.*” (s.64)

“Onlar” olarak ifade edilen Batılılar’ın sık sık aynaya bakmaları, ayna imgesinin işaret ettiği üzere, kendileriyle ve

toplumlarıyla daima bir hesaplaşma içinde olmalarındandır. Batı'nın esas imajı, bunun üzerine kuruludur. “Onlar” için diğer insanlar, toplum, hatta her olay ve nesne, bir aynadır. Batılı insan, “birey” olarak varoluşunu anlamlandırmaya çalışır. Düşünür, kuşku duyar, şüphe eder; hesaplaşma eylemini tabii ve sıradan bir durum olarak yaşar; bunu bir tavır, bir yaşam biçimi olarak da ortaya koyar. Böylece ‘bastırdıkları yüzleri’yle yüz yüze gelirler. Ayrıca, Doğulu olan Hoca için Doğulu, Batılı olan Köle için Batılı bir insanın ayna olması da zaten söz konusu olamaz. Çünkü kişinin eksiklerini ve güzel yanlarını görebilmesi için anti-tezine, dolayısıyla karşıtı olana ihtiyacı vardır.

Romanın bu simgesel unsurları, daha dar çerçevede yani insan planında düşünülürse, kişinin bilinçaltında kalan yüzleri, onun ‘öteki’leştirilen tarafı, “gölge” kimliği olarak okunabilir. Nitekim romanın ana omurgasını şekillendiren “itiraflar” denilebilecek süreçte Hoca ile Köle'nin masanın başına geçerek günah ve suçlarını yazdıklarına şahit olunur. Önceleri Hoca, Köle'ye bunu bir ceza olarak verir. ‘Hoca'nın gösteremediği cesaret’i onun göstermesi gerekir. Bu itiraf yazılarında insanın aynaya baktığında geçmişini anımsaması gibi Köle'nin hatıralarına uzandığı görülür:

“Önce, kardeşlerim, annem ve anneannemle birlikte, Empoli'deki çiftliğimizde geçirdiğimiz o güzel günleri anlatan birkaç sayfa yazdım. Benim niye ben olduğumu anlamak için, bunları anlatmayı neden seçtiğimi açıkça bilmiyordum; (...) önce beğenmedi Hoca o yazdıklarımı; herkesin düşünüp yazabileceği şeylermiş bunlar, aynaya bakılarak düşünürken yapılanların bu olduğunu sanmıyormuş, benim Hoca'da eksikliğini gördüğüm cesaret de bu olamazmış çünkü.”(s.66)

Hoca'nın zorlamasıyla itiraflarını ve geçmişine ait hatırlayabildiklerini yazmaya çalışan Köle, bulması gereken “gölge” yüzünü yani “öteki”ni de geçmişinde keşfeder. Bu, insanın zor zamanlarında ve trajik durumlarında bilinçaltına kaçarak ‘güzel olan’ı orada arayıp bulması fikrine denk düşer. “Benim niye ben olduğumu anlamak için, bunları anlatmayı neden seçtiğimi açıkça bilmiyordum...” diyen Köle, insanın “ben”ini bulma yolunda geçmişine de uğraması gerektiğine işaret eder. Bu doğrultuda, bir gençlik arkadaşı ile birbirlerine nasıl ayna olduklarını anlatır:

“Hiç sonu gelmeyen uykusuz bir gecenin korkusunu, aynı anda aynı şeyleri düşünme alışkanlığını geliştirdiğimiz bir gençlik arkadaşına duyduğum yakınlığı, sonra, onun ölümünü ve benim öldü sanılıp onunla birlikte diri diri gömülme korkumu anlattım: Bunlardan hoşlanacağını biliyordum! Kısa bir süre sonra, bir rüyamı anlatmaya cesaret ettim: Gövdem benden ayrılarak, karanlıkta, yüzü gözükmeyen bir benzerimle anlaşılıyor ve ikisi bana karşı işbirliğine gidiyorlardı...”(s.67)

İki kahramanın Köle'nin yaptığı masada oturup konuşmaları, adeta ‘günah çıkarır gibi’ yaşadıklarını yazıp anlatmaları, insanın “ayna” karşısında geçmişini düşünmesi, kendine yönelmesi, iç muhasebesini yapması demektir. Böylece kişi, kendisini tanıır; eksikliğini fazlasını görür, kendilik terazisinde tartılır. Zaten “Niye benim ben?” sorusunun cevabı da burada saklıdır. Bunu fark edip “Aynaya bakarken nasıl

görünüşünü seyrediyorsa insan, kendi düşüncesinin içine bakarak da özünü seyredebilirdi.”(s.71) diye düşünen Hoca, masaya geçip Köle’yle birlikte yazmaları gerektiğini tam olarak anlar ve daha sık yazmaya başlarlar. İtalyan Köle, Hoca’nın yeni keşfetmeye başladığı söz konusu gerçeği zaten bilir. Onun kültürel kodlarında, toplumsal imgeleminde bu bilgi zaten vardır. O yüzden, Hoca’nın da kendi geçmişine yönelmesini, kötülüklerini itiraf etme cesaretini göstermesini ister:

“Başkalarının kötülüğünden yakınan Hoca’nın yazdıklarını okuyunca, aklıma, o an önemli olduğuna inandığım bir düşünce geldi ve söyledim: Hoca da kendi kötülüklerini yazmalıydı. (...) her insan gibi elbette onda da olumsuz bir şeyler vardı, onların üzerine giderse asıl kendini bulacaktı. Ben öyle yapmıştım, o da benim gibi olmak istiyordu; (...) kötü, çok kötü yanları olduğunu, bunu kendisinin de bilmesi gerektiğini söyleyerek (...) Küstahça ekledim: Hoca benden de kötüydü.”(s.71-72)

Masa, Hoca ile Köle’nin kendileriyle hesaplaştıkları, muhasebelerini yaptıkları zamanların nesnesidir. Öyleyse masa –daha doğrusu masada yazdıkları notlar– adeta bir aynadır. Birbirlerinin karşısında oturan bu iki insanın aralarında sadece “masa” vardır. Hoca’yla Köle, aslında aynaya bakan bir insanla görüntüsü gibidirler. Aradan ‘ayna olan masa’ çıkarılırsa ortada “insan” ve onu tamamlayan “öte yüzü” kalır. Kahramanların geçmişe dair günahlarını, zaafalarını, eksikliklerini, itiraflarını yazdıkları sayfalar, onların bilinçaltına hapsedilmiş kimliklerinin suretleridir. Bunlardan Beyaz Kale’nin okuru da haberdardır. Çünkü Hoca ile Köle’nin itiraflarıyla dolan sayfalar, esasen okuyucunun elindeki Beyaz Kale romanının sayfalarından başkası değildir. Dolayısıyla okur da kötülükleri başkalarında arayan, kendini temize çıkaran konumdaki kişi olarak Hoca’yla özdeşleşir. Okur da, “efendi” olduğunu zannederken bastırıldığı “öteki ben”inin “köle”si olduğundan habersizdir. Simgesel planda Hoca karakteri, insanın baskın tarafıdır. O, roman boyunca genellikle kapalı bir kutu gibi kalır; itiraflarını yazdığı halde Köle’ye göstermeden yırtıp atar. Oysa Köle, tersine günahlarını, zaafalarını, hatıralarını yazar; Hoca da, okuyucu da bundan haberdar olur. Bu yüzden iki karakter, aynanın sırlı tarafı ile ön yüzüne benzetilebilir. Okura düşense, ‘itiraf edemediği itiraflar’ının kölesi olan Hoca’ya ne kadar benzeyip benzemediğini romanın aynasında görebilmektir.

Kölenin “Hoca benden de kötüydü” demesi, insanın bilinçaltına attığı, gün yüzüne çıkar(a)madığı yani itiraf ed(e)mediği olumsuzluklarıyla ilişkilidir. Hoca’nın olumsuz yanlarını itiraf ed(e)memesinin gerçek sorumlusu, onun baskın tarafının yani ben/ene/egosunun bilinçaltındaki muhtelif ve çok sayıdaki olumsuz taraflarını bastırmasıdır. Bu durumda Hoca’nın “kötü”lüğü -yani insanın egoist tarafının “kötü”lüğü- diğer olumsuz yanları adedince katlanarak artar. Örneğin, bilinçaltında on tane olumsuzlanan nitelik varsa, insanın Hoca’ya benzeyen baskın tarafının on kat daha fazla kötü özelliği vardır. Çünkü bu olumsuz/kötü yanları bastırıp gizleyen, sözü edilen baskın yandır. Bastırılan, örtülen bu nitelikler, insanın bilinçaltındaki yüzleridir ve Hoca’nın söylediği “onlar”ın karşılığıdır. Oysa aksine Köle, günahları olmasına

rağmen bunların itirafıyla bir bakıma aklanır; o, aynaya bakmanın derin manasını bilir. Dolayısıyla bu bilinç düzeyindeki İtalyan Köle, Hoca'nın kaçınılmaz olarak yüzleşeceği aynası durumuna geçer. Efendisini kendi gerçekliğine davet eder. Hatta buna zorladığı için de Hoca, uzun süre ayna karşısında kalarak eksiklerini gören 'nevrotik bir hasta'nın tavrıyla Köle'ye tepki gösterir:

“Tıpkı aynada dışını seyrettiği gibi, insan düşünerek beyninin içini de gözlemleyebilmeliymiş. Ben biliyordum bunu yapmayı, ama sırrını ondan saklıyordum. Hoca karşıma oturup bu sırrı yazmamı beklerken, ben önümdeki kâğıtları kendi kötülüğümün abartılmış hikâyeleriyle dolduruyordum: Çocukluğumun küçük hırsızlıklarını, kıskançlık yalanlarını, kendimi kardeşlerimden daha çok sevdirmek için kurnazca çevirdiğim dolapları, gençliğimin cinsel suçlarını abarta abarta ve keyifle yazıyordum.” (s.72)

Hoca, değişmek istemektedir ve sahip olmak istediği kişilik profilini İtalyan Köle'sinde görür. Bu yüzden de kölesinin geçmişindeki kötülükleri öğrenmeye katlanamaz. Bu durum, insanın aynada suretinin olumsuz yanlarını görmesi gibidir. Ayrıca, çocukluk kabahatleri, kıskançlık, başkalarından üstün olma arzusu ve cinsel dürtüler, Köle'nin geçmişi olduğu kadar Hoca'nın da geçmişidir. İsyan edip Köle'ye kızması hatta onu dövmesi bundandır. Bu örtüşmeyi Hoca da gördüğü için isyanına rağmen yavaş yavaş o da aynası olan Köle'nin söylediklerini ve telkinlerini kabul etmeye, gelecekteki olası kimliğini benimsemeye başlar.

Hoca bir süre sonra artık bir şey yazmayı da yazdırmayı da istemez. *“Gittikçe daha derin bir kasvete gömülen evden çıkıp bir geziye, belki de Gebze'ye gitme”*leri gerektiğini söyler. Böylece *“astronomi çalışmalarına yeniden dön”*mek *“karıncaların hayatı üzerine daha ciddi bir risale yazma”*k düşüncesindedir.”(s.73)

Hoca'nın içindeki gel-gitler, mekâna da taşmaktadır; *‘Ev gittikçe daha kasvetli bir hâl alır.’* Bu yüzden de Hoca gezi için Gebze'ye gitmeyi teklif eder. Hoca'nın -romanda sık sık bahsedildiği üzere- Gebze'de *‘karıncalar üzerine daha ciddi bir risale yazmayı düşünmesi’* dikkat çekicidir. Çünkü “karıncalar”, sembolik bir unsur olarak Hoca'nın zihnindeki soruları ve sorunları imlemektedir. Karıncaların Gebze'deki gezide daha ciddi incelenmesi fikri, aslında Hoca'nın zihnindeki soruların ve sorunların içsel gel-gitlerden uzakta, dingin bir ruh hâliyle ele alınıp düşünülmesinin gerekliliğini gösterir. Her sorgulama aşaması da böylece değişim-dönüşüm metaforundaki yeni bir olumlu adım olur; Hoca, ağır ağır çözülmektedir:

“Sonraki saatlerde ağır ağır çözülüşünü seyrettim. Kendini suçlayan bir şeyler yazıyor, sonra, yazdıklarını bana göstermeden yırtıyor, her seferinde kendine olan güven ve saygısını daha da kaybetmiş olarak, ama kaybettiklerini bulma umuduyla yeniden başlıyordu.”(s.75)

Hoca, günahlarını, zaafalarını, eksiklerini yazdıkça aynanın karşısında kendini seyredencesine ürperir, korkar, belki de kendini güçsüz hisseder. Çünkü kendi gerçeğini görür. Bu yüzden de yazdıkları hususunda Köle'den daima onay bekler.

Teslim olmaktan başka yapabileceği bir şey olmadığını gören Hoca, asi bir çocuk gibi öfkelenir:

“Sözüm ona, bana gösterecekti o kötülük itiraflarını; karanlık çöktüğü zaman okumak için can attığım o yazıların tek kelimesini görememiştim, hepsi yırtılıp atılmış, Hoca'nın da gücü tükenmişti. Bunun çirkin bir gâvur oyunu olduğunu, bana hakaretle bağırıp söylerken, kendine olan güveni o kadar zayıftı ki, ona küstahça cevap bile verdim: O kadar üzülmemesini, kötü olmaya alışacağını söyledim.”(s.75)

Değişim-dönüşüm sürecinde yeni ve ikinci en önemli aşamaya gelindiğinde ipler Köle'nin eline geçmeye başlar. Çünkü iki kahraman, artık “eşit”lenmişlerdir. Hoca, geçmişini ortaya döküp kendini tam olarak görmek, fark etmek, nihayet kendi olumsuzluklarını aşabilmek için daha önce Köle'ye bir ceza ve vazife olarak emrettiği gibi, her sabah masaya oturup geçmişini, günahlarını, itiraflarını yazmaya başlar:

“Kendini hor gördüğü için beni hor göremiyordu artık; onunla geçen ilk günlerimde bir yanılısamayla varsaydığım eşitlik duygusunu sonunda bulduğumu düşünüyordum; çok memnundum. (...) İntikamımı almak, saldırıya geçmek istiyordum; onun gibi, ben de kantarın topuzunu kaçırmıştım: Hoca'yı kendinden biraz daha şüpheye düşürebilsem, benden dikkatle sakladığı o itiraflarından birazını okuyup onu dikkatle aşağılasam, bana öyle geliyordu ki, artık köle ben değil de o, evin kötü insanı ben değil de o olacaktı.”(s.76)

Romanda baştan beri üstünlük taslayan Hoca ile Köle'nin “eşitleme”ye başlaması, Hoca'nın kendini sorgulaması anlamına gelen “itiraflar” yazıları süreciyle başlar. Psikanalizde hastanın çocukluğuna inilir, geçmişine gidilir ve hâlihazırdaki problemlerinin kökü orada aranır. Böylece ruhî analizler yapılarak sonuca varılmaya çalışılır. Benzer şekilde anlatıcı da Hoca'nın problemlerini anlama, sorunlarının köküne inme, onun olumsuzlanan taraflarını ortaya koyma noktasında kahramanın geçmişine gider; bunu da yine Hoca'nın kendisine yaptırır. Böylece “öteki” tarafını, “gölge”sini görmeye başlayan Hoca, Köle'sini hor görüp aşağılamaktan da uzak durmaya başlar. Bu durum, bilinçle bilinçaltının uzlaşımı ve barışıdır.

Romanda her iki kahraman için de bir “ideal tip” var edilmesi gerekir. Ancak bu üçüncü bir kişiyle değil, onlardaki dönüşümle ve pozitif tarafların gün yüzüne çıkarılmasıyla ilgilidir. İki kahramanın da değişimine dönük bu “ideal tip” arayışı, kahramanların var olan ve var olmasını istedikleri kimliklerinin ‘karşılarındaki aynaları’na bakarak kıyaslanmasıyla sonuca varır.

“Sanırım, hikâyemi okuyanlar Hoca'nın benden öğrendiği kadar benim de ondan öğrenmiş olmam gerektiğini anlıyorlardır artık! Belki de, insan yaşlılığında, simetriyi, hikâyelerde bile daha çok aradığı için böyle düşünüyorum şimdi. Yıllarca birikmiş kinimin heyecanıyla coşmuş olmalıyım. Hoca'ya kendini iyice aşağılattıktan sonra, kendi üstünlüğümü hiç olmazsa, özgürlüğümü kabul ettirecek, sonra da, azat kâğıdımı küstahça isteyecektim.”(s.77)

Köle'nin son cümlesi, insanın ikiye ‘bölünmüş benlik’ ve kişiliğinin tekleşmesi/bütünleşmesi, için gereken yol

haritasını gösterir. İnsanın ayna karşısında ne yapacağı, kendisi ile nasıl ve ne için yüzleşmesi gerektiği konusuna bir gönderme yapmış olur.

“Hoca ve İtalyan kahramanımız sık sık yarı çıplak bir durumda aynanın karşısına geçerler; Hoca'nın bunalımları için bir kimlik tanımlama, arayış yeri gibidir ayna. Aynı zamanda göstergenin çift uçlu karakterini, bir kimliğin, bir söylemin ancak bir diğer kimlik ya da söylem karşısında kendisini gerçeğe yakın olarak algılayabileceğini gösteren bir metafordur.” (Akçam, 2006) Bir gece Hoca, Köle'yi çağırır ve çıplak olarak beraberce aynanın karşısına geçerler. “Çıplaklık”, önyargısız olmanın ifadesidir. Aynanın karşısında çıplak olan kahramanlar, öncelikle birbirlerine, ikinci olarakta, karşı(t) durumdaki kültür ve medeniyete karşı önyargısız ve samimi olduklarını göstermiş olurlar. İki kahraman da birbirleri için “öteki”nin ifadesi olan “onlar”dan biri konumundadır ama değişim arzusu, ikisini de ‘çıplak olarak’ aynanın karşısına getirir, ortak yanları bir arada göstermeye yöneltir:

“İkimiz birmişiz! Şimdi, bu bana çok açık bir gerçekmiş gibi geliyordu. Elim kolum bağlanmış, tutulup kalmıştım sanki. Kurtulmak için bir hareket yaptım, sanki benim, ben olduğumu anlamak için: Aceleyle elimi saçlarımın içinde gezdirdim. Ama, o da yapıyordu aynı şeyi, üstelik ustalıklarla, aynanın içindeki simetriyi hiç bozmadan. (...) Arkadaşının sözlerini ve hareketlerini taklit ederek onu sinirlendiren bir çocuk gibi neşelendi sonra. Bağırды! Birlikte ölecekmışiz!”(s.91)

Görünüleriyle birbirlerine benzeyen Hoca ve Köle, gittikçe birbirlerini benimseyerek nerede ise aynı kişi olurlar. Köle, efendisini kendine dönüştürür. Efendi, bastırılmış olduğu, örtük ben öznesi'ni dışarı çıkarır. Köle de bu örtük ben özne'sini dışarıya yansıtan aynadır.

Değişim-dönüşümün başka bir görünümü de İstanbul'da çıkan veba salgınıyla ortaya konulur. Hoca, sahip olduğu Doğulu zihniyete aykırı olarak vebaya yakalanıp ölmekten korkmaya başlar. Bu, Hoca'nın değişimidir. Hoca, artık İtalyan Köle'yle aynı kişi olduğunu düşünür. Vücudunda çibana benzeyen bir şey çıkınca *korkuyu yaşama biçimleri* de aynlaşıp. Kahramanlar, yine aynanın karşısındadırlar:

“Ensemi sıkın parmakları gevşemişti, ama aynanın karşısından çekilmiyordum. "Senin gibi oldum ben," dedi sonra Hoca. "Nasıl korktuğunu biliyorum artık. Ben sen oldum!" (...) "onlar" diyordu gene, "onlar" nasıl düşünüyor, duyuyor en sonunda anlıyormuş şimdi. (...) Yeni olan tek şey korkusuydu. O da değil; korkuyu yaşama biçimi; (...) Sanki, kendi isteği dışında, bu oyunu da bir yana bırakarak, dönüp dönüp o kırmızı çibana akli takılıyordu ve böcek mi, veba mı olduğunu soruyordu.”(s.92-93)

Bileşik kaplar gibi birbirine akan bu iki insan, birbirlerinin eksiklerini tamamlayan norm karakterlerdir. Köle, Batılı aklıyla Hoca'ya aklın evreni ve insanı tanımada nasıl aydınlatıcı bir araç olarak kullanılması gerektiğini öğretir. Aynadaki simetrik yansımalarıyla beraber aslında gelecekte aynı kişi olacaklarını da bilmektedirler. “Asıl” ve “gölge” gibi olan bu iki insan, birbirinin öte yüzü, bir tek insanın aynadaki

yansımalarıdır. Fakat sorun, hangisinin gerçek/asıl ve hangisinin yansıma/gölge olduğudur. (Korkmaz, 2009: 119-130)

“Bir ara, her şeye benim kaldığım yerden devam etmek istediğini söyledi. Hâlâ yarı çıplaktık ve aynanın karşısından çekilmemiştik. O benim yerime geçecekmiş, ben de onun, kıyafetlerimizi değiştirmemiz ve o sakalını keserken benim koyvermem yeterliymiş bunun için. Bu düşünce, aynadaki benzerliğimizi daha da korkunç yaptı, sınırlarım iyice gerildi, dinledim: O zaman, ben onu azat edeceğimim: Benim yerime geçen onun, ülkeme dönünce yapacaklarını keyifle anlattı. Çocukluğum ve gençliğim konusunda ona anlattıklarımın hepsini, en küçük ayrıntısına kadar aklında tuttuğunu, o ayrıntılardan, kendine göre, tuhaf ve gerçekdışı bir düşsel ülke kurduğunu görerek şaşım. (...) Bunlar da olabilirmiş demek geliyordu içimden, böyle de yaşayabilirmişim demek. O zaman, Hoca'nın hayatına ilişkin daha derin bir şeyi ilk defa sezdiğimi anladım, ama bunun ne olduğunu söyleyebilecek gibi değildim. Yalnızca, yıllardır özlemle düşündüğüm eski dünyamda yaptıklarımı şaşkınlıkla dinleyerek, vebanın korkusunu unuttum.”(s.93-94)

Değişim çift yönlüdür ve Köle de değişip başkalaşmaktadır. Nitekim durumun farkındalığını keşfetmeye başlayan Hoca'nın dediğine göre bir gün Köle, Hoca'yı azat edecektir. Ayrıca artık Köle, Doğulular gibi vebadan ve ölümden korkmamaya başlar. Ancak aksi şekilde Köle'nin korkusu Hoca'ya geçmiştir. Üstelik Hoca, İtalya'ya giderek Köle'nin yarım bıraktığı hayatına devam etmeyi tasarlar. Bu düşünceler, “erginlenme” sürecindeki başarının dile getirilişidir. Dönüşümle beraber yavaş yavaş Campbell'ın belirlediği gibi “dönüş” aşamasına geçilir. Bilinçaltıyla bilinci ayıran keskin surlar yıkılmaya başlar. Efendi olanla köle olan yerlerini birbirlerine bırakırlar.

Köle'nin geçirdiği değişimin en açık ifadelerinden biri, ‘veba korkusunu unutması’dır. Medeniyet ve birey planında bastırılan duyguların açığa vurulması ya da fark edilmesi ile insan, yüzünü ister istemez kendi karşısındakine -ya da karşıt bildiği özneye- döner; “öteki”ne kapı açılır. Örtüşen noktaların birleştirici kimyasıyla zıtlıklar ortadan kalkar. Bu da, barış ve uzlaşımı doğurur. Karşıdakiyle rol ve yer değiştirilir. İnsan teki planında bu durum, bilinçle bilinçaltının uzlaşımıdır. Daima bastırılan, ötekileştirilen “öte yüz”, insanın varoluşunu ve özsel gereksinimlerini fark etmesi, özbilincini keşfedebilmesi için uzlaşması gereken tek öznedir. Bu da ancak “ayna”nın derinliklerinde aranıp bulunabilir.

Ayna karşısında geçen o geceden bir ay sonra başmünevverliğe terfi eden Hoca, Cuma namazına giden padişahın yanındakilerden biridir. Allah'a ve Padişah'a şükreden kalabalık arasında İtalyan Köle de vardır. Bir ara Hoca'yla göz göze gelirse de Hoca, onu tanımazlıktan gelir. Oysa İtalyan Köle, Hoca'nın onu da yanına almasını bekler:

“Ben orada olmalıydım, çünkü ben Hoca'nın kendisiydim! Tıpkı, sık sık gördüğüm korkulu rüyalarda olduğu gibi, dışarıdan gördüğüm kendimden ayrı düşmüştüm; kendimi dışarıdan gözleyebildiğim için, demek ki, bir başkasıydım; kimliğine büründüğüm bu başkasının kim olduğunu öğrenmek

bile istemiyor, önümden beni tanımadan geçen kendime korkuyla bakarken, bir an önce katılmak istiyordum ona. Ama, hayvan gibi bir asker bütün gücüyle beni geriye, kalabalığın içine itti.”(s.108-109)

Efendisinden sonra Köle de, artık Hoca’yla özdeşleştiğini, onun etle tırnak gibi ayrılmaz bir parçası olduğunu fark eder. Bu yüzden Hoca, onu tanımazmış gibi önünden geçip giderken Köle, içinde bir korku, bir ürperti duyar. Bu hâli, insanın aynadaki görüntüsünün eylemlerinden bağımsız olması, aynadaki görüntüsünün kendi kendine hareket etmesi, adeta canlanıp bir irade kazanması gibidir.

Romanın sonunda Hoca, Köle ile rolleri değişip İtalya’ya gider. Orada İtalyan Köle’nin nişanlısıyla evlenir. Bu, bilinçle bilinçaltının uzlaşımını sağlayan insanın içindeki ideal kadını yani *anima*’sını arayıp bulmasıdır. İki ayrı kültürün simgesi, insan teki’nin ötekileştirilen yanıyla personası olan Hoca ve İtalyan Köle, aradıklarını bulur, eksik yanlarını tamamlar, kendiliklerini fark ederler. Köle’nin fiziksel, Hoca’nın içsel olarak başladıkları yolculukları, hayatlarının kesişim noktasında *“kahraman(lar)ın sonsuz yolculuğu”* serüvenine döner. Bu yolculuk tabii olarak zorlu bir aşama, değişime hamile olan sancılı bir süreçtir. *“Yaşam yolcusu, kendisini tanıma (bilinçlenme) serüveninde –optimal koşullarda- pek çok arketipsel karşılaşmayla artar, zenginleşir. Ancak birleşme/bütünleşme sürecinin nihai hedefi ruhun merkezi olan “Ruh”tur; içkin ve aşkın olan kendilik’tir. (“Selbst”). Bütünleşme her zaman dönüşüm ile birlikte dir. Kendindeki öteki’ni özümsemiş olan insan aynı kalamaz; dünya görüşü ve modelinde, dolayısıyla da yaşamında sarsıcı bir değişim kaçınılmazdır.”* (Saydam, 2009: 14)

İnsanın “efendi” konumunda düşünülen egoist/bencil yanını oluşturan tutkuları, üstün olma arzusu, nefreti, kıskançlığı, hırsı vs. özellikleri, kişinin “köle” olarak yaşamasını kaçınılmaz kılar. Kişi, köle olduğunu fark edemez. Ayrıca, bu özelliklerin varlığının insan tabiatı gereği olduğu düşünülürse, asıl olarak, insanın bu özelliklerinin tesiri ve ‘boyunduruğu’ altında kalmasının onu bir kere daha köleleştirdiği söylenebilir. İnsan, ne zaman söz konusu özelliklerinden arınmaya başlarsa, o zaman kendini benliğin saf “ayna”sında pürüzsüz bir sureti seyredirken bulur. Nitekim artık, Köle mi yoksa Efendi mi olduğu bilin(e)meyen, ama her iki kahramanın da varlığının hissedildiği sözler, onların bir arınma aşamasından geçerek kendi uzlaşımını sağladıklarını gösterir:

“Bilmiyorum, başkalarına da oluyor mu. Bazan, Haliç sirtlarındaki o dört duvarı birbirimize zindan ederken, bazan, bir konaktan, ya da saraydan bir türlü gelmeyen bir çağrıyı beklerken, bazan birbirimizden keyifle nefret ederken, bazan da karşılıklı gülüşerek Padişahımız için bir risale daha yazarken, günlük hayat içinde, bir an, ikimiz de, bir küçük ayrıntıya takılıverirdik: Sabah birlikte gördüğümüz ıslak bir köpek, iki ağaç arasına asılmış çamaşır dizisinin renk ve biçimlerindeki gizli geometri, hayatın simetrisini ortaya çıkarıveren bir dil sürçmesi! Şimdi en çok bunları özliyorum işte! (...) Kaybettiğimiz hayatı ve düşleri yeniden ele geçirmek için,

onları yeniden düşlemek gerektiğini herkes bilir: Ben hikâyeme inandım!”(s.175-176)

Bu sözler, birbirlerinin gölgesi, simetrisi, tamamlayıcısı, nihayet, aynısı ve “ayna”sı olan iki karakterin birbirlerine dönüştüğünün göstergesidir. Romanın sonlarına doğru, her ne kadar anlatıcı, “labirent”in çıkmazlarında Hoca mı yoksa Köle mi olduğu belirsiz bir kimliğin sahibi olmaya başlasa da anlatıcının “*gölgemin kitabı*”(s.176) dediği hikâye, yalnızca bu romandaki anlatıcının değil, tek tek her insanın öyküsü, herkesin içsel serüveni, sonsuz yolculuğudur. Bu yönüyle de anlatıcının belirsiz kılınması, hikâyenin herkesçe sahiplenilebilmesinin kapısını açar. Bu hikâye, bir öz bilinç olmanın, “niye ben olduğu”nu keşfetme, özsel gerçeğinin farkındalığını yakalama peşinde olan insanın bilinç-bilinçaltı arasında sağlanacak uzlaşım kadar yaşadığı iniş çıkışların, gel-gitlerin öyküsüdür.

Sonuç

Beyaz Kale’nin özü ve özeti, değişim-dönüşümdür. Geleneksel anlamda değişim-dönüşüm metaforu ile hem halk edebiyatında hem de tasavvufî edebiyatta karşılaşılır. “*Şekil değiştirme*”, “*don değiştirme*”, “*dona girme*” gibi kalıpsal ifadelerle karşılık bulan değişim-dönüşüm metaforuna modern hayat öncesindeki görünümüyle menkıbelerde, mitolojilerde ve diğer halk anlatılarında sıkça rastlanılabilir.

Esasen insanlık tarihi boyunca hep söz konusu olan değişim arzusu günümüzde, değişen insanın algı dünyasıyla yeni bir biçim/formasyon kazanmıştır. Modern dünyanın insanı, artık bir yönüyle, adeta tek başınadır. O, değişim ve dönüşümünü kendi *aynasıyla* gerçekleştirmek durumundadır. Toplum/cemiyet hayatının geri plana itildiği bu dönemde insanların kimlik arayışlarından doğan bunalımları, benlik bölünmeleri onu yeni bir çıkış yolu bulmaya zorlar. Bu da bir sorgulama ve öz eleştiri demektir. Böylece insan, kendi kendisini aynasının karşısına alıp eksiğini, fazlasını, tutkularını, günahlarını, zaafalarını görüp idrak etme imkânı bulur. Bunun için romanda Hoca’nın yaşadığı gibi içsel gel-gitler, iniş-çıkışlar yaşamak kaçınılmazdır. Söz konusu çatışma durumu, öncelikle insanın bastırılan taraflarıyla ideal olanı arzulayan yönü arasındadır. Bu da âdeta bir satranç oynamak gibidir. Nitekim Pamuk’un romanına “Beyaz Kale” demesi de buna dönük bir anlam ifade eder.

Romanda anlatılan olaylar, her ne kadar modern dönem öncesinde geçiyor olsa da özü ve özeti, değişim-dönüşüm olan Beyaz Kale’de modern insanın kendisiyle yüzleşmesi, kendini tanıması ve bilinçsel uzlaşımı söz konusudur.

Eski zamanlardan çok da farklı olmayan “*kölelik*” modern dünyada yalnızca öznelerin değişimine uğramıştır. Modern insan, kölesini kendi kendine var etmiş ve kölesini bağladığı zincirin bir ucunu da kendisine bağlamıştır.

Beyaz Kale’de sorunsallaştırılan meselelerin oturmuş bir yöntemle, farklı değerlendirmelere imkân veren simgesel zenginlikte verilmesi, eseri önemli bir konuma yükseltir. Düşünme ve aydınlanmanın eşliğinde olan okur; romanda

ötekini, yani bastırılmış olduğu bilinçaltı kimliğini ve *kendini*, dolayısıyla öne çıkardığı yönlerini görebilme imkânını bularak, bölünmüş benliğini bütünleme edimine erişir.

KAYNAKÇA

AKÇAM, A. Alper (2006), “Orhan Pamuk’ta Çoksesli Roman’a Giriş: Beyaz Kale”, *Varlık dergisi*, S.1180. kaynak: <http://www.alperakcam.com> (Erişim: 10.11.2012).

BALCI, Yunus (2009), “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Şiirinde “Ayna” Üzerine”, kaynak: <http://www.yunusbalci.com/> (Erişim: 15.11.2012).

CAMPBELL, Joseph (2010), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Kabalıcı Yayınevi, (Çev. Sabri Gürses), 2. Basım, İstanbul.

GÖKERİ, A. İ. (1979), *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, DTCF, Ankara.

BUMİN, Tülin (2010), *Hegel-Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı.

BAKHTİN, Mikhail (2001), *Karnavalın Romana*, (İng. çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

JUNG, Carl Gustav (2012), *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (Çev. Engin Büyükinel), Say Yay., 8. Baskı, İstanbul.

KANTER, M. Fatih (2006), “Aynadaki Ben: Hilmi Yavuz”, *İrmak dergisi*, S.63. s.31-33.

KORKMAZ, Ramazan (2009), “Metaforik Dönüştürme Biçimleri ve Efendi-Köle Diyalektiği Bakımından Beyaz Kale”, *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.50, s. 119-130.

PAMUK, Orhan (2011), *Beyaz Kale*, İletişim Yay., 37. Baskı, İstanbul, Eylül, 2011.

SAYDAM, M. Bilgin (2009), *Dört Arketip* (Carl Gustav Jung)’in Sunuş yazısından, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul.

ORTAÖĞRETİME GEÇİŞ SINAVLARI İLE İLGİLİ KÖŞE YAZILARININ İNCELENMESİ¹

Doç. Dr. Erkan DİNÇ**

İbrahim AKŞİT***

ÖZET

Ülkemizde lise türleri ve liseler arasındaki kalite farkından dolayı öğrencilerin daha iyi bir eğitim alma isteği, belli liselere olan talebi artırmış ve Milli Eğitim Bakanlığı bu sorunu çözmek için LGS (1998-2004), OKS (2005-2008), SBS (2009-2013) ve TEOG (2013) giriş sınavlarını hazırlamış ve uygulamıştır. Bu çalışmanın amacı ortaöğretime geçiş sisteminde son 16 yılda yapılan değişikliklerin belli başlı ulusal gazetelerdeki köşe yazılarında nasıl ele alındığını saptamaktır. Doküman incelemesinin yapıldığı bu araştırmada son 16 yılda Milliyet, Hürriyet, Sabah ve Habertürk gazetelerin ortaöğretime geçiş ile ilgili ulaşılabilen köşe yazıları betimsel olarak analiz edilip yorumlanmıştır. Köşe yazarlarının ortaöğretime geçiş sınavları ile ilgili değindikleri konular, tespit ettiği sorunlar, eleştirileri ve çözüm önerileri ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaöğretime geçiş sınavları, Köşe yazıları, Doküman incelemesi

AN INVESTIGATION OF NEWSPAPER ARTICLES REGARDING THE NATIONAL EXAMINATIONS FOR TRANSITION TO SECONDARY EDUCATION

ABSTRACT

Due to the gap of educational quality amongst the types of secondary schools (lycées) in Turkey, the demand to certain types of lycées have rapidly increased in recent decades as a result of the candidates' aspiration for accessing a better education. Thus, the Ministry of National Education (MONE) prepared, organized and put some examinations and grading systems such as LGS (EEL) (1998-2004), OKS (ESSI) (2005-2008), SBS (ELD) (2009-2013) and TEOG (ETSSPE) (2013-...) into practice to sort these kind of problems out. This study aims to determine how those changes made in the last 16 years on transition exams to secondary education have been reflected on the columns of the leading national newspapers. By means of this study, accessible columns of Milliyet, Hurriyet, Sabah and Haberturk newspapers on transition to secondary education in the last 16 years have been analysed and interpreted. Through the analysis and evaluation of the available documents, it is attempted to shed light on the issues, problems, criticisms and suggestions of the columnists on transition systems and examinations.

KeyWords: Transition exams to secondary education, Newspaper articles, Documentary analysis

GİRİŞ

Günümüzdeki anlamda eğitim kademelerin oluşmaya başlaması Osmanlı Devleti'nin batılılaşma cabalarının başlangıcı olan Tanzimat dönemine denk gelir. Tanzimat dönemi öncesi var olan sıbyan mekteplerine (Şahbaz, 2005) 1846 yılından sonra rüştiyeler eklenmiştir. Askeri ve mülkiye tipi olarak farklılaşan rüştiyeler, sıbyan mekteplerinden daha iyi öğretim veren üst sınıflar gibi düşünülmüştür (Akyüz, 2008). Daha sonra rüştiyelerin bir üst öğrenimi olarak düşünülen idadiler ve sultaniyeler kurulmuştur. Tanzimat döneminde ilk ve orta öğretim

¹Bu çalışma, 16-18 Ocak 2014 tarihinde Antalya'da düzenlenen "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Eğitimde Kademeler Arası Geçiş ve Yeni Modeller Uluslararası Kongresi"nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ancak bildiriler kitabında basılmamıştır.

** Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, erkandinc@gmail.com

*** Öğretmen, Denizli MEM, iaksitt@gmail.com

yapısında ve öğrenim süresinde değişiklikler olsa da eğitim kademeleri sıbyan mektebi, rüştiye ve idadi/sultaniye olarak şekillenmiştir (Akyüz, 2008).

Cumhuriyet döneminde öğrenim sürelerinde ve yapılarında zaman zaman değişiklikler yapılmasına rağmen eğitim kademeleri ilkökul, ortaokul, lise ve yükseköğretim olarak yapılanmıştır (Boran, 2000).

Günümüzde 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk eğitim sisteminin genel yapısı örgün ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılır. Yaygın eğitim halk eğitimi, çıraklık eğitimi ve uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilen, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş, herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden birinden ayrılmış olan bireylere ilgi ve ihtiyaç duydukları alanda örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümünü kapsar. Örgün eğitim ise belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylere, amaca göre hazırlanmış programlarla okul çatısı altında yapılan düzenli eğitimidir (MEB, 1973). Örgün eğitim kademeleri (1) okul öncesi eğitim, (2) ilköğretim (MEB, 2012), (3) ortaöğretim ve (4) yükseköğretili kapsamaktadır (MEB, 1973). 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun "*İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar*" şeklindeki maddesine (6. madde) rağmen yanlış yönlendirme, lise türleri ve liseler arasındaki kalite farklarından dolayı bazı liselere talebin fazla olması sorun olarak ortaya çıkmış, Milli Eğitim Bakanlığı ve benzer sorun üniversitelere girişte de yaşanması nedeniyle Yüksek Öğretim Kurulu tarafından bu sorunun çözümü için öğrencilere yönelik giriş sınavları hazırlanmıştır.

Daha önceki yıllarda da benzeri sınavlar olmasına rağmen ülkemizde ortaokul veya ilköğretili bitiren bütün öğrencilere yönelik bir merkezi sınav olarak ilk kez 1997'de uygulanan LGS (Liselere Giriş Sınavı), ilköğretim veya o zamana kadar ki adıyla ortaokuldan mezun olan bütün öğrencileri kapsayacak bir yapıya dönüştürülmüştür. Sekizinci sınıf öğrencilerinin katıldığı bu sınavın sonuçları, öğrencilerin hangi ortaöğretim kurumlarına yerleştirileceğini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Adı geçen sınavın ortaöğretim ve daha sonra devam edilecek olan yükseköğretilin kalite ve özelliğini belirleme noktasındaki önemi ve bunun karşılığında yalnızca öğrencilerin birkaç saatlik sınav süresi içerisindeki performansına bağlı olması ilerleyen yıllarda birçok eleştiriye yol açmıştır. Bunun üzerine MEB, 2005'te OKS'yi (Ortaöğretim Kurumları Sınavı) uygulamaya koymuştur. Bu sisteme yönelik eleştiriler de 2009'da SBS'ye (Seviye Belirleme Sınavı) geçişi getirmiştir. Nihayetinde SBS sistemi de ortaöğretilme geçişte aranan standartlara ulaşmayı sağlayamamış ve 2013-2014 öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere TEOG (Temel Eğitimden Orta Eğitime Geçiş) sistemi hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur.

Son 16 yılda ortaöğretilme geçişte uygulamaya konulan bu sınav ve geçiş sistemleri bilindiği üzere MEB bünyesinde hazırlanarak çeşitli kitle iletişim araçları aracılığı ile kamuoyuna duyurulmuştur. Bu süreçte kullanılan kitle iletişim araçlarından biri de gazetelerdir. Gazete, politika, ekonomi, kültür ve sanat başta olmak üzere birçok konuda haber ve bilgi vermek amacıyla her gün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkan ve basılı versiyonunun yanı sıra günümüzde internet ortamında sanal olarak da yayınlanan bir kitle iletişim aracıdır (Erol, 2009).

Tarihsel bazı kalıntılar nasıl o yıllardaki toplumun yaşamı hakkında bize fikir verebiliyorsa günümüzde ülkelerin medyasında yer alan yazılı ve görsel ürünler de o toplum hakkında önemli ipuçları verir. Bu bağlamda, incelenmek istenen konu ne olursa olsun o ülkenin medyasını mercek altına yatırmak; bir bakımdan toplumun fotoğrafını çekmek anlamını taşır (Kuruoğlu, 2001'den Akt. Çelik, 2008: 24).

Gazete yapıları incelendiğinde üç temel unsur görülür: haber, ilan/reklam ve köşe yazıları. Gazete haberinin amacı objektif bir bilgi/haber sunmak, köşe yazısının amacı ise ilginç ve içinde zıtlıklar barındıran bir konunun dengeli bir çözümlemesini yapmaktır. Köşe yazıları, gazetelerdeki metinler içerisinde, gazetenin yayın politikası doğrultusunda; her gün veya haftanın belli günleri aynı yerde yayınlanan ve aynı yazar tarafından yazılan, olayları

yorumlayan, olayların farklı boyutlarını ortaya koymaya çalışan bir gazete yazısı türüdür. Köşe yazıları toplumun güncel olaylarına göre yazarın belli bir konuda oluşturduğu düşünce dizileridir; okuyucuların dünyada olup bitenlerle ilgili fikir sahibi olmalarına yardım eden düşünce yazılarıdır (Van Dijk, 1998'den Akt. Çelik, 2008: 30). Köşe yazıları genellikle güçlü bir fikir ileri sürülerek bir tepki geliştirmek, görüş ya da kamuoyu oluşturmak amacıyla yazılır. Yazar etrafında olan olaylara karşı belli bir politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve benzeri bir tavır alır ve görüşlerini o çerçevede sunar. Başka bir ifade ile gazeteler hem objektif olarak güncel haberleri okuyucularına ulaştırmayı hem de köşe yazıları aracılığıyla gündemdeki konular hakkında sahip oldukları dünya görüşü ve yayın ilkeleri çerçevesinde kamuoyu oluşturmayı hedeflerler (Özyıldırım, 2003: 95).

Yukarıda ifade edildiği üzere gazetelerde yayınlanan haber ve köşe yazıları incelenen konu ve dönem hakkında sosyal bilim araştırmacıları için kayda değer veri kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Ancak ilgili literatür incelendiğinde gazetelerde yayınlanan köşe yazılarında ortaöğretime geçiş sistemlerini ele alışı konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çelik'in (2008) "*Köşe Yazılarının Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*" başlıklı yüksek lisans tezi, konuyla dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek nadir çalışmalardan biridir. Bu tezde araştırmacı Türkiye'de yayınlanan dört ulusal gazetede köşe yazılarında toplumsal cinsiyet ve kadın eğitimi konularını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda gazetelerde genel olarak özde cinsiyetçi yaklaşımların sergilendiği ve kadın eğitimine ilişkin her bir gazetenin (bir gazete hariç) kendi ideolojik duruşu çerçevesinde mesajlar verdikleri saptanmıştır. Bu gazetelerde genel olarak 'toplumsal cinsiyet eşitliğinden' söz edilse de bunun yüzeysel ve yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Ortaöğretime geçiş sistemlerinin kamuoyuna duyurulmasında ulusal gazetelerin hangi işlevleri üstlendiği, bu sistemlerde son 16 yılda yapılan değişikliklerin söz konusu süreli yayınlardaki köşe yazılarında nasıl ele alınıp değerlendirildiğini ortaya koyma amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ortaöğretime geçiş sisteminde son 16 yılda yapılan değişikliklerin bazı ulusal gazetelerdeki köşe yazılarında nasıl ele alındığı bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise, ülkemizde uygulanmış olan LGS, OKS ve SBS'ler ile bu yıl uygulanmaya başlayan TEOG hakkındaki köşe yazılarını incelemektir. Başlıca araştırma sorusu: Köşe yazarları ortaöğretime geçiş sınavlarını nasıl yorumlamakta ve okuyucuyu nasıl yönlendirmektedir?

Araştırmada şu sorulara cevap aranmaktadır;

2001-2013 yılları arasındaki ulusal gazetelerde eğitim konusunda yazan köşe yazarları

- 1-Hangi konular hakkında bilgi vermiştir?
- 2-Hangi sorunları tespit etmişlerdir?
- 3-Neleri eleştirmişlerdir?
- 4-Sınav sistemleri ve kademeler arası geçişle ilgili olarak önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada doküman incelemesi yapılmıştır. Merriam'a (2013: 131-132) göre doküman resmi kayıtlar, mektuplar, gazeteler, şiirler, şarkılar, ortak kayıtlar, hükümet dokümanları, tarihsel dokümanlar, günlükler, otobiyografiler gibi araştırma öncesi elde mevcut olan herhangi bir şey demektir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında

bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 187). Bu araştırmada Milliyet Gazetesi yazarı Abbas Güçlü'nün 140 yazısı (2001-2013), Hürriyet Gazetesi yazarı Nuran Çakmakçı'nın 30 köşe yazısı (2001-2013), Habertürk Gazetesi yazarı Pervin Kaplan'ın 50 köşe yazısı (2009-2013) ve Sabah Gazetesi yazarı Yaşar Özbay'ın 30 köşe yazısı (2009-2013) incelenmiştir. Bu dokümanlar betimsel olarak analiz edilerek yorumlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2005: 225-226) göre betimsel analiz yaklaşımında elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya aktarılması bu analizin temelini oluşturur. Betimsel analiz, (1) *Bir çerçevenin oluşturulması*, (2) *Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi*, (3) *Bulguların tanımlanması* ve (4) *Bulguların yorumlanması* olmak üzere dört aşamadan oluşur. Bu araştırmada veriler, araştırma soruları çerçevesinde okunmuş ve düzenlenmiştir. Sonra düzenlenen veriler temalar (köşe yazılarında ele alınan konular, tespit edilen sorunlar, yapılan eleştiriler ve öneriler) ile ilişkilendirilmiş, anlamlandırılmış, betimlenmiştir. Ayrıca yer yer doğrudan alıntılar ile betimlemeler zenginleştirilmiştir. Daha sonra betimlemelerden araştırma raporu oluşturulmuştur. Ayrıca araştırmacıların yorumları ve bazı çıkarımlarına da yer verilmiştir. Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde Abbas Güçlü, A.G.; Nuran Çakmakçı, N.Ç.; Pervin Kaplan, P.K.; Yaşar Özbay, Y.Ö. olarak kısaltılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde yazarların köşe yazılarında ele aldıkları konuları, tespit ettikleri sorunları, neleri eleştirdikleri ve sorunlara getirdiği çözüm önerilerin neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

1.Köşe Yazılarında Ele Alınan Konular

Tablo 1: Köşe Yazarlarının Bilgi Verdikleri Konular

	DEĞİNİLEN KONU BAŞLIKLARI	A.G.	N.Ç.	P.K.	Y.Ö.	Top.
GİRİŞ SINAVLARI	Liselere giriş sistemleri (LGS)	11	2	-	-	13
	Liselere giriş sistemleri (OKS)	93	-	-	-	93
	Liselere giriş sistemleri (SBS)	25	23	39	23	110
	Liselere giriş sistemleri (TEOG)	21	5	12	8	46
	İptal edilen ve tartışmalı sorular	8	1	-	2	11
	Giriş sınavlarında kopya	4	-	1	-	5
	Değerlendirme yöntemi	11	1	3	1	16
	Değişiklikler sınav ve yerleştirme takvimi	21	6	8	9	44
	Din dersi muafiyet durumu	1	2	2	-	5
YERLEŞTİRME SİST.	Yerleştirme sistemi	30	2	13	1	46
	Okullar, Puanlar, Yüzdeler dilim	21	2	6	4	33
	İBP (İlköğretim Başarı Puanı) /Okul notları	24	6	12	3	45
DERSHANE VE ÖZEL OKULLAR	Dershane	31	6	3	2	42
	Dershane ve özel okul reklamları	7	3	-	-	10
OKUL	Sınavda soru çıkmayan derslerin durumu	1	-	-	-	1
	Okula devamsızlık	1	1	2	-	4
	Okul tatil süreleri	5	-	-	-	5
	Anadolu liselerindeki (İngilizce) hazırlık sınıfları	4	-	-	-	4
	Genel liselerin dönüştürülmesi/kapatılması	1	1	4	1	6

DİĞER	Mesleki seçimi	4	-	-	3	7
	Engelli öğrencilerin durumu	1	-	2	-	3

Tablo 1’de görüldüğü üzere, yerleştirme sistemi, İBP (İlköğretim Başarı Puanı), sınavlardaki değişiklikler, sınav ve yerleştirme takvimi ve dersane ile ilgili meseleler köşe yazarlarının en fazla bahsettiği konulardır.

Yerleştirme sistemi ile ilgili bazı köşe yazarlarının farklı tarihlerde atmış oldukları “Boş Kontenjan İçin Çözüm Sınıf Kapatmak Olmasın” (P.K., 29.08.2013), “Şansınızı Kesinlikle Yedeklere Bırakmayın” (A.G., 23.07.2005) ve “OKS’de Son Gün ve Kontenjanlar Hala Boş” (A.G., 04.08.2013) başlıklardan da anlaşıldığı üzere bir yandan veliler çocuklarını daha iyi ortaöğretim kurumlarına yerleştirmek için uğraşırken diğer yandan da MEB tarafından kullanılan yerleştirme sistemi nedeniyle bazı liselerin kontenjanlarının boş kalması meselesi farklı dönemlerin eğitim gündemini oluşturmuştur.

Yerleştirme sistemi ile bağlantılı bir konu olan İBP da köşe yazılarına sıkça konu olmuştur. Bu hususta atılan aşağıdaki başlıklar İBP’nin değerlendirme aşamasında hesaba katılmasının sınav ve yerleştirme sistemlerinin oluşturduğu bir boşluk olduğunu gözler önüne sermektedir. “Şişirilmiş Notlar OKS Sonuçlarını Etkiledi” (A.G., 10.07.2007), “Soruların Tümünü Yaptılar Ama Şampiyon Olamadılar” (A.G., 11.08.2009), “Okullarda Notların Şişirildiği Müfettiş Raporları İle Ortada” (P.K., 20.09.2009) ve “Hormonlu Notlar ve Bakanlık” (N.Ç., 17.08.2013) gibi başlıklar altında yazılan köşe yazılarında MEB’in bu soruna el atması ve çözüm önerileri getirmesi istenmektedir.

Yukarıdaki köşe yazısı başlıklarından da anlaşılacağı üzere okullarda sürdürülen eğitim faaliyetleri ve bunlara ilişkin ölçme-değerlendirme çalışmaları ile merkezi sınavlar arasında bir uyumsuzluk ve çatışma yıllardan beri kamuoyunun gündemini oluşturmaktadır. Ancak köşe yazarlarının attıkları başlıklarda okul notları eleştirilirken merkezi sınavların derslerle ilişkilendirilmesi ve diğer mahzurlu yönlerine dikkat çekilmemesi manidar kabul edilebilir. Sınav sistemlerinin sürekli olarak değiştirilmesi ancak bütün kesimleri tatmin edecek bir sisteme ulaşılamaması köşe yazılarında sıklıkla ele alınan diğer bir konudur. Bu hususta atılan bazı köşe yazısı başlıkları “Eğitim Sistemi Bu Kez SBS İle Değişiyor” (P.K., 04.09.2012), “SBS Kalkıyor, LYS ve YGS’de Değişebilir” (Y.Ö., 27.02.2013), “Sınav Manyağı Olduk” (A.G., 11.04.2007) ve “Maçın Son Beş Dakikasında Kurallar Değişir Mi?” (A.G., 06.04.2008) biçimindedir.

Merkezi sınavların ortaokul kademesini kapsamaması ve dolayısıyla ortaokul ve hatta ilköğretim öğrencilerinin bile bu sınavlara hazırlanmak amacıyla dersanelere yönelmesi köşe yazılarında ele alınan bir diğer husustur. İncelenen köşe yazılarında ve gündemdeki diğer tartışmalarda dersaneler ve dershanecilik anlayışları haklı olarak eleştirilirken nesnellik ve adalet kaygısıyla uygulamaya konulan merkezi sınavların konuyla ilgili yönlendirici etkisi üzerinde çok fazla durulmadığı tespit edilmiştir. “12 Sınavla Okullar Dershaneye Dönüştür” (Y.Ö., 04.09.2013), “500 Bin Öğrenci Dersane Bursu İçin Yarıştı” (N.Ç., 12.01.2013) ve “Hayal Tacirleri Yine İş Başında” (A.G., 03.07.2007) bu kapsamda yayınlanan bazı köşe yazılarının başlıklarıdır. Sınavda soru çıkmayan dersler, engelli öğrencilerin durumu ve okul tatilleri Tablo 1’de görüldüğü gibi köşe yazılarında en az bahsi geçen konulardır.

2. Ortaöğretim Geçiş Sınavlarıyla İlgili Olarak Köşe Yazılarında Tespit Edilen Sorunlar

Tablo 2: Köşe Yazarlarının Tespit Ettikleri Sorunlar

DEĞİNİLEN SORUNLAR		A.G.	N.Ç.	P.K.	Y.Ö.	Top.
GİRİŞ SINAVLA RI	Sınavların varlığı	13	-	1	2	16
	Sınav sorularının zorluk derecesinin yıldan yıla değişmesi	8	1	3	5	17
	Bazı yıllar kolay soru sorulması	3	-	1	2	6
	Sıfır puan alan öğrencilerin fazlalığı	5	-	-	-	5

	Tek bir sınav kararına karşın özel okulların sınav yapması	2	-	-	-	2
	Kopya çekildiği iddiaları	4	-	1	-	5
	Sadece test tekniği ile ölçme yapılması	3	-	1	1	5
	Tüm öğrencilerin zorla sınava sokulması	8	-	-	-	8
	Öğrencilerin sürekli test çözmesi (testmatik-testkolik)	1	1	3	1	6
	Yüzdeler dilim ve puan hesaplamalarında hatalar	16	-	2	2	20
YERLEŞTİRME SİSTEMİ	Boş kontenjanlar	17	2	10	-	29
	Devlet ve özel okulların ayrı kayıt takvimleri kullanması	2	-	-	-	2
	Okul notlarının hormonlu, şişirilmiş olması	24	6	13	3	46
	3. Kayıt dönemi hakkı tanınmaması	5	-	-	-	5
	Sınavların birleştirilmesine karşın tercihlerin ayrı yapılması	7	-	-	-	7
	Okullar arası nakiller	6	-	-	-	6
	Baraj puanını aşmanın kolaylığı	2	-	-	-	2
	Okul ve il başarısının artık paylaşılması	1	-	2	-	3
		Dershane bağımlılığı	22	1	2	1
DERSHANE VE ÖZEL OKULLAR	Dershane ve özel okul reklamları	7	2	-	-	9
	KDV düştüğü halde aradaki farkın velilere ödenmemesi	1	-	-	-	1
	Özel okulların başarılı öğrencileri seçmesi	2	-	-	-	2
	Dershanelerin müfredat dışı sorular çözdürmeleri	1	-	-	-	1
	Okula devamsızlık yapan öğrencilerin dershaneye gitmesi	2	1	-	-	3
	Devamsızlık ve rapor almanın kolaylığı	2	1	-	-	3
OKUL	Genel liselerin kapatılması	-	-	4	1	5
	Anadolu liseleri sıradanlaştırılması	3	-	1	-	4
	Anadolu liselerinin hazırlık sınıflarının kaldırılması	3	-	-	-	3
	Okul tatillerin uzun olması	5	-	-	-	5
	Okullardaki SBS hazırlık kurslarının kapatılması	1	-	-	-	1
	Sınavlarda devlet okullarının durumu	2	-	-	2	4
	Soru çıkmayan derslere önem verilmemesi	4	-	-	-	4
BAKANLIK	Pilot uygulamasız, ani, keyfi değişiklikler	5	3	1	-	9
	MEB tarafından yeterli ve açıklayıcı bilgi verilmemesi	3	2	-	-	5
	Kılavuzlardaki hata ve eksiklikler	3	-	-	-	3
	MEB bilgisayar sunucularının yetersizliği	3	-	-	-	3
DIĞER	Aile, dershane ve okulların öğrencileri yanlış yönlendirmesi	5	-	-	-	5
	Sınav stresi, sınav kaygısı ve aile içi gerginlikler	9	3	5	2	19

Tablo 2’ye göre köşe yazarları en fazla okul notlarının şişirilmesi, boş kontenjanlar, yüzdeler dilim/puan hesaplamalarındaki hatalar, dershane bağımlılığı, sınavların varlığı ve soruların kolay ve zorluk derecelerinin yıllar arasındaki tutarsızlığı sorunlarına dikkat çekmiştir.

Şişirilmiş notlar ile ilgili sorunları bazı köşe yazarları şöyle ifade etmiştir:

“Bu arada henüz telaffuz edilmiyor ama ilköğretim mezuniyet ortalaması da sınav ortalamasına eklenebilir. ÖSS’de olduğu gibi. İşte bu tam anlamıyla tüm dengeleri altüst edebilir. Süper liselere girişte görüldü. Eskiden 5 üzerinden 5’le mezun olan öğrenci bulmak mümkün değilken, şimdi yüzlercesi ortalarda geziyor. Bir okulda 5 ortalamayla mezun olanın bir başka okulda 3 tutturması hiç de kolay olmuyor.” (29.10.2004), *“Not kaygısı, veli ve öğretmenleri karşı karşıya getirecektir. Not pazarlığı olacaktır. Yüksek not veren okullar gündeme gelecektir.”* (A.G., 24.03.2007)

“...Bakan Avcı’nın deyimiyle bazı öğretmenlerin not konusunda “cömert” bazılarının da “tutumlu” davranmalarına güvenmiyor. Peki, bugüne kadar şişirilmiş notlar, hormonlu veya çift karneler lafı dilden dile dolaşırken herhangi bir soruşturma açıldı mı? Hayır. Bu konuda e-okul gibi devasa bir sistemle bunu yapanları yakalamak çok

kolayken, tekrar merkezi bir sistemle çocukları o gün stres altına sokmak doğru mu? ...” (N.Ç., 06.07.2013)

“...Bu yıl değiştirilen yerleştirme puanı yüzünden hormonlu notlarla sıraları yükseltilecek çok öğrenci oldu ve bir o kadar da öğrenci mağdur oldu...” (P.K., 07.08.2013)

Üç köşe yazarından yapılan yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi objektif değerlendirmelerden uzak bir şekilde verilen okul notları, İBP adı altında ortaöğretime geçişe esas teşkil eden yerleştirme puanını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu da giriş sınavından düşük puan alan bir öğrencinin okul notları sayesinde sınav puanı yüksek olan öğrencilerin önüne geçmesi gibi adil olmayan bir sonuç üretmektedir. Bu durumun bakanlık tarafından bilinmesi ancak bir tedbir alınmaması ise köşe yazılarında dikkat çekilen ayrı bir sorundur.

Boş kontenjanlar ile ilgili sorunlar bazı köşe yazarları tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Her yıl olduğu gibi bu yıl da Milli Eğitim Bakanlığı liselere öğrenci yerleştirmede sınıfta kaldı. Hem liselere geçişi zorunlu kıldı, hem de Seviye Belirleme Sınavı (SBS) sonrası liselere yerleştirmede binlerce kontenjan açığını görmezden geliyor. Genel liseler kaldırıldı kaldırılmasına ama daha çok öğrencinin Anadolu liselerine girmesini sağlamak yerine, boş kalan kontenjanlarla yeni öğretim yılına başlaması planlanıyor.” (N.Ç., 01.10.2013)

“On binlerce veli gündür ayakta. Fen ve Anadolu liselerindeki boş kontenjanların dolmasını istiyorlar. Ama bu, ne Bakan Çelik’in ne de arkadaşlarının umurunda.” (A.G., 01.09.2006)

“Boş kontenjanları önlemek için değiştirilen bu sistemin ilk sonucu ise daha ilk yerleştirmede boş kontenjan yaratması oldu.” (P.K., 18.08.2012)

Yukarıda üç yazardan alınan alıntılarda görüldüğü üzere yerleştirme sistemi yapısından, bakanlığın önlemlerinin yetersiz kalması ya da sorunu görmezden gelinmesi neticesinde liselerin kontenjanlarının dolmadığı ifade edilmiştir. Bir taraftan merkezi sınavlar aracılığı ile öğrenci kabul eden okullarda boş kontenjanların diğer yandan da bu kontenjanlara yerleşmek için çabalayan adayların varlığına rağmen sınav ve yerleştirme uygulamalarının bu duruma çare olamaması köşe yazılarında dile getirilen önemli problemlerden biridir.

Aşağıdaki alıntılarda sunulduğu üzere bazı köşe yazarları uygulanan sınav ve yerleştirme sistemlerinin öğrencileri dersanelere daha bağımlı hale getirdiklerini ifade etmişlerdir.

“...sistemin uygulamasının öğrenciyi dersanelere yöneltmeden gerçekleşmesi gerekirken, yapılan uygulamada öğrencinin üç yıl süre ile dersanelere gittiği...” (Y.Ö., 21.04.2010)

“...Mevcut sistemin dersanelere olan bağımlılığı daha fazla artırmanın ötesinde bir işe yaramadığını da biliyoruz...” (A.G., 13.01.2007)

Yüzdeler dilim hesaplamalarındaki sorun ve hatalar ise köşe yazarları tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Yüzdeler Dilim Skandalı: Karışıklığın neden kaynaklandığı konusunda ise bakanlık açıklama yapmaktan kaçınıyor. Yüzdeler dilimlerdeki yanlışlığın puan hesaplanmasına da yansıtıp yansımadağı konusunda ise bilgi verilmiyor.” (A.G., 14.08.2006)

“Milli Eğitim Bakanlığı dün yaptığı açıklamalarla hatalarını kabul etti... Bakanlığa göre bu hatanın nedeni bazı okulların e okula sehven yüksek not girmeleri sonucu en yüksek yılsonu başarı puanlarının hesaplanmasında hata yapılması...” (P.K., 13.07.2010)

Yukarıdaki alıntılarda dile getirildiği üzere objektiflik ve adalet adına sınav sistemlerinde yapılan değişiklikler her seferinde yeni sorunlar ortaya çıkarmaya devam etmektedir. Soruların kolay ve zorluk derecesinin yıllar arasındaki tutarsızlığı ile ilgili olarak bazı köşe yazarlarının ifade ettiği aşağıdaki sorunlar da aynı kapsamda değerlendirilebilir.

“İlköğretim 8'inci sınıf öğrencilerinin girdiği SBS 'de 1 milyon 18 bin aday yarıştı. Belirleyici soruların az olması nedeniyle yüzlerce birinci çıkacağı bildirildi...” (Y.Ö., 06.06.2010)

“... daha birkaç yıl önce Seviye Belirleme Sınavı (SBS) 'nin şekillere dayalı, basit dille hazırlanmış, çocukları zorlamayan, ancak yüzde 10'u zor sayılan testlerden oluşabileceğini zamanın Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik söylemiş, biz de yazmıştık. Bir OKS (Ortaöğretim Kurumları Sınavı) olmayacaktı. Ne oldu da, bu sene çocukları alı al moru mor şekilde sınav salonlarından çıkaracak sorular sorulmuştu? Çeldiricileri fazla, uzun, kafa karıştırıcı sorular hazırlayarak Bakanlık, üst bölümde yığılmaları önleme amacı güttüğünü açıklayabilir. Peki biz anne babalar üç yıldır bütün sosyal faaliyetlerine ara veren, hocalar, dershaneler arasında sıkışıp kalıp hazırlanan ve umduğu sonucu alamayınca “Çalışmanın da pek anlamı yokmuş” diye bahane hazırlayan çocuklara neler söylenebiliriz?...” (N.Ç., 16.06.2013)

“OKS Kandırmacası:...Her iki sınavda da KPSS'nin tam aksine sanal mutluluk yaşanacak. OKS'de yüksek puanlar, ÖSS'de ise barajı aşanlar, bir an için çok sevinecekler. Ama bu uzun sürmeyecek. Çünkü ne puanlar geçen yılki puanlar ne de kontenjanlar geçen yılki kontenjanlar. Kafalar çok karışacak...” (A.G., 11.07.2008)

Okullardaki SBS hazırlık kurslarının kapatılması, dershanelerin müfredat dışı sorular çözödürmeleri ve özel okul ücretlerinde KDV düştüğü halde aradaki farkın velilere ödenmemesi sorunları ise köşe yazılarında seyrek olarak yer verilen bazı sorunlardır.

3.Köşe Yazarlarının Eleştiri ve Değerlendirmeleri

Tablo 3: Köşe Yazarlarının Eleştirdikleri Hususlar

ELEŞTİRİLER		A.G	N.Ç	P.K	Y.Ö	Top.
GİRİŞ SINAVLARI	Eğitim sisteminin sınavlara endeksli olması	10	-	1	-	11
	Sınav sorularının zorluk ve kolaylık açısından tutarsızlığı	7	1	3	5	16
	Her yıl iptal olan ve tartışmalı soruların önlenememesi	9	1	-	1	11
	Az sayıda öğrencinin belli liselere girebileceği gerçeğine karşın tüm öğrencileri yarıştırmaması	8	-	-	-	8
	Sadece test tekniği kullanılması ve sürekli test çözen nesiller	2	1	3	1	7
	Yabancı dil sorularının eklenmesi	3	-	-	-	3
	Kolay soru sorulması sonucu sanal mutluluk yaratılması	3	1	2	1	7
	Sınavların tek bir sınavda toplanması ancak özel okulların ayrı sınav yapmasına izin verilmesi	1	-	-	-	1
	Kopya çekildiği iddialarının havada kalması, kanıtlanamaması	3	-	-	-	3
	Sıfır puan alan öğrenciler fazlalığı ve çoğu dersin not ortalamalarındaki düşüklük	6	-	-	-	6
	Özel okulların merkezi sınavlar karşısında kendi sınavlarını yapma isteği	1	-	-	1	2
	TEOG 'da 4 yanlışın bir doğrusu götürmemesi	-	-	2	-	2
	TEOG sınavlarında araların uzun olması, sınavların blok yapılmaması	-	-	1	-	1
	MEB'in okul ve il başarısı artık paylaşmaması karşın sınav skorları tutarsızlığı	2	1	2	-	5
YERLEŞTİRME SİSTEMİ	Boş kontenjanların doldurulamaması ve MEB'in duyarsızlığı	19	2	12	-	33
	İBP'nin (İlköğretim Başarı Puanı) hesaplama da kullanılması	25	5	13	2	46
	OKS-SBS kılavuzlarındaki puanlar ve yüzdeler dilimlerin hatalar ile dolu olduğu	15	-	2	-	17
	Sınavlar birleştirilmesine karşın tercihlerin ayrı olması	7	-	-	-	7
	Liselerde nakil sorunu	5	-	-	-	5

	Baraj puanı getirilmesine karşın OKS’de 2 net ile barajın aşılabilmesi	2	-	-	-	2	
	Tercih sürelerinin azlığı ve az tercih hakkı tanınması	-	-	-	2	2	
	Din dersi muaf olma ile puan hesaplamasındaki adaletsizlik	-	2	2	-	4	
DERSHANE VE ÖZEL OKULLAR	Dershane bağımlılığın sürekli artması	22	1	2	1	26	
	Dershane ve özel okulların sağlıklı değerlendirmelerden uzak başarı reklamları ile umut tacirliği yapması	7	2	-	-	9	
	KDV’nin düşürüldüğü halde bazı dershanelerin ve özel okulların aradaki farkı velilere ödememesi	1	-	-	-	1	
	Seçme öğrenciler ile başarılı olan özel okulların ortalamayı düşürüyor diye başarısız öğrencilerin kaydını silmesi	2	-	-	-	2	
	Bazı kolejlerin vasat öğrenci almama ve vasat olanı uzaklaştırma uğraşı	1	-	-	-	1	
	Bazı okulların başarılarını yüksek göstermesi	1	-	-	1	2	
	Kayıt için ödenen ilk taksit el koymaları	2	-	-	-	2	
	Genel liselerin kapatılması ve öğrencilerin seçeneksiz bırakılması	1	-	4	1	6	
OKUL	Sınavda soru çıkmayan derslerin ciddiye alınmaması	3	-	-	-	3	
	Ücretsiz SBS hazırlık kursları kapatılması	1	-	-	-	1	
	Devamsızlık konusunda MEB’in tutarsızlığı	2	1	1	-	4	
	Anadolu liselerinin sıradanlaştırılması	7	-	1	-	8	
	Anadolu liselerinin hazırlık sınıflarının kaldırılması karşın özel okullara karışılmaması	4	-	-	-	4	
	Sınava öğrenci sokmayan okulların soruşturulmaması	-	-	1	-	1	
	Okul Tatil süresilerinin uzunluğu	5	-	-	-	5	
	İBP’nin etkisi sonucu fen ve Anadolu liselerinin boşalma tehlikesi	1	-	1	-	2	
BAKANLIK	Devlet okullarının değişime ayak uyduramaması ve özel okulların gerisinde kalması	-	-	-	3	3	
	Hükümet ve bakanların söylem ve eylemlerinin tutarsızlığı	9	1	-	1	11	
	Sınav, yerleştirme, puan hesaplama gibi sistem değişikliklerinin altyapısı hazırlanmadan, keyfi, “ben yaptım oldu” mantığı ile aniden uygulanmaya çalışılması	21	4	3	2	30	
	Sınav kılavuzlarının MEB’i koruyacak şekilde hazırlanması hataların önemsenmemesi ve hata yapanların cezalandırılmaması,	3	-	1	-	4	
	Bakanlığın devlet okullarından çok özel okul ve dershanelere çalıştığı	5	-	-	-	5	
	DİĞER	Sınav kaygısı, stresi ve sınavların aile içi gerginliklere neden olması	9	4	5	2	20
		Aile okul ve dershanelerin meslek seçimi ile ilgili yanlış yönlendirmeleri	5	-	-	2	7
		Engelli öğrencilerin liselere kayıta sorun ile karşılaşmalarının önlenmemesi	-	-	2	-	2

Hormonlu not olarak atfedilen İBP’nin puan hesaplamada kullanılması, boş kontenjanların doldurulamaması ve MEB’in duyarsızlığı, dershane bağımlılığının sürekli artması ve bakanlığın altyapısını hazırlamadan “keyfi ve ben yaptım oldu” mantığı ile değişiklikleri aniden uygulanmaya koyması köşe yazarları tarafından en fazla eleştirilen durumlardır.

Hormonlu notlarla ilgili olarak üç köşe yazarının eleştirileri şöyledir:

“Şişirilmiş notlar OKS sonuçlarını etkiledi: Aynı neti yapanlardan diploma notu 3 olan biri 350 puan alırken, diploma notu 5 olan 365 puan alabildi. Bazı puan dilimlerinde binlerce, hatta on binlerce kişinin yer değiştirdiği göz önünde bulundurulduğunda, ilk kez bu yıl uygulanan İBP’nin ne büyük boyutlarda bir değişim yarattığı çok daha net görülebilir. 13. soruda olduğu gibi bu konuda da mahkemeye başvurulması halinde İBP’siz bir puanlama zorunlu hale gelebilir.” (A.G.,19.07.2007)

“...Öğretmenler, hem okul yönetimlerinin, hem de velilerinin baskısı ile notları şişirme ihtimaline her zaman hazırlıklı olmak gerekiyor...” (N.Ç., 02.03.2013)

“Okullarda notların şişirildiği müfettiş raporları ile ortada”(20.09.2009), “Özel okullar, okul notları güvenmeyince sadece SBS puanını dikkate alacaklarını kılavuzlarında belirttiler.” (P.K., 03.05.2011)

Üç köşe yazarından yapılan yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere ilköğretimden ortaöğretime geçiş için esas alınan değerlendirmelerde merkezi sınavların yanı sıra İBP'nin de hesaba katılıyor olması, İBP puanlarının kendi öğrencilerinin puanını artırmak isteyen okullar tarafından şişirildiği iddiası yapılan eleştirilerin odağında yer almaktadır. Yazarlar konuya farklı perspektiflerden baksalar da aynı sorunun altını çizmişlerdir. Farklı zamanlarda şişirilmiş not sorunu medyada kendine yer bulmuştur. Bu sorunu Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı da katıldığı bir TV programında şöyle dile getirmiştir:

“... Düşürmekten çok yükseltmeye yönelik şikâyetler daha çok geliyor. Onlarla ilgili olarak da hemen soruşturma açıyoruz. Eğer bir okulda öğrencilerin notlarının olarak şişirildiğine dair bir duyum aldığımızda veya duyum almamızı da gerek yok işte bu TEOG sınavları artık bize onu gösteriyor...” (www.meb.gov.tr/minister-avci-speaks-to-haberturktv/haber/7947/tr).

Yazarlar konuya farklı perspektiflerden baksalar da aynı sorunun altını çizmektedirler.

Boş kontenjanların doldurulamaması ve MEB'in bu husustaki duyarsızlığı ile ilgili olarak üç köşe yazarının eleştirileri şöyledir:

“Boş kontenjanların doldurulması, milli engelleme bakanlığının engelci bakan ve bürokratları tarafından engelleniyor. Fen ve Anadolu liselerinde kayıtları engelleyen bakanlık, bu okullar dışındaki diğer tüm liselerde, kayıtların okullar açılıncaya kadar devam etmesi için her türlü esnekliği sağlıyor. Anadolu lisesinde kayıt yok ama kolejde, Anadolu imam hatipte kayıt var...” (A.G., 01.09.2006)

“Geçen yıl Anadolu Lisesi kayıtları 1 Ağustos'ta başlamıştı ve birçok veli de Anadolu Lisesi'ne kaydını yapıp, özel okulları beklemişti. Şimdi tam tersi olacak. Önce özel okula kaydını yapıp, sonra Anadolu Lisesi'ni bekleyecek. Bu yöntemle her şey rağmen boş kontenjan kalmasının engellenmesi hedefleniyor. Duyduğuma göre ya iki akşamda bir, ya da her akşam yedek liste ilan edilip, kayda geçilecek. Yani hafta kaybedilmeyecek. Hala resmi açıklama yapılmadı.” (N.Ç., 07.07.2012)

“Danıştay İmam hatip ve meslek liselerinin boş kontenjanları kaldığında ön kayıtlı öğrenci almasına karşın diğer liselere bu hakkın tanınmamasına “eşitlik ilkesine aykırı” kararı verdi... Geçen yıl MEB boş kontenjan sorununu dâhiyane bir çözüm buldu: sınıf/şube kapatmak. Böylece binlerce boş kontenjan ortadan kalktı.” (P.K., 18.04.2013)

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere liselere yerleştirme sisteminin yapısından çok, boş kontenjanların doldurulmamasının sebebi olarak köşe yazarları bakanlığın sorunu görmezden gelmesine veya çözümünü noktasında pragmatik tedbirleri tercih etmesine dikkat çekmektedir. Bakanlığın binlerce öğrenci ile ailelerinin çaba ve emeklerini umursamadığı, incelenen köşe yazılarında karşımıza çıkan bir diğer yorumdur.

Dershane bağımlılığın sürekli artması ise köşe yazarlarının eleştirdiği diğer bir husustur.

“Bizdeki bu yüz karası sınav sisteminden, sadece ve sadece dershaneler memnun. Çünkü bu sistem sadece onlara yarıyor. Dershaneye olan bağımlılığı azaltacağız diye atılan her adım, yönelmeyi daha da artırıyor. Ücretleri de fırlayıp gidiyor.” (A.G., 10.06.2007)

“SBS uygulamasıyla ilgili yapılan şikâyetlerin başında 6. 7 ve 8. sınıfta yapılan SBS sınavı yüzünden öğrencilerin üç yıl gibi uzun bir süre dersanelere devam ettiği...” (Y.Ö., 21.4.2010)

“Adı konmayan ve detayları açıklanmayan bol sınavlı sistemde... Daha fazla sınav, okul dışında dershaneye veya özel ders alımını artırmayacak mı?” (P.K., 22.6.2013)

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere köşe yazarlarına göre ilköğretimden ortaöğretime geçişte sınavlarının varlığı, artan dersane bağımlılığının temel nedenidir. Bakanlık tarafından her sistem değişikliğinin gerekçelerinden biri olarak gösterilen dersane bağımlılığı ortadan kaldırılamadığı gibi artarak devam etmektedir. Köşe yazarlarına göre bunun nedeni altyapısı hazırlanmadan ve *“ben yaptım oldu”* mantığı ile yapılan ani değişikliklerdir.

Köşe yazarlarının daha az eleştirdikleri durumlar okul puanı düşmesin diye başarısız öğrencileri sınava sokmayan okulların soruşturulmaması, bazı kolejlerin vasat öğrenci almama veya vasat olanı uzaklaştırma uğraşı ve ortaöğretim giriş sınavlarının tek bir sınavda toplanması ancak Başbakan izniyle özel okulların ayrı sınav yapmasını izin verilmesi sorunlarıdır.

Başarısız öğrencileri sınava sokmayan öğrenciler ile ilgili bir köşe yazarının eleştirisi şöyledir:

“Bazı (özel) okullar başarı yüzdelerini düşürmemek için başarısız olacağını varsayıtları öğrencileri sınava sokmadıkları ve bazı öğrenci velilerini çocuklarına sınava sokmazlarsa ücrette kolaylık sağlayacağız diye ikna ettikleri savunuluyor” (P.K., 21.9.2013)

Bu sorunun daha önce değinilen İBP'nin ortaöğretime geçiş sınavında dikkate alınması ve İBP hesaplanırken okulun genel puanının öğrencinin puanını belirlemedeki etkisi ile ilişkili olduğu açıktır. Bu nedenle bazı okulların başarısız olarak gördükleri öğrencilerin sınava girmeyerek okulun genel puanını etkileme riskini ortadan kaldırma amacıyla girişimde bulunduğu ilgili köşe yazarı tarafından dile getirilmiştir.

Bazı kolejlerin vasat öğrenci almama veya vasat olanı uzaklaştırma uğraşı ile ilgili olarak iki köşe yazarının eleştirileri şöyledir:

“Bazı Okullar İyice Zıvanadan Çıktı: Sınav yarışı bazı okulları iyice zıvanadan çıkardı. Toplama ya da seçme öğrencilerle ÖSS, OKS ve SBS'de başarı gösteren bazı okullar, velilere öylesine tepeden bakmaya başladılar ki, yakında tepe takla olurlarsa hiç şaşmamak gerekir... Şu günlerde bazı kolejlerden öylesine yoğun şikâyetler geliyor ki, hayretler içinde kalıyorum. Düne kadar ayakta kalma mücadelesi veriyorlardı. Şimdi önlerinde üç tane öğrenci birikince havalara girmişler. Bin bir dereden su getirmeye başlamışlar. Okul öncesi anaokullarına girişte bile abuk sabuk sınavlar uygulamaya başlamışlar...” (A.G., 16.05.2009)

“Seviye Belirleme Sınavı (SBS) ile Lisans Yerleştirme Sınavları (LYS) başarısı düşmesin diye anaokulundan itibaren okuttukları öğrencilere kapıyı gösterenleri, kısacası haksızlığa uğrayan öğrencileri mağduriyetleri yazmakla kalmadım, gelen her Milli Eğitim Bakanı'na bu konuda önlem alması gerektiğini bizzat ilettim. Hepsisi “Olmaz böyle bir şey, derhal önlem alırız. Şikâyet etsinler gereği yapılır” dedi. Çeyrek asırlık meslek yaşamım boyunca bu iki konuda bir adım atılmadı, önemsenmedi.” (N.Ç., 17.08.2013)

İki köşe yazarından yapılan yukarıdaki alıntılarda özel okulların kendilerine olan talebin fazlalığı nedeniyle sadece başarılı öğrencileri seçmek amacıyla merkezi sınavlar dışında adayları ayrı bir sınava tabi tutmaları ile başarısız olarak gördükleri öğrencileri çeşitli yollarla okullarından uzaklaştırmalarının etik olmadığı eleştirileri dile getirilmektedir. Köşe yazarları karşılaşılan farklı sorunları köşelerine taşımalarına rağmen bazı özel okulların sınırı aştıkları konusunda hem fikirdirler.

Ortaöğretim giriş sınavlarının tek bir sınavda toplanması ancak özel okulların ayrı sınav yapmasına izin verilmesi ile ilgili olarak bir köşe yazarının eleştirisi şöyledir:

“...Hatırlanacağı gibi Anadolu liseleri, fen liseleri, öğretmen liseleri, Anadolu meslek liseleri ve sınavla öğrenci alan diğer ortaöğretim kurumlarının giriş sınavları, OKS adı altında tek sınavda toplanmıştı. Kolejlere giriş de bu sınavla gerçekleşecekti. Ama özel okullar, Başbakan Erdoğan'a gidip ağlayınca, uygulama bir yıl sonraya ertelenmişti. Bakan Çelik de gelecek yıl yani bu sınav döneminde, kesinlikle ayrı bir sınavın yapılmayacağını açıklamıştı. Ancak ortada hâlâ bir sınav takvimi yok.” (A.G. 04.12.2005)

Yukarıdaki alıntıda görüleceği gibi ayrı olan özel liseler ve devlet okulları (Fen ve Anadolu liseleri) giriş sınavlarının tek bir sınavda toplandığı kararına rağmen özel okulların Başbakan ile görüşmeleri sonucu ayrı bir sınav yapılmasına izin verilmesi köşe yazarı tarafından eleştirilmiştir.

4.Köşe Yazarlarının Sınav Sistemleriyle İlgili Önerileri

Tablo 4: Köşe Yazarlarının Sınav ve Yerleştirme Uygulamaları İle İlgili Önerileri

	ÖNERİLER	A.G.	N.Ç.	P.K.	Y.Ö.	Top.
SINAV LAR	6. ve 7. sınıfta yapılan sınavlar tercihte kullanılmamalı	1	-	1	1	3
	Şansı azaltmak için dört yanlış bir doğruyu götürmeli	-	-	1	-	1
	Sınavlar (OKS) birleşti, tercihler de tek olmalı	5	-	-	-	5
YERLEŞTİRME SİSTEMİ	Hormonlu İBP notları sınavlarda kullanılmamalı	3	1	4	1	9
	Bakanlık boş kontenjanları doldurmak için uğraşmalı	9	2	5	-	16
	Boş kontenjanların doldurulması için on kayıt ve ek yerleştirme hakkı verilmeli	5	-	2	-	7
	Boş kontenjanlar kamuoyuna açıklanmalı	-	-	2	-	2
	Seçkin liselere nakiller konusunda puan şartı getirilmeli	3	-	-	-	3
	Toplam kontenjanın 3 katı yedek kayıt hakkı verilmeli	-	2	-	-	2
BAKANLIK	Sınava sokulmayan öğrenciler hakkında MEB soruşturma açmalı	-	1	1	-	2
	Dershanelere ve özel okullara çeki-düzen verilmeli	5	-	-	-	5
	Hormonlu not veren okul ve öğretmenler hakkında bakanlık işlem yapmalı	-	-	3	-	3
	Bakanlık sınav öncesi kamuoyuna şeffaf olmalı ve net bilgiler aktarmalı	9	4	3	2	18
	Pilot uygulama yapılmadan sınav sistemlerinde keyfi, ani değişiklikler yapılmalı	24	2	3	2	31
	Öğrenciler sınav taktiklerini sınavlarda uygulanmalı	3	-	-	3	6
ÖĞRENCİ (VE VELİ)	Sınavlar ile yaşamaya alışılmalı	2	-	-	1	3
	Lise yerleştirme takvimini iyi takip edilmeli	3	-	3	1	7
	Öğrenciler (aileler) sabırlı, sakin olmalı ve sağlıklarını dikkat etmeli	11	-	1	3	15
	Tercihleri duymalara göre değil önceliklere göre yapmalı	5	-	-	-	5
	Lise tercihi demek üniversite tercihi demek olduğunun bilincinde olmalı	4	-	-	1	5
	Liseler tüm yönleri ile iyice araştırılmalı	11	-	-	3	14
	Dört yanlış bir doğruyu götürmediği için boş soru bırakılmamalı	-	-	1	2	3
	Sıradan bir Anadolu Lisesi veya kolej yerine iyi bir devlet lisesine tercih edilmeli	5	-	-	-	5
	Okul seçiminde tercih edilen okulların başarıları dikkate alınmalı	7	-	-	2	7
	Okullardaki yetenek derslerine önem verilmeli	2	-	-	-	2
DİĞER	Anadolu liselerin hazırlık sınıfı kapatılmamalı	2	-	-	-	2
	Dershaneye harcanan paralar okullara harcanmalı	4	-	-	-	4

Pilot uygulama yapılmadan sınav sistemlerinde keyfi, ani değişiklikler yapılmaması, bakanlığın boş kontenjanları doldurmak için uğraşması, öğrenciler (aileler) sabırlı, sakin olması, sağlıklarını dikkat etmesi ve tercih döneminde liseleri tüm yönleri ile iyice araştırarak karar vermesi incelenen köşe yazılarında sıklıkla karşımıza çıkan önerilerdir.

Bakanlığın boş kontenjanları doldurmak için uğraşması hakkında bazı köşe yazarlarının önerileri şu şekildedir:

“...Okulların yedek listesinde (üç katından) daha fazla yedek öğrencinin olmasını sağlamak...” (P.K., 09.09.2013)

Öğrenci ve ailelere yönelik tavsiyeler ise bir köşe yazarı tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“... Öncelikle tam sınav öncesinde ufacık da olsa bir sağlık problemi yaşamamanız için dikkatli olmanızı öneriyoruz.” (A.G., 28.05. 2003)

Liselerin tüm yönleri ile iyice araştırılması ile ilgili olarak bir köşe yazarının önerileri şu şekildedir:

“...Tercih yaparken veliler önce bir ön liste hazırlamalı, okullara karar vermeden önce okulun yeri, eğitim-öğretim durumu, kadrosu, eve yakınlık uzaklık durumu, öğretim dili, okulun türü gibi konularda yeterli bilgiler edinerek karar verilmeli. Veliler karar vermeden önce okulun yeri mutlaka görülmeli ve öğrencinin görüşü mutlaka alınmalı. Tercih işlemlerinde öğrencilerin okulun aradığı genel ve özel şartları taşıyor olması gerekmekte.” (Y.Ö., 14.07.2009)

Şansı faktörünü azaltmak için dört yanlısın bir doğruyu götürmesi, TEOG sınavları blok yapılması, elit (seçkin-iyi) liseleri korumak için merkezi giriş sınavı yapılması, (4 gün olan) tercih süresinin daha fazla olması, engelli öğrenciler için “engelli kontenjanı” açılması, sınav stresine karşı rahatlatıcı etkisi olan müzik dinlenebileceği, kopya uygulamasına maruz kalmamak için sınav kâğıdını iyi saklanması, kontenjanı dolu okullara da tercih yapılması gibi tavsiyeler köşe yazılarında değinilen diğer önerilerdir.

SONUÇ

Gazetenin toplumu bilgilendirme ve kamuoyu oluşturmada etkili olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Belki de okuldan sonra toplumu şekillendirme de en etkili araçlardan biri gazetelerdir. Bu çalışmada gazete köşe yazılarında ortaöğretime giriş sınavları ile ilgili değinilen konular, tespit edilen sorunlar, yapılan eleştiriler ve getirilen çözüm öneriler incelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın sınavlar ve geçiş sistemleriyle ilgili hataları ve eksiklikleri önceden kestirememesi, bazen bunları görmezden gelmesi ve bakanlıkça alınan tedbirlerin sağlam ve kalıcı çözümler üretememesi karşısında toplumsal düzlemde oluşan tepki ve eleştirilerin gündeme taşınmasında köşe yazılarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Velilerin bakanlıktan tatmin edici cevap alamaması, karşılarında muhatap bulamama ya da görmezden gelinme gibi durumlarda köşe yazarları aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışmaları bunun bir göstergesi olarak incelenen köşe yazılarında karşımıza çıkmaktadır.

Sınav ve geçiş sistemlerinin arka arkaya değıştırilmesi, sınavlardaki tartışmalı ve iptal edilen sorular, kopya, puan hesaplama/değerlendirme yöntemleri, sınav ve yerleştirme takvimleri, yerleştirme sistemi, okullar, puanlar, yüzdeler, dilim, İBP, dershaneler, sınavda soru çıkmayan derslerin durumu, devamsızlık, tatiller, hazırlık sınıfları, genel liselerin kapatılması, meslek seçimi ve engelli öğrencilerin durumu incelenen köşe yazılarında ele alınan başlıca konulardır. Köşe yazarlarının meslek seçimi ve sınav kaygısı dışında ele aldıkları konuların tamamını bakanlığın uygulamaları oluşturmaktadır.

Sınav sorularının zorluk derecesinin yıldan yıla değışmesi, öğrencilerin sürekli test çözmek zorunda kalması, yüzdeler, dilim ile puan hesaplamalarında hatalar, boş kontenjanlar

okul notlarının şişirilmesi, dersane bağımlılığı, pilot uygulamadan gerçekleştirilen ani değişiklikler, sınavlar ve geçiş sistemleriyle ilgili olarak MEB tarafından yeterli ve açıklayıcı bilgi verilmemesi, kılavuzlardaki hata ve eksiklikler, sınav stresi, sınav kaygısı ve aile içi gerginlikler köşe yazılarında en çok dile getirilen sorunlar olmuştur. Son 16 yılda ortaöğretime geçiş ile ilgili 4 farklı sistem ortaya konmuş ve bu sistemlerin uygulama aşamasında birçok değişiklik yapılmıştır. Sistemlerin değişmesine rağmen puan hesaplamalarındaki hatalar, boş kontenjanların doldurulamaması, İBP'nın dikkate alınması nedeniyle ortaya çıkan şişirilmiş notlar gibi benzer sorunlar devam etmiştir. Bu durum bakanlığın geçmişten ders almadığının, uygulamada çıkan sorunları kısa sürede çözüme kavuşturamadığının bir göstergesidir. Ortaöğretime geçiş için oluşturulan farklı sistemlerin uygulamasında bazı sorunların çıkması doğaldır. Ancak bir birine benzeyen sorunların farklı şekillerde de olsa yeniden ortaya çıkararak devam etmesi ise doğal değildir.

İncelenen köşe yazılarında dile getirilen bu sorunlar aynı zamanda yapılan eleştiri ve önerilerin de odak noktalarını oluşturmuştur. Bunlara ilave olarak iki köşe yazarının şu önerileri dikkat çekicidir. Bunların birincisi P.K.'ın (16.09.2013) ayrımcılığın önlenmesi için engelli öğrencilere "özel kontenjanı" açılması teklifi diğeri ise lise ve üniversite düzeyinde birçok tartışmanın yaşandığı sınavlar ile ilgili olarak A.G.'nün (31.05.2008 ve 10.06.2008) olan tüm öğrencilerinin sınava tabi tutulmaması, belli kriterleri yerine getiren öğrencilerin sınava girme hakkını sahip olması önerisidir. Tüm öğrencilerin sınava tabi tutulması uygulaması eğitimde fırsat eşitliğinin bir gereği olarak sunulmaktadır. Ancak yerleştirme için ayrılan kontenjanların yetersizliği ve binlerce öğrencinin sıfır çekmesi veya sıfıra yakın puan alması fırsat eğitimde eşitliğinin önünde daha birçok engel olduğunu göstermektedir.

Muhtemelen ortaöğretime geçişte 2013-2014 eğitim-öğretim yılında uygulanmaya başlanan sistemde de köşe yazarları tarafından defalarca dile getirilen ve bu çalışma kapsamında incelenen durumların farklı biçimlerde tezahürleri olarak karşımıza çıkacaktır. Çünkü bu sistem de İBP'nın kullanılması, sadece test tekniğine yer verilmesi gibi birçok köşe yazısında dile getirilen sorun ve eleştirileri barındırmaktadır. Bu sistemin sürekliliğini sağlamak ya da ileride yeni bir sistem arayışı söz konusu olduğunda detaylı bir incelemenin yapılması hataların tekrarlamasının önüne geçebilir. "Gazete toplumun aynasıdır" düşüncesinden hareketle eğitim ile ilgili karar ve uygulamaların köşe yazılarının incelemesinin önemine dikkat çekilebilir.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö.1000-M.S.2008*, (12. Baskı), Pegem Akademi: Ankara.

BORAN, A. (2000). "Cumhuriyet Döneminde Eğitimde Meydana Gelen Değişmeler" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.9, ss. 307-308. http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_9/sayi_9.htm linkinden erişilmiştir. (Erişim Tarihi 03.12.2013).

ÇELİK, D. (2008). *Köşe Yazılarının Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

EROL, A. (2009). *Dünyada ve Türkiye'de Elektronik Yayıncılık*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

MERRIAM, S. B. (2013) *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan, Çev. Ed.) Nobel Yayınevi: Ankara. (Orijinal basım yılı 2009).

ÖZYILDIRIM, I. (2003). "Türkçe'de Köşe Yazılarının Bilişsel Yapıları" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 2, s. 95.

www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/2003202IsilOzyildirim.pdf linkinden indirilmiştir. (Erişim Tarihi 25.11.2013)

ŞAHBAZ, N.K. (2005). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839–1928) Türkiye'de İlk Okuma ve Yazma Öğretimi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi: Ankara.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, (1973 ve değişik 2012) <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html> linkinden erişilmiştir. (Erişim Tarihi 03.12.2013).

<http://www.meb.gov.tr/minister-avci-speaks-to-haberturk-tv/haber/7947/tr> linkinden erişilmiştir. (Erişim Tarihi 30.4.2014)

Doküman İncelemesine Tabi Tutulan Gazete Köşe Yazıları:

ÇAKMAKÇI, N. (2001-2013) Hürriyet Gazetesi, İlgili Yazıları

GÜÇLÜ, A. (2001-2013) Milliyet Gazetesi, İlgili Yazıları

KAPLAN, P. (2009-2013) Habertürk Gazetesi, İlgili Yazıları

ÖZBAY, Y. (2009-2013) Sabah Gazetesi, İlgili Yazıları

AVRUPA BİRLİĞİNDE EKONOMİK KRİZ VE SİYASİ BUNALIM

Hakan ÖZKAN¹

ÖZET

Avrupa Birliğindeki ekonomik durgunluk ile Yunanistan ve Kıbrıs'ın finansal sorunlarına çözüm arayışları Avrupa'da ihtilafli tartışmalara yol açmıştır. Son yıllarda AB sorunlu ülkelerin kurtarma paketiyle meşgul olmuş ve gittikçe artan bir kimlik krizi ile karşılaşmıştır. Avrupa Birliğindeki beraberlik duygusunun azalması ve yaşanan borç krizi özellikle gelişmekte olan ülkeler için rol modeli olma niteliğini kaybetmesine ve Avrupa imajını kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca, Avrupa nüfusunun ekonomik problemler nedeniyle memnuniyetsizliği ve Fransız-Alman politikaları nedeniyle, Avrupa birliğinin genişlemesi durmuş ve ulusal hareketler hız kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Ekonomik Kriz, Kimlik Bunalımı, Kozmopolitizm

THE ECONOMIC CRISIS IN THE EUROPEAN UNION AND THE POLITICAL DILEMMA

ABSTRACT

The economic stagnation within the European Union and focusing on the financial problems of Greece and Cyprus have led in Europe to controversial discussions. In recent years the EU was busy with the rescue packages of the ailing economy of troubled countries and was confronted with a growing identity crisis. The debt crisis and a lack of cohesion within the EU, lead to the loss of the European image and the loss as a role model, especially for the emerging countries. In addition, primarily the dissatisfaction of the population in the EU due to the economic problems and Franco-German policy, the EU enlargement seems to slow and the national movements to strengthen.

Key words: European Union, Economic Depression, Identity Crisis, Kozmopolitizm

¹Yrd.Doç.Dr. Hakan ÖZKAN, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakanozkan@karabuk.edu.tr

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin güncel ekonomik ve kimlik krizi, birliğe üye ve üye olmayan ülkelerdeki insanları gittikçe artan derecede meşgul etmektedir. Uzmanların ve siyasilere yönelttikleri soru şudur: AB nereye gidiyor? Vatandaşlar ve şirketler kendilerini daha az oranda AB olarak tanımlamaktadırlar ve politikacıların vatandaşlardan uzak olduklarını düşünmektedirler (Kramer, 2013: 3).

Yunanistan ve Kıbrıs ile ilgili güncel krize bağlı olarak çıkan ekonomik ve politik sonuçlar ve daha fazla üyenin birliğe alınması, bir reform baskısına yol açmaktadır (Stiftung Wissenschaft und Politik, 2013). 2010 yılının sonunda Avrupa ekonomisinde toparlanma görülmüş olsa da, Yunanistan, Portekiz ve İspanya Avrupa'nın bakıma muhtaç çocukları haline gelmiştir. Ekonomik kriz nedeniyle borçların ödenememesi, ilk olarak, devlet iflaslarını önlemek için yollar arayan Alman finans sektörünü etkilemiştir.

Bu çalışmada Avrupa Birliğindeki ekonomik kriz ve kimlik sorunu analiz edilecektir. Makalenin ilk bölümünde Avrupa Birliği'nin genişleme politikasıyla artan işsizlik sorunu ve krizin neden olduğu ve olabileceği ekonomik sorunlar incelenmiş, örneğin cari açık ve üye ülkelerin borçlanması Almanya ve Fransa gibi merkezdeki ülkelerin bu durumdan nasıl etkilendiği ve çevredeki ülkelerin sorumluluklarını yerine getirmemesinden kaynaklanan sonuçlar analiz edilmiştir. İkinci bölümde Avrupa'nın içinde bulunduğu kimlik bunalımı ve nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde yanlış para politikaları ve birliğe uyum sağlanamamasından dolayı kimlik kaybının oluşmasındaki etkenler ele alınmıştır. Aynı zamanda ulusalcı akımlara karşı kozmopolit fikirlerin oluşması ve Almanya ve Fransa hegemonyasının Avrupa Birliğinin ruhu ve dayanışma prensiplerine karşı yol açtığı sorunlar tartışılmıştır. Sonuç kısmında ise ortak amacın ve dayanışmanın Avrupadaki Uyum için önemi vurgulanmıştır.

1 Ekonomik Kriz ve Sonuçları

2008 yılında mali piyasalarda balonlar patlamıştır ve ulusal düzeyde faaliyet gösteren neredeyse tüm bankalar iflas tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Durumu stabilize etmek için piyasaların kendi kendini düzenleme ilkeleri devre dışı bırakılmış ve muazzam miktarlarda para kullanıma sunulmuştur (AK, 2013:23). Bu nedenle giderek daha fazla sayıdaki kredi kullanıcısı geri ödeme yapamaz duruma gelmişlerdir (artan güdümlü faiz ve kredi faizleri, düşen gelirler, işsizlik) (Federalreserve, 2014). Krediler senede bağlandığı için, tüm yer küreye yayılmıştır.

Avro krizi tanımıyla devlet borcu krizi, mali krizler ve bankacılık krizleri gibi faktörleri içinde toplayan ve AB içinde 2009 yılından beri süren bir kriz ifade edilmektedir (Welt, 2014). Bazı AB ülkelerinde yüksek miktarda kredi kullanımı, bir mali politika yardımıyla ele alınması artık mümkün olmayan ve yükselen bir enflasyona yol açmıştır. Bunun sonuçları, süreklilik arz eden ve muazzam devlet borçlarına yol açan cari işlemler dengesi açıkları (cari açık) olmuştur. Bu konuyla ilişkili bir başka sorunsal faktör de mali kriz olmuştur (Welt, 2014).

Avro krizi ile mücadelede alınan en önemli önlemler, krizi yaşayan İrlanda, Portekiz, Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi ülkelerin desteklenmesi için uygulanan ve kurtarma kalkanları olarak adlandırılan önlemler (kredi garantileri) olmuştur. AB- Tepesinde yer alan ülkeler 2010 yılında AB-bölgesi için sürekli bir kriz mekanizmasını işletecek önlemlerin alınmasına karar vermişlerdir:Bu bağlamda eğer tüm Avrupa Birliği bölgesinin istikrarının tehlikeye girmesi söz konusu olacak ise, krizdeki ülkeler için başkaca desteklerin verilmesi artık mümkün değildir (Welt, 2014).

Avrupa Birliği'nde güncel değişiklikler anlamında, özellikle yapılanma ve sosyal politikalar sorunlu görünmektedir. Ekonomik gücü oldukça zayıf olan yeni aday ülkelerin desteklenmesi, ekonomik eşitsizliğe ve ekonomik refahın dalgalanmasına neden olmaktadır.

AB'nin fon ve bankaları üzerinde gerekli olan kurumsal reformlar finans gücünü tehlikeye sokmakta ve özel düzenlemeler AB'yi içten zayıflatmaktadır (Kaelble/Schmid,2004: 210).

Son yıllardaki AB'nin doğruya doğru genişleme politikası, birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Yeni üye ülkelerin kurallara, gereği gibi uymaması nedeniyle Schengen Anlaşması kullanımından milyarlarca Euro zarar oluşmuştur. AB bölgesinde kaçakçılık gittikçe artmakta ve çeşitli ülkelerdeki farklı vergilendirmeler oldukça büyük sorunlara yol açmaktadır. Dev şirketler, pazara girebilmek isteyen doğu Avrupa'daki daha küçük şirketleri engellemekte ve alternatif olarak ortaya karaborsa çıkmaktadır (Deutsche Wirtschaftsnachrichten, 2013). Genişleme ile birlikte oluşan işgücü hareketliliği de yerel halkta olumsuz reaksiyonlara yol açmaktadır (Reinicke,2012: 47). 2012'nin ilk yarısında, Almanya'nın nüfusu iş göçü nedeniyle artmıştır. Bu iş göçünün başında Polonya (93.000 kişi), Romanya (67.000 kişi), Bulgaristan (29.000 kişi), İtalya (26.500 kişi), İspanya (15.500 kişi) ve Portekiz (7.300 kişi) bulunmaktadır (Statistisches Bundesamt Deutschland, 2013). Merkez ülkelerde halk arasındaki bu kuşku ortamı, iş göçünün artması ve ekonomik kriz, AB politikacılarının genişlemeye karşı takındıkları tutumlarında daha dikkatli olmalarına neden olmaktadır.

Bazı ülkelerin karar organlarının bütçe politikaları birlik içerisinde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Konjonktürel yükseliş dönemlerinde kesilmeyen yüksek harcamalar, uzun vadede bütçe açıklarına yol açmaktadır. Politikacılar ise seçmenlerin oylarını düşünerek ek harcama programları uygulamaktadırlar (Weidmann-Dach, 2011). Vatandaşlar harcamaların faydalarını görmekte ve bu harcamalarla ilgili olarak ileride oluşacak vergi yükünü hafife almaktadırlar. Bu politik yanlış kararlar neticesinde, zorlukla kapatılabilecek bir bütçe açığı oluşmuştur (Brümmerhoff,2007:643). Örneğin 2008 yılına kadar Portekiz Avrupa'nın en büyük başarı hikayelerinden biri olmuştur. Ancak, ülke halen bağımsız bir endüstri kurmayı başaramamıştır. 2004 te AB'nin genişlemesiyle birlikte, birçok üretici Doğu Avrupa'ya ya da Çin'e yönelmiştir, Portekiz yeni ve gereksiz otoyol yatırımları nedeniyle aşırı derecede borçlanmıştır. 2010 yılında işsizlik oranı tarihinin en yüksek seviyesine çıkmış fabrikalar kapanmıştır ve bankalar, daha önceki yıllarda kredileri hızlandırdıkları için batmıştır. Hükümet hızlı bir şekilde kurtarma paketleri hazırlamış ve aldığı tasarruf önlemleri ülkenin tarihindeki en büyük protestolara neden olmuştur. Seksenlerde ve Doksanlarda kurulan Portekiz endüstrisi, iflaslarla birlikte çözülmüş ve ülke gittikçe bir krizin merkezine doğru sürüklenmiştir (Bauer, 2010).

AB'nin zorlu finansal durumuna rağmen, birliğe üye ülkeler arasında haziran 2013 te ortak bir finans çerçevesi oluşturulabilmiştir. Son olarak AB devlet ve hükümet başkanlarının Kasım 2012 de, 2014-2020 arasında bir çerçeve oluşturma görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve farklı çıkarları dengelemek mümkün olmamıştır. Anlaşamamanın nedeni olarak "ödeyen ülkeler" ve "alan ülkeler" sorunu önemli bir rol oynamıştır. Ödeme yapan ülkeler, harcamalarda bir kısıtlamaya gidilmesi taraftarı iken, alan ülkelerin başka hedefleri bulunmaktadır. 2011 yılında 11 ülke para veren konumundayken, 16 ülke para alan ülke konumundadır. En fazla para ödeyen ülkeler 9 milyar Euro ile Almanya, 6,4 milyar Euro ile Fransa, 5,9 milyar Euro ile İtalya olmuştur. En fazla para alan ülke ise 11 milyar Euro ile Polonya olmuştur (Busch,2013: 2-4). Alman bankaları kriz ülkelerindeki en büyük alacaklılardan olduğu için, Almanya AB bölgesindeki krizden oldukça fazla etkilenmiştir. Ödemelerin yapılamaması ilk planda Alman finans sektörünü etkilemiştir. Ekonomik krizin bir diğer adayı İspanya devlet borçlanma oranı düşük durumda olduğundan ve bütçede oynamalar yapılmadığından bankalar için milyarları bulan kurtarma paketlerine gerek olmamıştır.

Başka önemli bir sorun da Yunanistan'ın gayri safi milli hasılasının %159,6 oranındaki borç durumudur. Yunanistan'ın istatistikleri değiştirerek yıllar boyunca yapmış olduğu gizleme politikası, 2009 yılında Yunanistan'ın AB ve Uluslararası Para Fonunun (IMF) yardımı olmadan iflastan kurtulamayacağı sonucunu getirmiştir. 2011 yılının başlangıcında, Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması (EFSF) 700 milyar Euro tutarında bir yardım paketi kararı almıştır. Temmuz ayında, Euro devletlerinin özel bir zirvesinde 109 milyar Euro tutarında ikinci bir

yardım paketi kararı alınmıştır ve Euro bölgesi, yeni Yunanistan hükümetinden, istenen tasarruf paketlerini hayata geçirmesini yazılı olarak talep etmiştir. Bu yeni kredinin verilmesi, sözlerin tutulması yönünde pek fazla ilgi görmemesi, 2012 yılında İngiltere ve Çek Cumhuriyetinin karşı çıktığı, 2010 yılında Almanya Başbakanı Merkel'in borçlanmada frenlemeyi kapsayan daha fazla bütçe disiplini içeren AB anlaşmalarının uygulanmasına yol açmıştır (Strubbe,2012: 3-5). Kriz süreci Yunan devletini dünyanın en borçlu ülkelerinden biri haline getirmiştir.

AB'nin yardımlarına rağmen ve Kıbrıs Cumhuriyetindeki Banka Krizleri ortak para birimi olan Euro üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur (Blog Unternehmer Deutschland, 2013). Bu durum Kıbrıs'ın AB'ye alınmasının bir hata olduğu yönündeki düşüncelerin daha yüksek sesle söylenmesine yol açmıştır. Bu durum, sadece AB üye ülkelerindeki memnuniyetsizliği artırmakla kalmamakta, AB'nin genişlemesine karşı şüpheleri artırmaktadır. İşsizlikten ve borçtan özellikle etkilenen ülkelerin sorunlarına karşı duyarlılığı artırma çabaları görülmektedir.

2 Kimlik Bunalımı ve Nedenleri

Avrupa Birliği öncelikli olarak kendi sorunlarına yoğunlaşmış durumdadır ve yoğun bir kimlik krizi içinde olduğu görülmektedir. Borç krizi ve yetersiz dayanışma Avrupa imajının gelişmekte olan ülkelere rol model olma özelliği kaybına neden olmuştur. Avrupa politikası adını Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkelerinin baş harflerinden alan BRICS ülkeleri tarafından eleştirilmektedir (Deutschlandradio,2013). Avrupa Birliğinin bu sorunlara bir çözüm bulmadan ve önemli temel konularda anlaşmaya varılmadan, AB entegrasyon sürecinde sağlıklı ve yapıcı bir yaklaşım sergilenemez. Bunun neticesi olarak, AB aday ülkelerin üyelik görüşmeleri uzamakta ve arka plana atılmaktadır.

Ekonomik kriz, Euro'nun ortak para birimi olarak kullanıma başlamasındaki heyecanı da gölgelemiştir. Asıl olarak ortak para biriminin kullanılmasıyla, Avrupa'nın ekonomik olarak en güçlü ülkelerinin çatısı altında toplanması planlanmıştır. Devalüasyon politikasının önlenmesiyle ve sıkı ekonomik önlemlerle, ülkelere ekonomik avantaj sağlayıcı güvenceler verilecek ve para birimine dahil olmaları sağlanacaktı. Bu taktik, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İtalya gibi güney ülkelerinde neredeyse bir yıkıma yol açmıştır. Bu sonuca etkisi olan aynı zamanda Almanya'nın, Fransa'nın ve Avusturya'nın ortak para birimiyle üretim artışı sağlamaları, güney ülkelerin ucuz mallarla doldurması bu ülkelerin borçlanmasına ve bununla ihracat yerine ithalata ağırlık vermelerine yol açmıştır. Şayet ülkelere para birimlerinin devalüe edilmesi imkanı verilmiş olsaydı, bu durum önlenebilirdi. Bu durum Euro'nun tutarlılığının sorgulanmasına yol açmakta ve "ulusalcı akımlar" güçlenmektedir (Feichtinger,2010: 85). İspanya ve Yunanistan gibi ekonomik yönden zayıf ülkeler AB destek fonları ve tarım sübvansiyonlarıyla seksenli yıllarda dengelenmiş olsalar da, ortak para birimine katılım bir hata olarak algılanabilir.

AB'nin çöküş süreci bu şekilde devam etmektedir. Bir taraftan statüko, zayıf ülkeleri sıkı para politikalarıyla krizden kurtarmaya motive ederken, diğer taraftan siyasi elitler zayıf ülkelere yüksek kurtarma tutarları yatırmaya istekli görünmemektedirler. Bu şekilde krizden etkilenen ülkeler için oy kullanım haklarının azaltılması tartışılmaktadır (Breuer,2010:105ff). Bu gerçekler Avrupa Birliğine zarar vermekte ve AB'nin ekonomik çekiciliği azaldığından ve birlik içindeki politik uyumsuzlukların AB imajına zarar vermesinden dolayı, aday ülkeler için üyeliğin bir anlamı olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir.

Francois Heisbourg gibi tanınmış uzmanlar Euro deneyini genel olarak başarısızlığa uğramış olarak görmekte ve ortak para biriminde AB'nin varlığı için bir tehlike görmektedirler. Bu düşüncenin temelini farklı ekonomilerin, farklı kur politikası konseptleriyle ortak bir para birimine sıkıştırılamayacağı oluşturmaktadır. Örneğin Fransızca konuşan Afrika ülkelerinin

ortak para birimlerinde olduğu gibi uygun ön koşullar bulunmamaktadır (Kerber, 2013). Bu tartışmalar Avrupa Birliğinin kozmopolit damarına zarar vermektedir ve ortak anayasa çalışmalarını ertelemektedir.

2.1 Ulusalçı akımlara karşı kozmopolit akımlar

AB kimlik sorunu, entelektüelleri ve bilim adamlarını daha az şekilde kapalı kapılar ardında ve daha fazla olarak göz önünde tartışmaya itmiştir. AB kimliğinin gelişmesinin bir taraftan ulusal, diğer taraftan kozmopolit akımlar tarafından belirlendiği söylenebilir, bu durum da oldukça fazla gerilimlere kimlik konusunda esas teşkil eden sorunlara neden olmaktadır. Örneğin mülteci baskısı Avrupa’da artan milliyetçilik akımlarında önemli rol oynamaktadır. Bu “tepkici” milliyetçilik Danimarka’da, Macaristan’da ya da İtalya’da popülistler tarafından alevlendirilmektedir. Ancak tasarruf politikası şeklinde uygulanan reform baskısı, Yunanistan, Portekiz ve İspanya örneğinde olduğu gibi özellikle muhafazakar kesimlerde milliyetçi tepkilere yol açmaktadır.

Bu şekilde AB’nin para yutan bir düzenleme olduğu algısı, eski milliyetçilerin yeniden kendilerini göstermelerine yol açmaktadır-20. yüzyıldaki Avrupa savaşları milliyetçilerin yenilmesiyle sonuçlanmış olsa bile. Birleşik Avrupa ilüzyonu 1989 da Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte, tel örgülerden kurtularak bir ivme kazanmış, kültürel yönleri yeterince dikkate alınmayan AB’nin halen devam eden genişleme sürecinde aceleci adımlar atılmıştır. Birliği bu yeni gerçeğe yapısal olarak uydurma çabası, başarıya ulaşmamıştır. Bürokratikleşme ve egemenliğin kaybolma tehlikeleri her zaman ulusal küçük düşünen devlet adamlarının argümanları olmuştur (Kister,2011: 33). Bu argümanların yanı sıra, hem politikada hem de halk arasında “Avrupa Duygusu” eksiktir ve hayal edilen Avrupa kimliği gelişmemiştir (Kister, 2011: 33). Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra Avrupa merkezi bir konuma gelmiş olsa da ve Avrupa’ya yönelik bütün bölgesel tehlikeler azalmış veya ortadan kalkmış olsa da, özellikle Güneydoğu Avrupa’daki ülkeler kendilerini AB tarafından politik olarak geri planda hissetmiş ve ekonomik olarak da merkezi Avrupa’ya ayak uyduramamışlardır. Özellikle ekonomik ve sosyal politikaların koordine edilememesi Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerin entegrasyon sürecine dahil olmamalarına yol açmıştır. Siyasi bir birlik olabilmek için aynı zamanda para ve maliye politikaları uyumlu olmalı ve Avrupa Birliği önemli iktisadi meselelerde birlik içinde hareket edebilmelidir.

Dünya gittikçe bir birine bağlanmakta, küçülmekte ve sınırlar ortadan kalkmaktadır. Devletler gibi, şahıslar da yeni oluşumlarla yüzleşmektedir (Keupp,2010:1). 19.yüzyılda bir arzu olarak ortaya çıkan kozmopolitizm bugün bir trend halini almış durumdadır (Berger,2013:1-3). Kozmopolit akımlar, mutlaka milliyetçi akımlara karşı olmak durumunda değildir, hatta bunları tamamlayabilir de. Sosyolog Ulrich Beck, AB krizi bağlamında, üçüncü bin yılın başlangıcında “ ulusal reel politikalarının ilkesinin kozmopolit reel politikaların ilkesiyle” değiştirilmesine vurgu yapmaktadır. Politika ne kadar kozmopolit olursa, o kadar ulusal ve başarılı olur, ne kadar ulusalcı olursa o kadar başarısızlığa yatkındır. Almanya’nın ve diğer ülkelerin ekonomik milliyetçiliğe dayanan eğilimini eleştirmekte ve bu davranış biçiminin vatanseverlikle bağdaşmadığını ve sonunda sadece devlete değil herkese zarar vereceğini belirtmektedir. Küresel krizlerin ve risklerin olduğu dönemlerde, ulusal egemenliğin ve ekonomik refahın sağlanabilmesi için uluslararası bağlantıların ve ortaklıkların çok daha önemli olduğunu söylemektedir (Beck,2009).

Kozmopolit gerçeklik başkalarının kültürüne ve yaşam hakkına saygı duymayı gerektirmektedir. Beck, kozmopolit reel politikayı Nasyonalizm, Komünizm, Sosyalizm ve Neorealizm’den sonra en büyük fikir olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle kozmopolit gerçeklik insanlığın evrensel çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu düşünce bilinmeyi birleştirmekte ve toplumları bir birine bağlamaktadır (Beck,2009). AB’nin güncel gerçekliğinde ise her türlü kozmopolit gerçekliğin eksikliği görülmektedir. Bu şekilde ortak bir kimlik oluşturma yolu da kapalı kalmaktadır, yakın zamandaki sorunlar ve krizler, büyük Avrupa hayalinden, çeşitli devlet

içi ve devletler arası uzlaşmazlıklara doğru uzaklaştırmaktadır. Bu konuda Almanya ve Fransa önemli roller oynamaktadırlar.

2.2 Almanya ve Fransa'nın hegemonya çabaları

AB ile ilişkili olarak, Almanya ve Fransa'nın hegemonya çabaları sıkça tartışılmaktadır. "Hegemonya" Yunancadan gelmektedir ve "yönetim" anlamındadır ve iki ve daha fazla ülke arasında yönetim tutumunu da tanımlayabilir. "Etki" ve "egemenlik" terimleri arasındadır. Bir yönetim durumunu ortaya çıkarmak için sadece etki yeterli değildir ve baskı ve şiddet tehdidine dayalı bir egemenlik de bunun ötesine geçmektedir (Mearsheimer,2001: 22). Hegemonya farklı şekillerde ele alınabilir. Ekonomik ve askeri güç hegemonya gücüne maddi esas teşkil etmektedir. Hegemonya kendi çıkarlarına ve düzenlemelerine göre yönetim gücünü uluslararası ilişkilerde kullanma yeteneğiyle de kendini gösterebilir. Bu durum uluslararası organizasyonlar, kurumlar ve rejimler üzerinde etki sağlamakla gerçekleştirilebilir. Bundan başka iyi niyetli ve iyi niyetli olmayan hegemonyalardan da bahsedilebilir. Fransa ve Almanya gibi büyük ülkelerin küçük ülkelerle olan hegemonya ilişkisinde müteakip konuların dikkate alınması gerekir: Güç konumu nedeniyle belirli bir ölçüde güvenlik elde etmiş olan bir egemen, güç çabasından kaçınabilir ve kaynaklarını uluslararası istikrar için kullanabilir. Ancak Almanya ve Fransa büyük bir finansal katkı sağlasa da ulusların tek yönetim gücünü kabul edip etmeyecekleri tartışılmalıdır (Mastanduno,2002: 185f).

Avrupa'nın birleşmesi kapsamında Almanya ve Fransa şimdiye kadar lider güçler olarak kendilerini göstermişlerdir. Bu şekilde AB içinde özel bir konuma sahip olmuşlardır. 2009 Lizbon anlaşmasıyla, gittikçe fazla ülkenin üyeliği nedeniyle neredeyse imkansızlaşan oybirliği kurallarında bir yumuşatmaya gidilse de, büyük bir bütüne ait olmaya ilişkin sorunları olması nedeniyle İngiltere de bağımsız politikalarını sürdürmüştür.

Son olarak finans krizi kapsamında farklı ulusal hedefler hoşnutsuzluklara yol açmaktadır, Fransa'nın kendi sanayisini korumaya çalıştığına olduğu gibi. Aynı zamanda, Almanya da kendi çıkarlarını AB çıkarlarının üzerinde tutmakla itham edilmiştir. Bir numaralı ihracat ülkesi olma konumuyla ilgili olarak, örneğin Çin sadece Almanya ile işbirliğine konsantre olmakta ve diğer AB üyesi ülkeleri ihmal etmektedir (Stiftung Wissenschaft und Politik,2013). Ancak genel olarak son yıllarda, Almanya ve Fransa arasında finans krizi kapsamındaki konjonktür paketi gibi uyumluluk çabaları da kendini göstermiştir (Albertin,2010: 4-8).

SONUÇ

AB ülkeleri eskiden olduğu gibi, bağımsızlıklarından vazgeçmek istememektedirler. "Ulusal refleksler" AB'ye ait olma duygusundan daha güçlü olduğu ve ortak ülkeler kendi hedeflerini, ortak hedeflerin üzerinde tuttuğu sürece, ortak bir kimlik oluşamaz. Yükselen kapitalizm nedeniyle oluşan ulus devletlerin birleştirilmesinin ve bu şekilde bir ekonomik gelişimin zorluklarından bahsetmek gerekirse, Almanya ve Fransa gibi sadece büyüklerin yönetme ve zayıf olanların dışlanması trendi, genel olarak Avrupa Birliğini zayıflatmaktadır. Belirtilen kimlik krizi nedeniyle, AB bir bütün olarak hareket etmekten uzaktır ve sadece bir "Devletler Birliği" olmaktan ileri gidememektedir. Özellikle Almanya ve Fransa gibi lider ülkeler, kendi hareket serbestliklerini kaybetmek istememektedirler. Ancak birleşik davranışla hareket eden bir AB için sürekli bir ortak dış politika izlenmesi gerekmektedir.

Avrupa Komisyonu öncelikli olarak iç politika krizleriyle meşgul olduğu ve dış politika konuları arka planda kaldığı için, Lizbon Anlaşmasıyla zayıflatılan Dışişleri Bakanlarının güçlendirilmesi, durumun düzeltilmesi için bir imkan sunabilir. Dışişleri Bakanları yeniden dış politika konularını ortak gündeme taşıyabilir ve AB çalışmalarıyla dış dünyaya uyum

sağlayabilir. Gelişim işbirliği anlamında yetkilerin genişletilmesi ve komşuluk politikası ile Avrupa Dışişleri Hizmetlerinin güçlendirilmesi de çözüme katkıda bulunabilir.

AB içinde dayanışmanın güçlendirilmesinin zorlanması ve bir uluslar üstü demokrasinin geliştirilmesi, ortak bir politik perspektif oluşumunda önem teşkil ediyor. Bu şekilde bütün tartışmalara rağmen, Euro'nun varlığının korunması ve mali disiplin ile tasarruf politikalarının uygulanması hedeflenmelidir.

Doğuya doğru genişleme anlamında tartışılan başka bir konu üzerinde durulması gerekir: Kültürlerin çeşitliliği, değer sistemleri ve dillerin ortak bir kimlik oluşturma yönünde engel olduğundan bahsedilir. Bir taraftan ortak hedefe inanç güçlendirilmeli, diğer taraftan AB, münferit devletler için hareket serbestliği sağlamalı, güçlerini bütünlük anlamında tanımları ve bunları bilinçli olarak uygulayabilmeleri için. Bu şekilde güncel kriz, sonunda entegrasyon ve doğu avrupadaki ülkelerle diyalog ve geniş tabanlı bir işbirliğine götürecek bir öğrenme süreci olarak anlaşılabilir. Avrupa'nın tarihinden dolayı, son yüzyıllarda " eşitlikçi evrensellik" düşüncesini ortaya çıkaran bu gelişme "post-nasyonel demokrasi" anlayışına götürebilir. Görev ne kadar zor görünse de, Avrupa yolunda devam etmek, vaz geçilmez bir seçenek olarak görünmektedir. Çünkü diğer bütün yollar kıtayı otuz ve yüz yıllık çatışmalarına geri götürecek olan sayısız çıkmaz sokaklara sokacaktır.

KAYNAKÇA

Albertin, L. (2010). *Deutschland und Frankreich in der Europäischen Union: Partner auf dem Prüfstand*. Narr: Tübingen.

Ak. (2013). *Die Wirtschaftskrise und Finanzkrise*: http://media.arbeiterkammer.at/stmk/Matzer_Reitter_Finanz-_und_Wirtschaftskrise.pdf, Erişim: 29 Haziran 2014.

Bauer, W.(2010).*Portugal steht vor dem Kollaps*: <http://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/portugal-steht-vor-dem-kollaps/3089158.html>, Erişim: 11 Şubat 2014.

Beck, U. (2009).*Eine neue kosmopolitische Realpolitik liegt in der Luft*: http://www.migration-boell.de/web/integration/47_2153.asp, Erişim: 22 Şubat 2014.

Berger, T. (2013).*Die Identität im Spannungsfeld kultureller Globalisierung: Braucht der Mensch Grenzen?* Grin: Norderstedt.

Breuer, F. (2010). *Die Strategischen Grundlagen der Außen- und Sicherheitspolitik der EU*, Feichtinger, W. & Gebhard, C. (2010). *Globale Sicherheit – Europäische Potenziale: Herausforderungen – Ansätze*. Böhlau: Wien/Köln/Weimar,105-122.

Brümmerhoff, D.(2007). *Finanzwissenschaft*. 9. Auflage. Oldenbourg: München.

Busch, B. (2013). *Der mehrjährige Finanzrahmen der Europäischen Union in Zeiten der Konsolidierung der nationalen Haushalte*, *Institut der deutschen Wirtschaft Köln. IW Policy Paper*: Köln, 2-16.

Deutsche Wirtschaftsnachrichten.(2013). *EU kriegt Osterweiterung nicht in den Griff*: <http://deutsche-wirtschafts-nachrichten.de/2013/05/17/eu-kriegt-osterweiterung-nicht-in-den-griff/>, Erişim: 18 Ocak 2014.

Deutschlandradio.(2013). *Europa von der Eurokrise zur Identitätskrise*: <http://dradiowissen.de/europa-von-der-eurokrise-zur-identit>, Erişim: 19 Ocak 2014.

Federal Reserve.(2014). http://www.federalreserve.gov/PUBS/FEDS/2009/200949/figure_1.gif, Erişim : 30 Eylül 2014

Feichtinger, W.(2010). Europäische Interessen – Motor und Hemmschuh zugleich,
Feichtinger, W. & Gebhard, C.(2010). *Globale Sicherheit – Europäische Potenziale: Herausforderungen – Ansätze*. Böhlau: Wien/Köln/Weimar,85-104.

Kaelble, H. & Schmid, G.(2004). *Das Europäische Sozialmodell. Auf dem Weg zum transnationalen Sozialstaat*. Sigma Kasper: Berlin.

Kerber, M.(2013).*Das Ende des europäischen Traumes*:<http://www.eu-infothek.com/article/das-ende-des-europaeischen-traums>,Erişim: 24 Ocak 2014.

Keupp, H.(2010).**Gesellschaftliches Leiden und/oder das Leiden an der Gesellschaft. Vortrag beim Abschlussposium Wege aus einer erschöpften Gesellschaft.** PRAGDIS: Tutzing.

Kister, Kurt(2011).Europa als Albtraum?,13 Mayıs 2011, Süddeutsche Zeitung, 33.

Kramer, H.(2011).*Imperialismus und das Empire. Das Kolonialreich des Britischen Empire*. Grin: Norderstedt.

Maersheimer, J.(2001).*The Tragedy of Great Power Politics*. Norton: New York.

Mastanduno, M.(2002).Incomplete Hegemony and Security Order in the Asia-Pacific,
Ikenberry, J.(2002).*America Unrivaled – The Future of the Balance of Power*. Cornell University Press: New York,181-198.

Reinicke, G.(2012).*Nachbarn bei der Arbeit. Auswirkungen der Arbeitnehmerfreizügigkeit zwischen Deutschland und Polen*. Diplomica: Hamburg.

Statistisches Bundesamt Deutschland(2013). *Zuwanderung nach Deutschland steigt im 1. Halbjahr 2013 um 11 %*:
https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2013/11/PD13_391_12711.html;jsessionid=D9656BC14F8FBA19EAB2021773655674.cae2, Erişim: 19 Ocak 2014.

Stiftung Wissenschaft und Politik(2013).*Außenpolitische Fragen sind in den hintergrund gedraengt worden*: <http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/kurz-gesagt/ausenpolitische-fragen-sind-in-den-hintergrund-gedraengt-worden.html>, Erişim: 18 Ocak 2014.

Strubbe, R.(2012). *Der EURO-Rettungsschirm EFSF/ESM: Eine Maßnahme zur Bewältigung der Europäischen Schuldenkrise*. Grin: Norderstedt.

Unternehmer Deutschland Blog(2013). *Exporte nach Griechenland gesunken*:
<http://www.undernehmer.de/119019-exporte-nach-griechenland-gesunken>, Erişim: 18 Ocak 2014.

Weidmann-Dach,B.(2011).*Die Euro-Krise: Wer blickt noch durch? Eine Zusammenfassung*: <http://politik-wirtschaft.germanblogs.de/die-euro-krise-wer-blickt-noch-durch-eine-zusammenfassung>, Erişim: 18 Ocak 2014.

Welt.(2014):http://www.welt.de/konular/Avro_krizi/, Erişim: 1 Temmuz 2014.

BİLİNMEYEN BİR MESNEVİ: EBEVEYNİ TARAFINDAN ALTIN KARŞILIĞINDA PADİŞAHA SATILAN ÇOCUK HİKÂYESİ*

Özet

Eski Türk edebiyatının kaynakları arasında yer alan mecmualar müstakil bir eser niteliği taşımazlar. Birbirinden farklı pek çok şair veya münşinin kaleme aldığı metinler mecmualarda bir araya getirilir. Genellikle derleyicinin edebî zevkinin yansımaları olan mecmualar aracılığıyla saklı kalmış pek çok metinden, şair veya yazardan haberdar olunmaktadır.

Bu makalede de Milli kütüphane Yazmalar Kataloğu'nda 06 Hk 431 kayıt numaralı mecmua içinde ve 35a-38b varakları arasında yer alan mesnevi nazım şekliyle yazılmış manzum bir hikâye tanıtılmıştır. Hikâyenin (mesnevinin) bir mecmuada kayıtlı olması nedeniyle mecmuaların edebiyat araştırmaları ve tarihi açısından önemine değinilmiştir. Söz konusu mesnevi metnin dil özellikleri tespit edilmeye çalışılmış ve buna göre hangi dönemde yazılmış olduğuna dair değerlendirme yapılmıştır. Mesnevide ayakları ağrıyan bir padişahın, hekimlerin önerisiyle ayaklarını karnına sokmak için alıkoyduğu bir çocuğun ana babası tarafından altın mukabilinde padişaha feda edilmesi ve çocuğun Allah'a yürekten yakarmasıyla kurtulması hikâye edilmiştir. Makalede bu hikâyenin özeti aktarılmış ve hikâyedeki olayın edebî eserlerimizde ve mesnevi geleneğimizde var olan motiflerle ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hikâyenin kurgusal açıdan kısa bir değerlendirmesi yapılmış, olayda çatışmayı oluşturan unsurlarla çatışmayı çözen hususlar açıklanmıştır. Bu unsurların başka mesnevilerdeki hikâyelerle benzerliklerine de kısaca değinilmiştir. Makalenin sonunda da yüz on beş beyitlik mesnevinin çeviri yazı metni ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: mesnevi, mecmua, dua.

AN UNKNOWN MATHNAVI: THE STORY OF A CHILD SOLD TO PADISHAH BY HIS PARENTS FOR GOLD

Abstract

Mecmuas (handwritten journals) among the sources of classical Turkish literature do not have the characteristics of self contained work. The texts written by various poets or authors, are gathered into these mecmuas. Many texts, poets or authors gain recognition via these mecmuas which reflect usually editor's literary joy.

In this article, a poetic story which had been written in a mecmua numbered 06 Hk 431 among the 35a-38b leafs in the National Library of Manuscripts, was introduced. As this story (mathnawi) registered in a mecmua, it was mentioned the importance of mecmuas from the point of literature researches and history. It has been tried to determine language features of the given mathnawi and accordingly it has been evaluated to find the term of this work had been written. In the mathnawi, it is told that a child was sold by his parents to a padishah for hailing his feet pain by putting them to the child's stomach, and the salvation of the child by praying to Allah. In the article, a summary of this mathnawi was given and it was tried to determine the relations with existent motifs in our literary works and the mathnawi traditions. Besides a brief evaluation of the story was given with regards of fiction, and composing and solving elements of conflicts were explained. Some similarities of these elements with the other mathnawi stories were also shortly given. At the end of the study, the translation of 115 coupled mathnawi was presented.

Key words: mathnawi, mecmua, pray.

Klasik Türk şiirine dair bilgiler yeni ve farklı eserlerin, mesela, şiir mecmualarının, letâif mecmualarının ve bazı hikâye mecmualarının incelenmesiyle yenilenmekte ve genişlemektedir. Mecmualarda yazarı veya şairi bilinmeyen çok sayıda müstakil şiir ve mensur metin de mevcuttur. Mecmualardaki metinler okunup incelendikçe edebî türlere dair yeni kaynaklar da ortaya çıkmaktadır. Bu münasebetle mecmualar, edebiyat araştırmaları açısından önemli malzeme sunar. Mesela mecmualar, bilhassa nazire mecmuaları, belirli bir döneme dair

* Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü. muratozturk8@gmail.com

şiiir zevkinin ve bir devrin usta şairlerinin tespitinde önemli bir kaynak olarak işlev görür. Mecmualar ayrıca tezkire yazarlarınca tanınmamış bazı şairlerin edebî eserlerini günümüze aktarırlar. Yine mecmualarda da bazı şairlerin ölümlerine düşürülen tarihlerden veya derkenara düşülmüş bazı notlardan dolayı yeni bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır (Köksal 2012: 88-89).

Mecmualar tek başlarına herhangi bir şair veya şiiir için de kaynaklık edebilirler. Mecmularda, varlığı bilindiği halde nüshaları bulunamamış bazı eserlere, küçük hacimli edebî metinlere rastlanabilmekte, şiiir türlerine dair farklı örneklerle karşılaşılabilir (Aydemir 2007:122-137; Köksal 2012: 89). Son zamanlarda eski Türk edebiyatı çalışmalarında şiiir ve fevâ'id mecmualarına yönelik ilginin arttığı görülmektedir. Bu ilgi neticesinde yapılan çalışmalarla edebiyat tarihimiz açısından yeni isimlerin ve eserlerin ortaya çıkarıldığı, bazı şairlerin divanları dışında kalmış şiiirlerinin tespit edildiği ve divan neşirlerinin buna göre yapıldığı görülmektedir. Bundan başka mensur bazı eserlerin veya kısa yazıların da varlığından haberdar olunmaktadır (Gıynaş 2011: 245-260).

Divanlar ve mesnevilerin sayısı için edebiyat tarihi kitaplarında farklı rakamlardan bahsedilir. Başta yurt dışındaki yazma eserler olmak üzere eş'âr, hikâyât, letâif, fevâ'id ve resâil mecmuaları incelendikçe bugüne kadar tespiti yapılamamış eserler, şairler ve yazarlar bilinir olacaktır. Bütün bu çalışmalar kültür tarihimizin ve dünyamızın sahip olduğu zenginliklerin ve çeşitliliklerin daha iyi tanınmasına ve dolayısıyla daha etraflı edebiyat incelemeleri yapılmasına imkân sunacaktır. Mecmualar da bu edebî zenginliğin dikkate değer kayıtları arasında yer almaktadır.

Çalışmamıza kaynaklık eden mesnevi metni de Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu'nda 06 Hk 431 arşiv ve 1219 DVD kayıt no'lu mecmua içinde 35a-38b varakları arasında yer alan manzum bir hikâyedir. Mecmuayla ilgili olarak www.yazmalar.gov.tr internet adresindeki katalog bilgisinde yazar adı olarak "Gaybî Sun-Allâh Efendi" ve eser adı olarak da "Divan" adı verilmektedir. Oysa yazma eserde incelediğimiz mahlassız mesnevi dışında otuz iki şaire ait şiiirler ve Arapça ve Türkçe hadis metinleri, ihtilaçnâme (seğirnâme), mektup ve fevâ'id den oluşan mensur metinler yer almaktadır. Mecmuadaki metinler harekesiz yazılmış olup varaklardaki satır sayıları değişiktir. Mecmua 1211 (1795) yılında Maraş'ta istinsah edilmiş olup 250x145 mm ebadındadır.

Mecmuada tespit ettiğimiz ve makalemize konu olan yüz on beş beyitten oluşan mesnevi aruzun Fâ'Öilâtün fâ'Öilâtün fâ'Öilün vezniyle yazılmıştır. Yazma mecmuada varakların alt kısımlarında lekelerden ötürü yer yer silik ve metnin okunmasını güçleştiren bölümler mevcuttur.

Eski Türk edebiyatında hikâyeler hem mensur hem de geneli mesnevi nazım şekliyle olmak üzere manzum olarak yazılmıştır. Bu hikâyeler içinde okuyucuya bilgi vermek onu eğitmek amacı gütmek üzere yazılanlar az değildir (Ünver 1986: 430-463). Tespit edip çeviri yazı metnini oluşturmaya çalıştığımız yüz on beş beyitlik mesnevi nazım şekliyle yazılmış hikâyede altın uğruna oğullarını bir padişaha feda eden ana babadan umduğu şefkati göremeyen bir çocuğun halis kalp ve samimi bir niyazla Allah'a yakarışı konu edilir. Eser bu yönüyle sosyal yönü olan dinî-ahlakî bir hikâyeye olarak değerlendirilebilir. Klasik edebiyatın ilk devirlerinde "halkın eğitim görmemiş kitlelerinin ciddi eserleri okuyup anlamaları zor olduğundan, insanlara bir şeyler vermek, öğretmek isteyen yazarlar genellikle tahkiyeye dayalı türleri araç olarak kullanmışlar ve kıssadan hisse niteliği taşıyan didaktik, dinî, ahlakî hikâyeler yoluyla halkın okuduğundan zevk almasını, okurken de bir şeyler öğrenmesini gaye edinmişlerdir." (Kavruk 2006: 543).

Mesnevinin dil ve anlatım özellikleri Anadolu sahasında yazılan ilk dönem (13-15. asırlar) eserlerinin genel özelliklerini taşır. Metinde eski Anadolu Türkçesinde kullanılan gıl/gil emir eki; -uban, -üben, -ubanı, -übeni zarf fiil ekleri; -rak, -rek (gencirek, tizrek) derecelendirme eki, yelürmek, üşmek, kancaru gibi bazı arkaik kelimelerin varlığıyla "e" ünlüsü

için he (ه) harfi yerine elif (ل) harfinin yazılması, pek çok kelimedede son ses -ı, -i ünlüsü için “ye” (ع) harfinin kullanılmaması ve metnin sonunda 14 ve 15. asır mesnevilerinin çoğunun sonunda görülen

Oğuyanı yazanı yazdıranı
Raĥmetüñle yarlıgağıl ya Ğanī
Fā’ōilātun fā’ōilātun fā’ōilāt
Vir Muhammed Muştafāya şalavāt

beyitlerinin varlığı metnin yazıldığı dönem hakkında fikir vermektedir.

Bu devirde “İslami bilgisi geniş olmayan, fakat bu dine karşı saf ve samimi bir iman taşıyan Türk halk kitleleri, Allah’ın kudretine, peygamberin hayatına, ilk müslümanların savaşlarına ve aşk maceralarına, ahiret âlemlerine ait hikâyeleri büyük bir merakla takip etmiş; devrin misyonerleri durumunda olan fakihler, şeyyadlar, meddahlar, bu meraktan faydalanarak halk için birçok eserler meydana getirmişlerdir.” (Kocatürk 1964: 143). Bu devirdeki mesnevilerin çoğu Arap kaynaklıdır. Şairi belli değildir. Bilhassa uzun kış gecelerinde ve halk meclislerinde sık sık okundukları için anonimleşmişlerdir (Kocatürk 1964: 144).

Bilhassa Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin görüldüğü beylikler dönemi edebî ürünlerimizde sıklıkla görülen dinî-ahlakî nitelikli pek çok eserde de herhangi bir konu hakkında bilgi verilirken araya hikâyelerin yerleştirildiği görülür. Bu durum sonraki asırlarda da devam eder. Öğretici-eğitici karakteri baskın bu eserlerde çok sayıda kısa hacimli hikâyeye rastlanır. Bunlar arasında Mevlana’nın Mesnevi’si, Cinânî’nin Cilau’l-Kulub’u, Behiştî’nin Heşt Behişt’i, Zâ’ifi’nin Gülşen-i Mülûk’u gibi siyasetname ve pendname özelliği taşıyan çok sayıda eser zikredilebilir. İncelediğimiz mesnevinin de bu tür eserlerden birinde olma ihtimalini göz ardı etmiyoruz; ancak taradığımız eserlerde bu hikâyeye rastlayamadık.¹

¹ Taradığımız eserler şunlardır: Zaîfi Gülşen-i Mülûk (Haz: Abdulhekim Koçin. Akçağ Yayınları, 2005, Ankara); Zaîfi, Cem’ü’l-Hakâyık (Haz: Murat Sivri. Niğde Ün. YLT, 2010); Cinânî, Cilau’l-Kulub (Haz: Mustafa Özkan, www.ekitap.kulturizm.gov.tr); Behiştî, Heşt Behişt (Haz: Emine Yeniterzi. Kitabevi yay. İstanbul, 2001); Behiştî, Heft-Peyker (Haz: Şener Demirel. www.ekitap.kulturizm.gov.tr); Fasih Ahmad Dede, Behişt-âbad (Haz: Hakan Sevindik. Selçuk Ün. YLT, 2011); Gelibolulu Mustafa Âli, Riyazu’s-Salikin (Haz: Mehmed Arslan-İ. Hakkı Aksoyak. www.ekitap.kulturizm.gov.tr); Gelibolulu Mustafa Âli, Tuhfetü’l-Uşşâk (Haz: İ. Hakkı Aksoyak. MEB. Yay. İstanbul, 2003.); Gülşehri, Mantuku’t-Tayr (Haz: Kemal Yavuz. www.ekitap.kulturizm.gov.tr); İbrahim bin Bâli, Hikmetnâme (Haz: Mustafa Altun. www.ekitap.kulturizm.gov.tr). Muinî, Mesnevi-i Murâdiye (Haz: Kemal Yavuz. www.ekitap.kulturizm.gov.tr); Seher Abdal, Saâdetnâme (Haz: Mustafa Özağaç. Dokuz Eylül Ün. YTL, 2009); Hatiboğlu, Letâifnâme (Haz: Veysi Sevinçli. Töre yay. İstanbul, 2007); Şahidî İbrahim Dede, Gülşen-i Vahdet (Haz: Numan Külekçi. Akçağ yay. 1996, Ankara); Yeminî, Faziletname (Haz: Yusuf Tepeli. Atatürk Ün. Doktora tezi. 1994); Şeyhoğlu Mustafa, Kenzü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ (Haz: Kemal Yavuz. Atatürk Kültür Merkezi yay. Ankara, 1991); Mercimek Ahmed, Kâbusname (Haz: Orhan Şaik Gökyay. Kabcacı yay. İstanbul, 2006); Ahmed-i Rıdvan, Rıdvaniye (Haz: Nebi Yılmaz. Ankara Ün. YLT, 2006); Mahmud b. Mustafa, Gencine-i Letâif (Haz: Ömer Zülfe. Hacegan yay. İst. 2012); Âşık Paşa, Garipnâmesi (Haz: Kemal Yavuz. www.ekitap.kulturizm.gov.tr); Güvâhî, Pendname (Haz: Mehmet Hengirmen. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. Ankara, 1983); Za’ifi, Bostân-ı Nasâyih (Haz: Ümit Tokatlı. Erciyes Ün. Yay. Kayseri. 1995); Şemseddin Sivasî, İbret-nümâ (Haz: Erol Çöm. Selçuk Ün. Doktora tezi. 2007); Kadioğlu Şeyh Mehmed İnşirahu’s-Sadr (Haz: Vesile Albayrak Sak. Selçuk Ün. Doktora tezi. Konya, 2009); Keşfi, Te’dibnâme (Haz: Sibel Üst. Atatürk Ün. YLT, 2006); Huzûrî, Esrârname Tercümesi (Haz: Ayşe Çelebioğlu. Atatürk Ün. Doktora Tezi, 2011); Hoca Mesud, Ferhengname-i Sadî (Haz: Halil Gülenç. Celal Bayar Ün. YLT, 2010); Kemaloğlu, Ferâhnâme (Haz: Raşit Çavuşoğlu, Dokuz Eylül Ün. Doktora tezi 2014); Hatipoğlu, Ferâhnâme (Haz: Hatice Şahin, İnönü Ün. Doktora tezi, 1993); Elvân-ı Şirâzi, Gülşen-i Râz (Hazırlayan: Yasemin Yakın, Celal Bayar Üniversitesi, YLT, 2004). Tebrizli Ahmedî, Esrârname (Haz: Tüba Ceylan, Selçuk Ün. YLT, 2007); Muhyiddin Çelebi, Hızırnâme (Haz: Elif Erturan, Yıldız Teknik Ün. YLT, 2009); Larendeli Şânî, Gülşen-i Efkâr (Haz: Cengiz Veli Kurmuş. Cumhuriyet Ün. Doktora tezi, 2010.); Gülşen-i Saruhanî, Râznâme (Haz: Mestan Yıldırım. Marmara Ün. YLT, 2007); Münirî, Gülşen-i Ebrâr ve Maden-i Esrâr (Haz: Mehmedin İspir. Atatürk Üniversitesi doktora tezi, 2004); Hatiboğlu, Bahru’l-Hakâyık (Haz: Selcen (Köse) Çiftçi. Kocatepe Ün. YLT. 1997); Muhyî, İbtidaname Tercümesi (Haz: Metin Aydoğdu. Süleyman Demirel Ün. YLT. 2014); Pir Muhyiddin, Ervâhnâme (Haz: Mehmet Nebioğlu, Marara Ün. YLT. 2008); Kilisli Mustafa Ruhî Efendi Ruhû’s-Şurûh (Haz: Cumhur Ün. Trakya Ün. YLT, 2007); Ahmedî, Vahdetname-i Alam-engiz (Haz: Ahmet Topal. Atatürk Ün. YLT. 2011); Hisârî, Tuhfetü’l-Mü’min (Haz: Selcen Çiftçi, İstanbul

Söz konusu mesnevîde geçen olayın özeti şöyledir:

Bir padişah ayaklarından rahatsızlık duyar. Çevresindeki tabipler hastalığın tedavisi için çareler düşünürler. Sonunda bu hastalığın şifasının padişahın ayaklarının bir çocuğun yarılmış karnına sokulması olduğuna kanaat getirirler. Bu nedenle padişah için uygun bir çocuk aranır ve tabipler mektebe giderek çocuklardan birini alıp gelirler. Çocuğunun padişahın adamlarınca alındığını duyan baba saraya giderek çocuğun alınma sebebini sorar ve asıl sebebi öğrenince ağlayıp sızlar. Çocuğunun serbest bırakılmasını talep eder. Padişahın adamları babaya padişahın ölümü veya yokluğu anında memleketin büyük sıkıntılar yaşayabileceğini ve bu sebeple padişahın yaşaması gerektiğini belirtirler. Padişahın adamlarınca kendisine on bin altın teklif edilen baba, talebinden vazgeçer. Bir süre sonra çocuğuna dair haber alan anne de çocuğunu kurtarmak üzere saraya gider. Kendisine çocuğun, babasından satın alındığı haberi verilince önce babanın çocuk kıymeti bilmediğini, çocuğu kendisinin doğurup, her türlü eziyetine katlandığını bu sebeple analık duygusuyla onun kıymetini bildiğini ifade eder. Ne var ki anne de kendisine çocuğuna karşılık olarak teklif edilen yüz altını alır ve çocuğu geri almak ısrarından vazgeçer. Padişah bunun üzerine çocuğun anne babasını çağırır ve halka çocuğu kendi rızalarıyla padişaha verdiklerini beyan etmelerini ister. Anne ve baba da yüksekçe bir yere çıkarak şehir ahalisine çocuklarını altın mukabilinde padişaha verdiklerini ve kimsenin kimseyi bir başkasının elinden zorla almadığını belirtirler. Padişah böylece halk nazarında bu işe meşruiyet kazandırmaya çalışır. Bütün bu hadiseler yaşanırken çocuk önce babasından sonra anasından kendisini kurtarmak üzere yardım talep edip dil döker; ancak çocuğun anası da babası da durumdan ötürü herhangi bir şey yapamayacaklarını ve kendisini padişaha sattıklarını ifade ederler. Çocuk anasından ve babasından herhangi bir hayır gelmeyeceğini anlayınca bütün içtenliğiyle kalbini Allah'a çevirip yalvarmaya başlar. Çocuğun yalvarmaları halkı etkiler ve herkes ağlamaya başlar. Bu esnada Allah rahmet kapılarını açar ve padişahın kalbine merhamet yerleşir. Padişah çocuğa kıymaktan vazgeçer ve onu bağrına basar. Çocuğun gözyaşlarıyla merhamet pınarları coşar ve padişahın merhameti rahmetle mukabele görür ve onun ayaklarına da şifa iner. Padişah çocuğu kendisine evlat edinir.

Hikâyedeki olay örgüsünde çatışma ve çözüm nedeni olarak birkaç unsur öne çıkmaktadır. Olayın sebebi padişahın hastalığı ve kendisine önerilen tedavi şeklidir. Padişah kendi sağlığı ile bir çocuğa kıymak arasında tercihe zorlanırken çocuğu almak üzere görevli adamlarca öne sürülen fikir ise padişahın ölümü halinde devletin ve halkın düzeninin alt üst olacağıdır. Yani devlet ve çocuk arasında bir tercih yapma durumu vardır. Bu seçim şekli babaya da dayatılır. Baba da padişahın adamlarınca reyanın huzuru ve düzeni öne sürülerek ikna edilmeye çalışılmıştır. Baba ve annenin trajedisine altınla çocuk arasındaki bir tercih de eklenir. Anne baba tercihlerini altından yana kullanırlar. Bütün bu merhamet göstermeme ve çocuk dışındaki tercihleri seçme anlayışı hikâyedeki gerilimi artırmış ve çocuğun Allah'a yönelmesini daha da anlamlı kılmıştır. Böylelikle dua unsurunun önemi iyice artırılmıştır.

Olayın düğümünü çözen unsur çocuğun halis kalple ettiği duadır. Bu mesnevîde görülen duanın gücüyle ve Allah'a halis niyetle yönelişle muradına erme motifi bazı hikâyelerde ve anlatılarda mevcuttur. Bu inanışın peygamber kıssalarında da örnekleri mevcuttur. Bunlardan biri Hz. İbrahim'le ilgilidir. Kur'an'da veya hadislerde geçmeyen ancak kimi tefsir âlimlerince Enbiya suresi 68 ve 69. Ayetlerin yorumlarına göre Hz. İbrahim Nemrut tarafından ateşe atılırken Cebrail onun yardımına gelir ve bir şey isteyip istemediğini, kendisini oradan kurtarabileceğini ifade eder. Hz. İbrahim ise: "Ben Allah'ın kuluyum; hâcetim onadır, sana değildir. Allah ne dilerse yapsın" der ve böylelikle onun adı Halilullah olur (Levend1980: 111).

Hz. Yusuf ve Züleyha arasındaki münasebetin konu edildiği bazı mesnevîlerde de Yusuf'un kul olarak hatasından bahsedilir. Buna göre Hz. Yusuf zindandayken iki kişinin gördükleri rüyayı yorumlar. Bu rüyalara göre bu kişilerden biri zindandan kurtulacak diğeri ise

Ünv. YLT. 2003). Gülşehrî, Feleknâme (Haz: Saadettin Feleknâme. Kültür Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 1982); Sultan Veled, İbtidânâme (Haz: Abdülkâki Gölpınarlı, Güven Matbaası, Ankara, 1976).

öldürülecektir. Hz. Yusuf, zindandan kurtulan kişiden Mısır azizine kendisinden bahsetmesini ister; ancak bu kişi Yusuf'un talebini dışarı çıkınca unuttur. Bunun üzerine Hz. Yusuf bir müddet daha zindanda kalır. Kıssada geçen bu hadise üzerine bazı Yusuf u Züleyha mesnevisi yazan şairler Yusuf'un Allah'tan değil de bir kuldan medet ummak hatasını işlemesinin bir müddet daha zindanda kalmasına sebep olduğunu ifade ederler (Türkdoğan 2008).

Dua ve dua makamı pek çok edebî eserde kurguya yerleştirilen özelliklerden biridir. Buna göre Allah ihtiyaçları görüp gideren (Kadiyu'l-Hacat)dir. Bu nedenle talep makamı ancak odur. Hikâyedeki çocuğun Allah'a içten yakarışının karşılık bulması sadece Allah'tan yardım dilenip sadece ona sığınılması inancının yansımasıdır (Kur'an 1/4). Mesnevide çocuğun son anda ve son çaresizlik durumunda duaya müracaat etmesi de pek çok eserde var olan bu motifin yansımasıdır. Pek çok eserde bütün ümitler tükendikten sonra Allah'a gönülden bağlılıkla edilen dualarla Hızır veya Hz. Muhammet'in yardıma yetiştiği, müşküllerin giderildiği görülür. Bu mesnevilerde çoğu zaman kahramanların ya insanlardan medet umduğu veya tabiattaki unsurlara, örneğin Ay'a, Güneş'e, rüzgâra veya yıldızlara seslendiği onlarla konuştuğu ancak bu konuşmalarının karşılık bulmadığı görülür. En sonunda Allah'a yönelen kahramanın müşkülünün halledildiği dikkat çeker. Bunun örnekleri Varka ve Gülşah, Veyse vü Ramin, Edhem-name (Edhem ü Hüma), Mihr ü Mâh, Leyla vü Mecnun gibi eserlerde görülür. Yardıma yetişen bu kişiler aracılığıyla kahraman hayata geri döner, yeniden mutluluğa kavuşur (Öztürk 2009: 474). Örneğin Taşlıcalı Yahya'nın Şah u Gedâ'sında âşık olduğu Şah'a mektup yazıp karşılık alamayan, aşkıdan adeta çıldıran Geda Ay'a ve Güneş'e hitap eder. Bir karşılık alamaz ve en sonunda Allah'a yakarır ve böylelikle kalbini teskin eder (Pala 1995: 99).

İncelediğimiz kısa hikâyede de kahramanın (çocuğun) kurtuluşu bu motiflerle benzerlikler gösterir. Kurtuluş insana bağlı diğer ihtimaller denendikten ve yardımı istenen kişilerin yardım etmeye muktedir olamayışlarının ardından gelir. Çocuk Allah'a sığınır, ondan yardım diler. Bu talep Allah'ın merhametiyle karşılık bulur ve padişah da dâhil herkesin kalbi yumuşar ve hikâye bu tür eserlerin çoğunda görüldüğü gibi mutlu sonla biter. Kıssadan alınacak hisse hikâyenin sonunda şu beyitlerle şair tarafından vurgulanır:

Mañrüm olmaz imdi Hâkka yalvaran
Anuñ ile vard[ı] hep yola varan

Ol ğanîdür gayriler muhtâcdur
Andan ummağ fazl [u] rahmet tâcdur

Dileme halkdan sen aslâ hâceti
Yalvar ağla Hâkka iyle tâ'Öati

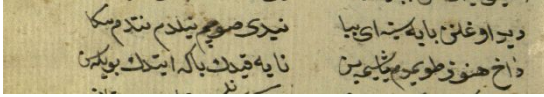
Her işüñde yelürürsin sen Hâkâ
Tâ saña rahmet gözi ile bağa

Her ne işüñde dirseñ Qâdirdür ol
Andan iste olmayasın tâ melül

Metnin Oluşturulması

İncelediğimiz ve çeviri yazı metnini oluşturmaya çalıştığımız mesnevinin dil, vezin ve kafiye yönünden bazı kusurları mevcuttur. Yazma metinde kafiye bakımından kusurlu az sayıda beyit mevcuttur. Bu tür beyitlerin kafiye uyumsuzluğu dipnotta gösterilmiştir. Pek çok beyitte de vezin kusurları mevcuttur. Bu beyitler de dipnotlarla belirtilmiştir. Müstensih hatasından kaynaklandığını düşündüğümüz bir iki beyitte de yanlış yazılmış kelimeler vezin uyumu dikkate alınarak tarafımızdan düzeltilerek metne aktarılmıştır. Yine metinde görülen vezin bakımından kusurlu bazı beyitlerde de metne bazı küçük müdahalelerde bulunulmuş ve metin tamiri yoluna gidilmiş, eklemeler köşeli ayraç ([..]) içinde gösterilmiştir. Vezin bakımından kusurlu olup metin tamiriyle de vezin uyumu sağlanamayacak beyitlere müdahale edilmemiştir.

Çeviri yazı metinde Arap harfli yazma metne uyulmuş ancak bazı kelime veya eklerin yazımında metin içi birliğin sağlanması için küçük müdahaleler yapılmıştır. Arap harfli metinde bazı kelimelerin yazımında bazı harfler kullanılmamıştır. Örneğin gitdi, kaldı, oldu gibi “ye” (ی) harfiyle biten kelimelerin çoğunda müstensih “ye” harfini yazmamıştır. Ayrıca incelediğimiz mesnevi metni harekesiz olduğundan bu harfin karşılığı sesler harekeyle de gösterilmemiştir. Biz çeviri yazı metni oluştururken kelime sonlarında olması gereken “ye” (ی) harfini dikkate aldık ve karşılığı -ı, -i harflerini köşeli ayraç içinde gösterdik. Yazma metinden alıntılarımız bölümde her iki beytin ilk kelimelerinin sonunda “ye” harfi yoktur. Metin aşağıda gösterildiği şekilde yazıya aktarılmıştır:

Did[i] oğlan babasına iy baba
Neydi şuçum neyledüm netdüm saña

Dañ[i] henüz toymadum yaşuma ben
Neye kıyduñ baña itdün böyle sen

Sonuç

Mecmualarda müstakil eserlerde bulunmayan pek çok edebî ürüne rastlamak mümkündür. Bu çalışmayla yazma mecmuada tespiti yapılan bir mesnevinin tanıtılması ve çeviri yazı metninin yayımlanması amaçlanmıştır. Mesnevi 14 ve 15. asırlarda yazılan dini-ahlakî muhtevalı mesnevilerle dil ve içerik açısından büyük benzerliğe sahiptir. Edebiyatımızda benzer hacimde çok sayıda eserin bulunduğu gerçeği dikkate alındığında böyle ürünlerin okunup neşredilmesi faydadan uzak değildir. Böylelikle belirli bir döneme ait edebî eserlerin varlığı ortaya çıktıkça gerek dil çalışmaları gerekse edebiyat incelemeleri ve tarihi açısından daha zengin malzemeyle daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Mesnevi vezin ve kafiye bakımından pek çok kusura sahip olsa da yapılan çalışmayla bir mecmuada saklı kalmak yerine kültür ve edebiyat dünyamıza kazandırılmıştır.

Metin

- 35a 1- Kim zamân-ı mâzide bir pâdişâh
Var [i]di kim diñle hâlin ol agâh
Ayağına zahmetler irişdi anuñ²
Hiç Ölilâcın kimse idemez anuñ
Pes tabîbler cemØ olub geldi aña
Didiler kim dermân idelüm buña³
Kim buña bir gencirek oğlan gerek
Yarasuñ çarnını anuñ tîzrek
- 5- Ayağıñı şokasıñ çarnına tîz
Derdüñe dermân[i] böyle bilürüz
Pâdişâh hüküm iyledi didi buluñ
Nir[e]de kim bulunur aluñ gelüñ
Tâ k[i] cānum derdüme dermân ola
Ben ölürsem il vilâyet yıkıla
Gezdiler şehri tamâmet ser-te-ser
Geld[i] mekteb-hâneye bunlar meger

² Beytin ilk dizesinde vezin kusuru var.

³ Beyitte vezin kusuru var.

- Yürüyüben gird[i] bunlar içerü
Görd[i] ol yirde bir oğlan mäh-rü
- 10- Kim sabîler didiler vaşfını⁴
Dört yanından tutdular varub anı
Did[i] oğlan ya kişiler nitdi hâl
Şoñra sizüñ sözünüz gelem tutam⁵
Did[i]ler kim pâdişâh ister seni
ÖÖmrinüñ âhiri bil uş bu günü
Pâdişâhuñ derdine sensüñ devâ
Saña destür yoqla varsuñ â...⁶
Böyle didiler götürüb çün hemân
Çopd[i] mekteb-hânededen âh u [figân]
- 15- Ol oğlanı alubanı girdiler⁷
Pâdişâhuñ katuna ilettiler
- 35-b Oğlancıklar ağlaşdılar şamısı⁸
Gird[i] oğlan atasına şamısı
Atasına tîz varub söylediler
Pâdişâh oğluñ[i] aldı didiler
Atası didi bulara iy canum
Neyler imiş pâdişâh oğlu[m] benüm
Did[i]iler kim pâdişâhda bir verem
Ayağında çıkmış aña iy kerem
- 20- Heb tabibler Öâciz oldı ne ki var
Çılmamış aslâ Öilâc aña kâr⁹
Şoñra biri dimiş aña tîzrek
Uş bu derde bir küçük oğlan gerek
Çarnımı yar ayağın içine şoç
Buña andan gayrısından çäre yoç
Böyledür bil oğlanınuñ hâlini
Esdı bād şoldurdı Fañrı gülünü
Hâli budur tîz iriş oğlanıña
Ac[i] olur şoñra senüñ cânıña
- 25- Pes segirdüb geldi oğlan atası
Niçe oldı diñle hâli nitesi
Ağlayuraç vardı sultân katına
ÖArz idüb hâlin[i] beg hazretine
Did[i] iy şâh kıymağıl oğlanuma
Ne iderseñ iyle benüm cânuma

⁴ İlk dizede vezin kusuru var.

⁵ Beyitte kafiye sorunu var.

⁶ Sayfa kenarı lekeli olduğundan kelime okunmuyor.

⁷ Beytin ilk dizesinde vezin kusuru var.

⁸ Vezin kusuru var.

⁹ İkinci dizede vezin kusuru var.

- Ne iderseñ baña it kıyma buña
Ne revādur bize žulm itmek saña
- Çün bu sözi işidüb birkaç kişi
İlerüye geldüm oldum tanışı
- 30- Didiler kim yā kişi olma ĥazīn
Şāhiledür olduġuñ bunda emīn
- 36a Olmayıcağ beg vilāyet yıkılur
Hep reŖāyā ayağ altında alur
- Cümle il yıkılmadın bu oğlunu
Gel kerem vir rızāñile anı¹⁰
- Şöyle tut kim sen bunu öldü deyu
Bir niçe yıl ol sefer kıldı deyu
- On biñ altun al bahāsın o bunu
Pādişāh key hoş tuta ġāyet seni
- 35- Böyle diyüb üşd[i]ler yelürdiler
Getürüben on biñ altun vird[i]ler
- Pes rızā virdi bu da ol dem hemān
Yāralar arının[1] oğlanuñ hemān
- Söyleşirken bunlar ile anası
Gör niçe olmuş anuñ dīvānesi
- Geymiş ol yaś tonlarını faķīre¹¹
Eylemiş ol yüzlerini pār päre
- Āh u efgān iyledi ol şūr [i]le
Ağlayurağ gerdişe zār [i]le¹²
- 40- Didi iy şāh-ı muŖāzżam o bunu
Bunuñ için ne iderseñ it beni
- Biricikdür yalıñuzdur pādişāh
Anuñçün iylerem derd ile āh
- ıyma buña dökmeğil yaşum benüm
Kes bunuñçün evvelā başum benüm
- Ben oğlumuñ öldüġin görmeyeyüm¹³
Cānum ol güne irdüġüñ görmeyeyüm
- Ol kişiler did[i]ler kim yā ĥatun
Babasından oğluñı alduğ şatun
- 45- Did[i] öldüm anlar için anası
Anı āyān..... anuñ babası¹⁴
- 36b Zāhmetin ben çekmişem ol ne bilür
Ol bu işi anuñçün böyle kıılır¹⁵

¹⁰ Beytin ikinci dizesinde vezin kusuru var.

¹¹ Beyit vezin açısından kusurlu

¹² Beytin ikinci mısraında vezin kusuru var.

¹³ Beyitte vezin kusuru var.

¹⁴ Metinde sayfa lekesinden ötürü kelime okunamıyor.

¹⁵ Beytin ikinci dizesinde vezin kusuru var.

- Buna daħi yelürüben üşd[i]ler
Cümle anuñ ayağuna düşdiler
- Pes yüz altun virdiler bu kez aña
Gel kerem kı l vir rızāñı südüñe
- Rāz[ı]ı oldı bu daħi ol dem hemān
Did[i] kim neylerseñüz eyleñ i cān¹⁶
- 50- Görđi oğlancık bularuñ işini
Ağlayuban dökdi gözi yaşını¹⁷
- Ağlayub[an] baçar ol dört yanına
YaŖni bir dermān iriše cānına
- Pādişāh ol dem didi kim tezürüñ
Şehrüñ kavmin cümle bir yire dürüñ¹⁸
- Pes varub divşürdiler halkı kamu
Bir yire cemŖ oldılar hep iy Ŗemū
- Şāh buyurđı çün bunuñ ikisine
Oğlanuñ atasına anasına
- 55- Bildürüñ siz uşbu halka bu sözi
Şatın alub rāzı kıldıkumuzı
- Didi şāh kim ben size žulm itmedüm
Şatın aldum ben sizi incitmedüm
- Çün ikisi bu sözi işitdiler
Kalkubanı ol aradan gitdiler
- Pes varub bir yüksecek yire bular
Çıkubanı ol ikisi turdılar
- Didiler kim yā kavim bunı bilüñ
Cümleñüz uşbu söze tanıķ oluñ
- 60- Oğlumızı güc [i]le almadı şāh
Biz rızā virdik aña oluñ āgāh
- 37a Şatduķ anı kamuñuz tanıķ oluñ
Size virdik ne gerekse siz kıluñ
- Oğlanı daħi hemān getürdiler¹⁹
İki cellād yapuşub berk tutdılar
- Oğlana beg itdi ya oğlan seni
Atañ anañ şatdılar baña seni²⁰
- Şatd[ı]lar bunlar bugün baña²¹
Ger inanmazsañ suŖāl it babaña
- 65- Ağlayub oğlan babasına baçar
Yüz[i] üzre gözlerinden yaş aķar

¹⁶ Vezin gereği i olarak okuduğumuz kelime metinde iy şeklinde yazılmıştır.

¹⁷ Dökdi: metinde dökdi

¹⁸ İkinci mısradaki vezin kusuru var.

¹⁹ Beyit kafiyeye bakımından kusurlu

²⁰ Metinde seni baña

²¹ İlk mısradaki vezin kusuru var.

- Did[i] oğlan babasına iy baba
Neydi Őuum neyledŭm netdŭm saña
- Dah[i] henŭz toymadum yaşuma ben
Neye kıyduñ baña itdŭñ bŭyle sen
- ıyma baña almasunlar cānumı
Dŭkmesŭnler ara yire anumı
- Benden artı baba ođluñ dah[i] yo
Ben gidicek ağlayasın haa o
- 70- Did[i] babası seni Őatdum aña
Ađlamadan çāre yo Şimdi saña
- Ol adar yalvardı oğlu olmadı
Atası meyl-i muħabbet ılmadı
- Őoñra dŭndi anasına yŭzini
Ağlayuban aña didi sŭzini
- Babamuñ ger dŭndise benden yŭzi
Gel kerem ıl urtar ana sen bizi
- Did[i] ana neyledŭm nitdŭm saña²²
Őormaya mı bu işi sizden Ĥudā
- 75- ıyma baña gel analı iylegil
Ağlayuben pādiřāha sŭylegil
- 37b Kim beni Őldŭrmeye ol pādiřāh
Āh Őlŭrsem ben nideyim āh u vāh
- an[ı] beni yŭklenŭp gŭtŭrdŭgŭñ
Zahmile dŭnyāya getŭrdŭgŭñ
- Oħřayuban dir [i]diñ cānum cānı
Gŭrmeyeyin Őır olduđuñ seni²³
- Heb unutduñ mı ana sen anları
Kim getŭrdŭñ yaşuma bu gŭnleri
- 80- ıyma baña ya ana Allāh iŭn
Dinŭñŭn hem resŭlu'llāh iŭn
- Anası iydŭr aña cānum ođul
Saña benden çāre [yok] anı oğıl
- Ağlar iseñ pādiřāha ağla sen
Gŭnlŭñi Ĥa ĥāzretine bağla sen
- Aña Őatduđ biz seni Şimdi gerŭ
Ağlar iseñ aña ağla var yŭrŭ
- Gŭrd[i] oğlı kimseden hiç çāre yo
Yŭzini tutdı gŭge didi i Ĥa²⁴
- 85- Bir kişi kim gŭ gŭre bir kişiden
Eger irkek eger ola dişiden

²² Metinde saña kelimesi sizi Şeklinde yazılmış.

²³ Beyitte vezin kusuru var.

²⁴ Vezin gereği i olarak okuduğumuz kelime metinde iy Şeklinde yazılmıştır.

- Atasına sığınır ağlar durur
Ya'ni kim atasıdur kaydın görür
- Atası olmayıcağ anasına
Varur ağlar ya dağ[i] kimisine
- Giceler uyumayub emzirdüğün
Benüm ol götürüben gezdürdüğün
- Atanuñ gücini himmet-i şâh verür
Pâdişâhdur il üzre hâkim durur²⁵
- 90- Uş kâmusı yüz çevürdi ben nidem
Ne kılayum kıancarü kaçub gidem
- 38a Yâ İlâhî uş görürseñ bunlaruñ
Kâmusinuñ yüz[i] döndi anlaruñ
- Sen çevürme yüzüñi benden i Hâk²⁶
Sen rahimseñ rahmetüñle baña bağ
- Atam anam pâdişâhum uş beni
Kâsd[i] bu kim öldireler yâ Ganî
- Öldürürler uş bunlar nâ-hâk yire²⁷
Bir kişi yoğ derdime dermân vire
- 95- Senden artuğ kimse dañi kıalmadı
Şıgımanlar saña mañrûm olmadı
- Pes şıgındum saña iy Hây u Beğâ
Senden artuğ ya dañi yoğ mutlakâ
- Kim bu dem dermân irişdür sen baña
Ma'şûmam kıyma ya Allah sen baña
- Böyle diyüb zâr zârı ağladı
Cümle halkuñ ciğerini tağladı
- Ağladılar cümle anda ne ki var
Gökler[e] çıkdı o dem feryâd-ı zâr
- 100- Hâk te'âlâ açd[i] rahmet kıapusın
Dağ[i] yidi kıat gögin kıapusın²⁸
- Müstecâb kıldı du'âsın ol zamân
Pâdişâh da ağladı ol dem hemân
- Kaynadı taşdı muhabbet cüş idüb
Zâr zârı ağladı dil hoş idüb
- Vardı oğlancığı başdı bağrına
Did[i] kâfirdür saña kim el şuna
- Oldı oğlanuñ göz[i] yaşı revân
Ayağınuñ zahmına sürdi hemân
- 105- Hâk Te'âlâ fazl idüb dermân ider

²⁵ Beytin ikinci dizesinde vezin kusuru var.

²⁶ Vezin gereği i olarak okuduğumuz kelime metinde iy şeklinde yazılmıştır.

²⁷ Beytin ilk dizesinde vezin kusuru var.

²⁸ Beytin ikinci dizesinde vezin kusuru var.

- Ayağından zaḥmını ol dem gider
- 37b Tiz buyurdu pādişāh ol oğlanı
Didi tonlar ile tonaduñ anı
- Oğlum olsun bu benüm şimdengerü
Ĥükm idüb zabt iylesün her bir yiri
- Dürlü tonlar getirüb tonatdılar
An[ı] taŖzim ile alup gitdiler
- Māhrüm olmaz imdi Ĥaqa yalvaran
Anuñ ile vard[ı] hep yola varan
- 110 Ol ġanīdür gayriler muĥtācdur
Andan ummağ faẓl [u] raḥmet tācdur
- Dileme halkdan sen aslā ĥāceti
Yalvar ağla Haqa iyle tāŖati
- Her işüñde yelürürsin sen Ĥaqa
Tā saña raḥmet gözi ile baqa
- Her ne işüñde dirseñ Ĥādirdür ol²⁹
Andan iste olmayasın tā melül
- Oğyanı yazanı yazdıranı
Raḥmetüñle yarlıgagıl ya Ģanī
- 115- FāŖilātun fāŖilātun fāŖilāt
Vir Muḥammed Muṣtafāya śalavāt

Kaynaklar

AYDEMİR, Yaşar (2007). Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler. Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/3 Summer.

GIYNAŞ, Kamil Ali (2011). Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Yıl 2011, Sayı 25.

KAVRUK, Hasan (2006). Türk Edebiyatı Tarihi, c.I Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (editör: Talat Sait Halman vd). İstanbul.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1964). Türk Edebiyatı Tarihi. Edebiyat Yayınevi. Ankara.

KÖKSAL, Fatih. (2012). Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori. Kesit Yayınları. İstanbul.

LEVEND, Agâh Sırrı (1980). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. Enderun Kitabevi Yay. İstanbul.

Mecmua. (1795). Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu. No: 06 Hk 431

ÖZTÜRK, Murat (2009). Aşk Mesnevilerinde Yönlendirici Güç ve İdeal. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/7 Fall 2009.

PALA, İskender (1998). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. Akçağ Yayınları. 1996. Ankara.

²⁹ Beytin ilk dizesinde vezin kusuru var.

TÜRKDOĞAN, Gökcan Melike (2008). Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi. Erzurum.

ÜNVER, İsmail (1986). Mesnevi. Türk Dili Dergisi. Yıl 36, c. LII, sayı. 415-416-417, Temmuz-Ağustos (Mesnevi Özel Sayısı).

JAMBIL JABAEV'İN HAYATI VE ŞİİRLERİ ÖRNEĞİNDE “KAZAKİSTAN’DA MİLLİ MÜCADELE

Enver KAPAĞAN*

ÖZET

1846 yılında dünyaya gelip 1945 yılında vefat eden Jambıl, ailesinin üç erkek çocuğunun ortancasıdır. Çocukluk ve gençlik çağları fakirlik içinde geçen şairin bu dönemlerde yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve zor hayat koşulları şahsiyetinin oluşumuna ve eserlerinin içeriğine etki eder. Doğaçlama ilk şiirini yaklaşık 8 yaşlarında söyleyen Jambıl, bir 'akınlık' imtihanı da sayılabilecek 'aytıslarıyla şöhreti yakalar.

“Ağlatmıyor ya da güldürmüyorsa şiir değildir” diyen Jambıl, sanatını her zaman toplum için icra eder. Topluma zulmeden zengin ve zorbaları eleştirmekten geri kalmadığı gibi, onları her ne pahasına olursa olsun eğlendirecek bir tavırdadır bulunmamıştır. 1900’lü yılların başına gelindiğinde Jambıl, özellikle atışmalarda olmak üzere ezbere söylediği yiğitlik ve kahramanlık destanları konusunda rakipsiz biri olarak öne çıkar. Bu yüzden kendisi bu dönemde ‘*Atışmanın Kanatlı Kuşu*’ unvanı ile isimlendirilmiştir. Jambıl Jabaev ve şiiri için 1916 yılı bir dönüm noktası olur. Bunun en mühim sebebi yetmiş yıllık hayatı boyunca halkıyla birlikte karşı karşıya kaldığı Çar Hükümeti zorbalıklarının ve baskılarının zirve yapmış olmasıdır. Ancak 1924 tarihi ve sonrasında yazdığı şiirlerinde diğer tüm yazar ve şairler gibi Sovyet idaresini öven ifadeler bulunmaktadır. Devrin ağır siyasi baskısı ve sıkı kontrolü sebebiyle bir çeşit otosansürle şiir söyleyen şairler, asıl söylemek istediklerini dolaylı ve karmaşık ifadelerin içerisine gizleyerek anlatmaya çalışır.

Şairliğinin her devresinde 'Kazak' halkını şiirinin merkezine koyan Jambıl, 'Sovyet Rusyası' döneminde de önemli bir isim olarak kabul görür. Şiirlerinde mesaj vermek için tarihi kullanan şair, eserleriyle Kazak halkının bir asırlık sürede başından geçen tarihî ve sosyal olayların aydınlatılmasında da önemli kaynaklardır. Öyle ki, XX. asrın önemli saz şairlerinden olan Jambıl, bu asrın 'Kazak Homeros'u olarak anılır.

Bu çalışmada da Jambıl Jabaev’in halka yapılan baskılar karşısında şiiriyle nasıl karşılık verdiği ve hayatını nasıl ortaya koyduğu teması üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jambıl Jabaev, Kazak Şiiri, Kazakistan, akın, aytış,

IN THE EXAMPLE OF LIFE AND POEMS OF JAMBIL JABAEV NATIONAL STRUGGLE IN KAZAKHİSTAN

ABSTRACT

Jambıl who was born in 1846 and died in 1945, is the second son of the three in his family. Childhood years of the poet whose childhood and adolescence was passed through in the poverty, have the great impact on his character and content of his poems. Jambıl who composed his first improvisational poem when he was 8, is famous with his “aytıslar” that could be regarded as examination lasts an incursion.

Jambıl who says “It is not poem whether not to make anyone cry or laugh”, always performs his art for society. He criticizes bullies who tyrannise the society and never makes them joy with his poems. During the 1900, he comes forward in battle of words with his heroic epics in an unrivalled position. Because of this, he was named as “winged bird of the battle of words”. The year of 1916 is milestone for him and his poetry. It is why the highest level of Russian tyranny on 70-year-old Jabaev and his society. However, we can face with some expressions that commend the Soviet rule after 1924 as many other poets of the era. Poets who composes their works in somehow auto-censorship under political restraint and surveillance, try to poetize what they really want to say in complex expressions and indirect manner.

Jambıl who puts the Kazakh Society in the center of his poetry, was well accepted in Soviet Russian Era as well. Jambıl who uses the history to submit his message, is one of the sources to enlighten Kazakhs 100-years historical and social events. Jambıl who was regarded as one of the important poets of 20th Century, has named as “Homer of Kazakhs”.

In this study, it is insisted on the thema how Jambıl Jabaev stands against the restraints to society with his poetry and puts his life in danger.

Key Words: Jambıl Jabaev, Kazakh Poetry, Kazakhstan, akın, aytış,

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kastamonu, enverkapan@hotmail.com; ekapagan@kastamonu.edu.tr

Rusya ve Kazak Toprakları

Ruslar, 1502'de Altın Orda'nın devamı niteliğinde olan Büyük Orda'yı ortadan kaldırdıktan, özellikle de Kazan, Astrahan ve Sibiryaya hanlıklarını ele geçirdikten sonra gözlerini Türkistan topraklarına dikerler. Onlar için Türkistan toprakları birçok yönden büyük önem arz eder. Bu yüzden milyonlarca insanını kaybetmesine, yüzlerce başkaldırı ile karşı karşıya kalmasına ve birçok yer değişimleri ile soykırımı sebep olmasına rağmen bu emellerinden vazgeçmezler. Bunun en önemli nedenleri arasında yayılma politikası, güney sınırını güvenli hale getirme arzusu ve ekonomik sebepler gösterilebilir. Bu nedenle XVII. yüzyıldan başlamak üzere Ruslar bölgeye yönelik askerî faaliyetler başlatırlar (Kamalov, 2011: 14). Özellikle coğrafi olarak Rusya'ya yakın bir konumda yer almasından dolayı baskın ve işgallerden en büyük sıkıntıyı Kazak coğrafyası yaşar. Nüfus yoğunluğu az ve geniş arazilere sahip olmasından dolayı bölge Rusya için bir sürgün yerine dönüştürülmüş, 1990'lı yıllara kadar yerli halkın sayısı, demografik yapıyla oynamak için sonradan sürgün edilerek bilinçli bir şekilde yerleştirilen göçmenlerden dolayı yerli nüfus daha az bir düzeye inmiştir. Bölgede nüfusun daha sonraki dönemlerde de artmamasının yegâne sebebi, gücü elinde bulunduran merkezi hükümetin uyguladığı sürgün, katliam ve soykırım politikalarıdır (Yiğit, 2001: 4). Ruslar, Özellikle Çarlık Rusya'sı döneminden başlayarak emeline ulaşmak için her zaman bölge halkını birbirine karşı kıskırtmış ve kırdırmıştır (Çapraz, 2011: 54).

Rusya'nın emellerine ulaşmak için başvurduğu baskıcı yöntemler halkta olduğu gibi aydınlarda da tepkiye neden olmuştur. Dönemin aydınları olarak en önemli kesimi oluşturan akın ve şairler, olaylar karşısında duruşları ve eserleri ile karşılık vermişlerdir. Bunların en önemlilerinden biri de bir asır boyunca mücadele eden Jambıl Jabaev'dir.

Jambıl Jabaev'in Hayatı

Jambıl Jabaev, daha doğmadan Türkistan bölgesindeki iç çekişmelerden nasibini alır. Doğumu da sıra dışı bir vakitte gerçekleşir. Jambıl'ın ailesi, dedesi İstabay'ın liderliğinde Hokand Han'ı Hüdayar'ın zalim idaresine karşı ayaklandıkları bir sırada kışlaklarını terk etmek zorunda kalır. Bu göç sırasında Jambıl Jabaev, devenin sırtında dünyaya gelir. Doğum '*Jambıl Dağı*' eteklerinde gerçekleştiği için de kendisine Jambıl adı verilir (Urakova, 2008: 31). 1846 yılında dünyaya gelen akın, ailesinin üç erkek çocuğunun ortancasıdır (Altınmakas, 2014: 266). Çocukluk ve gençlik çağları fakirlik içinde geçer. Bu dönemlerde yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve zor hayat koşulları şahsiyetinin oluşumuna ve eserlerinin içeriğine etki eder.

Dönemin elverişsiz şartlarından ve imkânların darlığından dolayı düzenli bir eğitim alma imkânı bulamayan akın (İbrayev, 1996:114), on üç yaşında iken "büsbütün eğitimden uzak kalmasın" denilerek, babası Jabay tarafından komşuları olan hocaya götürülür (Törekulov, 1989: 12-13). Fakat o, yaşadığı kötü bir dayak tecrübesinden ötürü, babasının tüm ısrar ve zorlamalarına karşın hocada okumayı reddederek, akın olmaya karar verir. Obaya dönerek çobanlık yapmaya başlar. Bu sırada dinlediği destanları, şiirleri ve hikâyeleri hafızasına işler (Urakova, 2008: 32). Kendi deyimi ile şairliği de, akınlığı da bu dönem ile başlar. Jambıl, '*On Üçünde Şair Oldum*' isimli şiirinin ilk mısralarında kaç yaşında akın olduğunu ve sonrasına nasıl hazırlandığını; '*On üçünde şair oldum, yirtıcı kuş gibi hazırlandım.*' dizeleri ile ifade eder (İsmail ve Güngör 1996: 135).

Doğaçlama ilk şiirini, yaklaşık 8 yaşlarında söyleyen Jambıl, bir 'akınlık' imtihanı da sayılabilecek 'aytıs'larıyla yaşadığı çevrede şöhreti yakalar. Böylelikle daha küçük yaşlardan itibaren yeteneği ile kendini fark ettirir. On beş yaşında iken Kazakların hiçbir atışmada yenilmeyen, devrinin en ünlü akını Süyinbay ile tanışır (Arıkan 2010:241). Süyinbay'ın takdir ve duasını alır. Sonra kendisinden ders alarak yeteneğini geliştirir. Süyinbay'ın kendisine hitaben söylediği,

"...Evladım şiirlerini söyle ama onlar halkın ezberleyip hiçbir zaman unutamayacağı şiirler olsun. Senin şiirlerin ayrıcalıklı şahısları eğlendirip mest kılan

şiiirler asla olmasın. Bütün halkın severek dinlediği şiiirler olsun. Hakikati söyle, adalet söyle, eski köhnemiş yola düşme! Yepyeni, hak ve dosdoğru yola koyulup çevrende neler döndüğünü hisset ve incele.” (İsmail ve Güngör 1996: 9).

sözleri her zaman ona rehber olur.

Kendisinden istendiği gibi hareket ederek, hiçbir zaman çevresinde olup bitenlere kayıtsız kalmaz, halkının yaşadıklarını ve etrafında cereyan eden iyi kötü ne varsa -her şeyi-şiiirine taşıyarak halkına hizmet eder.

Kısa sürede de halk arasında şiiirleri dilden dile dolaşmaya başlar. Yaşadığı bölge itibariyle Kazak folkloru dışında Özbek, Kırgız folkloru ile de tanışan akın; tanıdığı Özbek kültürü aracılığıyla Arap ve İran edebiyatı örneklerine de ulaşır (Joldasbekov, 1996: 17). Böylelikle kendisini çok yönlü yetiştirerek, gelecekte kendisine akınlar arasında edineceği saygın yerin alt yapısını da hazırlamış olur. Asıl gücünü halktan ve halkın oluşturduğu sözlü gelenekten alan Jambıl, 1880’li yıllarda atışmalarıyla ünlenen Kulmanbet’i yener. Bu onun şöhretinin tüm ülkeye yayılmasına vesile olur (Ibrayev, 1996: 114).

Jambıl, sadece çevresinde olup biteni değil kendi yaşadıklarını da şiiirine ustalıkla taşır. Örneğın; Kazaklarda başlık parası, bazen trajediye sebep olacak kadar katı bir kuraldır. Ünlü akın da bundan nasibini alanlardandır. 1866-1876 yılları arasında Yedisu bölgesinde şarkıcılığı ile nam salan Burum’a sonra da Sara denen kıza âşık olur. Feodal başlık geleneği yüzünden Sara’ya kavuşamayan Jambıl, Burum’un da beşik kertmesi olarak başka biriyle sözlü olmasından dolayı kendisiyle bir araya gelememesini şiiirine şöyle taşır:

*Eyyah! Ayrıldım aydınlıkta Burum’umdan,
Kim kurtulmuş azaptan, cefasından
Gençliğin arzusuyla yürüdüğümde
Sırı Derya’nın suyu bile az gözükür.*

(İsmail ve Güngör 1996: 10-11).

Jambıl’ı önemli kılan unsurlardan biri de akınlık geleneğinin en önemli hususiyetlerinden, sözlü geleneğe hâkim olması ve irticalen şiiir söyleyebilme yeteneğidir (Ахмедов, 2006: 39-40). Kazak kültüründe özellikle söz sanatı çok güçlüdür. Türküsüz ve şiiirsiz bir hayatın tadı adeta yok sayılır (Ergalieva ve Şakuzadaulı, 2000: 279). Bu durum Jambıl’ın daha da öne çıkmasına vesile olur.

Tüm akınlarda olduğu gibi Jambıl kendini daha da geliştirmek, halkı tanımak ve halka düşüncelerini aktarmak niyetiyle belirli aralıklarla çeşitli obaları dolaşır. Bu seyahatler sırasında tanıştığı akınlarla hem yeni destanlar ve *aytıslar* üretir hem de pek çoğu ile atışarak şöhretini artırır. Şiiirlerinde halkı düşüneceği yerde, daha çok kendi nefsinin düşünen bey ve yöneticileri, paranın ve itibarın şımarttığı zenginleri çok sert bir biçimde eleştirir. Bu yönüyle çok başarılı bir biçimde, sanatını toplumun hizmetinde bir araç olarak kullanır. Bu nedenle, haksızlıklara karşı şiiirleri ile kimi zaman alaycı, kimi zaman eleştirel, kimi zaman da öfke dolu bir dille karşı koymaya çalışır. Akınlığı gelir getiren bir meslekten daha çok vicdanî olarak bir görevi yerine getirme çabası olarak görür. Çünkü o, şiiirin adaleti tesis görevi olduğuna inanır. Yoksa şiiir mal kazanmak amacı ile zengin ve beylerin egolarının tatmin edilmesine hizmet etmek için söylenmemelidir. Aşağıdaki söylediklerinden de anlaşılacağı üzere sırf para ve hediye hırsı ile zenginleri hak etmedikleri halde övmesinin ozanı garip (zavallı) duruma düşüreceğini ifade eder.

*Ozan garip değil mi
Zengini yalan ile övse
Devir garip değil mi
Adaletten vazgeçerse
Halk garip değil mi
Söylediği dikkatte alınmazsa*

(İsmail ve Güngör 1996: 20).

Tabi burada kastedilen tüm zenginlerden ziyade halka sırtını dönüp, sadece kendi menfaatlerini ön planda tutan bey ve zenginlerdir.

Her zaman hak bildiğini dile getirir, buna muhalif bir söylemin kendisi için zulüm olacağını ve şiir söylemenin de anlamsızlaşacağını ifade eder. Bu yüzden hep bu düstur ile söyleyen akın, kendisine “İlla padişahı öv.” diye geldiklerinde şiirinin ancak doğruya hizmet edebileceğini, Allah ve peygamber adıyla hakkı dile getirebileceğini haykırır.

Үгіт айт, патшаны мақта деді,

Болып жатқан соғысты жақта деді.

Жыр айтсан, құдай менен пайғамбарды айт,

Онан басқа жырыңды таста деді,

(http://bilimsite.kz/akin_zhazushi/64-zhambyl-zhabaev.html 03.09.2014)

Nasihah ver, Padişahı öv dediler,

Devam etmekte olan savaşı destekle dediler,

Şiir söyleyen, Allah ile Peygamberi Söyle,

Ondan gayri şiirini bırak dedi

Jambıl, hayatında yaşadığı birçok olayda sergilediği tavırla insanların zulüm karşısında dik durarak, sadece doğruyu söyleyerek nasıl abideleşeceğini ortaya koyar. O, topluma zulmeden zengin ve zorbaları eleştirmekten geri kalmadığı gibi, onları her ne pahasına olursa olsun eğlendirecek bir tavırda bulunmayı reddeder. Örneğin; Çar hanedanının 300. yılına ithafen Almatı’da düzenlenen panayırda, zenginlerin mal mülk için her şeyi göze almalarını ve otağlarını kurup değerli varlıklarını mağrurca sergilemelerini şöyle tenkit eder:

Üysün Nayman ünlüleri

Panayırda toplandınız

.....

Memleketin seçkinleri

Şehirde boşuna cem oldunuz

Büyükleri gördüğünüzde susup

Rüzgâr önünde kamış gibi

Eğilip büküldünüz

....

Şerefınızı ayaklar altına aldınız

Bunun için çok üzüldüm.

Bu şekilde duygularını ve üzüntüsünü ortaya koyarken, kendisine 1913 yılında Almatı şehir merkezi yöneticilerinin, Nikolay Romanov adlı çarın sülalesini övücü şiirler söylemesi isteklerini şiddetle geri çevirir. (İsmail ve Güngör 1996: 15-16). Herkesin kabul edeceği bir gerçektir ki, o dönemin şartları göz önüne alındığında bu davet akının hayatına iki yönde tesir edebilirdi. Birincisi kabul etmesi durumunda, belki kendisine servet kazandıracak bir fırsattır. o, bunu elinin tersi ile iter. İkinci yönü ile bu ret cevabı, o dönem için ölümü göze almaktır, Jambıl’ı bu ret cevabına rağmen ölüm, sürgün veya zindan gibi ağır ve kuvvetle muhtemel cezalardan kurtaran onun halk nezdindeki büyük saygınlığıdır. Çünkü o dönemde Rusların toprak ve vergi politikalarının yanında bir de halka yaptıkları zorbalıklar, zaten zor durumda olan halkı canından bezdirir. Halk nezdinde sevilen birine karşı olası nahoş bir tavır, daha büyük bir felaketin fitilini ateşleyebilir denilerek cezaya başvurulmaz. Çünkü Ruslar da Jambıl ve onun gibi samimi bir şekilde halka yaslanıp gücünü de halktan alanların halk nezdindeki itibarlarını iyi bilirler. Bununla beraber yaklaşmakta olan Birinci Dünya Savaşı ve 1905 ihtilali ile oluşan nazik dönemde meydana gelebilecek bir isyanın tüm coğrafyayı kapsayacağını tahmin ederek böyle bir davranıştan kaçınırlar.

1900’lü yılların başına gelindiğinde Jambıl, özellikle atışmalarda olmak üzere ezbere söylediği yiğitlik ve kahramanlık destanları konusunda rakipsiz biri olarak öne çıkar. Bundan dolayı bu dönemde ‘*Atışmanın Kanatlı Kuşu*’ unvanı ile isimlendirilir (İsmail ve Güngör 1996:

11). Jambıl Jabaev ve şiiri için 1916 yılı bir dönüm noktası olur. Bunun en mühim sebebi yetmiş yıllık hayatı boyunca halkıyla birlikte karşı karşıya kaldığı Çar Hükümeti zorbalıklarının ve baskılarının zirve yapmış olmasıdır. Çünkü bu dönemde Rusların tüm Türkistan coğrafyasında olduğu gibi Kazak topraklarını da işgal etmeleri, beraberinde başkaldırıları ve isyanları getirir. Özellikle de Rusların zorla benimsetmeye çalıştığı hayat şartları ve halkın topraklarının ellerinden alınması büyük huzursuzluklara ve Rus'lara karşı ciddi direnişlerin başlamasına sebep olur. Başkaldırıların çoğu başarısızlıkla sonuçlansa da millî unsurların korunması ve millî davalar konusunda halkta bilinçlenme ve birlikte hareket etme şuurunu ortaya çıkarması bakımından önemli vazife görür. Bu süreçte akınlar da önemli sorumluluklar yüklenerek sahipsiz oldukları sanatları vasıtası ile millî menfaatleri öne alan ve halkın duygularını ortaya koyan eserler verirler (Arıkan 2010:241). Bunlardan biri olan Jambıl Jabaev de 1916 Haziran'ında Kazak'ların cepheye gönderilmesi üzerine tüm Türkistan'da başlayan isyana '*Zildi Buyırq*' ve '*Patşa Amiri Tarıldı*' şiirleriyle destek verir. Bu ayaklanmayı tüm detaylarıyla şiirlerinde işleyen Jambıl, sadece şiir yazarak değil fiili olarak da bu ayaklanmaya iştirak eder.

Jambıl'ın Şiirlerinde 1916 Olayları ve Sonrası

1916 yılı olayları sırasında yaşanan ölüm ve sürgünlerin ardında bıraktığı büyük acılar Tüm Türkistan'da olduğu gibi Kazak coğrafyasında İsa Davkebay'ın '*Bekbolat*', Küderi Coldıbayev'in '*Amankeldinin Torğaydı Alganı*', S. Esenbayev'in '*Amangeldi*', Bircan Berdenov'un '*1916 Cılı*', Sartay'ın '*Tar Zaman*' gibi daha nicelerinin eserlerine konu olur (Koç vd., 2007: 430).

Jambıl da bu dönemi, halkın çektiklerini şiirlerine taşıyarak anlatır. Şair bir yandan da şiirleriyle tarihe şahitlik ederek gelecek nesillere yaşananları aktarma görevini üstlenir. O dönemin şartları göz önüne alındığında bunun herkesin yüklenebileceği bir sorumluluk olmadığı anlaşılacaktır. Bunlar, ancak kelle koltukta gezmeyi göze alabilen insanların şiirine taşıyabileceği konulardır. Fakat tüm korkuları bir kenara atan Jambıl, '*Patşa Amiri Tarıldı*' ve '*Zildi Buyruk*' gibi şiirleri icra eder.

Jambıl Jabaev, 1916'dan önce ve sonra, daima inandıklarını büyük bir cesaretle dile getirir. Halka uygulanan baskı ve zorbalıkların halkta nefret ve kin duygusu uyandıracağını ve bir gün mutlaka halkın bir karşı duruşuyla neticeleneceğini şiirlerinde ortaya koyar. Bunun dışında halkın hedefine varmak için mutlaka uğraş vereceğini ifade eder. Kazak halkı için de yegâne hedef, her zaman olduğu gibi, tam bağımsızlıktır. Bu yüzdendir ki 1916 başkaldırısı dâhil Türkistan coğrafyasında vuku bulan tüm isyanlar, basit birer hoşnutsuzluk hareketinin ötesinde, bağımsızlık savaşı halini alır. Jambıl, bu durumu '*Halk Ateşi*' adlı şiirinde şöyle ifade eder:

*Halk, hayatta ne kadar zulüm görse öfkesi artar,
Karşısına bin bir engel çıkarsan da
Ateş de olsa, su da olsa yarıp geçip,
Yılmadan, usanmadan ilerler hedefine*
(İsmail ve Güngör 1996: 129).

Halka karşı adil olmak ve onlarla birlikte yürümek gerektiğini ifade ederek, bunun aksine hareket edenler ile hiçbir zaman yürümeyeceğini, her zaman yaşantısı ve söyledikleri ile ortaya koyar. Bunu sadece dışardan gelen istilacılara değil, menfaatleri için halkı ezen ve küçük görenler için de söyler.

*Eline kılıç tutuşturan,
Akıl düşüncesi kısacık
Kazağı beğenmeyip horlayıp,
Kılıcıyla yöneten.*

*Fakiri görse gerinip,
Sohbet etmeye erinip,*

*Sizlerle vakit geçirmeye,
Benimse hiç vaktim yok*

(İsmail-Göngör 1996: 69).

Jambıl, sembolleri de ustaca kullanır ve bu semboller üzerinden eleştirileri ile beklentilerini ifade eder. Örneğin ‘*Sızdıq Sultan*’ isimli şiirinde yaşamı boyunca Ruslar’ın Türkistan’a girmelerine izin vermeyen Kenesarı’yı anarak karşı tarafa üstü kapalı fikirlerini iletmede ustalığını gösterir.

Jambıl, 1916 olaylarında Çar yöneticilerinin artık dayanılmaz isteklerine karşı halkın son çare olarak başkaldırıyor gördüğüne hem inanır, hem de halka hak verir. Bu yüzden ayaklanma sırasında tüm baskılara rağmen hiç tereddüt göstermeden, olması gerektiği yerde, yani halkın yanında yer alır. Başkaldırıyor fiilen katılmanın yanında yaşananları sebep ve sonuçları ile şiirlerine taşır. O, bu yönüyle halka çektirilen eziyetleri, hem de halkın haklılığını sanatı yoluyla ifade eder. Bu durumu, ‘*Padişahın Fermanı Bunalttı*’ adlı şiirinde, çok güzel geçirdikleri yaşamlarını bu fermanın mahvettiğini ve maruz kaldıkları sıkıntıları şikâyet edecek kimseyi bulamadıklarını söyler:

...
*Hiçbir kaygı tasa yoktu,
Yaşardık gönül hoşluğuyla
Padişah fermanı mahvetti,
Ona karşı bir çare var mı?!
İçime attığım kahrımı,
Halimi kime arz edeyim!*

(İsmail-Göngör 1996: 36).

Jambıl, gerçekten şiiri çok sanatkârane bir biçimde, her kelimesini seçerek ve bilinçli bir şekilde kullanır. Burada da ‘*içime attığım kahrımı, halimi kime arz edeyim*’ derken aslında adaleti tesisle görevli olan yönetimin, bu olaylara sebep olan kişilerin kendileri olduğunu da ortaya koyar.

Jambıl’da, boş yere anlamsız ve manasız şiir söyleme çabası yoktur. Onun şiirleri ya tarihi bir olaya tanıklık eder ya bir kahramanın biyografisini içerir. Bu anlamda onun şiiri, tarihi vesika, ibret ve tecrübe vesilesi olabilecek bir karakter gösterir. 1916 olaylarının fitilini ateşleyen olayı da, ‘*Zildi Buyırık*’ (*Emrivaki Ferman*) adlı şiirine çok ustaca taşıyıp tarihe ayna tutar:

*Verniy’den (Almatı) generaller emretti,
Kötü emrin akıbeti daha da kötü.
‘On dokuz ile otuz bir arası alınacak’
Kara haberi halkı isyan ettirdi.*

(Koç vd., 2007: 430)

Gerçekten de o dönemin şartlarını düşündüğümüzde ekseriyetle tarım ve çiftçilikle uğraşan halk için insan gücü çok önemlidir. Fakat gelen emirle nerede ise bu iş gücünün hepsi cephe gerisine çağrılmaktadır. Bu durum doğal olarak isyanın patlaması için bardağı taşıran son damla olur.

Ulu akın, ‘*Padişahın Fermanı Bunalttı*’ adlı şiirde de halkın ıstırabını ortaya koyarken bu şiirde özellikle güçlerinin yettiği kişilerin zorla götürüldüğünü, bunun karşısında ellerinden bir şey gelmeyen halkın ancak kahrolup gözyaşlarına boğulduğunu söyler. Berrak anlatımıyla adeta yaşananları resmederek, bu durumu. ‘*Tutup çaresizleri götürürken, Onları nasıl teslim ederiz, Gözyaşları seller gibi akıp, gönül kahrolup ölürüz*’ şeklinde ifade eder. Çaresizler zorla askere alınırken sessiz kalmanın onları büyük ve kahredici bir vicdan azabına sevk ettiğini, bu yüzden ölüm pahasına da olursa bu zulmün karşısında duracaklarını vurgular:

*Tutup çaresizleri götürürken,
Onları nasıl teslim ederiz,*

*Göz yaşları seller gibi akıp,
vicdanen kahrolup ölürüz!*

....
*Yüreğimizi dağlayıp,
Bu azapla nasıl yaşarız?!*

(İsmail ve Güngör 1996: 36).

Jambıl, sade ve abartısız anlatımıyla, olayları bir film gibi gözler önüne serer. Bağımsızlık mücadelesinde herkesin yer alması için de *'hür yaşıyorsan anlarsın, dünyanın genişliğini'* sözleri ile çağrıda bulunur. Burada, özellikle bey ve zenginlerin mallarına güvenerek Rusların yanında yer almasının yanlışlığını ifade eder. Hürriyetin mal-mülk ile değil bağımsızlık ile olabileceği şuurunu aşılamaaya çalışır. Bu şekilde bağımsızlık mücadelesinde halka önderlik etmede üzerine düşen vazifeyi yerine getirir.

....
*Askerler ev basıp kontrol edip,
Kılıçlarını parlatarak.
Böyle yaşam olmaz olsun,*

.....
*Dünyanın genişliğini
Hür yaşıyorsan anlarsın*

(İsmail ve Güngör 1996: 37).

Yine kendi menfaatleri uğruna kendi milletine sırt dönen bey ve ağaları da sert bir dille eleştirir. Şiirinde de onları bu konuma getiren bu halkın iyiliklerine karşılık onların kötülük etmelerine işaret eder. *'Her halde onları Allah çarptı!'* diyerek bu durum karşısında şaşkınlığını da ortaya koyar.

*Kendi aranızda yetişenler,
İhanet eder kendine.
Her bir şeye bir kötülük,
Denen bir şey vardır.
Bey, ağaları Allah çarptı,
Halkını müdafaaada gayretleri yok.*

(İsmail ve Güngör 1996: 38).

Bu şiiri final denecek bir biçimde tüm hissiyatını ortaya koyarak bitirir. Adeta haykırarak: *'Köpek gibi yaşamak isteyen yolundan dönsün, ben dönmem, esareti ve zorbalığı ölüme tercih ederim!'* der.

*Şimdi düşünürsek geriye ne kaldı?
Atayurttan çıkmak var.
Bu yola baş koyup,
İnanıp cesaretle atılmak var.
Veya hiçbir şey yapmadan,
Kadere boyun eğmek var.
Şayet böyle olursa,
Hakir bir köpek gibi ölmek var.*

(İsmail ve Güngör 1996: 37).

Ancak Ekim Devrimi ile bu baskıcı dönemin ortadan kalkacağını düşünen toplumun diğer tüm kesimleri gibi akınlara da bu devrime destek verirler. Fakat bunun bir aldatmaca olduğu kısa sürede anlaşılınca da birçokları huzursuzluklarını dile getirir. Bu yüzden bunlar, katledilir ya da sürgüne gönderilir. Birçokları da eleştiriye daha başlamadan ortadan kaldırılır. Bu yüzden ciddi bir istibdat dönemi başlar. Bundan dolayı Jambıl, 1924 ve sonrasında yazdığı şiirlerinde diğer tüm yazar ve şairler gibi Sovyet idaresini öven ifadelerle de yer verir. Devrin ağır siyasi baskısı ve sıkı kontrolü sebebiyle bir çeşit oto-sansürle şiir söyleyen şairler, asıl söylemek istediklerini dolaylı ve karmaşık ifadelerin içerisine gizleyerek anlatmaya çalışır.

Jambıl da çoğu zaman bu yöntemle Sovyet iradesiyle uyumlu görünerek, ortak düşman sayılan 'Çarlık Dönemi'ne yönelttiği eleştiriler üzerinden halkı bilinçlendirmeye çalışır. Esasında mevcut dönemle çok benzeşen 'Çarlık Rusya'sını eleştirme tavrı Sovyet Rusya'yı eleştirmek olarak konumlanır.

1940'lı yıllara gelindiğinde bir taraftan tüm Sovyet Rusya'sında tanınıp çeşitli ödüller alırken, diğer taraftan 'Aladağ', 'Kımız' 'Abay'ın Suretine', 'Kafkasa', v.b. adlarla söylediği şiirlerinde Kazak coğrafyasının doğal güzelliklerini, önderlerini ve tüm Türk dünyasının ortak miras unsurlarını ön plana alan yapıtları ile halkının değerlerine olan ilgisini ortaya koyar.

İkinci Dünya Savaşı ile beraber tüm Sovyetler Birliği coğrafyasında olduğu gibi Kazak Coğrafyasında da tüm aydınlar top yekûn faşizmin karşısında yer alırlar. Bu aydınlar arasında önemli yer tutanlardan biri de Jambıl Jabaev'dir. Şiirleri ile hem faşizmi eleştirir, hem de halkı topyekûn bir savunma ve karşı koymaya çağırır. Her kesimden takdir toplayan akının Leningrad savunması sırasında yazmış olduğu 'Leningrattıq Örederim' adlı şiir her tarafa dağıtılır ve şehrin her tarafına asılır (Koç vd., 2007: 325).

İkinci Dünya Savaşı, 1937-1938 aydın kıyımından sonra gerçekleşmiş olmasına rağmen, birçok aydının Rusya'nın yanında yer almış olması düşündürücüdür. Fakat burada atlanmaması gereken, aydınların ne amaçla cepheden cepheye koşarak faşizme karşı siper oldukları sorusudur.

Dönemin şartlarını gözümüzün önüne getirmeden düz bir okumayla değerlendirme yoluna gidersek yanılmış oluruz. Çünkü özellikle yüz yıla yakın bir süredir Çarlık ve Sovyet Rusya'sının baskıları altında ezilen ve kıyıma uğrayan halkın daha fazla sıkıntıyı, soykırımı kaldırarak gücü kalmamıştır. Hemen hemen birkaç yılda bir ulusal ya da uluslararası bir savaşa, soykırımı ve sürgüne maruz kalan Türkistan halkı için Almanların kazara da olsa hattı yarıp onlara ulaşması yeni bir soykırımın gerçekleşeceği manasını taşır. Bu da halkın belki yüzyıllar boyu toparlanamayacağı bir dağılma ile karşı karşıya kalabileceği gerçeğidir. Bu yüzden İkinci Dünya Savaşı'na Rusya'nın ya da bir başkasının yanında ya da uzağında yer alma düşüncesinden ziyade gelmekte olan bir felaketi defetme düşüncesi ile destek verilmiştir. Bu yüzden Jambıl Jabaev'de olduğu gibi geçmişte yanlışa karşı canlarını siper etmiş olan birçok aydın bu savaşta cepheye koşmuştur. Bunun da en büyük sebebi yapılan propaganda ile insanların yaşadığı büyük korku ve paniktir. Bu durumu Türkistan halkı bir de 1917 Ekim devriminde yaşamıştır.

Her iki olayda da aydınlar iki kötü arasında bir tercihte bulunmak zorunda bırakılmışlardır. 1917 Ekim devrimi sırasında eskinin dayanılmaz baskı ve zulümlerine karşı özgürlük ve demokrasi vaadiyle gelen Bolşevikleri desteklerlerken, İkinci Dünya Savaşı ile gelen büyük tehlike karşısında var olana sarılmışlardır. Esasında iki olayda da var olma düşüncesi ile "Denize düşerken yılana sarılma" mecburiyetinde kalmışlardır. İncelediğimizde bu durumun sadece Kazak aydınları ile ilgili bir durum olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Çünkü bırakın sadece savaşa katılmayı ya da şiirlerle destek vermeyi, savaşta canını ortaya koyan Kırgız, Özbek, Karaçay ve diğer toplulukların aydınları da vardır. Bunların ekserisi de kendi yaşadıkları toplumlarda milliyetçi karakterlerdir. Örneğin, bunlardan biri olan Karaçay Türklerinin en büyük şairi, hem de milli kimlik oluşumundaki emekleri ile en önde gelen ismi olan Kaysin Kuliyeve ve Kerim Otar kendi istekleriyle ve birkaç defa reddedilmelerine rağmen gönüllü olarak İkinci Dünya Savaşına katılmışlardır. Bunların yegâne amacı gelmekte olan tehlike karşısında din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin karşı koymaktır. Kaysin Kuliyeve ki, devrin tüm baskılarına rağmen bütün şiirlerini Karaçay Türkçesi ile yazmış birisidir (Arbatlı, 2014:3).

Jambıl Jabayev'in İkinci Dünya Savaşı'ndaki tavrı da farklı bir düşünce taşımaz. Kısaca onun gayreti Sovyet Rusya'sına destek olarak algılanmamalıdır. Ancak gelen tehlikeyi def etme gayreti olarak görülmelidir. Bu yüzden aynı insanlar 1916 yılında savaşta cephe gerisinde dahi yer almaya karşı çıkıp tüm Türkistan'ı saran bir isyanı başlatmışlarken İkinci Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılmışlardır.

Bütün bunlara bakılınca Jambıl'ın aldığı her kararda milletinin var olma mücadelesini gözeterek hareket ettiği görülür. Bu sebeple akınlığı halk tarafından da samimi bir karşılık bulmuş, söylediklerine değer verilmiş ve her geçen gün ona duyulan saygı da artmıştır.

Çok hareketli bir hayatın ardından yüzlerce eser bırakan ünlü halk ozanı ve akın Jambıl Jabaev, 1945 yılı 22 Haziran'da 99 yaşında hayata veda eder (Қамшыгер ve Жұмашева 2009: 156-157).

Şiirlerinde, şekil ve muhteva olarak her zaman millî unsurlardan beslenen, Kazak coğrafyası ve Kazaklara hizmet eden devlet adamı, kahraman, şair, yazar ve filozofları ön plana alan ulu akın, tüm Türk Dünyası'nın ortak anlatımları olan '*Binbir Gece*, *Leyla ile Mecnun*, *Köroğlu*, *Seyit Battal*, *İpek Kız* ve *Manas*' gibi birçok destanı da başarıyla söyleyerek tarihsel bir rol oynar (İsmail ve Güngör 1996: 15).

Şairliğinin her devresinde 'Kazak Halkı'nı şiirinin merkezine koyan Jambıl, 'Sovyet Rusya'sı döneminde de önemli bir isim olarak kabul görür. Şiirlerinde mesaj vermek için tarihi kullanan ünlü akın, eserleriyle Kazak halkının bir asırlık sürede başından geçen tarihî ve sosyal olayların aydınlatılmasında da önemli kaynaklardandır. Öyle ki, XX. asrın önemli saz şairlerinden olan Jambıl, bu asrın 'Kazak Homeros'u olarak anılır (Altınmakas, 2014: 266).

Jambıl Jabayev, bir 'akın' olarak aynı zamanda halk şiiri geleneğini yeni dönem sanat anlayışlarıyla sentezleyen ve böylece şiirin imkânlarını zenginleştiren önemli bir şairdir. Yarı göçer bir kültüre sahip Kazak halkının, köklü bir geleneğe sahip sözlü edebiyatı ile yer yer kimi imkânlarından faydalandığı yazılı edebiyat arasında bir köprüdür. Bugün ekseriyetle kabul gören kanaat; Abay yazılı edebiyatın, Jambıl ise sözlü edebiyatın en büyük şairidir (Urakova, 2008: 32).

Jambıl Jabaev'in '*Ekim Devrimi*'ne kadarki süreçte söylediği birçok atışma ve şiirleri kayıt altına alınmadığından unutulur. Ancak halkın arasında varlığını devam ettirebilmiş olanların sadece bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. '*Aykümis*, *Baqtıbay*, *Sarı*, *Sarıbas*, *Dosmağanbet*, *Şaşuwbay*, *Qulanayaq* ve *Qulmanbet*'le olan atışmaları saklanarak çeşitli kitaplarda yayımlanır. Ekim Devrimi'nden sonra söyledikleri ise kayıt altına alınarak günümüze ulaşması sağlanmıştır. Sadece 1936-1945 yılları arasında yayımlanan şiirleri on üç bin mısradan fazladır (İbrayev, 1996: 214-215).

Sonuç

Jambıl Jabaev, sanatını her zaman halkı için icra eder ve bu nedenle de halktan biri olarak büyük destek görür. Şair, kitleleri etkileyen Kazak sözlü edebiyatının zirve şahsiyetlerinden birisidir. O, yaşadığı sürece yerli ya da yabancı ayrımı gözetmeden halka zulmeden, halkı hor görüp aşağılayan herkesin karşısında dik durur ve sanatıyla her zaman hak edenlere gerekli cevabı verir.

Özellikle 1916 başkaldırısından önce ve sonra Rus idarecilerin keyfi hareketlerine ve halka karşı nahoş davranışlarına şiddetle karşı çıkar. Bu yönüyle mazlumun sesi olarak kendi canını ortaya koyar. Kabul etmek gerekir ki, o dönem bir insan için Rusları ve Rus idarecilerini eleştirmek dahi kelle koltukta gezmek anlamı taşır. Jambıl, bölgenin Ruslaştırılmasına da hiçbir zaman onay vermez. Bilhassa devrinde yaşananları büyük bir cesaretle ve açık bir şekilde eserlerine taşıyarak, dönem için tarihi birer kaynak niteliği taşıyan eserler bırakır.

Kısaca o, gerektiğinde bedenlen, gerektiğinde sanatıyla dik durabilen, düşmana karşı koyabilen ve yeri geldiğinde halkı için sanatını feda edebilen biri olarak abideleşirken, onun halkına olan bu bağlılığına karşılık halkı da ona karşı sınırsız bir sevgi ile karşılık verir. Nitekim Güney Kazakistan'daki bir eyalet isminin '*Jambıl*' olarak kullanılıyor olması bunun en güzel örneğidir.

KAYNAKÇA

АХМЕДОВ, Зэки (2006), *Әдебиеттану Терминдер Сөздігі*, Талеп Прес, Семей-Новосибирск.

- ALTINMAKAS, Layik (2014), *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ARBATLI, M. Said (2014). “Savaşta da Edebiyatta da Zirve Şairler: Kerim Otar ve Kaysın Kuliy”, (yayımlanmamış bildiri), *Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu*. Sakarya Üniversitesi, 16-17 Aralık, Sakarya.
- ARIKAN, Metin (2010), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kazak Jırav ve Akınları*, Elik yayınları, İzmir.
- БАЗАРБАЕВ, Мүсілім (1982), *Жамбыл Жабаяев 1-том*, «ЖАЗУШЫ» Баспасы, Алматы.
- ÇAPRAZ Hayri (2011), “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık 2011, Sayı:24, ss.51-78.
- ERGALİEVA, Janat – ŞAKUZADAULI, Nurhat (2000), *Kazak Kültürü*, Al-Farabi Kitabevi, Almatı
- İBRAYEV Şakir, (1996), *Jambul Jabaev (Hayatı Sanatı)*, (Türkçeye Çev: Mine BAYKAL-Banu MUKYAEVA), Bilig Dergisi, Ankara.
- İSMAIL, Zeyneş – GÖNGÖR, Ahmet (1996), *Jambul*, Ahmet Yesevi Vakfı Yayınları 4, Ankara
- JOLDASBEKOV, Mırzatay (1996), *Asıl Sözdiiñ Atası*, Almatı.
- KAMALOV, İlyas (2011), *Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında “Rusyanın Orta Asya Politikaları”*, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti. (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. İnceleme-Araştırma dizisi; yayın no: 02), Ankara.
- ҚАМШЫГЕР саят-ЖҰМАШЕВА қайырниса, (2009), *Қазақстан Жазушылары*, Ан Арыс Баспасы, Алматы
- KOÇ, Kenan – İŞİNA, Almagül – KORGANBEKOV, Bolat, (2007), *Kazak Edebiyatı (kazak Folkloru ve Sovyet Dönemi Öncesi Kazak Edebiyatı)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- SAGINBEKOV, Bakıt (2007), *Kırgızistan’da Ürkün Olayı Ve Kırgız Şiirindeki Akisleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Dünyası Edebiyatları Bilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.
- SAMGUNOVA, Manar (2006), *Kazakistan’ın Tehdit Algulamaları ve Bölgesel Güvenlik Politikaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TÖREKULOV, Nazır (1989), *Jüz Jasağan Bāyterek*, Almatı.
- URAKOVA, Lazzat (2008), *Kazak Halk Edebiyatında Aytıs Geleneği Ve Bu Gelenek İçerisinde Jambul’ın Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Doktora Tezi
- YİĞİT, Ali (2001), “Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 2, Sayfa: 1-15.
- (http://bilimsite.kz/akin_zhazushi/64-zhambyl-zhabaev.html 03.09.2014)

SİYASET VE KÜLTÜR EKSENİNDE GÖÇ VE GECEKONDU İLİŞKİSİNİN TAHLİLİ: 1950'DEN 1980'LERE İSTANBUL'A GÖÇ

Günay Gönüllü¹

ÖZET:

Göç en yalın ifade ile birey ve grupların, ekonomik, sosyal, kültürel, politik nedenlerden dolayı bir yerden bir yere gitmelerine karşılık gelmektedir. Bu nedenler ile yaşanan göç, birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Kırdan kente yapılmış olan iç göç sonucu kırsal alanda verimsizlik ortaya çıkarken, kentlerde ise düzensiz kentleşme, işsizlik artışı, altyapı hizmetlerinde yetersizlik, kente göç edenlerin uyum sağlayamaması ve gecekondulaşmanın artması gibi sorunlar görülmektedir.

Ülkemizde 1950 yılından itibaren köylerden şehirlere doğru çok yoğun ve hızlı bir göç hareketi yaşanmıştır. Bu bağlamda çalışmada, özellikle 1950 ve 80'ler arası dönemde, İstanbul'a yönelik gerçekleşen göç ve bu göç hareketinde etkisi olan faktörler incelenecektir. Bu faktörlerden esas olarak kültür, din ve siyasetin göç eden kitleler üzerindeki etkisi gecekondulaşma süreci bağlamında değerlendirilecektir. Çalışmada siyaset ve kültür ekseninde incelenen göç ve gecekondulaşma süreci, göç eden kitlelerin kentle bütünleşmesi sorununun önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Gecekondu, Siyaset, Kültür, Kentleşme.

THE ANALYSIS OF MIGRATION AND SQUATTER SETTLEMENT AS PART OF POLITICS AND CULTURE: MIGRATION TO ISTANBUL FROM 1950 TO 1980'S

ABSTRACT:

Migration, with the simplest terms, corresponds to transition of individuals and groups from place to place because of economic, social, cultural and political reasons. The migration caused by these reasons brings along a lot of problem. While infertility occurs in the rural area as a result of the domestic migration from rural to urban areas; the problems such as the unplanned urbanization, the rise of unemployment, insufficiency of infrastructure services, inadaptability of those who migrated to urban areas and the rise of squatting are seen in the cities.

A very intense and fast movement of migration from villages to cities have been experienced in our country since 1950. In this regard, the migration to Istanbul especially between the period of 1950 and 1980s and the factors affecting this migration movement are to be examined in this study. From these factors, the effects of culture, religion and politics in particular on the migrating masses are evaluated in the context of the process of squatting. In this study the migration and squatting process examined in the axis of politics and culture reveals the importance of the integration problem of those who migrated masses with the city.

Keywords: Migration, gecekondu (squatter settlement), politics, culture, urbanization.

GİRİŞ

İnsan hayatında mekanın önemi büyüktür. İnsanın etkinlikleri, üretimleri, yaşam algısı mekandan etkilenir ve mekanın özelliklerini yansıtır. İnsan kendini genellikle bulunduğu yerle -mekanla- ifade eder. Bir yerin yerlisi olmak; orayı tanıma, orayla özdeşleşme ve oranın en eskisi olmanın göstergesidir. İnsan hayatı için bu kadar önemli olan mekanın/yerin önemi, belki de, insanlığın çok uzun yıllar sürekli hareket halinde geçirdiği yaşamın ağır koşullarında, yıpratıcılığında yatmaktadır. İnsanın kendini bir mekana ait hissetmesi ya da mekanın kendisine ait olduğunu bilmesi güven açısından önemlidir. İnsan için bu kadar önemli olan bir yer/mekana ait olma, bireyin yaşamının devamı için kendisini güvende hissetmesinin başlıca koşullarından biri olmaktadır. Çünkü mekan demek; korunmak, gelecekte kaygı duymamak, var olmak ve kendisi gibi olanlarla bir arada olmak demektir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı insanlar, buldukları yerleri terk ederek farklı yerlere yerleşmeyi denemişlerdir.

¹ Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Umuttepe/Kocaeli. gunay.aydin@kocaeli.edu.tr.

Bu çalışmada özellikle 1950 ve 80'ler arası dönemde gerçekleşen göç ve gecekondulaşma olgusu ele alınmaktadır. Bu dönemin seçilme sebebi, 1950'lerin Türkiye'nin kentleşme öyküsünün başladığı yıllardır olmasıdır. Türkiye'nin kentleşme öyküsü aynı zamanda gecekondulaşma sürecini de kapsamaktadır. Kentleşme olgusu, toplumların yapısal değişmelerinin en göze çarpan yönü olmakla birlikte, nüfusun büyük oranının tarımdan ve topraktan koparak tarım dışı alanlarda, yani sanayileşmiş bölgelerde/kentlerde hayatlarını kazanmaya ve yaşamaya başlamalarını ifade eder. Bu bağlamda gecekondulaşma sorunu da gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan en önemli kentleşme sorunlarından birisidir. Gecekondulaşma bölgeleri, 1950'li yıllardan sonra sanayisi gelişmiş olan kentlerimizde, köyden kente göçün sonucu olarak hızla artmıştır.

Çalışmanın diğer sınırını oluşturan zaman aralığının 1980'ler olarak seçilme sebebi ise, 1980'ler Türkiye'sinde gerçekleşen kırsal alandan kente göç hareketinin niteliğinde ortaya çıkan değişimdir. 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'lı yıllara kadar olan süreçte insanlar, daha çok geçim sıkıntısı, işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik gerekçeler, iş bulma olanaklarının fazla olması, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yeterli ölçüde faydalanma ve kentin sosyal aktivitelerinin çekiciliği gibi kentte daha iyi bir yaşam hayaliyle ve kendi istekleri doğrultusunda kırdan kente yönelmiştir. 1990 ve sonrasında ise, bu tabloda önemli bir değişiklik olmuş, insanların iradeleri dışında gelişen ve zorunlu göç adı verilen göç türü ortaya çıkmıştır. Bu nedenle çalışma bu zorunlu olarak gerçekleşen göç sürecini kapsamamaktadır.

Çalışmada 1950 ve 1980'ler arasındaki süreçte gerçekleşen göç hareketi, İstanbul özelinde ele alınmaktadır. Bu göçte etkisi olan çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerden kültür, din ve siyasetin etkisi ile birlikte, bu etkilerle göç eden kitleleri kentin gecekondulaşma kesimi haline getiren ve göçün önlenemez bir sonucu olan gecekondulaşma bu çalışmanın asıl ilgi alanını oluşturmaktadır. Gecekondulaşma sürecinin kalıcı hale gelmesinde siyasi faktörlerin önemli etkisi olduğu gibi göçmenlerin kentlileşmemelerinin temelinde bulunan geldikleri yerlerde sahip oldukları kültürlerini/alışkanlıklarını sürdürmeleri anlayışı, siyaset ve kültür faktörünün bu çalışmada özellikle vurgulanmasının sebebidir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle göç ve göçe neden olan temel sebepler üzerinde durulmuştur. Bu sebepler göç eden kitleleri İstanbul'a doğru yönlendirirken bu durumda etkisi olan siyasi ilişkiler ve kültür faktörü daha sonraki bölümlerde ele alınmıştır. Göç eden kitlelerin kentle bütünleşmesi sorunu ele alınan bu unsurların önemini ortaya koymaktadır.

GÖÇÜN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Başka bir yerde yaşamak, kendinizi daima farklı kimliklerin tanıdığı, takas edildiği ve karıştırıldığı ama yok olmadığı bir sohbetin içinde bulmaktır (Chambers, 2005: 32).

Göç insanoğlunun var oluşundan bu yana sürdürdüğü uzamsal bir hareketliliktir. Göç sadece belirli bir zaman diliminde, bir mekandan diğerine yapılan düzlemsel bir hareket olarak algılanamaz. Belirli bir zaman dilimi içerisinde belirli bir mekandan bir başka mekana yapılan ve içinde bir niyeti/amacı taşıyan yer değiştirir. Bu noktadan bakıldığında göçü sadece bir "hareket" değil aynı zamanda hem zaman, hem mekân, hem de amaç açısından irdelenmesi gereken "değişim" olarak kabul etmek gerekir.

Erder'e göre göç; toplumsal değişimin temel göstergelerinden biridir. Toplumdaki değişimlere bağlı olarak nüfusun mekanda yeniden dağıtılmasını sağlayan bir süreç olarak tanımlanabilen göç, mekân değişiminin etki yaratabilecek kadar anlamlı bir uzaklık ve süreklilik içinde olmasını gerektirir (2006: 23). Yani anlamlı süreklilik, yerleşmek amaçlı yapılan yer değişimini, uzaklık ise, iki farklı yerleşim -mahalleler arası yer değişimi göç olarak ifadelendirilemez- birimi arasında yapılan yer değişimini ifade etmektedir.

Konunun saygın uzmanlarından Faist, göçü bir mekandan diğerine, bir toplumsal veya siyasal birimden diğerine doğru bir aktarım olarak tanımlamıştır (2003: 22). Karpat'a göre ise

göç, asıl yerinden, ulaşılmak istenen yere harekettir (2003: 3). Lee, göçü genel olarak kalıcı ya da yarı kalıcı yer değiştirmeler olarak tanımlamıştır (1996: 16). Gönüllü, göçün fiziksel bir hareketlilikten çok toplumsal yanına dikkat çekmiştir (1996: 102). Özer göçü, coğrafi mekan değiştirme sürecinin sosyal ekonomik, kültürel ve siyasi boyutuyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketi olarak tanımlamıştır (2004: 46).

Göç en yalın ifade ile birey ve grupların, ekonomik, sosyal, kültürel, politik nedenlerden dolayı bir yerden bir yere gitmelerine karşılık gelmektedir. Bu nedenler genel olarak kırsal alanlardaki hızlı nüfus artışı, miras yoluyla tarım alanlarının azalması ve ailelerin geçimini karşılayamaması, tarım alanlarının yetersiz gelmesi ve erozyonun artması, toprağın verimsiz hale gelmesi, tarımda makineleşmenin artması ve buna bağlı olarak tarımsal işgücünün azalması, kırsal kesimde iş imkanlarının sınırlı olması, ekonomik istikrarsızlık ve sosyal problemler, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, iklim ve yer şekillerinin olumsuz etkileri, kentlerde sanayinin gelişmiş olmasından dolayı iş imkanlarının fazlalığı, doğal afetler şeklinde ifade edilebilir.

Değişim ve amaç gibi unsurlar göç hareketini nitelendirir. Bu nitelikler insanoğlunun var oluşundan bu yana sürdürdüğü yer değiştirmeler ile 21. yüzyıl insanının yaptığı yer değiştirmeleri ayırıştırabilmemize yardımcı olmaktadır. Böylece göçü salt hareketlilik üzerinden değil fakat üretilen hareketliliğin ortaya çıkardığı nitel değişim ve hareketliliği ortaya çıkaran amaç/niyet üzerinden tanımlamak gerekmektedir. Bu ayrım, günümüz dünyasındaki karmaşık göç nedenlerini açıklamak için gereklidir. Göçten son derece sıkça bahsettiğimiz şu dönemde, özellikle göç mekanlarında ortaya çıkan toplumsal dinamikler, ekonomik, politik, sosyal ve benzeri değişiklikler göçün sadece bir neden değil aynı zamanda bir sonuç olduğu gerçeğinin de altını çizmektedir. Göçle ortaya çıkan değişim sadece mekan/yer değişimi bağlamında olmayıp; göç edilen mekanların, göç eden insanların ve hatta göç edilen mekandaki insanların dönüşmesini de kapsayan bir olgudur. Göçün en önemli sonuçlarından biri de budur. Öyle ki, sadece göç edeni değil, aynı zamanda yerleşilen mekandaki diğer “yerli” olanı da etkiler. Dolayısıyla göç durağan, başlayan ve nihayete eren basit bir hareketlilik değildir. Göç etmenin ya da göçmen olmanın sınırlarının tam olarak çizilemediği uzun erimli bir süreçtir. Bu anlamda göçü hareket, zaman ve mekan, niyet ve değişim faktörleri çerçevesinde formüle etmek göç kavramını türüne uygun bir biçimde tanımlama şansı verecektir. Yalçın, yukarıda bahsi geçen dinamikleri de dikkate alarak göçü, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta ve uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketi olarak tanımlamaktadır (2004: 13).

Öte yandan göçün çift taraflı bir hareketlilik içerdiğini de unutmamak gerekiyor. Yani kişilerin terk etme hareketini gerçekleştirdikleri süreç de kişilerin neden ve hangi koşullar altında göç ettiklerini algılamak için oldukça önemlidir. Bu onların varacağı noktayı da dönüştürebilecek bir etkiye sahiptir. Yani göç eden göçmenin göç etme nedeni göç ettikten sonra etkisini kaybetmez sadece pasifleşir. Ancak göç etme nedenleri pek çok açıdan onların varış noktasındaki yaşam koşullarını belirleyecek kadar da güçlü bir etkiye sahiptir.

GÖÇ OLGUSUNDA İNSAN VE MEKAN İLİŞKİSİ

Göç, insan ve mekan ilişkisinin en güçlü ifade yöntemlerinden biridir. Çünkü insanların mekanları dönüştürmekteki yetkinlikleri ya da mekana ait bir biçimde yarattıkları toplumsal olgular göç süreci ile ortaya çıkmaktadır. Tekeli bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Bir an için insanların serbestçe dolaştığı bir toplumda içgöç kavramının ne anlama geldiğini sorabiliriz. Böyle bir toplumda göç kavramının anlamı yok olacaktır. Hiçbir şey ifade etmeyecektir. Yer değiştirme, artık onun hayatında, çok nadir ve bazı zorluklar karşısında gerçekleştirilen şey değildir. Sürekli ve eğer yaşam anlamlı ise ona anlamını veren öğelerden biri haline gelmiştir. Bu düşünce egzersizi geleceğe ilişkin kestirimler bakımından anlamlı olmasa da içgöç

kavramının insan - yer ilişkisine nasıl bağlı olduğunu göstermesi açısından anlamlı hale gelmektedir. Ancak bu insan ve yer ilişkisinin sanayi toplumundaki niteliğinin değişmeyeceği ve göç olgusunun niteliğini koruyacağı anlamına gelmez. İnsanları, bir yere bağlı olarak düşünmek yerine insanları yaşamları boyunca yeryüzünde belli güzergahlar üzerinde hareket ediyorlar diye düşünmek, var olan gerçekliğin daha doğru bir temsili olur (1998: 19).

Göç hareketinin özellikle kırdan kente doğru olması, kendi mevcut nüfus potansiyelleri yanında “tarih boyunca kentlerin nüfusunun hep kırsal alanlardan göçen nüfusla artmasına sebebiyet vermiştir” (Kıray, 2003: 90). Bu doğrultuda Weber de insanların kentlerde yoğunlaşmasının nedenlerini sorgulamış ve bu sürecin temelde ekonomik güçlerin ürünü olduğu, bu güçlerin ise sanayi devrimi ile önem kazanan buhar ve makine, ticaret, modern ulaşım sorunlarının halli, tarımın sanayileşmesi ve verimliliğini artması, ticari merkezlerin büyümesi, ulaşım, sanayileşme ve fabrika sistemi olduğu sonucuna varmıştır (Martindale ve Neuwirth, 2000: 14).

Göç sonucu kentlerde meydana gelen nüfus artışı kente, işgücü piyasası için gerekli insan kaynağını sağlamıştır; ancak yoğun göç, giderek artan bir şekilde kentler için problem teşkil etmeye başlamıştır.

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde göçün kentlerde yarattığı hızlı nüfus artışı beraberinde gecekondu sorununu da getirmiştir. Kente yeni gelenler öncelikle kentte barınma ihtiyacını karşılamak istemişlerdir. Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik ciddi planlama ve alt yapı çalışmaları da olmadığından barınma sorunu, kentleri kuşatan hızlı bir gecekondulaşma olgusunu başlatmıştır (Bağlı, 2005: 8). Kıray’a göre, ister başkasının arazisi üzerine inşa edildiği isterse standart normlara uymadığı düşünülün, gecekondu inşasının kasıtlı bir suç olarak görülmez. Kıray, buralara yerleşenlerin fiilen köye dönmelerinin imkansız olduğunu, gelirlerini artırmak ya da bunu temin edecek sanayileşme şartlarını kökünden değiştirmek de onların elinde olmadığına göre, gecekonduların bugünkü az gelişmiş, sanayileşmemiş sosyo-ekonomik düzenin tam bir yansıması sayılıp, öylece kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (2003: 23).

GÖÇÜN ÖNLENEMEZ SONUCU: GECEKONDU

Gecekondu, köylerden kentlere hızlı nüfus akınlarının ve ilgili ülkelerin toplumsal, ekonomik gelişme düzeyinin dolaysız bir ürünüdür (Keleş, 2002: 542). Gecekondu, tarımda pazara yönelik üretime geçişin görsel olarak hızlandığı ve kentteki nüfus yığılmasının hızla artmasına karşılık, çok yavaş bir sanayileşmenin gerçekleştiği toplumlarda ortaya çıkmıştır (Kıray, 2003: 90).

Kentbilim Terimleri Sözlüğü, gecekonduyu, bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak iyesinin istenç ve bilgisi dışında onamsız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerinde karşılanamayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü olarak tanımlamaktadır (Keleş, 2002: 556). Diğer bir tanımlamaya göre ise gecekondu, kentin planlanmış, alt yapısı tamamlanmış kesimlerinde yerleşmeye geliri hiçbir biçimde yeterli olmayanlarca, kent çevresindeki ya da kente yakın ve henüz kentleşmemiş topraklar üzerinde barınma gereksinimlerini gidermek amacıyla kendi olanaklarıyla kurdukları konutlardır (Şenyapılı, 1978: 85).

Kongar, gecekondu olgusuna ne feodal yapıda ne de kapitalistleşmesini tamamlayan toplumlarda rastlanmadığını belirtmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki slum bölgeleri ile gecekondu arasında önemli farklılıklar olduğunu da ifade eder. Hızla değişen ve dışa bağımlı bir toplumsal - ekonomik yapı sahibi ülkelerde ortaya çıkma eğilimi taşıyan gecekondu bölgeleri tam bir tampon kurum ve tampon mekanizma özelliği taşır. Bu tampon bölgenin belirgin özelliği içinde yaşayan bireyi, yabancı ve düşman kent yaşamından koruması, ona

yaşam fırsatı sağlamasıdır. Bunun yanında gecekondular öyle bir tampon kurumdur ki, kentin öteki bölge ve ekonomik kesimleri ile hem bölge olarak hem de bölgede yaşayan aile ve bireyler olarak, etkileşim yoluyla bütünleşmeyi sağlamaktadır. Bu sırada köy ile bağları da tamamen koparmamaktadır (1982: 31).

Kıray'a göre ise tampon kurumlar ya da mekanizmalar görece olarak hızlı ve kapsamlı değişme zamanlarında ortaya çıkan, ne eski ne de yeni yapıya ilişkin olan, yalnızca değişmekte olan yapıda görülen, bütünleşmeyi sağlayan kurum ve ilişkilerdir (1976: 5).

İşte yarım yüzyılı aşkın bir süredir Türkiye'nin gündeminde olan gecekondular olgusu bu süre içinde, ülkenin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal süreçleri ile tam bir etkileşime girmiş, bir yandan bu süreçleri etkilerken, öte yandan kendisi de onlardan etkilenmiş, ama sonuç olarak bugünkü yapının temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir (Kongar, 2000: 563).

Gecekondulaşma Süreci

Bu süreci anlatmaya başlarken Kıray'ın az gelişmiş ülkelerdeki göç hareketlerinin ve gecekondulaşma olgusunun nasıl şekillendiğine dair yapmış olduğu tespitlere yer vermek gerekmektedir: Ekonomik bakımdan gelişmiş ve gelişmesini hızla sürdüren toplumlarda, kiralarda ve arsa fiyatlarında önemli pazar yarışması olsa da kente göç eden kesimler önce genellikle iş alanlarının etrafında yer alan geçiş alanlarında çok kısa bir süre kalmakta sonra gelişen ekonominin olumlu yansımaları ile daha iyi ve düzenli konut alanlarına yerleşmektedirler. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ülkelerdeki göçmen nüfus için aynı şartların varlığından söz etmek zordur. Bu ülkeler kırdan gelen nüfusu kentle bütünleştirememesi sorunu yaşamaktadır (1982: 340-341).

Kıray'ın ifadesine göre bu ülkelerde kırdan gelen göçmenin yerleşiminin iki türde olduğu söylenebilir. İlk olarak gelişmiş ülkelerde olduğu gibi iş merkezi yakın çevresinde oturmak ardından iyileşen şartlar ile kentlerdeki konutlara yerleşmek, ikinci tür ise kentlerde yaşanan konut sıkıntısı nedeniyle daha başlangıçta kentin kenar bölgelerinde bir gecekondular satın almak, yapmak ya da kiralamaktır. Gecekondular yapmaktaki temel amaç, göç eden kişilerin satın alma güçlerinin kısıtlı olmasından dolayı olanakları ölçüsünde ucuz konut sahibi olabilmektir. Konutun ucuzluğu yapıyı yapan kişinin kendisi ya da yakın çevresinden kişilerin olmasından kaynaklandığı gibi kullanılan malzemenin de düşük nitelikli olmasının etkisi vardır. Bir diğer faktör olan konutun üzerine yapılacak olan arsaya hiç para ödenmemesi ya da çok az bir miktar ödenmesi de konutun ucuz yapılmasında önemli bir ölçüttür. Hiç para ödememek en ideal durum olarak görülse de çoğu kez imkansızdır (1982: 341).

Yeni bir gecekondular yerleşmesinin oluşmasında kent çevresinde uygun olarak görülen bir alana aynı köyden ya da aynı semtten birkaç ailenin gelip konut yapmasının önemli etkisi vardır. Daha sonraları bu kişilere akrabaları ve tanıdıkları eklenmiştir. Esasında yerleşmenin ilk göstergeleri bu derece basit olarak ifade edilir. Oluşan bu birim küçük bir köye benzer niteliktedir. Ancak zamanla kente olan göçün de artması ile hem çeşitli arsa spekülasyoncuları hem de yeni gelenlerin yapmış oldukları yapılarda hızlı bir şekilde artış görülmüştür. Yoğunluğun giderek artması ve yurdun farklı yerlerinden gelen kişilerin etkisiyle bu gecekondular yerleşmesi heterojen bir nitelik kazanmıştır. İlk başta basit bir şekilde ifade edilen yerleşme yapısı artan nüfusu ve yoğunluğu ile daha karmaşık hale gelir. Bu yerleşimin artan nüfusuna kent hizmetleri yeterince verilemediği için bu alanlar yoksulluğun derin etkilerine de maruz kalırlar (Kıray, 1982: 342).

Bu genel tespitlerle önemli benzerlikler taşıyan Türkiye'deki gecekondular süreci çalışmanın esas ilgi alanını oluşturmaktadır. 19. yüzyılda Paris'te ve Londra'da konut sıkıntısı nedeniyle ortaya çıkan gecekondular kavramı, ülkemizde 1940'lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır (Kaya, 2003: 66).

Uzun süre Türkiye'nin büyük kentlerinde hem göçle gelen nüfusa hem de gecekondulara geçici diye bakılmıştır. Ancak geçen süreler gecekondulu olgusunun kalıcı nitelikte olduğunu göstermiştir.

Keleş, gecekondulu olgusunu üç döneme ayırarak incelemektedir: Birincisi 1960'a gelinceye kadarki dönemi kapsar. Bu dönem gecekondulu yoksul ailelerin 'masum' barınma gereksinimlerini kendi güç ve olanaklarıyla ufak tefek yardımlarla karşılamaya çaba gösterdikleri dönemdir. İkinci dönem 1960-1970 arasındadır. Bu dönemde gecekondulu sahibinin emeğinden yararlanılarak yapılmakta, ancak kiraya verilme oranı yükselmektedir. 1970-1980 arasındaki üçüncü dönemde ise gecekondulu yapım süreci tümüyle ticarileşmiş, yoksul kitle için arsa sağlayıp yapı gereçlerini bulan ve gecekondulu yaparak bunları satışa çıkaran gecekondulu firmaları türemiştir (Keleş, 1993: 390-391).

1950'li yıllardaki gecekonduların temel özelliği, kırdan göçenlerin kamu arazisi üzerinde kendi emekleri ile yapım sürecini gerçekleştirmeleridir. Bu bağlamda ilk kuşak bu gecekonduların diğer özelliği de, üretilen gecekonduların sahipleri ile kullanıcıları arasında bir ayrışma olmamasıdır.

1950'li ve 60'lı yıllarda yapılan akademik çalışmalarda gecekondulu olgusuna yönelik yaklaşımlara bakıldığında ortaya çıkan durum Erman tarafından şöyle özetlenmektedir:

Dünyada ve Türkiye'de akademik çevrelerde Modernleşme Kuramının hakim olduğu bu yıllarda sosyal bilimciler gecekondulu geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde ortaya çıkan ve zaman içerisinde toplumun gelişmesi ve köyden kente göçenin kentlileşmesi sonucunda eriyebilecek olan geçici bir olgu olarak görmektedir. Evrimci Modernleşme Kuramının öngörüsüne paralel olarak bu dönemde gecekondulu henüz köylü kültüründen ve ilişkilerinden kurtulamamış, kentli-modern değer ve yaşam tarzını benimseyememiş, ne köylü ne de kentli olan bir kişi olarak görülmektedir (2010).

Dolayısıyla 1950'li ve 1960'lı yıllar kentlere göçün en fazla yoğunlaştığı, hızlandığı, kentlerin bu olguyu tanımaya başladığı yıllardır. Gecekondulu nüfus açısından da 1950-1960 arası dönem, kentin özellikle ekonomik mekanında tutunabilmek ve bu mekanda kalıcılık kazanabilmek için çabalanan dönemdir (Şenyapılı, 1998: 301-316).

1960 sonrası ise gecekondulu nüfus ithal ikame modeli kapsamında yer ve işlev üstlenerek kentte kalıcılık kazanmış ve yeni durumunu yasal mekansal statü, altyapı ve emek pazarında artan avantaj elde etme yolunda kullanmaya başlamıştır (Şenyapılı, 2006: 99).

Şenyapılı'nın aktardığı gibi 1966 yılında 775 sayılı yasa ile gecekondunun varlığı resmen kabul edilmiştir. Böylece kentte yerleşebilmesine yönelik resmi olanaklar ve kurallar getirilmiştir. Bunların sonucunda 1950'lerin teneke damlı altyapısız mahalleleri, 1970'lerin sonunda kentlerin düzgün, düşük yoğunluklu ve yeşil ağırlıklı altyapı mahallelerine dönüşme sürecine girmişlerdir (1998: 310).

1970'li yıllarda ortaya çıkan ikinci kuşak gecekondularda ise hem arsa edinme, hem de gecekondulu yapım süreci değişmiştir. Eskiden olduğu gibi kent yakın çevresindeki kamu arazilerinin kullanıcılar tarafından, üzerinde gecekondulu yapmak amacıyla işgal edilmesi arsa elde etmenin tek yolu olmaktan çıkmış, kent çeperindeki arsalar bu kez arsa sahipleri tarafından parsellenip satılmaya başlanmıştır (Kaya, 2003: 69-70).

Tekeli de kente yeni gelen grupların kentte varlıklarını kabul ettirmesinden ve kentin fırsatlarından yararlanmaya başlamasından sonra gecekondulu olgusunun nitelik değiştirmesinin hızlandığını ifade etmiştir. 1970'li yıllardaki iki yönlü gelişmeye vurgu yapmaktadır. Bir yandan varolan gecekondulu mahallelerinin kentsel hizmetlerden yararlanmasını sürekli arttırmakta sağlanan güvenceler (gecekondulu affi) gecekonduluların konutlarını büyütmesine, çok katlı hale getirmesine, yapı kalitesini geliştirmesine yol açmıştır. Öte yandan gecekondulu

yapımı, kente gelenlerin, geldiklerinden kısa bir süre sonra, kendi emekleriyle gerçekleştirebildikleri derme çatma bir konut olmaktan çıkmıştır. Artık kente yeni gelen bir köylü bir gecekondulu kiracısı olabilmektedir. Bu şekilde uzunca bir süre yaşadıkdan sonra bir gecekondulu sahibi olma olanağı bulabilmektedir. Gecekondulu yapımında piyasa ilişkileri ve mafya türü güç ilişkilerinin etkisi vardır. Bu ilişki türleri gecekondulu yasal bir zemin değil güvence sağlamaktadır. Artık gecekondular hazine arazileri üzerinde değil, hisseli mülkiyet statüsüne sahip, mafya türü güç ilişkileri içinde parselenmiş, hiçbir hukuksal geçerliliği olmayan ama üzerinde yapı yapma güvencesi sağlanmış bir parsel üzerinde yapılmaktadır. Bunun bir diğer anlamı gayriresmi planlamadır. Bu planlama mafya türü gücün zorlamasıyla büyük itirazlar olmadan uygulanmaktadır. Böyle bir düzenin devlet bürokrasisi içinde sahip olunan yandaşlar ile gerçekleştirilebilecek olmasının payı büyüktür (2008: 56-57).

Artık yapılan gecekonduların niteliği de çok değişmiştir. Gecekonduların oldukça büyük oranı çok katlı hale gelmiştir. Bu çok katlı hale geliş değişik süreçler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu süreçlerden biri, gecekondulu sahiplerinin para biriktirdikçe, gecekondularına yeni katlar eklemesi yoludur. Bir diğeri ise, kentin imarlı kesimi için, bir arz süreci olarak, giderek daha hızlı bir hale gelen yap-satçılığın yapılan gecekonduların artışına neden olması ve bir gecekondulu mahallesinin oluşması sürecidir. Kentin temel yapısı ikili konut pazarı denilebilecek biçim almıştır. Özellikle gecekondulu alanlarında yaşayanlardan birikimlerini arttırmaya başlayanlar yatırım yapmaya yönelmişlerdir. Ancak yönedikleri alan kentin modern kesimi değil, yeni bir gecekondulu yapabilecekleri alan olmuştur. Böylece gecekondularını kiralık konut amaçlı olarak kullanarak bu alandan önemli bir pay sahibi olmuşlardır (Tekeli, 2008: 57).

1970'lerin sonuna doğru gecekondulu yapımındaki nitelik değişmesini Tekeli, kente yeni gelenlerin, kentte kısa sürede gecekondulu yapabilmeleri olanaksız hale gelince, gecekondulu yapımının şiddet kullanılabilen radikal siyasal gruplar tarafından örgütlenmeye başlaması şeklinde ifade eder. Özellikle yeni gecekondulu alanları şiddet kullanan radikal grupların himayesi altına girmiştir. Burada artık mafya gücü değil bu grupların gücü egemen olmaya başlamıştır. Artık gecekonduludan istenen para değil, gecekondulu yapmalarına olanak verilmesi karşılığında radikal ideolojilere sadakat olmuştur (2008: 57-58).²

1970'lerde, toplumsal olayları açıklamada, ekonomi-politik ağırlıklı kuramlar hakimiyet kazanmıştır. Bu durumun etkisi ile gecekondulu, gelenekselden moderne geçiş süreci içinde geçici bir olgu yerine, kapitalist sistemdeki çeper ülkelerin yaşadıkları kentleşme olgusunun kalıcı bir ürünü olarak görülmeye başlanmıştır. Buna bağlı olarak 'gecekondulu' kurgulamasında da farklılıklar olmuş, gecekondulu, sorunların kaynağı yerine şartların mağduru olarak görülmeye başlanmıştır. Gecekondulu artık, kapitalist sistemin getirdiği dengesiz gelişmenin ve çarpıklıkların sonucunda oluşan konumundan dolayı kentle bütünleşemeyen, kentin hizmet ve olanaklarından yararlanamayan kişidir. Gecekondulunun kentle bütünleşme arzusunda olduğu, ama yapısal şartların ve devlet politikalarının ya da devletin bu konuda yeterli politikalar üretememesinin buna olanak vermediği söylenmektedir (Erman, 2010).

Şenyapılı da gecekondulu bölgelerinin kentte köy yaşamının yeniden üretildiği alanlar olarak tanımlandığını belirtmektedir. Özellikle ilk ortaya çıktığı zamanda gecekondular, kentlerin modern görüntüsünü bozan, kentin hizmet olanaklarını zorlayan, kentli tipine uymayan insanların barınağı olarak görülerek tepki toplamıştır. Gecekondunun kırsal kökenli insanların henüz ekonomide önemli bir rol üstlenmemesiyle de pekişen bu olumsuz yaklaşım, zamanla yerini gecekondulara bir oy deposu olarak yaklaşan politikacıların elinde ve göçlerin hem üretici hem de tüketici olarak toplumla bütünleşmeleri sonucunda, kabul gören bir anlayışa bırakmıştır (1982: 238).

Her iki dönemde de ortak nokta, gecekondulu olgusunun kentle bütünleşememesidir. Bunun temel nedeni 1950'li ve 60'lı yıllara hakim olan gecekondulunun kentte yeniden üretmiş

² 1980 müdahalesi sonrasında gecekondulu alanlarındaki bu parçalanma zaman içinde yok oldu. Ama aynı model değişik şekilde tarikatlar tarafından uygulanmaya başladı (Tekeli, 2008: 57-58).

olduğu geleneksel kültürü ve 1970’li yıllara hakim olan kapitalist ilişkilerin getirdiği eşitsiz, sömürüye dayalı ekonomik yapıdır (Erman, 2010).

1970-1980 arası dönemde ise gecekondunun temel özelliği kırdan kopuş ve göç olgusunu yansıtmıştır. Kıray, bu konuyu kırdan kopuş süreci, kırsal dönüşüm ve kentsel uyum ve dönüşüm süreçlerini inceleyerek kırdan göçün mekanlar arası yatay ya da sınıf içi dikey hareketlilik olarak vurgulamıştır (1982: 343). Bu süreçler, gecekonduların dönemseller olarak hem sayı hem de niteliğinin değişmesinde etkili olan unsurların üzerinde durulmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü köylerden kente yaşanan göç, tıpkı gecekondulaşma sürecinin dönemseller artış ve değişen yapısı gibi her zaman doğrusal olarak artan bir şekilde gerçekleşmemiştir. Akşit bu süreci üç sıçrama dönemi olarak belirtmektedir. İlk sıçrama 1950-55 döneminde olmuştur. 1945-50 yılları arasında gerçekleşen göç 214 bin iken 1950-55 yılları arasındaki göç 904 bine sıçramıştır. 1960-65 dönemine kadar yaklaşık olarak bu oranlarda kalan göç, bu dönemde 1.939 bine yükselmiştir. Bu düzey 1985-1990 yıllarında 2.654 bine yükselerek yeni bir sıçrama göstermiştir (Akşit, 1998: 23).³

1980’li yıllara bakıldığında, ekonomik istikrarın bozulması, enflasyon hızının bir önceki döneme göre çok daha fazla artış göstermesi ve siyasette yaşanan olumsuz gelişmelerin de dolaylı olarak etki etmesi, artan konut açığına rağmen konut sektörünü olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Bu dönemde öngörülen plan çerçevesinde, konut üretiminin hemen hemen tamamı gerçekleşmiş olsa bile mevcut konut açığının yarısını karşılayacak sayıda ve yeterlilikte dahi olamamıştır. Bu gerçeklerden hareketle, Bu dönemde gecekonduların formel konut piyasasına dahil etmeyi amaçlayan ‘İslah İmar Planı Yasa Grubu’ olarak adlandırabileceğimiz Özal yasaları [2805 sayılı İslah Planları Kanunu (1983), 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu (1983), 2981 sayılı İmar Affı Kanunu (1984), 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu (1984), 3194 sayılı İmar Kanunu (1985)] çıkmıştır (Erman, 2010: 240). 1986 yılında çıkartılan gecekondular sorununa ilişkin son yasal düzenleme 3414 sayılı yasadır. Bu yasa ile gecekondular alanlarına ilişkin uygulamalarda ilçe belediyeleri yetkili kılınmış, büyükşehir belediyelerine eşgüdüm görevi verilmiştir. İlçe belediyelerinin planlama ve kaçak yapılaşmayı denetleme konusundaki teknik yetersizlikleri göz önüne alındığında, ıslah imar planı hazırlanması veya gecekonduların önlenmesi sürecinde başarı beklentisi azalmaktadır. Böylece kamu alanlarındaki gecekonduların yasallaştırılmasıyla kent çevresindeki özel mülkiyet arazilerinin gecekondulara maruz kalma olasılığı artmıştır. Ayrıca bu yasayla gecekonduların el değiştirmesi ve ticareti de kolaylaştırılmıştır (Eke, 2000: 49).

Erman’ın da ifade ettiği gibi bu yasalar paketi bir taraftan kentsel arazi üzerinden sermaye birikimini amaçlarken, bir taraftan da serbest piyasa ekonomisi ve özellikle özelleştirmeler sonucunda dezavantajlı duruma düşen ve çoğu gecekonduda yaşayan işçilere kentsel ranttan pay alma şansını vererek sisteme karşı tepkilerinin önünü kesmeyi planlamaktadır (2010: 240).

Belirtilen noktalardan hareketle yaşanan gecekondular süreci ve bu süreçte etkisi olan unsurlar önem taşımaktadır. Gecekondular sorunu, 1950 yıllarından beri izlenen liberal ekonomik uygulamaların sonunda artan toplumsal ve fiziksel devinim nedeniyle iyice şiddetlenmiştir. İzlenen enflasyonist ekonomik siyaset, kalkınmanın yükünü değişmez gelirli yurttaşın üzerine yıkarken, bir yandan da kırsal alanların pazara açılmasını kolaylaştırmıştır. Böylece, makineleşme ile birlikte, pazarla bütünleşme süreci, kırsal alanlardaki toplumsal ve ekonomik yapıyı etkileyerek dış göç oranını arttırdı (Kongar, 2000: 566).

Ancak göç olgusunun başlamasında sadece bu söz edilen ekonomik nedenler etkili olmamıştır. Siyasi etkenlerin de önemli rolü vardır. Kongar’ın da belirttiği gibi, bir yandan

³ Tarımın makineleşmesi sonucunda Türkiye’de 1950’li yılların başı itibarıyla köyden kente göç ve kentleşme süreci daha hızlı gerçekleşmeye başlamıştır. Ancak bir bütün olarak incelendiğinde 1950-1980 arası gerçekleşen iç ve dış göçler hiçbir şekilde kırsal alanın boşalmasına neden olmamıştır. Köylü nüfus, doğum oranlarının yüksekliğinden dolayı 1980’e kadar artış göstermiştir. Ancak 1980’ler itibarıyla yaşanan göç dalgası kırsal nüfusta da düşüşe neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Schüler, 1999: 84).

gecekondu yapımını önleyici yasalar çıkartılırken, öte yandan, özellikle seçim zamanları yasadışı yapılan gecekondu tapuları verilerek, bunlara yasal bir nitelik kazandırılıyordu. Böylece, sayıları gittikçe artan gecekondu nüfusunun oylarını toplamak için bir yandan tapu sorunu çözülürken, öte yandan da gecekondu bölgelerine su, elektrik vb. hizmetler götürülüyordu (2000: 567). Bu hizmetlerin yanında ülkemizdeki gecekondu kalıcılığını sağlayan diğer önemli unsur, nasıl olsa yıkılmayacak diye sağlam malzemelerden üretilmeleridir. İşte ülkemizdeki gecekondu alanlarının batılı ülkelerinkinden farklı olarak kalıcı nitelikler kazanmasında bu faktörlerin çok büyük etkisi vardır.

Siyaset Ekseninde Gecekondu

Kırdan göçen kitlelerin gecekondu alanlarında kentsel kültürle özdeşleşerek bir alma-verme süreci içine girmeleri kendilerini, hem köy hem de kentte siyasal kültürün bir parçası haline getirmiştir (Karpas, 2003: 80). Bu aşamada devreye kentleşme denen olgu da girmektedir. Kentleşme gecekondu yerleşimindeki kırsal göçmenler için bir kültürel değişme sorunu olmaktan çok aslında iktisadi ve mesleki bütünleşme süreci olarak görünmektedir. Bu süreçte asıl önemli olan bütünleşmenin sağlanabilmesidir (2003: 82).

İşte gecekondu yerleşimindeki siyasete dair faaliyetler gerçek anlamını burada yaşayan göçmenin kentleşmesi için oldukça önemli olan kentle bütünleşme bağlamında kazanır. Siyasal gruplaşmalar ve dernekler, gecekonducuların kentsel kimliklerini tanımladıkları, sadece gelenek temelinde değil, önemli kararları ve çıkarları için dış dünyayla bağlantı kurdukları kanallar haline gelmiştir. Gecekondu hem kent siyasetine hem ulusal siyasete katılım gösterdikçe kentli kimliğini benimseyebilecek adımları atacaktır. Zaten siyaset ve onun bütün gerektirdikleri, gecekondu insanının mevcut şartlar içinde çıkarlarını ve kentsel yaşamın bir üyesi olması için sahip olması gereken nitelikleri kazandıracak bir etken haline gelmiştir (Karpas, 2003: 83).

Bu doğrultuda siyasetçinin yaptığı gecekonducuların üzerine inşa edilmiş oldukları yerlerin tapularını vermek, su, elektrik ve ulaşım imkanlarının sağlanacağı sözünü vermek olmuştur. Karşılığında gecekondu yerleşimindeki göçmen ise oyunu vermeyi vaat etmiştir.⁴ Bu dönemde bazı milletvekili adayları gecekonducuların mevcut şartlar söz konusuken faydalı olabilecek nitelikte yönlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hatta bazıları konut sorununu çözümünde gecekonduyu bir araç olarak görmüştür (Karpas, 2003: 115).

Bu doğrultuda Schöler'in görüşleri de dikkat çekmektedir. Köyden kente göç olgusunu Schöler de siyasi partiler için birçok bakımdan önem taşıyor görmektedir. İstanbul'a⁵ göç edenler, içinde buldukları şartlar gereği partilerin özel beklentileri olan çıkar grupları haline gelmektedir. Göçmenlerin özellikle konut ve iş imkanı gibi talepleri, bu temel ihtiyaçlarını çoğunlukla karşılamış olan yerleşik nüfusa göre daha fazladır. Diğer taraftan göçmenlerin, hem özel durumları hem ortak hareket etmelerinden dolayı, siyasi partiler açısından kitlesel bir oy potansiyeline sahip olduklarını düşünmektedir. Göçmenlerin partiler için rollerine değinmeden önce iç göçün İstanbul üzerindeki nüfus etkilerinin de önemli olduğunu vurgulamaktadır (1999: 83-84):

İstanbul daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında göç için öncelikle tercih edilen bir il olma özelliği taşımaktadır. 1935 nüfus sayımı 16.2 milyon olan Türkiye nüfusunun 1.1 milyonunun memleketlerinin dışında yaşadığını, bunların ise %64.3'ünün İstanbul'a yerleştiğini ortaya koymaktadır. 1950'lerden itibaren göçmenler İstanbul nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktaydı. 1950'de İstanbul nüfusunun %53'ü İstanbul il sınırlarının içinde doğmuşken bu oran 1985'te %38'e, 1998'de ise %37'ye düştü.

⁴ Siyasi partilere üye olma, seçimlerde kampanyalara katılma ve oy verme gecekondu sakinlerine ulusal siyasal yaşama eşitlik esasına dayalı olarak iletişim kurmak için fırsatlar sağlamaktadır.

⁵ İstanbul bir göçmen kentidir.

Karpat'a göre ise insanları göçe zorlayan çeşitli nedenler vardır. Özellikle tarımsal alanlarda meydana gelen olumsuz nitelikteki gelişmelerin etkileri önemli boyutlardadır. Bunların yanında göçmenleri özellikle İstanbul'a göçmeye teşvik eden unsur gurbetçiliğin sona erdirilmesi isteği olmuştur. Köyü terk etmenin nedenleri arasında iyi şartlarda hayatlarını devam ettirmek isteği de vardır (2003: 129-130).

İstanbul'a yönelik gerçekleşen göç bütün göç koşulları doğrultusunda değerlendirilirse doğrudan bir göç niteliği taşımaktadır. İstanbul'a göçün temel nitelikleri İstanbul'a göç etme, bir ev inşa etme, kentte bir iş bulma, akrabalık ve hemşerilik unsurlarını taşımaktadır (Karpat, 2003: 141-143).

İstanbul'un göç için tercih edilmesinde rol oynayan bu özelliklerin yanında kırdan kente göç, toplumun politikleşmesine de damgasını vurmuştur. Göç edenler, partilere bastırarak önemli bir seçmen potansiyeli haline gelmişlerdir. Yoksulların varlığı ya da yoksulluk yeni bir şey değildir. Fakat yoksulluktan kurtulmak için etkili araçlar olarak partilerin, kişisel ve ortak çıkarların savunulabileceği bir aracı olarak ortaya çıkması yeni bir durumdur (Schüler, 1999: 106).

Özellikle 1945-50 yılları arasında parlamento ve yerel yönetim organlarında görev almış politikacılar gecekondulu olgusu karşısında özendirici bir tutum içine girmişlerdir. Bu tutum, politikacıların hazineye, belediyeye ve öteki kamu kuruluşlarına ait arsalar üzerinde yapılmış bulunan gecekondularını olup-bitti saymalarında onları tapu vererek meşrulaştırmalarında tam anlatımını bulmuştur. Tapu dağıtma törenlerinin, gecekondulu bölgelerindeki kamuoyunu etkileyecek biçimlerde düzenlenmesinde politikacıların partizanca tutumları önemli rol oynamıştır. Bu şekilde yapılan tapu dağıtma törenlerinin, gecekondulu sorununun bugünkü büyüklüğüne ulaşmasında, bir kere gecekondulu yapıldı mı sonradan tapusunu almanın bir yolu nasıl olsa bulunacaktır umudunu yaratarak köylerden şehirlere nüfus akınlarının hızlanmasında etkisi olduğu inkar edilemez. Politikacı, yapılmış gecekonduyu meşrulaştırma yolunu seçerken, bir yandan da yapılması yasaklanmış bulunan gecekonduların inşasına göz yumulmasına yardımcı olmuştur. İster parlamento seçimleri ister mahalli idare seçimleri olsun bu seçimlerden önceki zamanlar Türkiye'de gecekondulu inşaatının en çok hızlandığı dönemler olmuştur. Bir yandan gecekondulu yapıyı yasalarla yasaklanırken, öte yandan da partizan bir tutumla gecekondulu sorunun istismar konusu yapılmasına göz yumulmuştur (Keleş vd., 1973: 656).

Şenyapılı'nın da bu görüşleri destekler nitelikteki ifadeleri önemlidir. Özellikle kırsal kesimden aldığı oy ve destek ile tek parti iktidarını sarsmış ve iktidara gelmiş olan Demokrat Parti, yine aynı yıllarda yaşanan kitlesel köyden kente göç olgusuna popülist bir yaklaşım sergileyerek gecekondulu yapıyı karşı sert ve kesin bir duruş almaktan kaçınmıştır. İktidarın bu esnek tavrı gecekondulu yapıyı yaygınlaştırmıştır. Demokrat Parti'nin demokratik söylemi ve Amerika destekli liberal politikaları 1950 sonlarında iflas etmiş ve toplumun büyük bir kesiminde hoşnutsuzluğa ve örgütlü protestolara yol açmıştır. Bu durum 27 Mayıs 1960 darbesi ile sonuçlanmıştır. 1960'lı yıllarda ise devlet, ithal ikameci planlı kalkınma modelini benimsemiş ve bu modelde gecekondulu halkı ucuz iş gücü kaynağı ve tüketici olarak önemli bir rol üstlenmiştir (1982: 239-240).

1950'lerde Demokrat Parti ve 1960'larda Adalet Partisi iktidarları sırasında ülkeye hakim olan iktisadi kalkınmaya olan inanç, gecekondulu halkının muhafazakar iktidar partilerini desteklemesi sonucunu doğurmuş ve bu durum toplumla bütünleşme eğilimlerinin belirtisi olarak görülmüştür. Ancak 1970'lerde dünyada yaşanan ekonomik bunalım ve ülkenin bu dönemdeki ekonomik krizlerle sallanan çalkantılı siyasi ortamı içinde solun giderek güçlenmesi ve sol söylemin Bülent Ecevit'in kişiliğinde geniş taban bulması sonucunda gecekondulu oyları statükocu merkez sağ partilerden eşitlik ve emek yönünde değişim talebinde bulunan sosyal demokrat ve sol partilere kaymış⁶ ve böylece özellikle gecekondulu gençliği "devrimci"lerin

⁶ Gecekondulu ile ilgili kapsamlı kanun tasarısı 1963 ve 1964'te İsmet İnönü'nün başkanlığını yaptığı koalisyon hükümeti tarafından hazırlandı. Bu tasarı 1966 yılı itibarıyla 775 Sayılı Gecekondulu Kanunu olarak yürürlüğe

umut kaynağı olmuştur. Artık dönemin konjonktürü içinde gecekondulu var olan düzenle bütünleşmek yerine, var olanı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmek istemektedir (Erman, 2010).

Bu şartlar altında göçmenler gerek bireysel anlamda konut ve iş olanakları elde edebilmek, gerekse yerleşim birimlerinin önemli eksiklikleri olan altyapı hizmetlerinin karşılanabilmesi için yerleşik nüfusa oranla partilere daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Kentteki bu görece yoksul kesimin partilere bağlanması ve partileri etkilemesi bir taraftan bu göçmenlerin kendi inisiyatiflerine bağlı olduğu gibi diğer taraftan partilerin de göçmen kesim tabanına ulaşabilmesine bağlıdır. Burada bütün taraflar göçmenlerin hemşehrilik, etnik, dinsel, aşiretsel veya ailevi bağlarla güvencelenen sıkı beraberliğinden fayda sağlamıştır. (Schüler, 1999: 106-107).

1970'ler ile siyasallaşan gecekondularda, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında 'apolitik' olma dönemi başlamıştır. Bir taraftan devlet siyaset yapmayı 'sakıncalı' olarak görerek 'yasaklı' hale getirirken, öbür taraftan aileler çocuklarını siyaset dışında tutarak kendi başlarına gelen tehlikelerden korumak istemişlerdir. 1970'lerde siyasallaşan ve 12 Eylül darbesi ile kapatılan mahalle dernekleri yerine gecekondulu bölgelerinde köy dernekleri mantar gibi çoğalmış, mahalle deneğine üye olmaktan çekinen gecekondulu halkı 'apolitik' köy derneklerine üye olarak, siyaset yerine yerel kültür ve kimlik üzerinden dernekleşmeye ağırlık vermiştir. Böylece 1970'lerin siyasallaşan gecekondulu mahalleleri bugün 'siyasi' ve dolayısıyla 'sakıncalı' olarak tanımlanan örgüt ve etkinliklerden büyük ölçüde uzak duran bir tavır içine girmişlerdir (Erman, 2010: 248-249).

Şu bir gerçektir ki değişen koşullara göre gecekondulunun da tutum ve görüşleri değişmektedir. Gecekondulu bölgelerinde yaşayanların siyasal davranışları üzerinde yapılan gözlemler, bu bölgelerde yakın tarihlere gelinceye kadar liberal partilerin devletçi ve sol eğilimli partilerden daha çok oy aldıklarını göstermiştir. Bu çalışmalardan hareketle gecekondulu bölgedeki halkın tutucu olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca ülkemizde gecekondulunun, köyündekine oranla kentte daha iyi yaşam koşullarından yararlandığından ve daha yüksek gelir elde ettiğinden bu durumu korumayı tercih etmesi doğal olarak görülmüştür. Bunlara rağmen Keleş, gecekondulu bölgelerinde yaşayanların tutucu ekonomik ve toplumsal ve siyasal görüşlere sahip oldukları konusunda kesin yargılara varacak verilerin bulunmadığını ifade etmiştir. Belli siyasal partilerin gecekondulu bölgelerinde az ya da çok oy almalarına sebep olan birçok etmenin olabileceğini ileri sürmüştür (2002: 565-566).

Kültür Ekseninde Gecekondulu

1950 ve 1980'ler dönemine damgasını vuran diğer unsur göç eden kitlelerin kentle bütünleşememesi sorunu olmuştur.⁷

koyuldu. Bunun ardından belirtilmesi gereken Türk hükümetinin Birleşmiş Milletler'den gecekonduların ıslahı için yardım isterkenki gecekondulu hakkındaki görüşleridir. Gecekondulu kentleşmeye eşlik eden bir olgu olarak kabul edilmiştir. Gerek kentlerin hızla büyümesi gerekse gecekondulu alanlarının giderek büyümesi olumlu etkenler olarak düşünülmüştür. Çünkü 1970'li yılların hakim ağır sanayileşme koşulları için gerekli işçi ihtiyacının karşılanacağı alanlar büyüyen bu gecekondulu alanlardır. Bu düşüncelerle beraber gecekondulu oyları sayesinde 1973 genel seçimlerinde oyların çoğunluğunu alan Cumhuriyet Halk Partisi 1973 yılı sonuna kadar yapılmış bütün gecekondulara tapu vererek sorunun yasal çerçevesini oluşturmuştur (Karpat, 2003: 116-117).

⁷ Bu dönemde göç olgusunun sinemadaki ele alınışı toplumdaki göç ve göçmenlikle ilgili yaklaşımlar konusunda önemli ipuçları sağlamaktadır. 1960-1985 arasında Türk Sineması'nda çekilmiş bazı filmleri inceleyen Güçhan'ın, *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması* adlı çalışması, göçün dönemselsel olarak gösterdiği değişimlere de ışık tutmaktadır. Güçhan (1992: 97-178) 1960-70 arası dönemi iç göç olgusunun ilk kez ve tutarlı bir şekilde ele alındığı iki film üzerinden incelemektedir. Bunlar Gurbet Kuşları (1964-Halit Refiğ) ve Bitmeyen Yol (1965-Duygu Sağıroğlu) adlı filmlerdir. Bu filmlerde kente göçün temel sebebi işsizlik ve geçim sıkıntısı olarak verilmektedir. Toprak verimsizliği ve yetersizliği, iş alanlarının azlığı köyün itici yönleri olarak gösterilirken kenti çekici kılan eğlence ve tüketim olanakları gösterilmektedir. Kültürel boyuttaki geleneksel-modern ikilemi önemli bir tema olarak ön plana çıkmaktadır. Karakterler köylü olmaktan eziklik duymakta bir kimlik bunalımı yaşamaktadır. Taşrada sahip oldukları alışkanlıklar onların tuzaklarla dolu şehir hayatında uyanık olmalarını engelleyen sebepler olarak sunulmaktadır. Bu kültürel uyumsuzluk ise köyden geçen bu kişilerin en önemli

Ülkemizdeki kentleşme bu şekilde sorun teşkil etmesine karşılık, ekonomik bakımdan gelişmiş ve gelişmesini hızla sürdüren toplumlarda durum farklıdır. Bu ülkelerde, kiralardaki ve arsa fiyatlarındaki pazar yarışına karşın, kente göçen nüfus, genellikle merkezi iş mntikasının bitişiğinde yer alan geçiş alanlarında çok kısa bir süre kalmakta ve gelişen ekonominin sağladığı görelî yüksek ücretler ve güvenli işler yardımıyla hemen daha iyi ve düzenli konut alanlarına taşınmakta ve oralarda yerleşmektedir. Böylece zaten sayısı büyük olmayan yeni gelenler, çabucak kentsel meslek ve sınıf yapısına özümlenmektedir. Bugün İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ülkelerde olanlar, kentlerin kırdan göçen nüfusu emip bütünleştirmedikleri gerçeğini göstermektedir (Kıray, 1982: 92).

Kentleşmeyi, kente göç ile birlikte başlayan nüfus dinamiğinin kentin belli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar süre gelen aşama olarak ifade edebiliriz. Ancak sadece mekan üzerinde odaklanmak yanlış olur. Çünkü kentleşme, sadece kentte yaşama ya da kentin belli bir kesiminde yaşamaya karar kılma ile sınırlı değildir. Hatta bu süreç, kentleşmenin temel zeminini oluşturmakta ise de, asıl özellikleri kültürel ve sosyal boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Sosyo-kültürel açıdan kentleşmenin tanımı, "kente göç edenlerin ve kentte yaşayanların, değer-norm sistemini, kentli insanın düşünme, davranış biçimlerini ve giderek yaşama biçimini" benimsemesi şeklinde yapılabilir (Kaya, 2003: 140). Ayrıca bu aşamada kentleşmenin, artık, yalnızca insanları kent olarak adlandırılan yere çekme sürecini belirtmekle kalmadığının, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da geldiğinin altı çizilmelidir (Wirth, 2002: 81).

Çağcıl dünyanın ne ölçüde kentsel olduğu kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranıyla doğru ya da tam olarak ölçülemez. Kentlerin, insanların toplumsal yaşamı üzerindeki etkileri, kentsel nüfusun oranının gösterebileceğinden daha fazladır. Çünkü kent yalnızca giderek artan ölçüde çağcıl insanın evi ve işyeri olmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomi, siyaset ve kültür yaşamının başladığı ve denetlendiği merkezdir (Wirth, 1938: 2).

Diğerleri ile yoğun temas ve ilişki içinde yaşamayı öğrenme ve ihtiyaçları giderme süreci olan kentleşme, aynı zamanda diğerlerinin düşünce ve tavırlarına saygı göstermek; çokselsliliğe uyum sağlamaktır. Kentleşmiş insan ise, kendi varlığının diğerlerinininkine bağlı olduğunun bilincinde, kentte sorunlarını çözebilen, neyin nerede olduğunu öğrenmiş insandır (Erdumlu, 2008).

Bir şehrin gerçek sahibi o şehirde yaşayan, kentle bütünleşen ve kendisini kente ait hisseden kişidir. Kentlilik bilinci ile ifade edilmek istenen de, kentte yaşayanların kentle bütünleşmesi, kendini kente ait hissetmesi ve dolayısıyla kente karşı sorumluluk duygusu taşıması olduğuna göre insanların şehri koruması, sahiplenmesi için öncelikle o şehrin içinde olmaları gerekmektedir. Şehrin içinde olmak ise mekansal bağlamda sabit değil, sosyal, kültürel ve siyasal anlamda aktif bir süreçtir. İnsanlar kentin yönetimine katılabildikleri oranda kentlerini

zorluklarından biridir. Kentte tutunamayıp köye geri dönmeyen sebebi de kent kültürüdür. Göç edenlerle kentliler arasındaki sorun sadece kültürel düzeyde yansıtılmamakta, sömüren/sömürülen, ezen/ezilen tarafların olduğu da vurgulanmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan sınıfsal sorunlar sürekli vurgulanmaktadır. 1970'lerden sonra çekilen filmlere bakıldığında ise bu filmlerin de toplumsal süreçlerin etkisi altında belli dönüşümleri yansıttığı gözlenmektedir. Güçhan 1970'leri incelerken Düğün (1973: Lütfü Ö. Akad) ve Sultan (1978-Kartal Tibet) filmlerinden yola çıkmaktadır. Düğün filmindeki göç nedeni de işsizlik; fakat kenti çekici kılan nitelikler değişmiştir. Kent, eğlence ve tüketim merkezi değil, enformel iş bulma kapısı olarak görülmektedir. Kentin alışveriş ve iş mekanları kente gelenlere -vasıfsız da olsalar- kapıcılık, seyyar satıcılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı gibi iş fırsatları sağlamaktadır. Sultan'da ise filmdeki kahramanlar göçün ev-iş bulma evresini geçirmiş, artık kentteki varlıkları "gecekondu" olarak kesinleşmiş insanlardır. Kentte yaşamın güçlüklerinin artık farkına varılmış, beklentiler daha gerçekçi boyutlarda olmaya başlamıştır. Enformel sektörde çalışanlar sanayi işçisi olma çabasına girmiştir. Bir önceki dönemde hakim olan zorluk kent kültürüne uyum sağlayamama bu dönemde etkisini kaybetmiştir. Kimlik sorunları daha çok konuyla ilgili olmuştur. Göçmenlerin isteği var olan konumlarını korumak ya da en fazla iyileştirmek olmuştur. Göç edenlerin yaşam alanları ise birkaç gecekondu ile sınırlı olmaktan çıkmış kenti çevreleyen gecekondu mahalleri haline gelmiştir. Bu mahallelerinin bir diğer önemli unsuru ise arabesk müzik olarak yansımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Güçhan, 1992).

sahiplenirler. Ancak, kentin yönetimine katılmak tek başına yeterli bir unsur değildir. İnsanlar kentte kendi geleceklerini bulabilmelidirler (Kaya, 2003: 162-163).

Bu çerçevede temel kentlileşememe sorunu, köylülerin, kente göç ederken, köye özgü tutum, davranış ve alışkanlıklarını da kente taşımasıdır. Her toplumsal yapı, sahip olduğu üslubunu kendi topluluğu içinde anlamlandırır ve oluşturur. Şehir kültürünün birey hayatında bir anlam ifade edebilmesi için şehirli tutumlara ve davranışlara sahip olanlarla ortak paydalar kurulmuş veya sağlanmış olması gerekir. Ancak kente sonradan göç eden kırsal kökenliler bir türlü kentli olma durumunu gerektiren pratiklere sahip olamamaktadırlar. Çünkü bunlar hem ilişkiler açısından hem de düşünce yapısı bakımından kopup geldikleri köylerinden henüz ayrılmış değillerdir (Bağlı, 2005: 9).

Kaygalak'ın kentlileşme sorunu ile ilgili yapmış olduğu tespiti oldukça yerinde görünmektedir. O'na göre ne zamanki kente yığılan bu insanların ucuz işgücü olarak artan sanayileşme sürecinde kullanılması gerekliliği ortaya çıktı, o zaman bu bağlamda kentle bütünleşme sorunu da gündeme gelmiştir (Kaygalak, 2009: 89).

Karpat, yapılan alan araştırmalarının, Türkiye'deki göçmen gecekondularının kentlileşmesinin dört aşamada gerçekleştiğini gösterdiğini belirtmektedir. İlk aşamaya, kent görüş ve tutumlarına bir hazırlık adımı olarak kent kıyafetini ve bazı kent alışkanlıklarını benimseme damgasını vurmaktadır. Yapay bir değişiklik olmasına rağmen, kent kıyafeti göçmen için daha yüksek bir toplumsal var oluş biçimine geçişi simgeler. Çünkü göçmenin zihninde, kıyafet değişikliği kent hayatının maddi ve sonunda kültürel yönlerine uyum sağlama arzusunun ve buna hazırlıklı oluşunun kanıtıdır. Kentlileşmenin ikinci aşaması, göçmenin su, elektrik ve ulaşım gibi kent hizmet ve olanaklarının benimsemesi ve mevcut iseler bunları paylaşması, yiyecek ve giyeceklerini dükkânlardan satın almasından oluşur. Bu iki aşamanın kısmen başarılı bir şekilde tamamlanması çoğunlukla kentten hoşnutsuzluk hissi doğurur. Üçüncü aşama, göçmenin kentin diğer insanlarıyla ilişki kurmaya istekli oluşundan meydana gelir. Göçmenin sahip olduğu bazı değerlerin, özellikle aile ve topluluk ilişkileriyle ilgili olanların, kentte hüküm sürenlerden daha iyi olduğuna karar verebilme olasılığı anlamında bu kritik bir aşamadır; böylece değişmeye karşı direnç gelişebilir. Kentlileşmenin dördüncü ve son aşaması ise, göçmenin kentle bütünüyle özdeşleşmesinden, yani kendisinin köye değil, kente ait olduğuna dair kişisel inanç ve kanısından oluşur (2003: 215-217).

Karpat'ın kent kültürünün edinilmesi için gereken aşamaları bu şekilde ifade etmesine rağmen Tekeli, kente gelen göçmenlerin kentteki köylüleri simgelediği üzerinde durmaktadır. Eski kentliler bu göç hareketini engelleyememişlerdir. Ancak bu göçmen kesimi yarattıkları sanal köylere hapsedmek yolunda uğraşları söz konusu olmuştur. Gelenlerin kendi özgün kültürlerinden vazgeçeceklerini kentli kültürü benimseyeceklerini düşünmüşlerdir. Ancak bu benimseme sürecinin gerçekleşmediği görüldüğünde birçok sorunun kaynağı bu noktadan hareketle açıklanmayı çalışılmıştır (2008: 61-62).

Kurban'ın ifadelerinde de bunu görmek mümkündür. Kurban'a göre ilk gecekonduların araştırmalarının çoğunda hep gecekonduların hangi konularda ne kadar kentlileştikleri üzerinde durulmuştur. İlk olarak özellikle tüketim alışkanlıklarında değişim yaşadıkları görülmüştür. Kentte yerleşme yollarını bulmuşlar ve siyasette kayırmacılık ile de olsa istediklerini gerçekleştirebilmişlerdir. Ekonomik alanda da kendilerine yer edinen göçmenler piyasa koşullarının demokratikliği içinde müzik alanına da damga vurmuştur. Bu kesimin duygularına tercüman olan arabesk müzik,⁸ başlangıçta tıpkı gecekondular gibi dışlanmış olsa da piyasa mekanizması içinde etkili olmuş ve zamanla geçirdiği dönüşüm ile kendine meşru bir alan da yaratmıştır (1999: 328).

⁸ Arabesk kültür hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Özbek, 1998: 168-187).

Birçok sorunun kaynağı olarak bu şekilde ifade edilen gecekonduda yaşayan aileler için köy ve kent aileleri arasında bir geçiş aşaması oluşturduğu ileri sürülebilir. Gecekonduların kentleri köyleştirdiğini ileri sürenler ile tam bir kentleşme sağladığını belirtenleri eleştiren Keleş, gecekonduların yaşadığı değişim süreci içinde az çok sürekli bir gecekondular kültürü yarattığını belirtmektedir. Bu kültür İstanbul ve diğer büyük şehirlerde yaygın ve egemen bir kültür konumuna gelmektedir. Köyden kente göçmüş aileler ile kentsel aileler arasında görülen kültür ayrımlarının, gerçekte her iki toplumun üretim ve tüketim sürecinde buldukları düzeyden kaynaklandığı açıktır. Gecekondular kültürü, özünde bu yörelerde yaşayanların, geleneksel ekonomi yapıda sürdürdükleri ilişkilerin belli bir zaman boyutunda görülen yansımasıdır. Ekonomik yeterlilik sağlandıkça bunlarda da önemli değişimler gerçekleşebilir (2002: 557).

Sencer ise, 1972-1973 yıllarında İstanbul gecekondularının 430 civarı üzerinde yapmış olduğu alan araştırmasında, kente göç edenlerin kentsel çevre ile toplumsal kurum, ilişki biçimi, tutum ve davranış kalıpları arasındaki derin farklılıkları kısa sürede kapatamadıklarını ve bu şekilde kent çevresinden ayrılan ara bir tip oluşturduklarını ileri sürmektedir (1979: 230).

Tüm bunlar kentleşmenin gerçekleşmesi için özellikle kırsaldan gelen nüfus açısından uzun bir süreci ve hatta birkaç nesil geçmesini gerektirdiğini göstermektedir. Bu nedenle kentleşmeden önce kentlilik bilincinin kazanılmasına önem verilmesi gerekmektedir.

Göçle birlikte gelen bireylerin bu anlatılanlar doğrultusunda sahip oldukları bilinçleri konusunda Erman'ın yapmış olduğu araştırmanın sonuçları ise şöyledir: “Yeni gelenlerin kentli kesimleri ile anlamlı bir şekilde farklılaşmış oldukları saptanmış olmakla birlikte, geldikleri kırsal topluluğun geleneksel değerlerinden önemli ölçüde koptukları da gözlenmiştir. Kentle uyumlu ilişkiler kurulmakta olduğunu göstermesi bakımından bu sonuçlar, kentleşme sürecinde oluşan gecekondular kültürünün, kır-kent etkileşiminde ortaya çıkan sürütüşmeleri ve uyumsuzlukları azaltan ve bütünleşmeyi kolaylaştıran kurum ve mekanizmalar taşıdığını ve sürekli yenilendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Araştırmaya göre, gecekondular nüfus, hem kendini kentli görerek, hem kentle bütünleşmeye çalışarak, hem de kıra dönmeyi istemeyerek kentli olduğunu açıkça ortaya koymuştur” (Kayıkcı, 2010) Bunu yaparken kentte tutunabilmek için çeşitli çözümler üretmektedirler. En somut örnek hemşehri dernekleridir.

Akrabalık, komşuluk ve hemşehrilik ilişkileri biçiminde ortaya çıkan ve bu şekilde dayanışmacı yanı ağır basan ilişkiler, uzun süre kamu otoriteleri tarafından da kente göç edenlerin kentsel yaşama sorunsuz katılmalarının bir yolu olarak kabul edilmiştir. Ancak bu ilişkilerin geçici olmayıp zamanla sürekli hale gelmesi de söz konusu olmaktadır (Erder, 2002: 43-44).

Özellikle aile, akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin kente göç edenler için yerleşme, konut ve iş bulma gibi günlük sorunları çözmede yaşamsal öneme sahip olduğu da bilinmektedir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden gelen göçmenlerin kendi çabalarıyla yerleşmeye ve yaşamaya çalıştıkları yeni yerleşme alanlarında kurdukları yeni ilişki ağlarının kendilerine özgü kurumları ve kuralları olduğu da anlaşılmaktadır (Erder, 1996: 74).

Bu doğrultuda göç ile gelen kişiler zamanla kentsel yaşamın her boyutunda işlerin nerede olursa olsun adamı olmadan yolunda gitmeyeceğini öğrenmişlerdir. Bu öğrenme kitle içinde modern toplum kurum ve değerlerinin oluşmasında önemli bir engel niteliğindedir. İlişkilerin bu şekilde yozlaştığı ortamda yeni kentli bir kimliğe ulaşmak için gerekli bilgiyi aile kurumunda bulmaktadır. Kişi, yeni kimlik arayışında aile ve din kurumlarının ileri sürdüğü değerlere, referans kişilere ve söyleme güven duymaktadır. Böylece yeni kentliler arasında yerel kültürlerin birleştirici etkisi, göç ve kentleşme sürecinde kimlik arayışında ön plana çıkmaktadır. Kentteki ilişkiler karşısında şaşırarak yeni kentliler, kentsel yaşamdaki ilişkilerini aile ve din kurumunun ideolojisi ile çözümleme yoluna girmişlerdir. Yeni kentliler için aile ve din kurumu kentte önemli bir sığınak işlevini görmektedir. Bu geleneksel kurumların değerleri ve ideolojileri kişileri kentsel kurumlara ulaşmaktan ve uyumdan uzaklaştırmaktadır. Çünkü

gerek sağlık gerek eğitim gibi alanlarda bu kesimdeki insanların hizmet talep etmesi kente göre daha sınırlı kalmaktadır. Gecekondu ailesi eğitim harcamalarını tüketim harcaması olarak görmekte ve çocukların bir an önce aile bütçesine katkı yapmasını istemektedir (Peker, 1999: 303) .

Giddens da kentlileşme konusunda toplumsal etmenlerden özellikle eğitimin önemini vurgulamaktadır. Gelişmekte olan dünyada pek çok kentsel alan aşırı kalabalıktır ve kaynaklar herkesin ihtiyacını karşılamak açısından yetersizdir. Var olan toplumsal hizmetler, sağlık, aile planlaması danışmanlığı, eğitim ve öğretim isteklerini karşılayamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki dengesiz yaş dağılımı da toplumsal ve ekonomik güçlükleri arttırmaktadır. Sanayileşmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında nüfusun önemli bir bölümü onbeş yaşın altındadır. Bu genç nüfusun desteğe ve eğitime gereksinimi olmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda genel eğitimi sağlayacak kaynaklar bulunmamaktadır. Aileleri yoksul olan çocukların pek çoğu, tüm gün çalışmak zorundadır. Fakat eğitim, kent kültürüne uyum sağlama noktasında önemli bir alanı oluşturmaktadır (2005: 561).

Kentlilik bilincini oluşturmak ve geliştirmek için önemli bir araç olan eğitim sayesinde, kentin tarihi ve kültürel kimliğinin benimsetilmesi, kentte yaşayanlara aidiyet duygusu kazandırılması, tarih ve toplum kültürü bilinciyle kentsel dinamiklerin harekete geçirilmesi, kentsel hak ve görevlerin öne çıkarılması ve kent donanımlarının hayatın bir parçası olarak algılanmasının sağlanması mümkündür. Bunlara ek olarak “kentli” sıfatının kazanılmasında uzlaşya varmanın temel önceliklerini kentli ile paylaşmak, kentte yaşamının öncelikle zihinlerin kentleşmesine bağlı olduğundan hareketle, kentsel yönetimin ve dönüşümün kontrolünü sağlamak, doğal ortamların korunması ve kent içi sosyal ve yapısal dengesizliklerin giderilmesinde etkin rol alınması gibi günümüzde kazandığı modern anlamıyla “toplum” olabilme niteliğindeki ortak yaşama biçimini güçlendirmek eğitim ile gerçekleşebilir.⁹

Göçle gelen bireylerin kentlileşme sürecindeki faktörler dönemselsel olarak farklılıklar göstermektedir. Yaşanılan sosyal dönüşüm ile gecekondu mahallelerindeki göçmenin kentteki yaşamında gerek duyulan dayanışma ve paylaşım, gerek iç dinamikler, gerekse dışarıdan müdahale sonucu hızla ortadan kalkmaktadır. İlk zamanlar yasadışı bir süreç olan gecekondu yapımı ve bunu izleyen süreçte gecekondu yerleşimine altyapı getirmek için yerel yönetimlerle yapılması gereken pazarlık, gecekondu halkının dayanışmasını ve birlikteliğini ortaya çıkartmıştır. Ancak, kentte tutunabilmek, mahallelerini kurabilmek ve yaşamlarını düzeltebilmek için birbirlerine duydukları ihtiyaç, mahalleler ve göçmenler yerleşik hale geldikçe azalmış, dayanışma ve kolektif olarak var olma durumu zamanla önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. 1980 öncesi kolektif yaşantı anlayışı, yerini liberalleşme ve apolitikleşme süreçleri içinde giderek bireyciliğe bırakmıştır. Tüketim üzerinden statü önem kazanmıştır ve bu durum aileler arasında rekabete yol açabilmektedir. Kısacası, 1980 sonrası rant, bireycilik ve tüketim pratikleri gecekondu insanlarını ve mekanlarını, sosyal ve fiziksel olarak dönüştüren temel etmenler olmuşlardır (Erman, 2010: 254).

1950 ile 1980’ler arası süreci kent kültürünün edinilmesi ya da kentlileşme çerçevesinde incelediğimizde ortaya şöyle bir gerçek çıkmaktadır: Gecekonducularda yaşayan bireyler kentle bütünleşmemişlerdir.

Sonuç

Göç hareketi hızlı bir kentsel büyümeyi beraberinde getirmektedir. Çünkü kentsel alanlar bünyesinde barındırdıkları modern nitelikleri ile önemli bir çekim merkezi haline gelmeye başlamıştır. Ancak bu durumun kentsel yaşama yansımaları olumsuz yöndedir. Çünkü kentlerin sahip oldukları potansiyelleri, yeni gelenlerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte değildir. Bu nedenle gelen nüfus kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşamlarını devam ettirebilmek için

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu. (2009) *Kentleşme Şurası 2009*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı: Ankara.

çözüm yolları üretmeye başlamıştır. Göçün önlenemez bir sonucu olarak ortaya çıkan gecekondular, konut gereksiniminin karşılanması konusunda önemli bir çözüm yolu olarak kullanılmıştır.

Kentleşme süreci ile başlayan göç hareketi gecekondulaşmaya da ivme kazandırmıştır. Gecekondulaşmanın başlangıcı itibariyle geçen süre ise, gecekondunun ve gecekondulaşmanın geçici bir olgu olmadığını göstermiştir. Bunda etkili olan unsurlar özellikle politikacıların dönemsel olarak uyguladıkları popülist politikalar olmuştur. Çünkü bir yandan gecekonduların yapımını önleyici yasalar çıkartılırken, öte yandan, özellikle seçim zamanları yasadışı yapılan gecekonduların tapuları verilerek, bunlara yasal bir nitelik kazandırılıyordu. Bu durum gecekondunun kalıcı hale gelmesine de zemin hazırlamıştır.

Bunun ardından yaşanan süreç gecekonduların kesiminin zaman içinde kentle bütünleşeceği konusu olmuştur. Ancak gecekondunun kentli olma yolunda bir tampon işlevi göreceği yönündeki değerlendirmelerin zaman içerisinde gerçekleştiğini savunmak güçtür. Gecekonduların kesim, kentle bütünleşme, kent kültürünü benimseme çabası yerine kendi kültürünü hakim kılmaya başlamıştır.

Kentli kültürüne sahip olmak uzun zaman alacak bir süreçtir. Her ne kadar kırsal kesimden gelenlerin geleneksel değerlerinden önemli ölçüde ayrıldıkları, kentle uyumlu ilişkiler kurmaya başladıkları ifade edilse de, bu durumun aksi görüşler de söz konusudur. Kentli kültürüne sahip olmak konusunda göç eden nüfus, geldikleri yerlerdeki değerlerini, tutum ve davranışlarını devam ettirme halini sürdürmektedir. Bunu yaparken de özellikle akrabalık, hemşehrlik ve komşuluk olgularından yararlanmaktadır. Ayrıca aile ve din kurumu da kentte göç eden kitleye önemli bir dayanak oluşturmaktadır. Bu dayanakların birleşimi de göçmeni kendi geldiği kültürene hapsedmekte ve gecekondunun kalıcı nitelik kazanması zeminini sağlamlaştırmaktadır.

Kaynakça

AKŞİT, B. (1998) İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış, *Türkiye’de İç Göç Konferansı 6-8 Haziran 1997*, Bolu-Gerede, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s. 22-37.

BAĞLI, M. (2005) Türkiye’de Göç ve Kentleşme: Toplumsal ve Siyasal Dönüşümün Mekansal ve Kentsel Boyutu, *Uluslararası Göç Sempozyumu*, İstanbul, (8-11 Aralık).

CHAMBERS, I. (2005) *Göç, Kültür, Kimlik*, (Çev. İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

EKE, F. (2000) “Gecekonduların Alanlarının Değerlendirilmesine İlişkin Çözümler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, s. 43-54.

ERDER, S. (1996) *İstanbul’a Bir Kent Konusu: Ümraniye*, İletişim Yayınları: İstanbul.

ERDER, S. (2000) “Nerelisin Hemşehrim”, (Der. Çağlar Keyder), *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, Metis Yayınları: İstanbul, s. 192-205.

ERDER, S. (2002) *Kentsel Gerilim*, Um-ag Yayınları: Ankara.

ERDER, S. (2006) *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

ERDÜMLÜ, G. (2002) Kentte Yaşamak Bir Kültürdür, *Radikal*, 16 Şubat 2002, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=106402>, (20.12.2008).

ERMAN, T. (2010) “Kent ve Gecekondular”, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, (Der. Örgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kanbak ve Makbule Şiriner), İstanbul: Örgün Yayınları, s. 227-265.

ERMAN, T. Gecekonduların Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekonduların Kurguları, <http://ejts.revues.org/index85.html>, (10.03.2010).

FAİST, T. (2003) *Uluslararası Göç ve Ulaşımı Toplumsal Alanlar*, (Çev. Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar), Bağlam Yayınları: İstanbul.

GIDDENS, A. (2005) *Sosyoloji*, 2. Baskı, (Haz. Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi: Ankara.

- GÖNÜLLÜ, M. (1996) “Dış Göç”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, s. 94-104.
- GÜÇHAN, G. (1992) *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*, İmge Kitabevi: Ankara.
- KARPAT, Kemal H. (2003) *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- KARPAT, K. H. (2003) *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, (Çev. Abdülkerim Sönmez), İmge Kitabevi: Ankara.
- KAYA, E. (2003) *Kentleşme ve Kentlileşme*, İlke Yayıncılık: İstanbul.
- KAYGALAK, S. (2009) *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*, Dipnot Yayınları: Ankara.
- KAYIKÇI, M. (2005) Gecekondu Olgusunun Yeniden Ele Alınışı, <http://birimweb.icisleri.gov.tr/tid/dergi>, (12.03.2010).
- Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu. (2009) *Kentleşme Şurası 2009*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı: Ankara.
- KELEŞ, R. Geray, C. ve Yavuz, F. (1973). *Şehircilik, Sorunlar-Uygulama ve Politika*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları: Ankara, S: 358.
- KELEŞ, R. (1993) *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar*, IULA-EMME Yayınları: İstanbul.
- KELEŞ, R. (2002) *Kentleşme Politikası*, 7. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.
- KIRAY, M. (1976) *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, DPT Yayınları: Ankara.
- KIRAY, M. (1982) *Toplumbilim Yazıları*, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi: Ankara.
- KIRAY, M. (2003) *Kentleşme Yazıları*, 2. Baskı, Bağlam Yayınları: İstanbul.
- KONGAR, E. (1982) *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- KONGAR, E. (2000) *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- KURBAN, D. (1999) “Kırsal Kültürün Proto-Kent Deneyi (1950-1960)”, *Bilanço 1923-1998*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s. 319-331.
- LEE, E. (1996) “A Theory of Migration”, Robin Cohen (Ed.), *Theories of Migration* içinde (s. 13-18), Edward Elgard: Cheltenham.
- MARTINDALE, D. ve Neuwirth G. (ed.) (2000) *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Max Weber, (Çev. Musa Ceylan), Bakış Yayınları: İstanbul.
- ÖZBEK, M. (1998) “Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği”, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (Ed.), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s.168-187.
- ÖZER, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi Yayınları: Bursa.
- PEKER, M. (1999) “Türkiye’de İç Göçün Değişen Yapısı”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s. 295-304.
- SCHÜLER, Harald. (1999) *Türkiye’de Sosyal Demokrasi Particilik, Hemşehricilik, Alevilik*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- SENCER, Y. (1979) *Türkiye’de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- ŞENYAPILI, T. (1978) *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları: Ankara, S. 27.
- ŞENYAPILI, T. (1982) “Economic change and the gecekondu family”, Çiğdem Kağıtçıbaşı (Ed.), *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, Indiana University Turkish Studies 3: Bloomington, s. 237-248.
- ŞENYAPILI, T. (1998) “Cumhuriyet’in 75. Yılı, Gecekondu’nun 50. Yılı”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İş Bankası Yayınları: İstanbul, s. 301-316.
- ŞENYAPILI, T. (2006) “Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar”, *Değişen Mekan Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003*, Der. Ayda Eraydın, Dost Yayınevi: Ankara, s. 84-123.
- TEKELİ, İ. (1998) “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, *Türkiye’de İçgöç Konferansı*, 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s. 7-22.

TEKELİ, İ. (2008) “Türkiye’nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler”, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s. 42-67.

YALÇIN, C. (2004) *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık: Ankara.

WIRTH, L. (2002) “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, *20. Yüzyıl Kenti*, Bülent Duru ve Ayten Alkan (Der.), İmge Kitabevi: Ankara, s. 77-107.

WIRTH, L. (1938) “Urbanism as a Way of Life”, *The American Journal of Sociology*, Vol: 44, No: 1, s. 1-24.

TASAVVUFİ İZLEKLER AÇISINDAN NECİP FAZIL'IN ŞİİRLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR OKUMA DENEMESİ *

Erdoğan KUL**

ÖZET

Tasavvuf, İslamiyetin kabulünden sonra Türk edebiyatını besleyen en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Sadece dinî düşünüş ve duyarlılığın ifade edilişi ile sınırlı tutulamayacak bu yönelim, gerek Divan şiirimize gerekse halk şiirimize yüzyıllar boyu kullanılan ve sağlam bir şiir dilinin oluşup zenginleşmesini sağlayan bazı sembolleri de kazandırmıştır. Edebî metinlerin estetik düzlemini hazırlayan ve şekillendiren bu düşünsel arka plan, Türk şiirinde izlediği tarihsel seyir bakımından dilde kalıcı izler bırakmış, Türkçenin şiirsel olanaklarını genişletmedeki katkısını günümüze kadar devam ettirmiştir. Bu yoğun etkinin Tanzimat dönemiyle birlikte sekteye uğradığı, şairlerin daha çok Batılı düşünce ve kaynaklara yöneldiği gözlenmekle birlikte özellikle Cumhuriyet döneminde tasavvufi düşünüş ve kavrayışla poetikasını oluşturan çok güçlü şairlerin yer yer kendilerini göstermesi de dikkati çeker. Bu şairler, aynı zamanda modern şiirin Batı edebiyatında izlediği seyri, kavuştuğu anlatım olanaklarını, ulaştığı estetik düzeyi de içselleştirerek tasavvufi kavramların şiirsel imgelem için sunacağı verilere yepyeni açılımlar kazandırmışlardır. Necip Fazıl, söz konusu şairler arasında da ilk akla gelendir. Onun şairlik serüveni, düşünsel ve yaşamsal çizgisiyle içli dışlıdır. 1934 yılına kadar bohem bir yaşantı süren, savruk ve sancılı bir düşünce dünyası olduğu görülen şair, bu yılı, kendisi için “milat” kabul etmektedir; çünkü o tarihte, bütün düşünce ve duygu dünyasını tasavvufi bir eğitim süreci içinde değiştirecek, dönüştürecek olan mürşidiyle, Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Abdülhakim Arvasi ile tanışır. Bu tarihten sonra şiirlerinin anlam evrenini ve beslediği duyarlılı-

* Bu makale, 13-14 Ekim 2014 tarihleri arasında Süleyman Şah Üniversitesi tarafından düzenlenen *1 Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*'nde sunulan ve daha önce yayımlanmamış olan bildirinin yeniden düzenlenmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCF, TDEB., ekul@ankara.edu.tr

ğı da tamamen tasavvuf düşüncesine özgülemeye başlar. Varlık, olay ve olgulara bakışı ilahi birlik (vahdet) ekseninde şekillenirken, şiirleri de böylesi bir kavrayışın yansıdığı bir anlam kuruluşuna kavuşur. Sanat, onun için artık Allah'ı aramanın, ilahi birliği hissetmenin, tasavvufi deneyimleri yaşamamanın yollarından biri olur; görünenin ardındaki görünmeyeni, perdelelerin ardındaki hakikati, dünya ve evrenin düzenini sağlayan iradenin değişmez yasalarını, zıtların birliğini vb. kavrama ve ifade etme olanağı sunmasıyla işlevsellik kazanır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Hakikat, Şiir, Necip Fazıl, Yeni Türk Edebiyatı.

A CONCEPTUAL READING ATTEMPT ON NECİP FAZİL'S POEMS IN TERMS OF SUFISTIC THEMES

ABSTRACT

Sufism is one of the most important sources nourishing Turkish literature after acceptance of Islam. This orientation which can't be limited with statement of religious thought and sensitivity has brought some symbols that provide generation and enrichment of a solid poetry language which has been used for centuries in both our Ottoman and folk poetries. This ideational background which prepares and shapes aesthetic ground of literary texts left its mark in the language in point of historical progress and has kept its contribution to developing poetical opportunities of Turkish language going until today. As well as it is observed that this rich influence was interrupted with Tanzimat reform era and poets leaned to Western thought and sources, it is also pointed out that very influential poets who generated their poetics with Sufi perspective and apprehension in Republican period manifested themselves from time to time. These poets also have brought new initiatives to data that Sufi concepts provide for poetical imagery by internalizing modern poetry with its progress in Western literature, its gained expression opportunities and its reached aesthetic level. Necip Fazıl is the first one that comes to mind in these aforementioned poets. His adventure as a poet is hand in glove with his ideational and vital values. He led a bohemian life until 1934 and had a thoughtless, painful world of thought. He considers that year as his personal "milestone"; because he met his mentor (guru) Abdülhakim

Arvasi one of the Nakşibendi order sheikhs who would transform and improve his spiritual and intellectual perspectives within the period of Sufi study. After this date, he starts to allocate semantic axis of his poem and sensitivity he is nourished for his Sufi perspective. While his outlook on existence, events and facts is formed in line with unity of existence, his poems obtain a semantic theory that such an apprehension is rubbed on off. From now on, art becomes one of the ways for searching of God, feeling divine unity and sensing Sufi experiences. Art obtains functionality by providing opportunities for comprehension and statement of unseen behind the seen, truth behind the veils, unchanging laws of will providing world and universe order, unity of opposites etc.

Key Words: Mysticism, Truth, Poetry, Necip Fazıl, Contemporary Turkish Literature.

GİRİŞ

İslam'ın Türkler arasında kabulü, yaygınlaşması ve yaşanmasında mutasavvıfların öncülüğü, tasavvufi yorumun işlevi bilinmektedir. Tasavvuf, yüzyıllar boyunca Türk edebiyatının da ana kaynaklarından biri olmuştur. Dini salt kurallar ve ritüeller bütünü olarak görmeyen, insanın duyu ve düşünce dünyasını biçimlendiren sorulara hem akli hem de kalbi yönden sunduğu yanıtlarla onun anlam arayışına eşlik eden tasavvuf öğretisinin edebiyatı da besleyen bir kaynağa dönüşmesi elbette doğaldı.

XIII. yüzyılda Hoca Ahmet Yesevi'nin "hikmet"leriyle başlayan ve içeriğini daha çok Allah'a ulaşma yolları, varoluşun ilahi sırları, nefis terbiyesi, peygamber ve insan sevgisi, evliya menkıbeleri, hikmetli olaylar, manevi zenginlikler karşısında maddi nimetlerin değersizliği, dünyanın gelip geçiciliği gibi konuların oluşturduğu bu edebî çizgi; Yunus Emre, Mevlana, Sultan Veled, Şeyyad Hamza, Gülşehri, Hacı Bektaş Veli, Kaygusuz Abdal, Hacı Bayram Veli, Eşrefoğlu Rumi, Pir Sultan Abdal, Niyazi Mısri gibi şairlerle devam etmiş ve gerek Divan şiirimiz gerekse halk şiirimiz bu kaynaktan beslenen sayısız örnek kazanmıştır. Halka yönelik söylenen/yazılan tasavvufi şiirler İslam öncesi Türk kültüründeki "ozan-baksı geleneğinin de bir anlamda devamı gibi düşünülebilir. Bunun yanında Arap ve Fars kültürünün etkisiyle XIII. yüzyılda tasavvufi eserler yazan Türk şairleri aslında Divan edebiyatının zeminini de hazırlamışlardır" (Bilgin, 2007: 334).

“Tekke edebiyatı” olarak adlandırılan ve sufi izleklerin çeşitli tekniklerle işlendiği şiirler, şu nazım türleri içinde ortaya konmuştur: Allah’ı övmek, ona yalvarmak için yazılan ve Mevlevilerde “ayın,” Bektaşilerde “nefes, Gülşenilerde “tapuğ, Halvetilerde “durak,” bazı tarikatlarda “cumhur” denilen “ilahi,” Bektaşi şairlerin vahdet-i vücud düşüncesini işledikleri “nefes;” pir ve mürşitlerin, tarikata yeni giren dervişlere, tarikat derecelerini ve adabını öğretmeyi amaçladıkları “nutuk;” ruhun cemada, nebata, hayvana, insana, insan-ı kâmile geçişi ve Allah’a dönüşü biçimindeki varlık döngüsü üzerine geliştirilen “devir” kuramını anlatan “devriye;” genellikle Bektaşi şairlerde rastlanan, inançlardan teklifsizce alaylı bir dille söz eder gibi yazılan ve derinlerinde tasavvufi incelikler barındıran “şathiyat-ı sofiyane” (Dilçin, 1992: 343-353).

Tanzimat’la başlayan modernleşme/Batılılaşma sürecinde tasavvufun edebiyat açısından bu işlevini bütünüyle yitirdiği söylenemese bile ana kaynak olmaktan çıktığı, edebiyatçılarımızın yoğunluklu olarak Batı sanat ve düşüncesine yöneldiği bir gerçektir. Modern Türk edebiyatının zeminini oluşturan bu çeşitlenme içinde tasavvuf, Cumhuriyet dönemi şair ve yazarlarımızla birlikte, yenilenmiş ve zenginleşmiş bir anlayışla da yorumlanarak yeniden varlığını, etkisini göstermeye başlar. Bu çizgiyi günümüze taşıyan belli başlı şairler arasında Asaf Halet Çelebi, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu, Akif İnan, Erdem Bayazıt, Alaeddin Özdenören ve Hilmi Yavuz sayılabilir. Bu bağlamda Necip Fazıl’ın öncü bir şair misyonu üstlendiğini söylemek mübalağa olmayacaktır.

1. Necip Fazıl’ın Poetikasında Bir Kırılma Noktası: Tasavvufa Yöneliş

Sanat yaşamının bir noktasından sonra poetikasını bütünüyle tasavvufi düşünüş ve duyarlılıkla biçimlendirmeye başlayan Necip Fazıl’ın bu yöneliminde mürşidiyle tanışması belirleyici olmuştur. *Örümcek Ağı* (1925), *Kaldırımlar* (1928), *Ben ve Ötesi* (1932) kitaplarıyla edebiyat dünyasında özgün bir şair olarak adını duyuran ve dönemindeki pek çok şairi de etkilemeye başladığı görülen Necip Fazıl için 1934 yılı, yaşamındaki bu dönüm noktasına işaret eder. Daha önce duygusal ve düşünsel çalkantılarla dolu bohem bir yaşantı süren şair, o yıl, duygu ve düşünce dünyasını bütünüyle değiştirecek olan Abdülhakim Arvasi ile tanışır. “Kendisi yok ama, ismi var” dediği bu bohem yaşantının ona “derin bir bunalma, ruh sıkışma-

sı, kendinden kaçma, kendini unutmaya çalışma hali” (Kısakürek, 1999: 69, 70) verdiği bir dönemde gerçekleşir bu tanışma. Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden olan Arvasi, şair üzerinde bıraktığı derin etkiyle onun tasavvufa yönelmesini, Nakşibendilik disiplini içinde seyr-i süluka girmesini sağlar. Bu etkinin ne denli belirleyici olduğunu göstermeye, *O ve Ben* adlı anı kitabındaki düzenleniş biçimi bile başlı başına yeterli olabilecek özelliğindedir. Bu kitapta şair, yaşamını mürşidiyle iletişimine göre konumlandığı üç evreye ayırarak anlatır: “Onu Tanıyınca Kadar (1904-1934),” “Tanıdıktan Sonra (1934-1943),” “O Günden Beri (1943-1978)” (Kısakürek: 1999). 1940'ta yazdığı “Allah Dostu” başlıklı şiirde de bu tanışma ânını abideleşecek, ebedileşecek kadar güzel buluşunu dile getirir:

“Allah dostunu gördüm, bundan altı yıl evvel;

Bir akşamdı ki, zaman, donacak kadar güzel.” (Kısakürek, 2011: 76)

Yaşadığı bu düşünsel değişimden önceki şiirlerinden önemli bir bölümünü “bana, adıma ve ruhuma mâl edilemez” diyerek ve “mal sahibi bensem, bunları istemediğim, tanımadığım ve çöplüğe attığım bilinsin” (Kısakürek, 2011: 11) açıklamasıyla, karar kıldığı poetikaya uygun bulmadığından dolayı sonraki kitaplarına almaz. Onun için sanat, artık birbirini tamamlayan iki yönlü bir arayış alanıdır:

“Ben şiiri, her türlü hasis gayenin üstünde, doğrudan doğruya kendi zât gayesine –sanat için sanat-, fakat kendi zât gayesinin sırrıyla de Allah’a ve Allah dâvâsının topluluğuna –cemiyet için sanat- bağlı kabul etmişim” (Kısakürek, 2011: 13).

Bu düşünceler,

“Anladım işi, sanat, Allahı aramakmış;

Marifet bu; gerisi yalnız çelik-çomakmış...” (Kısakürek, 2011: 39)

dizeleriyle veciz ifadesini bulur. Bu yaklaşıma göre sanat, kendi kendisinin amacı değildir; sanatçının yaşamdaki arayışlarına bağlı olarak sanatsal verimlerini de nedensellik yönünden belirleyen bir hedef söz konusudur. Şair, salt kusursuz bir biçim güzelliğine ya da yetkin bir anlatım gücüne eriştiğini sergilemek amacıyla ömrünü harcamaz; onun, bütün bu kaygıları aşacak ve yapıp etmelerini anlamlı kılacak bir üst hedefi olmalıdır. Şiirin estetik değerini yüksek tutmayı gözetirken anlamsal arka planını da yüce bir amaçla ilişkilendirmek, “büyük sanatkâr”lara özgüdür; işin sadece teknik yanına takılıp kalanlar, bu noktada çeşitli başarılar elde etseler

ve takdir görseler bile, gerçekte önemsiz şairlerdir. Bu iki arayışın iç içe geçmediği, birbirini bütünlemediği sanatçılık, ona göre “cücelik”tir:

“Ver cüceye, onun olsun şairlik,

Şimdi gözüm, büyük sanatkârlıkta.” (Kısakürek, 2011: 20)

Necip Fazıl; sanat ve hayat, sanat ve hakikat, sanat ve bilinç gibi kavram çiftleri üzerine düşünmeyen ya da bunlarla ilgili “fikir tasası çekmeyen, poetikasını ontolojik sorgulamalar üzerine inşa etmeyen şair”i, “kuyruğu kıstırılınca ağlayan bir hayvancıktan farksız” bulur (Kısakürek, 2011: 10). Bu durumda sanatsal kaygı, düşünsel kaygıdan soyutlanamaz. Onun poetikasını şekillendiren düşünsel kaygı ise “hakikat arayışı”ndan doğar:

“Bizce şiir, mutlak hakikati arama işidir. Eşya ve hâdiselerin, bütün mantık yasaklarına rağmen en mahrem, en mahcup, en nazik ve en hassas nahiyesini tutarak ve nisbetlerini bularak mutlak hakikati arama işi...(...) Mutlak hakikat Allah’tır” (Kısakürek, 2011: 473, 474).

Bu bilinç ve tutumla şair, sufi terminoloji içinde anlamlandırılabilircek imgeler kurmaya, tasavvufi kavrayışa dayalı sorgulamalar ve çağrışımlarla genişleyen bir şiirsel söylem oluşturmaya başlar. Bunlar, modern Türk edebiyatında, şairin “seyr-i süluk”u boyunca yaşadığı deneyimler ve edindiği kültürle birlikte İslam tasavvufunun yüzlerce yıllık birikimini ifadelendiren kavramsal alanı da şiir diline taşıyan öncü örnekleri oluşturur.

2. Tasavvufi Kavramlar Ekseninde Necip Fazıl’ın Şiirlerine Genel Bir Bakış

“Mutlak hakikat”i arayan kişi, öncelikle kendisini çepeçevre kuşatmış olan “yalan”ı ayırt eder. Yalan, doğrudan bu dünya ve onun sınırlarının egemen olduğu algıdır: Bedensel sınırlılıklarla belirlenmiş bir gerçeklik anlayışı, gelip geçici olana koşullanmış bir varlık kavrayışı... İnsan, bunu fark edebilecek ve aşabilecek bir potansiyelle donanmıştır; ama bu potansiyeli fiile çıkarmaya istekli çok az kişi vardır. Genel olarak insanlık; varlığı kendinden olmayan, hakikat için sadece imler taşıyan bu “gölge varlık”ta kendini bir yalana kaptırmış görünmektedir:

“Bu nasıl bir dünya hikâyesi zor;

*Mekânı bir satıh, zamanı vehim.
Bütün bir kâinat muşamba dekor,
Bütün bir insanlık yalana teslim.”* (Kısakürek, 2011: 17)
*“Kaçır beni ahenk, al beni birlik;
Artık barınmam gölge varlıkta.”* (Kısakürek, 2011: 20)

*“Yalan dünyada bütün görünüşler iğreti;
Her şey, o şeye hazin benzeyişten ibaret.”* (Kısakürek, 2011: 29)

*“Hey gidi, gölgeler ülkesi dünya!
Bir görünmez şeyin gölgesi dünya!
Boşlukta ayrılık bölgesi dünya!
Bu dünyada yeme, içme ve dövün!”* (Kısakürek, 2011: 119)

Tasavvuf ehli; Hak'tan başka hiçbir şeyin gerçek bir varlığının bulunmadığını, “bunların birer hayal, akis ve gölge varlıklar olduğunu söyler” (Uludağ, 2005: 162). “Ankebut Suresi”nin 64. ayetinde de dünya hayatının niteliğine ve asıl hayat alanına ilişkin şu anımsatma yapılmaktadır: “Şu iğreti dünya hayatı, bir eğlence ve oyundan başka bir şey değil. Ahiret yurduna gelince, asıl hayat işte odur” (Öztürk, 1993: 367).

Dünyanın gerçeğini fark eden birey, asıl yurdunun neresi olduğunu anlar; dünyada bir gurbet yaşamı sürdürdüğünü kavrar. Mutluluğu da bu bilgidir. Yaşadığı gurbet, ona her yaşattığı ile ana yurdu hakkında ipuçları vermekte, içindeki çağrıyı haklı ve kaçınılmaz kılacak bir mahiyet sergilemektedir. Bu âlemde garip olan insanoğlunun ruhu, “daima asli vatanı olan melekût ve ruhlar âlemini özlemektedir” (Uludağ, 2005: 148). Böylesi bir bilinç düzeyindeki kişi, kendisini asıl vatanına kavuşturacak olan vesileyi ise –Mevlana'nın ölümü “şeb-i arus (düğün gecesi)” olarak nitelemesi gibi- hasretini giderecek, susuzluğunu dindirecek bir “şerbet” gibi görür:

*“Ne kadar vatan varsa, o vatandan haberci,
Gurbet dediğin senin, Yaradandan haberci...”* (Kısakürek, 2011: 236)

*“Bu dünya bir benzeyiş, bir vatani andırış;
Ve göz, görmediğine kendini inandırış!...”* (Kısakürek, 2011: 244)

*“Bu dünya bir tamam’dan eksiklikler âlemi;
Kopuşlar, ayrılıklar, kesiklikler âlemi...”* (Kısakürek, 2011: 372)

*“Ölüm dedikleri, ölünceye dek;
Dünya, balı zehir, yalancı petek.
Orada bulursun, biraz bekle, tek,
Burada yaşamak sandığın düşü...”* (Kısakürek, 2011: 115)

*“Mutlu adam, dünyayı bir acı gurbet bilen;
Öz vatan pınarından, ölümü şerbet bilen...”* (Kısakürek, 2011: 95)

Bu âlem bir gölgedir; ama İbn Arabî’nin dediği gibi “Hakk’ın gölgesi-dir” (İzutsu, 1998: 137). Onun mahiyetini bilerek, simgesel yanlarını çö-zümleyerek hakikat yolculuğuna çıkmak mümkündür; ama dünya merkezli düşünen ve gölgenin kaynağına gidemeyen aklın sunacağı bütün kurtuluş reçeteleri, insanları ancak bir çıkmazdan öbürüne götürebilir:

*“Bütün manzara, ucuz bir dekor muşambası;
Kurtuluş günü, çıkmaz ayın son çarşambası...”* (Kısakürek, 2011: 435)

Kurtuluşunu “çıkamaz ayın son çarşambası”na bırakmamak, yani hayali gerçek, gerçeği hayal olarak gösteren o aldatıcı algı boyutunu aşmak için varlık ve olaylara Hakk’ı önceleyen bir nazarla, mutlak hakikati hedefleyen bir duyarlılıkla bakmak gerekir:

*“Var olan yoklukların ömrünü sürüyorum!
Aşklar bomboş kuruntu, hürriyetler esaret!
Yalnız, ‘Rakip’ ismiyle Allah’ı görüyorum!
Bir yokluk ki, bu dünya, var olandan işaret...”* (Kısakürek, 2011: 29)

Allah’ın “Rakip” ismi, “kullarının hâllerine şahit olan” anlamına gelmektedir. Bu, onun “yaratıklarını korumasının gerekliliğinden kaynaklanır, böylelikle kulları da bütün vakitlerinde O’nu gözetirler” (Konevi, 2002: 137). Bu isim, “Yakın” başlıklı kısa şiirde de anılır. Varlık ve olaylar karşısında zihnin geçici olana bağlı tanıyış ve kategorize edişleri, dünyevi sınırlamalar içindeki gerçeklik algısı, duygu ve düşünce evrenini belirleyen

duyusal deneyimler, Allah'ın "Rakip" ismiyle kurduğu bir tuzak olarak nitelendirilir:

"Yakın O'dur, gerisi birbirine en uzak;

Her şey 'Rakip' ismiyle O'nun kurduğu tuzak..." (Kısakürek, 2011: 54)

Allah'ın "tuzak" kurmasından *Kuran*'da da bahsedilir. "A'raf Suresi"nin 99. ayetindeki "Allah'ın tuzağından emin miydiler? Hüsrana uğrayan topluluktan başkası Allah'ın tuzağından emin olamaz" (Öztürk, 1993: 152) ve "Âli İmran Suresi"nin 54. ayetindeki "Ve Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır" (Öztürk, 1993: 64) ifadeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Yukarıdaki dizelerde dikkat çekilen "tuzak," dünya yaşamının aynı zamanda bir "sınav" süreci oluşuna da vurgu yapar.

Bu ismin egemenliğinin en fazla fiillerde olduğunu söyleyen Sadreddin Konevi, o mertebede Hakk'ın kendisini murakabe ettiğini gözleyen kulun da bu gözlem mahallinin gerektirdiği tarzda Hak ile beraber olduğunu belirtir (Konevi, 2002: 138). Aslında her bir ilahi ismin, anlamı ve mahiyeti bakımından oluş âlemiyle doğrudan bağlantısı vardır. "İlahi isimler, var olan şeylerin maddeleri ve mümkünlerin asıllarıdır; kevndeki a'yândan hiçbirinin zuhuru bu isimlersiz mümkün olmadığı gibi, imkân âleminin rükünlerinin kaideleri de, ancak bunlara dayanarak sâbit olabilir" (Konevi, 2002: 10). Bir bakıma tasavvufi bakış da Yaradan ile yaratılmışlar arasındaki bu bağıntıları görmeyi, anlamayı, bilmeyi ve esas almayı hedefler. İlahi isimler, "O'nu ve âlemi anlamamıza izin veren bağıntılar"dır; Allah, Adem'e 'isimleri," yani bu bağıntıları, "bilen ve bilinen, kul ve Rab arasındaki nispeti öğretmiştir" (Benövenli vd., 1996: 5).

Bu farkındalığa ulaşan zihin, elbette sorular soracak, merak ve arayışında cüzi aklın verileriyle yetinemeyecektir. "Kimim, neyim, niçin varım?" gibi en temel meraklardan başlayarak onu mutlak hakikate yaklaştıracak olan bu sorular, tefekkürünün ve manevi yolculuğunun çeşitli evrelerinde değişik biçimlerde yanıt bulacaktır:

"Lûgat, bir isim ver bana halimden;

Herkesin bildiği dilden bir isim!

Eski esvaplarım, tutun elimden;

Aynalar, söyleyin bana, ben kimim?" (Kısakürek, 2011: 19)

Kendisini dünyadan ve dünyevi bağlantılardan gitgide uzaklaştıran bu hâl içinde duyumsanan yalnızlığı şair, Mevlana'nın *Mesnevi*'sindeki girişi anımsatan şu dizelerle imgeleştirir:

"Ben gurbet rüzgârının üflediği kamışım..."

Bir su başında mahzun, yapayalnız kalmışım."

(Kısakürek, 2011:253)

Duyularının sağladığı olanaklar çerçevesinde düşünen insan, "tam ve mutlak görüş"e dayanmayan kavramlar aracılığı ile doğruya varmaya uğraşır. Oysa bu kavramlar ve onlar aracılığı ile varılan sonuçlar "görece"dir; mutlak hakikati arayanlar için ikna edici, tatmine ulaştırıcı değildir. İnsan, kendi duyularına göre "yakın-uzak," "büyük-küçük," "görünen-görünmeyen" gibi kavram çiftleri oluşturmuştur; ama bunlar sonuçta hakikati değil, beşerî sınırlılıkları açıklar. Bir tür "gaflet" sayılabilecek bu durumdan, ancak başka türlü bir düşünüşle, başka boyutlarda bir kavrayışla çıkılabilir:

"Niçin küçülüyor eşya uzakta?"

Gözsüz görüyorum rüyada, nasıl?"

Zamanın raksı ne, bir yuvarlakta?"

Sonum varmış, onu öğrensem asıl?" (Kısakürek, 2011: 17)

Sonluluk bilinci ve insanın ontolojik gerçekliği olarak "ruh"unu fark edişi de yukarıdaki dizelerde imlenmektedir. "Görme" eyleminin insan bedenindeki bir organın işlevinden ibaret bulunmayıp beden de hayatiyetini ve bir araç olarak iş görmesini sağlayan "ruh"la ilişkili oluşu, "rüyada gözsüz görme"ye dikkat çekilerek verilir.

Hakikat yolculuğunda sorularına göreceliklerden ötede yanıtlar bulmaya çalışan bireyin gözünde artık dünyanın, dünya nimetlerinin bir değeri kalmaz. Varmak istediği hedef için duyduğu arzu, onun değer ölçütlerini ve değer yargılarını da değişime uğratar. "Terk-i dünya" denen bu durum, tasavvufun da esasıdır (Uludağ, 2005:354):

"Dünyada her nimeti bıraksam ne çıkar ki?"

Orda o varken, burda bırakılmaz ne var ki?" (Kısakürek, 2011: 240)

"Terk-i dünya"ya yol açan, dünyevi beklentilerine üstün tuttuğu arzularını şair, şu dizelerle ortaya koyar:

*“Öteler, öteler; gayemin malı;
Mesafe ekinim, zaman madenim.
Gökte samanyolu benim olmalı;
Dipsizlik gölünde, inciler benim.”* (Kısakürek, 2011: 20)

Dünya nimetlerinden vazgeçmeye gönüllü olan hakikat yolcusunun karşısına, asıl mücadele etmesi gereken kuvvet çıkacaktır: Nefs. Peygamberin, Tebuk Seferi sonrasında ashabına “Küçük cihattan büyük cihada döndük.” diyerek zorluğuna işaret ettiği, “Hakiki mücahit, nefesine karşı cihat açandır.” sözüyle önemini vurguladığı “nefse karşı mücadele” hâli, belki de tasavvufi eğitim sürecinin bütün aşamalarına denk düşmektedir. “Beden ve ruh; bir şeyin varlığı, aynı” anlamlarına gelen ve tasavvufta “kulun çirkin vasıfları ve kötü ahlakı”nı (Arvasî, 1983: 23) kastetmek üzere kullanılan “nefs”in çeşitli mertebeleri vardır. Sahibini yoldan çıkararak, isyan ve günaha yönelten, kötü nitelikler toplamı diyebileceğimiz nefse, “nefs-i emmare” denir; öncelikle kurtulması gereken benlik durumu budur. Necip Fazıl, insanı Allah’tan uzaklaştıran bu nefsi “kâfir” olarak nitelendirir:

*“Yüzü kapkara zifir;
Elinde kös ve nefir.
Sabit fikir burgusu,
Dili, çözülmez cifir.
Nefs isimli o kâfir...”* (Kısakürek, 2011: 72)

Asıl zor olan, ondan kurtulabilmektir:

*“Hep nefis çıkar karşıma, ölüp ölüp dirilsem;
İnsandan kaçmak kolay; kendimden kaçabilsem...”* (Kısakürek, 2011: 85)

“Köpek” sıfatıyla anılan nefsin doymak bilmezliği, söz dinlemezliği, hoşnut edildikçe daha da azgınlaşması, bitmez tükenmez isteklerinin bıktırıcılığı da şu dizelerle anlatılır:

*“Güneşle bir tutsam girmez hizaya
Dar bulur, sığmam der, dipsiz fezaya.
Kuyruk sallar, sonra hırlar ezaya;
Benim nefsim, benim nefsim ne köpek!..”* (Kısakürek, 2011: 70)

Nefsin en büyük korkusu, ölümdür. Aşağıdaki dizelerde birinci tekil kişi zamiriyle işaret edilen de nefstir:

“Köpek korkusuyla korktum ölümden,

Ölmeden ölmeyi anlayamadım.” (Kısakürek, 2011: 71)

Nefse teslimiyetle pekişen “varlık” iddiası, tasavvufta bir tür şirk gibi görülmüştür. Bu durum, mutasavvıflarca en büyük günahlardan biri sayılan “vücut (varlık) günahı” olarak adlandırılır. İsmail Hakkı Bursevi, bu günahın öbür günahların üstünde olduğunu söyler; çünkü “insanı bütün günahlara sevk eden vücûddur. Vücûd, sülûka mâni olan bir ağırlıktır. Sâli-ke düşen vazife hepsinden tevbe etmek ve küllî bir fena ile hak yolunda fena bulmaktır” (Bursevi, 2012: 339). Varlık günahından tövbe etmenin en etkili biçimi ise Allah’ın varlığı karşısında ikinci bir varlık olmadığını, “gay-rı”nın yokluğunu zevk ve idrak etmektir:

“Yum gözünü, kalbine her ân yokluğu üfür!

“Kendinden geçmek iman, kendinde olmak küfür.”(Kısakürek, 2011: 349)

“Çile” şiirinde nefsine meydan okuyan, onu kendine itaate çağıran şair, “sonsuzluk” a ulaşma yolunun bu boyun eğdirişten geçtiği mesajını da verir:

“Diz çök ey zorlu nefs, önümde diz çök!

Heybem hayat dolu, deste ve yumak.

Sen, bütün dalların birleştiği kök;

Biricik meselem, Sonsuza varmak.” (Kısakürek, 2011: 20)

İnsanın görece kayıplarıyla, ardi ardına terk edişleriyle ilerleyen o ilahi aşk yolculuğunda sevgiliye kavuşmanın bedeli, kendinden geçmek, benliğini yitirmektir:

“Sonsuzu nasıl bulsun, pösteki sayan deli?

Kendini kaybetmek mi, visâlin son bedeli?

Mahrem çizgilerine baktıkça örtünen sır;

Belki de benliğinden kaçabilene hazır.” (Kısakürek, 2011: 233)

Mutasavvıflara göre mutlak hakikat yolculuğu, ancak “mürşid-i kâmil” denilen bir rehberin eğitiminde mümkündür. Doğrudan Hz. Muham-

med'in ruhu ve maneviyatı tarafından irşat edilen "Üveysiler" dışında kalan kitlenin kemale erişmesi, bu manevi görevi yerine getirmeye memur kılınmış veliler aracılığıyla gerçekleşir. "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." sözünün ortaya çıkış nedeni de müşşid-i kâmilin gerekliliğine dikkati çekmektir. Mürit, gassalin önündeki cenaze gibi kendini şeyhine teslim etmeli, iradesini tamamen ona bırakmalıdır. Allah'a teslimiyetin yolu, şeyhine teslimiyetten geçer. Şeyhinde fani olmak, Allah'ta fani olmaya başlangıçtır. Müridinin her hâline vâkıf olan, onun manevi gereksinimlerine göre zikir, virt, nafile ibadet gibi eylemlerini nicelik yönünden belirleyen ve ona en uygun yol haritasını çizen şeyh; Allah'ın yeryüzündeki halifesi, Hz. Muhammed'in de nâibi olarak görülür. Bir istekliyi tarikatına kabul eden şeyh, onu, annenin bebeğini eğitip yetiştirmesi gibi yetiştirir (Uludağ, 2005: 334). "Geçilmez" başlıklı şiirinde Necip Fazıl, bu yola girişin zorluğuna ve koşullarına işaret eder:

*"Bu kapıdan kol ve kanat kırılmadan geçilmez;
Eşten, dosttan, sevgiliden ayrılmadan geçilmez.*

*İçeride bir has oda, yeri samur döşeli;
Bu odadan gelsin diye çağrılmadan geçilmez.*

*Eti zehir, yağı zehir, balı zehir dünyada,
Bütün fâni lezzetlere darılmadan geçilmez.*

*Varlık niçin, yokluk nasıl, yaşamak ne, topyekün?
Aklı yele salıverip çıldırmadan geçilmez.*

*Kayalıklı boğazlarda yön arayan bir gemi;
Usta kaptan kılavuza varılmadan geçilmez.*

*Geçitlerin, kilitlerin yalnız O'nda şifresi;
İşte, işte o eteğe sarılmadan geçilmez!" (Kısakürek, 2011: 134)*

Müşşid-i kâmilî tanımanın yollarından biri de, ona bakanın aklına Allah'ı getirmesi, Allah'ı anımsatmasıdır:

“O yüz, her hattı tevhid kaleminden bir satır;

O yüz ki, göz değince Allah’ı hatırlatır...” (Kısakürek, 2011: 94)

Bir bakıma müşşidinin belirlediği eğitim programının dışına çıkmayan ve onunla rabitasını kaybetmeyen, müşşidinin iradesiyle kendi iradesi arasında tam bir koşutluk sağlayan mürit, “fena fi’ş-şeyh” hâliyle olgunlaşma basamaklarının en önemlilerinden birini aşmış olur. Şair, kendi müşşidinde kayboluşunu, bu bakımdan yaşadığı “fena fi’ş-şeyh” deneyimini “O’na” başlıklı şiirindeki şu dizelerle anlatır:

“Benim efendim,

Feza levendim!

Ölmek neymiş;

Senden öğrendim.

Kayboldum sende,

Sende tükendim!

Sordum aynaya:

Hani ya kendim?

Benim efendim!” (Kısakürek, 2011: 381)

Teslimiyet ve rıza hâlinde sebatla bu yolu yürümek, “zehirle pişmiş aşı yemek” (Kısakürek, 2011: 40) kadar zordur. Kulun, belalarla dolu çetin sınavları karşısında yine sığınabileceği tek merci, Allah’tır; peygamberin, “Allah’ım, gazabından rızana, cezandan affına, senden yine sana sığınırım.” duasıyla işaret ettiği gibi:

“Bu yük senden Allahım, çekeceğim, nâçarım!

Senden sana sığınır, senden sana kaçırım!” (Kısakürek, 2011: 56)

Tasavvuf terminolojisinde, “salikin üzerinde galip ve hâkim durumda bulunan duygu ve düşünce”ye “vakit/zaman” denir. Bunlar “hüzün ise vakit hüzün, neşe ise neşedir. Bütün manevi faziletler ve ruhi kemal, vakit içinde vakitle kazanılır” (Uludağ, 2005: 373). Salik, “ibnü’l-vakt” (zamanın çocuğu) olmalı; yani “o vakitte kendisinden istenen şey neyse onu yapmalı, yapılması en uygun olan şeyle meşgul olmalıdır” (Uludağ, 2005: 179). Üzerinde galip olan hükme ve hâle rıza gösterme bakımından “eşya” örnek teşkil eder:

*“Bakma saatine ikide birde
Halin neyse saat onun saati.
Saat tutamaz ki ölü kabirde;
Zamana eşyada gör itaati!*

Bir kıvrım, bir helezon,

Her noktası baş ve son...” (Kısakürek, 2011: 253)

Bu dizelerdeki “zaman” anlayışının düzçizgisel değil, dairesel oluşu da dikkati çekmektedir. Daire biçiminde hareket ettirilen noktanın meydana getirdiği çemberin aslında noktadan ibaret oluşu ve noktanın o çemberin her yerinde bulunuşu gibi, böylesi bir zaman anlayışında da öncelik-sonralık, başlangıç-bitiş yoktur. Bu yaklaşım, sufi kavrayışla doğrudan örtüşmektedir.

Tasavvufta “rıza”nın iki türünden söz edilir ve her ikisi için de nefsin konumuna iki ayrı sıfat yakıştırılır: Kulun Allah’tan razı olması (nefs-i raziye) ve Allah’ın kulundan razı olması (nefs-i marziye). Bu terimler, “Fecr Suresi”nin “Dön Rabbine, razı etmiş ve razı edilmiş olarak” (Öztürk, 1993: 561) mealindeki 28. ayetinden alınmıştır. “Rıza hâlindeki ya da makamındaki kul, ‘kahrın da hoş lütfun da hoş’ der ve Hakk’ın hiçbir tecellisinden şikâyetçi olmaz” (Uludağ, 2005: 295):

“Güzel Allahım, senden ne geleceksen gelsin;

Sen ki, rahmetinle de kahrınla da güzelsin...” (Kısakürek, 2011: 48)

Cehennem bile bir “arınma kurnası” (Kısakürek, 2011: 353) olarak gören Necip Fazıl, rıza hâlinde/makamında ve teslimiyet içinde bulunan kul için –Hz. İbrahim kıssasında olduğu gibi- ateşin bile gül bahçesine döneneğine vurgu yapar. Dervişin kalbindeki ilahi aşk ateşi, başka bütün ateşleri yakabilecek güçtedir. Duyuşu, görüşü, hissedışı bütünüyle Hak’tan ibaret olan açısından ateş de bu rıza hâlinde mahiyet ve işlev değiştirir:

“Rabbim, Rabbim, bu işin, bildim neymiş Türkçesi;

Senin aşkın ateştir, ateşin gül bahçesi...” (Kısakürek, 2011: 51)

“İçimde bir fırın var, ateşi yakan ateş,

O ne alev deryası, çiçek bahçesine eş.” (Kısakürek, 2011: 352)

Bu noktada akıl devreden çıkar. Aklı, mantıki düşünüşü aşan bu deneyimleri yaşamak ancak aşkla mümkündür. Miraç olayında Cebrail'in "sidretü'l-münteha"dan öteye geçememesi gibi aklın da dervişe eşlik etmesi bir yere kadardır; dile gelmez, akla sığmaz sırlar bölgesine ancak aşkla varılabilir:

"Anlamak yok çocuğum, anlar gibi olmak var;

Akıl için son tavır, saçlarını yolmak var..." (Kısakürek, 2011:75)

"Akıl, akıl olsaydı ismi gönül olurdu;

Gönül gönlü bulsaydı, bozkırlar gül olurdu." (Kısakürek, 2011: 106)

"Mutasavvıflar ilahi, ezeli ve ebedi gerçeklerin akıl yoluyla kavranamayacağını belirtir, nazari akli reddeder ve (...) keşf ve marifet anlayışıyla uyuşan farklı bir akıl anlayışı ileri sürerler" (Uludağ, 2005: 32). Akıl, gönlün aşkla yaşadığı incelikler, haberdar olduğu sırlar karşısında sadece çaresizlik ve şaşkınlık içinde kalır. "Aklın ulaştığı son nokta hayret, hayretin sonucu sekrdir, yani sâlik rububiyeti temaşa edince aklını kaybeder" (Uludağ, 2005: 33):

"Şeyh-i Ekber'e göre en üstün makam, hayret;

Ben de şaşkınlardanım, Rabbim sonumu hayr et!.." (Kısakürek, 2011: 88)

dizeleriyle önemi belirtilen "hayret" makamı, şairin yaşadığı bir durum olarak da şöyle yansıtılır:

"Ruhum öz dünyasına kaçmak için gayrette;

Yalan dünyaya şimdi inmiş gibi hayrette..." (Kısakürek, 2011: 250)

"Hayret"ten nasibini almamış akıl ve bilgi, Necip Fazıl için bir değer ifade etmez. "Zahirî bilgi" olarak anılabilecek bu bilgi türü uğruna mesaisini harcayan bilgin, boşa emeklemektedir:

"Kuyruğu etrafında dönen kedi hayrette;

Âlim ki, hayreti yok, ne boş yere gayrette!" (Kısakürek, 2011: 365)

Hayrete düşürmeyen, mutlak hakikati aramaya sevk etmeyen bilgi, sahibi için ancak perdelerden bir perde olabilir. Sufiler, Hak ile kul arasındaki engele "perde" derler. Bir hadiste, Allah ile kulu arasında yetmiş bin perde olduğu belirtilmektedir. Bunların bir kısmı zulmetten (karanlık), bir kısmı nurdandır (ışık). Madde, çıkar, mal mülk düşkünlüğü, nefis ve şehvet gibi zulmani perdelerden başka iyiliklerden ve Hakk'ın çeşitli tecellilerin-

den nurani perdeler de vardır (Uludağ, 2005: 285). Seyr-i süluk sürecinde çoğu kez mürit, tam “Aradığımı bulduğum” diye düşünürken, bulduğunun da aslında bir perde olduğunu fark eder:

“Perdenin ardı perde, perdenin ardı perde,

Her siper aşıldıkça, gaye öbür siperde...” (Kısakürek, 2011: 351)

Hak ve asıl hayat, o perdelerin arkasındadır. Kemal yolculuğunu tamamlayıp ölümden kurtulmuş olanlar da oradadır. Gönül gözünün önündeki bu engellerden hiçbirine takılmayıp nihai amaca ulaşınca kadar “ref-i taayyün” yapmak, bunları tek tek kaldırmak gerekir:

“Hayat perdenin arkasında;

Hayatın öte yakasında.” (Kısakürek, 2011: 429)

“Gönülde asıl perde;

Onu hangi göz deler?

Surat maske altında,

Sis altında beldeler.

Perdeler, hep perdeler...

(...)

Son noktada son perde;

Çevrilmiş seccadeler.

Orada işte, işte,

Ölümden âzadeler!

Perdeler, hep perdeler...” (Kısakürek, 2011: 259)

Bütün perdelerin aradan kalkmasından sonra ortada ne başka bir varlık ne de kişinin kendisi kalır. Varlığın tek ve gerçek sahibi olan Yaradan'da hepsi fena bulur:

“Rüzgâr öyle esti, öyle esti ki,

Her şey uçup gitti, kaldı Yaradan.

Ayna düştü, hayal, perdelerdeki

Bir akiscik gibi çıktı aradan.” (Kısakürek, 2011: 31)

Nurdan ve zulmetten bu engelleri kaldırabilmek, gönül gözünün açılmasını sağlayabilmek için varlık ve olayların ardındaki asıl özneye (mü-sebbibe) bakabilmek gerekir. Kişi; çeşitli ad ve şekillerde belleğine kazdığı, zihninin yakıştırmalarıyla anlam ve işlev yüklediği, böylece ayrı ayrı ve bağımsız ögeler olarak haklarında fikir sahibi olduğu ne varsa onlara ilişkin kodlarından kurtulmasını sağlayacak bir bakış kazanmalıdır. O zaman “varlık-yokluk” konusundaki deneyimlerinin, bilgilerinin birer zandan ibaret olduğunu anlar; bu yanılısamadan çıkabilmek için bir arayışa girer. Hz. Muhammed’in, “Allah’ım, bana eşyanın hakikatini göster.” duasını müridin hâl edinmesidir bu. Hakikat aşkı, izlenecek yolu da ona açmaya başlar:

*“Yokluk, sen de yoksun, bir var bir yoksun!
İnsanoğlu kendi varından yoksun...
Gelsin beni yokluk akrebi soksun!
Bir zehir ki, hayat özü fâniye...”* (Kısakürek, 2011: 310)

*“ ‘Var’ın altında yokluk, yokun altında varlık;
Başını kaldır da bak, boşluk bile mezarlık...”* (Kısakürek, 2011: 348)

İnsanoğlunun içinde bulunduğu dünya, varlığının niteliği bakımından “mutlak” değil, “mümkün”dür. Elbette Hakk’ın varlığı karşısında bir varlığı yoktur; yalnızca onun tecelli ettiği bir yokluk aynasıdır. “Hak yokluk aynasında zuhur eder. Varlıklar ve eşya yokluk aynasındaki yansımalarıdır. Madde, âlem ve tüm varlıklar kendi asıllarına ve zatlarına göre madum, Hakk’a göre vardır; varlıklarını ondan alırlar. Bunun dışında onlara atfedilen varlık bir vehim ve hayaldir” (Uludağ, 2005: 22). Bu hâl üzere bulunan sufinin söz konusu kavram çiftiyle ilgili diyalektik bakışı, Necip Fazıl’ın “O’nun Sanatı” başlıklı şiirinde ifadesini şöyle bulur:

*“(Yok) bir (var)dır;
Geçit vermez;
Dar mı, dardır!*

*(Yok) bir (yok)tur;
Akıl ermez,
Ne de çoktur!*

(Var) bir (yok)tur;

Yusuvarlak

Dönen oktur.

(Var) bir (var)dır.

O'na varmak...

Bu kadardır!" (Kısakürek, 2011: 30)

Kendisine varı yok, yoku var gösteren bu algı boyutundan yükselebilmek için insanın yaratılma nedenini ve yaratıcısı ile bu dünyadaki ilişkisini iyi saptaması temel koşuldur. "Mülk Suresi"nin 2. ayetinde "Hanginizin daha güzel iş yapacağını belirlemek için sizi imtihana çekmek üzere ölümü ve hayatı yaratan O'dur" (Öztürk, 1993: 521) ve "Zâriyât Suresi"nin 56. ayetinde "Ben, cinleri ve insanları sadece bana ibadet/kulluk etsinler diye yarattım" (Öztürk, 1993: 480) biçiminde açıklanan bu neden ve amaç, sufilerin çok itibar ettiği bir hadis-i kutside. "Ben gizli bir hazine idim; bilinmekliği sevdim/arzuladım/ ve bu halkı, onunla bilinmekliğim için halkettim." ifadesiyle ortaya konulur. Bu bakımdan sufiler, ayetlerde geçen "imtihan" ve "ibadet/kulluk" kavramlarını "Allah'ı bilme" bağlamında anlamlandırır. "Tîn Suresi"nin 4. ve 5. ayetlerinde, "Biz insanı, gerçekten en güzel biçimde yarattık. Sonra da onu düşüklerin en düşüğüne/aşağının en aşağısına çevirip attık" (Öztürk, 1993: 565) ifadeleriyle belirtildiği üzere en güzel biçimde yaratılıp sonra aşağıların aşağısına atılan insanın, yeniden en onurlu konumuna yükselmesi için bu bilme eylemini hakkıyla gerçekleştirme, sınavını başarıyla vermesi gerekir. Necip Fazıl, söz konusu düşük konumu, zaman-mekân kaydının geçerli olduğu yaşantı düzlemi olarak görür:

"Bir bak, zaman ve mekân, nasıl kuşatılmışız;

Belli ki, en tepeden en dibe atılmışız..." (Kısakürek, 2011: 100)

Aslında bu atılmışlığın ya da uzaklığın nedeni, kulun bu durumda Rabb'ine gereksinim duyması, onu bilmek isteyip aramasıdır; böylece yaratılışın amacı da gerçekleşmiş olur:

"Seni aramam için beni uzağa attın!

Âlemi benim, beni kendin için yarattın!" (Kısakürek, 2011: 42)

Buradaki "ben" zamiri, şairin tikel kimliğine değil, kategorik olarak "insan"a karşılık düşer. Son dizide, "Bakara Suresi"nin, "O Allah'tır ki, yer-yüzündekilerin tümünü sizin için yarattı" (Öztürk, 1993: 20) mealindeki

29. ayetine de gönderme vardır. Allah'ın bilinme arzusunu gerçekleştirebilecek bir potansiyele sahip olan insan, bunu ancak manevi bir eğitim sürecinden geçerek fiile çıkarabilir. Mevcut hâli ve koşulları içinde, onu hakıyla bilemeyeceğinin de farkındadır. Kayıtlı idrak, mutlak olanı kuşatamaz; doğal unsurlardan oluşmuş bedeninin olanaklarına bağlı bir hissedişle insan, onun tüm bunlardan münezze zatını kavrayamaz. "İnsanlar, onun 'ahadiyet' haline hiçbir zaman vâkıf olamazlar; çünkü akıl, vehim, fikir ve kıyas gibi idrak kabiliyetleri ile bir kesafet halindedirler. O ise Lâtif'tir. Kesif bir varlık, Lâtif olan Hazreti Allah'ın 'ahadiyet' halini idrak edemez. Kendisini ancak kendisi bilir" (Kayhan, 1991: 119):

"Lâtiften af bekler kesafet..."

Allahım, affet!

Etten ve kemikten kıyafet..."

Allahım, affet!

(...)

Sen mutlaksın, bense izafet!

Allahım, affet!" (Kısakürek, 2011: 34)

Üstelik, yaklaştığını sandıkça uzaklaşmak da vardır; ama her durumda, yine de ondan başka "yakın" yoktur:

"İnsan, yaklaştığınca yaklaştığından ayrı;

Belli ki; yakınımız yoktur Allahtan gayrı..." (Kısakürek, 2011: 41)

"Neye yaklaşısam, sonu uzaklık ve kırgınlık;

Anla ki, yok, Allahtan başkasıyla yakınlık..." (Kısakürek, 2011: 49)

Şair, "Günah mı dedin; O'ndan uzağa düşmek günah" (Kısakürek, 2011: 58) dese bile aslında bu uzaklık/ayrılık duygusunun varlığını, "kavuşma"nın müjdecisi olarak da yorumlar; her şey zıddıyla kaim olduğuna göre uzaklığın yakınlıkla, ayrılığın vuslatla sonuçlanacağı yadsınamaz:

"Ne görsem, ötesinde hasret çektiğim diyar;

Kavuşmak nasıl olmaz, mademki ayrılık var?" (Kısakürek, 2011: 241)

Yakınlaşmayı ve kavuşmayı istemek, kendi başına yeterli ve kolay değildir; bu uğurda verilecek nice sınav, gösterilecek nice sabır, aşılacak

nice menzil vardır. Nefsani arzular, beşerî bağlar ve kaygılar, dünyanın binbir çağrısı insanı sık sık yoklar, yolundan alıkoymak ister:

“Gönlüm uçmak isterken semavî ülkelere

Ayağım takılıyor yerdeki gölgelere...” (Kısakürek, 2011: 251)

Hakikati bakımından Hak'tan ayrı olmayan, “bölünmez” olan insan; zaman-mekân kaydına bağlı bir varoluş ortamında bu duyguları yaşamakta, bu kavramları oluşturmaktadır:

“Bir bölünmez ki, insan, onu zaman bölüyor;

İnsan her ân dirilip, her saniye ölüyor...” (Kısakürek, 2011: 102)

Yine de o “bilemeyişi bilgisi,” bu dünyada istenebilecek ve “ilim” denilmeye layık bulunabilecek tek bilgi türüdür:

“Tek neşe bu dünyada, var olmanın sevinci;

Ve tek ilim, varlığın bilinmeden bilinci...” (Kısakürek, 2011: 361)

Allah'ın, “Sâd Suresi”nin 72. ayetinde ona ruhundan üflediğini (Öztürk, 1993: 418) söylediği insanla Allah arasında, maddi olmayan bir parça-bütün ilişkisi vardır. Cüzi aklı ve cüzi iradesi ile insan, mutlak ve külli akılla mutlak ve külli iradenin sahibi olan Allah'ın dilemesine göre hareket eder. Mutlak galip ve tasarruf sahibi olan, her durumda Allah'tır:

“Ben bir atım, iradem, elinde binicimin;

Bir çocuk oyuncağı, ucunda bir sicimin...” (Kısakürek, 2011: 98)

“Ben o kutsî nefesin üflediği kamışım;

Ses onun, ben imzamı atmışım, atmamışım...” (Kısakürek, 2011: 99)

Varlığı kendinden ve zorunlu olan, hiçbir şeye ve hiç kimseye gereksinimi ve benzerliği bulunmayan Allah'ın var ettiği insan, ancak onun varlığından bir yansıma olarak kendini gösterir:

“İnsan... İplikte büklüm, suda bir anlık suret...”

Allah... Olmanın ona mahsus olduğu kudret...” (Kısakürek, 2011:92)

Allah'ı bilmek için hakikat yolculuğuna çıkmış salikin gözlemlemesi ve zevk etmesi gereken gerçeklerden biri de “birlik”tir. Çokluk âleminin varoluşu, düzenlenişi ve kul üzerinde bıraktığı etkinin nedenlerini ilahi hükümler açısından kavrarken “birlik” sırrına da ermesi gerekir. Bu bakımdan örnek alacağı velilerden biri de Yunus Emre'dir:

*“Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Sayıları silmiş, BİR’e yönelmiş...*

Bizim Yunus,

Bizim Yunus...” (Kısakürek, 2011: 382)

Çokluk bakışı, insanın yeryüzündeki algı konumunun yarattığı yarılsamadan kaynaklanır:

“Beni zaman bölüyor, beni doğruyor adet,

Medet ey birin Bir’i, ey birin Bir’i medet!...” (Kısakürek, 2011: 317)

“Varlık,” yegânedir; bütün oluşlar, görünüşler, insanın adlandırdığı ve aralarında ilişki kurduğu her şey, bu yegâne varlığın fiil, sıfat ve isimlerinin çeşitli yansımalarından ibarettir. Bütün sayıların “bir”den oluşması gibi bütün varlıkların aslında, özünde de bir olan varlık vardır. “Bir”de nasıl iki, üç, dört gibi sayılar varsa ve bunlar da bir sayesinde meydana geliyorsa çokluk âlemi de tekliğin görünüşlerinden ibarettir;” ama insan, onlara “kendindeki birle” baktığında bunu anlar. “Bütün eşya, tevhidin aynıdır” ve “bir şey ise kendi nefsiyle bilinir.” Böyle bakan, “tevhidi tevhidle bilmiş” olur (Arabî, 2002: 24, 25):

“Varlık yalnız Bir’dedir, toplam bölüm hep birde...

Devam eden yalnız bir, sayıda, dört tekbirde...” (Kısakürek, 2011: 368)

“Sayılar yalnız Bir’in kendi dalgalanışı,

Sayılar kemmiyetin keyfiyeti anışı...” (Kısakürek, 2011: 369)

“Sayılarda çoğalmak, niçin, ne olmak için?

Bir tek hiçtir çarpısı, kırk milyona bir hiçin...” (Kısakürek, 2011: 370)

Çokluk bakışıyla çelişkili ve karşıt gibi görünen durumlar da “birlik” bakışında bu sıfatlarını yitirirler. “Seyr-i maa’l-lah” ile varılan “aynü’l-cem” mertebesinde mürit, bütün zıtlıklar zahiren ve batınen mahvolmuş bulur (Aynî, 2000: 262):

“Zıtlar arası ahenk, af ve günah yarıшта;

Bütün zıtlar kavgada, bütün zıtlar barışta...” (Kısakürek, 2011: 288)

“Seyr-i ani'l-lah” mertebesine erişen kişi ise birliği çoklukta, çokluğu birlikte görür. Bu süreçte, “en yüce ilimden en aşağı ilme ve aşağıların aşağısına inerek gerisin geriye varlığın vücub mertebeleri ilminden isimler ve sıfatlar ilmine ve ondan mümkünat ilmine dönülür” (Aynî, 200: 262):

“Allaha hakikatten yola çıkmak, meşakkat;

Allahtan yola çıkıp varılan şey, hakikat...” (Kısakürek, 2011: 350)

Allah'tan bakan, onun ilmiyle bilen, onun iradesine koşut iradi davranışlar sergileyen, onun istediğini isteyen kişi; aynı zamanda, “fena fi'l-lah” aşamasından beka “bi'l-lah”a geçmiştir.

Sufi bakışa göre her an, her yerde, her şeyde kendini gösteren Hak'tır. Bütün âlem, onun tecellilerinden ibarettir. Önemli olan, maskelere takılmadan gerçeği görebilmektir. “O Allah, müstehak olduğu ve Zât'ının iktizâ ettiği her kemâl ile mütecellîdir. Âdem sureti üzerine zâhir olan âlemin aslıdır. Vücûd ve ademin hüviyeti, her vâlidin ve mevlûdun aynı enniyetidir” (el-Cîlî, 1988: 24). Tecellileri gören göz için eşya perde olmaktadır çıkar:

“Allahım, eşyanın hicabındasın!

Sensin suda, kuşta, telde ses veren.

Nice hasret varsa gıyabındasın;

Aynalarda sensin, seni gösteren...” (Kısakürek, 2011: 33)

“Hadîd Suresi”nin 3. ayetinde Allah, kendini şu niteliklerle anar: “Evvel'dir O, başlangıcı yoktur; Âhirdir O, sonu yoktur; Zâhir'dir O, her şeyde belirir; Bâtın'dır O, gözlerden gizlenmiştir” (Öztürk, 1993: 497). Mutasavvıfların en önemli dayanaklarından biri olan bu ayet, görünen görünmeyen her şeyin aslının Allah oluşunu doğrudan açıklamaktadır.

Bu bilinç ve bakışa sahip olan mürit, kendi hâline/makamına göre Allah'ın çeşitli fiil, sıfat ve isim tecellilerine mazhar olur. Allah'ın fiillerinden birinin kulun kalbinde zahir olması “fiil tecellisi,” sıfatlarından birinin zahir olması “sıfat tecellisi,” isimlerinden birinin zahir olması da “isim tecellisi” olarak adlandırılır. Bu tecellilerde “sıfatta mevsuf, isimde müsemmâ, fiilde fâil mülâhaza ve müşahede edilir” (Uludağ, 2005: 346). Aşağıdaki dizeler, çeşitli tecelli gözlemlerine örnektir:

*“Aynalarda sen, hep sen;
Dost, sevgili, hep riya!”* (Kısakürek, 2011: 345)

*“Senden, senden, hep senden,
Akisler aynalarda.
Göğe çıksam mahzenden;
Hasretim turnalarda.
(...)
Garibe sensin vatan,
Nur yurdunu aratan!
Sensin, sensin yaratan,
Rahmeti analarda.”* (Kısakürek, 2011: 22)

Tecellilerle sarıldığını duyumsayan sufi, bunların her birinde Hakk'ın varlığına dönük bakışını güçlendirir; asıl gördüğünden kalbini ve irfanını ayırmaz. “Bakara Suresi”nin 115. ayetinde açıklanan “Doğu da batı da yalnız Allah’ındır. O halde nereye dönerseniz orada Allah’ın yüzü vardır” (Öztürk, 1993: 30) bilgisini özümser. Elbette aynı bakışı kendi varlığına da yöneltir:

*“Yön yön sarılmışım ne yana baksam;
Sarılan olur da, saran olmaz mı?
Kim bu yüzü çizen sanatkâr ressam;
Geçip de aynaya soran olmaz mı?”* (Kısakürek, 2011: 24)

Allah’tan başka varlık görmeme, tevhidin, “hakikat tevhidi” de denen en yüksek mertebesidir. Mürit, bu aşamada “La mevcude illallah” (Allah’tan başka hiçbir varlık yoktur) der (Aynî, 2000: 264-265). Aşağıdaki dizeler, bunun şiir diliyle bir ifadesidir:

*“Neye baksam aynı şey, neyi görsem aynı şey...
Olan sensin, hey gidi Hakikat Sultanı hey!”* (Kısakürek, 2011: 55)

“Ne sen varsın, ne ben, ne yâr, ne kimse;

O var!

Sana daha yakın şahdamarından;

O var!

Gayede, sebepte ve bahanedede;

O var!

Tekten de tek, bir tek, tek başına tek;

O var! (Kısakürek, 2011: 32)

“Tutuşturanlar, lügat kitabını elime,

Bilsin: Allahtan başka bilmiyorum kelime.” (Kısakürek, 2011: 45)

Oluşu ve varlıkları kuşatanın Allah'ın nuru olduğunu, kaynağı tek olan varlığın içten dışa ve dıştan içe tecelliler sergilediğini idrak eden, bu gözlemiyle Rabbini de bilir. Kendi benliğinin hakikatini tanımaya yöneldiğinde, kendinden bir eser göremez; hakikatinin Hak oluşunun şuuruna erer. “Nefsini bilen Rabbini bilir.” hadisini gerçekleştirmiş olur:

“Atomlarda cümbüş, donanma, şenlik;

Ve çevre çevre nur, çevre çevre nur.

İçiçe mimari, içiçe benlik;

Bildim seni ey Rab, bilinmez meşhur!” (Kısakürek, 2001: 19)

Haşr Suresi'nin “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tespih etmektedir.” (Öztürk, 1993: 504) mealindeki ilk ayetinde belirtildiği üzere bütün evrenin, sahibini zikrettiğini ve hareket ve değişimlerin asıl nedeninin bu olduğunu gözlemler. Bu zikrediş üzerine kurulu bulunan evrensel düzenin, “sünnetullah” denilen bir akış içinde olduğuna tanıklık eder:

“Su kesiksiz hareket, zikir, ahenk, şırıltı;

Akmayan kokar diye esrarlı bir mırıltı.” (Kısakürek, 2011: 191)

“Renkte, seste, ışıktaki her şeyde bir ihtizaz;

Her şeyde bir titreşim, zikir, fikir ve niyaz...” (Kısakürek, 2011: 374)

Bu ilahi uyum, bu değişmez yasalar düzeni, şairi “ezel” fikrine ve “ebed” duygusuna götürür:

“Nizam köpürüyor, med vakti deniz;

Nizam köpürüyor, ta çenemde su.

Suda bir gizli yok, pırıltılı iz;

Suda ezel fikri, ebed duygusu.” (Kısakürek, 2011: 19)

Sözlük anlamı bakımından “öncelik” ve “sonralık” belirten bu sözcükler, zamanın hakikatini anlamaya çalışan salık açısından karşılıklı ilişkisini aşarlar. Mutlak hakikat zaman ve mekân sınırlarıyla bağlı olmadığına göre onun anlaşılması için zamanın da hakikatini keşfetmek gerekir. Zamanın bânını ve aslı ise “an-ı daim”dir. Bu terim, “zaman üstü zaman, daha doğrusu zamansızlık” anlamına gelir; “üzerinden zamanın geçmediği hakikate ve zata işaret eder.” Bu sürekli an, ezel ile ebedi de içine alır. Zamanın olmadığını kavrayan sufi, “Rabb’in katında sabah-akşam (zaman) yok” der (Uludağ, 2005: 41). Necip Fazıl, bu kavramı dizelerinde şöyle açıklar:

“Bir parçacığım ben, bütüne hasret;

Zaman dönedursun, o güne hasret;

Ruhumsa zamanın üstüne hasret;

Ebediyet boyu bir ân... Olmaz mı?” (Kısakürek, 2011: 24)

“Karanlığı yuğursam nura döndüresiye,

Tırmansam o âna ki, yekparedir ve bitmez.” (Kısakürek, 2011: 25)

“Ver Allahım, büyük sırrı elime;

Geçmez ân, solmaz renk, kopmaz bütünlük.” (Kısakürek, 2011: 117)

“Olmaz bil de ‘olur’u, olur bil de ‘olmaz’ı;

Buluver, günü geçmez, pörsümez ve solmazı...”(Kısakürek, 2011: 360)

Sufinin varmak istediği mekânın, yolculuğunu sonlandıracağını umduğu yurdun da zamansal açıdan durumu budur:

“Bir yer var ki, orada sayı üstü endâze;

Ne solmak var, ne yıpranmak, her şey ebedî taze...”(Kısakürek, 2011: 237)

Mutasavvıflar, sonsuza ulaşmanın, ölümsüzlük sırrını yakalamanın yolunu ölmeden önce ölmekte görürler. “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz, ölmeden önce ölünüz.” hadisinin bu sırra ulaştıracak yöntemi işaret ettiğine inanan sufiler, benliklerini aradan çıkararak ya da Allah'ta eriterek bu ölümü gerçekleştirirler. “Fena mertebelerinde keşfen, vicdanen terakki edildikçe tahkik salikinde hâsıl olan cezbe, gaybubet, ademleşme halleri” olan ve “fena-i tamda yani bekada kemal bulan” bu duruma “iradî ölüm” ya da “tahkik ölümü” de denmektedir (Şuşud, 1992: 147). Salik bu yolla “ölümsüzlük timsali olan âb-ı hayata da nail olur” (Şuşud, 1992: 125). Necip Fazıl'a göre bu, ölümü öldürmektir:

“Ne varsa çöplüğe at, belli başlı zamanlık;

Ölümü öldürmekte, olanca kahramanlık.” (Kısakürek, 2011: 392)

“Ölmek, ilk ve son, büyük kelime;

Çarpıldık, ölmek için ölüme!” (Kısakürek, 2011: 117)

Ölmeden önce ölerik ölümü öldürmek ve Allah'ta baki olmanın sırrına ermek; içsel bir deneyim olarak yaşanan sessiz, sözsüz, feryatsız bir süreçtir:

“Kaç, kurtul kelimedem;

Ağlamadan, gülmeden!

Hani ya sen ölmeden,

Ölecektin, hani ya?..” (Kısakürek, 2011: 345)

“İnsan” sözcüğü de gerçekte bu süreci deneyimlemiş, Hak ile Hak olmuş kişileri imler:

“İnsandan murad onlar, ölümü öldürenler;

Ötenin ötesinde, sonsuz hayat sürenler...” (Kısakürek, 2011: 389)

“İnsan-ı kâmil” denilen bu kişiler, “Allah'ın yeryüzündeki halifesi olması itibarıyla onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan ve beş hazreti, yani varlığın esas mertebelerini tümüyle kendisinde toplayan” insanlardır. “Allah'ın zat, sıfat ve isimlerinin aynası” olan bu kişiler âdeta “Allah'ın sureti, Allah da onların ruhu gibidir. Diğer taraftan insan-ı kâmil âlemin ruhu, âlem de onun suretidir” (Uludağ, 2005: 188). Veli ve evliya sözcükleriyle kastedilenler de bunlardır. Necip Fazıl, onlardan “sonsuzluk kervanı” olarak bahseder:

“Sonsuzluk Kervanı, ‘peşinizde ben,

Üç ayakla seken topal köpeğim!’

Bastığınız yeri taş taş öpeyim.

Bir kırıntı yeter, kereminizden!

Sonsuzluk Kervanı, peşinizde ben...” (Kısakürek, 2011: 65)

Sufi bakışın bir gereği olarak, onlara derin bir saygı besler; onlar karşısında kendi konumunu, yukarıdaki tevazu dolu ifadelerle belirtir. “Sonsuzluk kervanı”nın üyelerinden biri olma iddiasında değil, onlara layık olabilme ve yollarından ayrılmama sevdasındadır. Zaten kendisini “günah kervanı”nda görür:

“Sanırım, insanların her suçunda ben varım;

Günah uzun bir kervan, tâ ucunda ben varım!” (Kısakürek, 2011: 280)

Allah dostu insan-ı kâmillerin özelliklerini ise “O Erler ki” başlıklı şiirinde şöyle sıralar:

“O erler ki, gönül fezasındalar,

Toprakta sürünme cezasındalar.

Yıldızları teşbih teşbih çeker de,

Namazda arka saf hizasındalar.

İçine nefis sızan ibadetlerin

Birbiri ardınca kazasındalar.

Günü her dem dolup her dem başlayan

Ezel senedinin imzasındalar.

Bir ân yabancıya kaysa gözleri,

Bir ömür gözyaşı cezasındalar.

Her rengi silici aşk ötesi renk;

O rengin kavuran beyzâsındalar.

Ne cennet tasası ve ne cehennem;

Sadece Allahın rızasındalar.” (Kısakürek, 2011: 388)

“Kurtuluş” için onların yolunda olmak, onları örnek tutmak, sufinin hakikat yolculuğunda olmazsa olmaz koşullardan biridir. Kendini Allah'ı bulmaya adanmış kişinin niyet, düşünce ve eylemlerini belirleyen ne cennet umudu ne cehennem korkusudur; onun biricik muradı Yaradan'ına kavuşmaktır. Necip Fazıl, bu aşkı taşımayan kitleleri “yobaz” olarak niteler; onların, nefsine kapılmış gafiller güruhunu teşkil edenler arasında bulunduğunu düşünür:

“Şu gaflet yükü insana bak;

Kendinden varlık cakasında.

Ve aşksız yobaz... İşi gücü,

Namazla Cennet takasında.” (Kısakürek, 2011: 429)

Tasavvuftaki fena aşamaları arasında, “fena fi’ş-şeyh”ten sonra ve “fena fi’l-llah”tan önce “fena fi’r-resul” de yer alır. Mürit, şeyhinde fenaya erme sürecinde aslında öbür ikisinin de kısmi deneyimlerini yaşar. Bunun yanı sıra tasavvufta, ilk yaratılanın Hz. Muhammed’in nuru olduğuna, bütün mevcudatın o nurdan meydana geldiğine inanılır. Dolayısıyla –tabir yerindeyse- varlık âleminin ilk maddesi Hz. Muhammed’in nurudur. Bu nura, “hakikat-i Muhammediye” de denir. “Her şey bu hakikatten ve bu hakikat için yaratılmıştır.” Hakikat-i Muhammediye, “bütün güzel isimleri kendisinde barındıran ve bulunduran ilk taayyünle birlikte olan Zat’tır; ism-i azam”dır (Uludağ, 2005: 153, 280). Hz. Muhammed’in bütün âlemlere gönderilmesi anlayışı da bu kabule dayanır. Kendinden ortaya çıkmış olan bütün bir âlem ve bütün varlıklar da doğal olarak onun ümmeti durumundadır. Son peygamber olması, varlık dairesini tamamlayıcılığındandır. Necip Fazıl, Hz. Muhammed’e yönelik bu sufi bakışı şöyle ifade eder:

“Düşünüyorum: O’ndan evvel zaman var mıydı?

Hakikatler, boşluğa bakan aynalar mıydı?” (Kısakürek, 2011: 78)

“O, Allahın emriyle Kâinat Efendisi;

Varlığın Tacı, varlık nurunun ta kendisi...” (Kısakürek, 2011: 80)

“Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya” (Kısakürek, 2011: 400)

Onda, hem nübüvvet hem de velayet vardır; veliler, onun velayet nurunu taşıyan vekilleridir. Mürit, peygamberine tabi olan şeyhine bağlanmakla aynı silsileye eklenmiş olur. Şairin, kendini, “Hz. Muhammed’in kölesi” olarak andığı müridinin kulu olarak nitelemesi, tasavvuf eğitiminden kaynaklanmaktadır. “Dervişler ve müritler şeyhlerine kul olmayı şeref sayarlar” (Uludağ, 2005: 220):

“Düşünün, ben ne büyük rütbeye tutkuluyum!

Çünkü O’nun kulunun kölesinin kuluyum!” (Kısakürek, 2011: 83)

Son dizede, “kulluk” makamının üstünlüğüne yapılan bir vurgu da vardır. Mutasavvıflara göre makamların en üstünü, kulluk makamıdır. Abdülhakim Arvasi, kulluktan daha şerefli bir sıfat ve mümine bunu taşımaktan daha üstün bir merteye bulunmadığını belirterek bunun birkaç göstergesini şöyle açıklar:

“Allah, dünyada en şerefli ân olan Miraç Gecesinde, Sevgilisi ve İnsanoğlunun Efendisini, ubûdiyet vasfıyla anarak: ‘Her türlü eksiklikten arınmış o Allah’dır ki, kulunu gece yürüttü...’ buyurmuştur. Yine: ‘Allah kuluna vahyetti, vahyettiğini...’ buyurmuştur. Eğer ubudiyetten daha yüksek bir vasf olsaydı, Allah, Sevgili’sini, o en şerefli vakit ve en yüce hal içinde onunla yâdederd” (Arvasi, 1983: 26).

Tasavvufun kaal değil hâl olduğu, onu tatmayanın bilemeyeceği, kaynaklarda ve sözlü gelenekte sıkça belirtilir. Kuramsal bilgi birikimiyle, yaşantı ve deneyime dayanmayan bir terminolojik çabayla anlaşılabilir, içinde olunabilecek bir alan değildir o; doğrudan pratiğe dayalıdır. O nedenle bazı mutasavvıflar; anlatıldıkça, ortaya kondukça tasavvufi/ilahi sırların daha da derinleşeceğini söylemişlerdir. Her ifade ediş, bir bakıma bu hakikatlerin üzerine çekilen bir gizem perdesidir. Tasavvufi eğitim/yaşantı sürecinin bu gerçeğini Necip Fazıl şu iki dizeyle özetler:

“İman, ihlâs, vecd ve aşk, bunlar birer kelime...

Kelimeyi boğardım verselerdi elime...” (Kısakürek, 2011: 366)

SONUÇ

Seyr-i süluk sürecinin iç dinamizmi, “Allah’a ulaştıran yolların mahlukatın nefesi sayısınca olmasın”dan (Rufai, 2012:152) dolayı her bireyin

tekrarsız ve benzersiz deneyimler yaşaması, sufi kavrayış ve bakışın sanat-taki yansımalarında da imgelem için geniş olanaklar sağlamıştır. Bireysel deneyim, gözlem ve yaşantıya dayalı olan sanatsal edim; sufi şairlerde, büyük ölçüde bu özelliklerle donanmış bulunan tasavvuf yolculuğunun verimlerinden doğrudan esinlenir ya da beslenir. Elbette sufi, bir öğretiyeye, bir usûle bağlı olarak hakikati arar; ama bu arayış, onun bütün bir yaşantısından ibaret olan içsel yolculuğudur. Bağlı bulunduğu öğretiyeye, belirli kural ve ritüellerin biçimsel olarak yinelenmesinden ya da nakil yoluyla insanlar arasında aktarılmasından ibaret değildir; tam tersine, bireyin doğrudan kendisiyle, kendi kaderi ve yaşantısıyla ilgilidir. Hem iç dünyasına hem dış dünyaya yönelttiği sorularla, sorgulamalarla sürdürdüğü bir “anlam” arayışdır. Düşünsel ve sanatsal verimlerinin temeli de bu nitelikteki bir anlam arayışıyla ilintilidir. Düşünür ve sanatçı, bu bağlamda “sorunsalları” olan kişidir. Nitelikli hiçbir insani üretim, insanın anlam bulma/anlamlandırma gereksiniminden soyutlanamaz. Düşünce ve sanat alanında da “Ben neyim, niçin ve nasıl var oldum, var olmak ve varlık ne, iyi ve kötü ne, insanın anlam bulma gereksiniminin sebebi ne?” gibi sorular, verilen eserlerin arka planında yer alır. İnsanlık tarihi boyunca böylesi temel sorular, her bireyle birlikte yeniden tazelenmiştir. Daha yakından bakıldığında bilim, düşünce ve sanat alanlarındaki çabaların temelinde, bu sorulara, -farklı çağ ve koşullara göre değişmekle/yenilenmekle birlikte- doğrudan ya da dolaylı olarak bulunmaya çalışılan yanıtların yer aldığı görülecektir. Necip Fazıl'ın şiirleri, genel olarak bu yanıtları sufi perspektif içinde bulmaya yönelmiş bir zihnin ürünleridir. Sufi kavrayış ve bakış; bireyin iç dünyasıyla, öznel yaşantı ve deneyimleriyle, arayışlarıyla, mahremiyetiyle olan doğrudan ilgisi nedeniyle mutasavvıf bir sanatçı için sanatsal yaratımların ana kaynağını oluşturur. Onun poetikası ve şiirleri, bunun ilk elden kanıtı gibidir. Bu şiirler; bir terminolojiyi daha anlaşılır kılma, bir öğretiyeye manzum anlatımlarla okura kavratmaya çalışma gibi kaygı ve beklentilerin de ötesindedir. Şairin “kavratma” değil kendi “kavrama” çabasını, bu çaba içindeki anlam arayışını, öznel deneyimlerini, duygu ve düşünce sancılarını yansıtan şiirleriyle Necip Fazıl; modern şiirin teknik ve anlatımsal olanaklarını, tasavvufi yaşantı ve bakışın anlamsal olanaklarıyla buluşturarak Türk şiirine yepyeni zenginlikler kazandıran bir yolun öncüsü sayılabilir.

KAYNAKÇA

- ARABİ, M. İ. (2002). Kitabu't-Tecelliyat ve Kitabu'l-Yakin, (Çev. Abdülvehhab Öztürk), Sultan Yayınevi: İstanbul.
- ARVAŞI, E. A. (1983). Tasavvuf Bahçeleri, (Sadeleştiren: Necip Fazıl Kısakürek), Büyük Doğu Yayınları: İstanbul.
- AYNÎ M. A.(2000). Tasavvuf Tarihi, (Sadeleştiren: Hüseyin Avni Yananlı), Kitabevi Yayınları: İstanbul.
- BENÖVENLİ, C. vd. (1996). Allah ve Resulünün Güzel İsimleri, Sim Yayınları: Ankara.
- BİLGİN, Azmi. (2007). "Türk Tasavvuf Edebiyatı Literatürü," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 10.
- BURSEVİ, İ. H. (2012). Rûhu'l-Beyan Tefsîri, Cilt:7, (Çev. Ömer Faruk Hilmi), Fatih Yayınevi: İstanbul.
- el-CÎLÎ, A. (1998). İnsân-ı Kâmil, (Çev. Abdülaziz Mecdi Tolun), İz Yayıncılık: İstanbul.
- DİLÇİN, C. (1992). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- İZUTSU, T. (1998). İbn Arabî'nin Füsûs'undaki Anahtar Kavramlar, (Çev. Ahmed Yüksel Özemre), Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- KAYHAN, H. A. (1991). Ruh ve Beden, Bizim Büro Basımevi: Ankara.
- KISAKÜREK, N. F. (1999). O ve Ben, Büyük Doğu Yayınları, 14. Basım: İstanbul.
- KISAKÜREK, N. F. (2011). "Şiirlerim ve Şairliğim," *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, 71. Basım: İstanbul.
- KISAKÜREK, N. F. (2011). "Poetika," *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, 71. Basım: İstanbul.
- KISAKÜREK, N.F. (2011). *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, 71. Basım: İstanbul.
- KONEVİ, S. (2002). Esmâ-i Hüsnâ Şerhi, (Çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık: İstanbul.
- ÖZTÜRK, Y. N. (1993). Kur'an-ı Kerim Meali, Yeni Boyut Yayınları: İstanbul.
- RUFAİ, A. (2012). Hak Yolcusunun Düsturları, (Çev. Yaman Arıkan), Erkam Yayınları: İstanbul.
- ŞUŞUD, H. L. (1992). İslâm Tasavvufunda Hâcegân Hânedânı, Boğaziçi Yayınları: İstanbul.
- ULUDAĞ, S. (2005). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınları: İstanbul.

ÇOCUK SUÇLULUĞU VE ÇEVRE ETKİSİ

ÖZET

Ülkemizde “Çocuk Suçluluğu” olarak kullanılan, batı literatüründe ise “Juvenile Delinquency” terimiyle açıklanan ve karşılığı “reşit olmayanın suçluluğu” olan terim dünyanın birçok ülkesinde artış göstermektedir. Yapılan araştırmalarda çocuk suçları arasında mala karşı suçlar, vücut dokunulmazlığına ve hürriyete karşı suçlar en çok işlenen suçlar olarak saptanmıştır. Çocukları suça iten nedenler arasında; kalıtsal etkenler ve fiziksel eksiklikler gibi faktörler sayılsa da daha çok çevre faktörlerinin etkili olduğu belirtilmektedir. Yalnız önlem almak yeterli değildir; çevrenin etkilerini de ortadan kaldırmak gerekmektedir. Kriminolojide sosyal ekoloji teorileri; suçun çevreyle ilişkilerini inceler, suçu çevrenin değişimi ile ortaya çıkan sosyal değişimin bir fonksiyonu olarak açıklamaya çalışır. Sevgi yoksunluğu, yanlış ve eksik eğitim, baskıcı disiplin yöntemleri, istismar, iç ve dış göçler sonucu oluşan kültür çatışmaları, gelenek ve görenekler, ekonomik bunalımlar, kitle iletişim araçlarındaki şiddet içeren programlar çocuğu suça iten nedenler arasında sayılabilmektedir. Sosyal öğrenme teorisi ise, çocukların şiddet içeren davranış modellerinden saldırganlığı öğrendiklerini ileri sürer, yaşamın ileriki yıllarında saldırgan davranış kalıpları, sosyal ilişkilerde kalıcı olurlar. Ayrıca suç davranışının, madde kullanma ile öğrenim sürecini sonlandırma gibi çocukluğun ilk dönemlerinde ortaya çıkan bazı davranışsal problemlerden etkilenebileceği de belirtilmektedir. Nitekim erken dönemlerde başlayan madde kullanımı ile suç arasındaki ilişkiye odaklanan araştırma sayısı da oldukça fazladır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Etkisi, Çocuk Suçluluğu, Suç.

JUVENILE DELINQUENCY AND ENVIRONMENTAL INFLUENCE

ABSTRACT

“Juvenile Delinquency”, or “the criminality of the minor”, has increased in many countries around the world. Research has shown that the property crimes, and offences against liberty and physical integrity are the most common offences amongst minors. While the reasons for juvenile delinquency also include genetic factors and physical deficiencies, the environmental factors are dominantly influential. Therefore, taking precautions would not be sufficient and eliminating the environmental factors would also be necessary. Social ecology theories in criminology examine the crime-environment relationship and attempt defining the crime as a function of the social change followed by the changes in the environment. Amongst many different reasons that would encourage minors into crime; lack of affection, insufficient education or miseducation, strict discipline, abuse, cultural conflicts due to immigration or emigration, customs and traditions, financial problems, and violent content in the mass media could be listed. Social learning theory, on the other hand, proposes that children learn aggressiveness through violent behaviour examples, and these behavioural patterns persist in future social relations. Moreover, it is suggested that criminal activities could also be triggered by certain behavioural problems manifesting in the early childhood such as substance abuse and dropping out of education. Hence, many research focus on the relationship between crime and substance abuse in youth.

Key Words: Environmental Influence, Juvenile Delinquency, Crime

GİRİŞ

Suç, günümüzde güncelliğini koruyan önemli toplumsal problemlerin başında gelmektedir. Toplumda sürekli işlenen suç olaylarının, önemli güvenlik sorunu yarattığı

bilinmektedir. Sosyal bilimlerde literatüre bakıldığında, suç araştırmalarının günümüzde önemli çalışma konuları içerisinde yer aldığı gözlemlenmektedir(Kızmaz,2004:292).

Suç ya da suçlu davranışı, insanın biyolojik, psikolojik, fizyolojik, toplumsal, kültürel vb. özelliklerinin biri ya da bir kaçının neden olduğu bir olgudur. Ferri'ye göre Suç = Suçlu + Sosyal Çevredir. Suçlular hakkında yalnız önlem almak yeterli değildir; çevrenin etkilerini de ortadan kaldırmak gerekmektedir (Baysan Kobat, 2009:61).

Batı literatüründe “Juvenile Delinquency” terimiyle açıklanan, tam karşılığı “reşit olmayanın suçluluğu” olarak çevrilebilecek terim, ülkemizde, “Çocuk Suçluluğu” olarak kullanılmakta olup, bu tanım, hem çocukluk, hem de ergenlik döneminin büyük bir bölümü kapsamaktadır (Baysan Kobat, 2009:47). Türk Hukuk Sistemi'ne göre suçlu çocuk, “yürürlükteki ceza yasalarına göre suç sayılan bir davranışı ortaya koyan, 18 yaşını doldurmamış kişidir” (Öktem, 2012).

Teknolojik gelişmeler, göç, nüfus artışı ve toplumsal değerlerdeki değişmelerin etkisiyle çocuk suçluluğu yeni boyutlara ulaşmıştır (Dönmezer, 1984:57). Gerek ülkemizde, gerekse yabancı ülkelerde şiddet ve suç vakaları, çocuk ve ergen yaş gruplarında hızlı bir artış göstermektedir (Heimes, 1998:269; Tokdemir ve Küçüker, 2000:164). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (Türkstat) İçişleri, Adalet ve Kalkınma Bakanlıkları ile işbirliği halinde açıkladığı verilere göre herhangi bir nedenden dolayı güvenlik güçleri tarafından işlem gören çocuk sayısı 2008 yılında 132.592 iken bu sayı 2011 yılında 203.040 olmuştur (UNICEF, 2012)

TÜİK (2013)vverileri incelendiğinde (Çizelge 1.). 2012'de güvenlik birimlerine getirilen çocuk sayısı 77.654 kız, 167.426 erkek çocuk olmak üzere toplam 245.080 çocuk iken, 2013'de bu rakam artarak 85.875 kız, 187.696 erkek çocuk olmak üzere toplam 273.571 çocuğa ulaşmıştır. Bu çocuklar arasında güvenlik birimlerine getirilme nedeni suça sürüklenme olan çocukların sayısında da paralel bir şekilde artış gözlenmektedir. Buna göre 2012 yılında suça sürüklenen erkek çocuk sayısı 89.667 kız çocuk sayısı 11.164 iken bu rakam 2013 de artarak erkek çocuklarda 102.350, kız çocuklarda 13.089 olmuştur.

Çocukları suça yönelten risk faktörleri Miller ve ark. (2000) tarafından dört gruba ayrılmış olup bunlar arkadaş çevresi, okul, aile ve toplum olarak gruplandırılmıştır. Price ve Everett (1997/1, 1997/2) çocuk suçluluğunda çevrenin etkisine dikkat çekmektedir. Ailelerin ilgisizliğinin yanı sıra çocuğun medyada şiddet içeren görüntülerle ve mesajlarla karşı karşıya kalmasının çocuk suçluluğuna ilişkin önemli risk faktörleri olduğunu belirtmektedir. Sarpdağ (2005:5), çocuk suçluluğunun nedenlerini; bireysel nedenler, çevresel nedenler, göç ve çarpık kentleşme olarak sınıflandırmaktadır.

Çizelge 1. Geliş Nedenine Göre Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar, 2012-2013 (TUİK,2014)

Geliş Nedeni	2012			2013		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
Toplam	245.080	167.426	77.654	273.571	187.696	85.875
Suçta sürüklenme	100.831	89.667	111.64	115.439	102.350	13.089
Kabahat işleme	770	688	82	551	488	63
Terk	43	17	26	42	15	27
Evden kaçma	2.424	928	1.496	2.821	1.209	1.612
Buluntu	1.661	973	688	1.732	936	796
Kayıp (Bulunan)	12.474	4.885	7.589	16.218	6.421	9.797
Mağdur	11.857	59.880	51.977	121.717	66.353	55.364
Madde kullanımı	245	225	20	230	201	29
Sokakta çalışma	2.213	1.950	263	1.574	1.327	247
Sokakta yaşama	17	10	7	15	12	3
Kanunsuz çalışma	13	8	5	19	12	7
Bilgisine başvurulma	7.075	4.601	2.474	8.588	5.486	3.102
Okula gönderilmeme	527	218	309	123	51	72
Kurumdan kaçma	1.256	632	624	1.093	556	537
Diğer	3674	2.744	930	3.409	2.279	1.130

Çocuk Suçluluğu Üzerinde Çevre Etkisi

Kriminolojide sosyal ekoloji teorileri olarak anılan bilimsel yaklaşım, suçun çevreyle ilişkilerini inceler, suçu çevrenin değişimi ile ortaya çıkan sosyal değişimin bir fonksiyonu olarak açıklamaya çalışır (Balcı, 2011:34). Çocuk suçluluğu üzerinde çevre etkisini pek çok kuram ile açıklamak mümkündür. 'Toplumsal Süreç Kuramlarından' Toplumsal Öğrenme ve Davranış Kuramları'na göre; çeşitli alt-kültürlerin bulunduğu bir toplumda, bazı toplumsal çevrelerde bireylere yasadışı etkinlikler özendirilirken, bazılarında ise mevcut toplumsal normlar çerçevesinde davranılması öğretilmektedir (Avcı, 2008:49; Giddens, 2000:187).

Sosyal yapı teorilerinde suç işleme davranışı sosyal yapı ve toplum düzeni ile açıklanmaktadır. Bu teoriler, suç davranışının toplumsal yapının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve toplumsal yapının özelliklerine bağlı olarak değiştiğine odaklanmaktadır. Gerilim

teorileri; belli temel değerler üzerinde toplumun homojen olduğu varsayımına dayanıp toplumda büyük çoğunluğun kitle iletişim araçları, aileler ve okullar ile sosyalleştiğini göz önünde bulundurarak bazı bireylerin neden sapan davranış gösterdiklerini açıklamaktadır. Kuralları ve yasaları çiğneyen bireylerin bu davranışlarını anormal olan toplumsal koşullara karşılık verme olarak gören bu teoriler suçun nedenini toplumun sosyal organizasyonuna bağlı olarak görmektedir (Henry and Milavanovic, 1996: 139).

Sosyal öğrenme teorisi, tüm davranışlar gibi suç davranışının da öğrenildiğini ileri sürmektedir. Bu teoriye göre insanlar şiddete eğilimli olarak doğmazlar. Bireyler suç işlemeyi diğer bireylerden öğrenir. Suç davranışı bazı bireyler tarafından değil sosyal çevre tarafından yaratılmaktadır. Saldırgan davranışlar çoğu kez televizyon ve sinemada şiddet olaylarının izlenmesiyle doğrudan gözlem yoluyla öğrenilir. Suç olgusunu, bireylerin davranışlarında etkili olan aile yapısı, çevresel faktörler, inançlar gibi sosyal değişkenler ışığında değerlendirmektedir (Balcı, 2011:38; Burkay, 2008:1).

Ailenin Demografik Yapısı

Ailenin suçluluk üzerinde tek yönlü bir etkisi yoktur. Ailenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar, ikamet edilen çevre, ailedeki çocuk sayısı, ailenin parçalanmış olması, aile içi şiddet, ailede madde kullanımı suçluluk üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir (Balcı, 2011:58). Ailedeki çocuk sayısının artmasıyla birlikte ailenin ekonomik durumunun zorlanması ve demografik artışa karşın mevcut durumun aynı kalması, ebeveyn ilgisinin ve aile içi eğitimin yetersiz hale gelmesi, ev içinde kişi başına düşen alanın azalması, çocukların temel ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanamaması ve örgün eğitim olanaklarından yararlanmada zorluklar yaşanması neticesinde çocukta suçluluk olgusundan bahsedilmektedir. Suçlu çocukların %55,85'inin beş veya daha fazla kardeşe (Sevük, 1998:50) %62,5'inin dört ya da daha fazla kardeşe sahiptir. Çocukların %79,9'u beş kişilik veya daha kalabalık ailelerden gelmektedir. (Yavuzer, 1996:157).

Çatışma ve kavgaların yaşandığı ailelerde, ailesinden sevgi görmeyen, reddedilen çocuklar diğerlerine göre suç işlemeye daha eğilimlidir (Temel ve Aksoy, 2005). Aile içi ilişkilerde kopukluk, uyumsuzluk, aile bireylerinin birbirlerine yönelik olumsuz tutum ve davranışları, ev içi disiplinin niteliği, ailede var olan suç olgusu da çocuğun gelişimini etkileyerek suça yönelmesine neden olabilmektedir (Akyüz, 1991:18; Baysan Kobat, 2009:62; Sokullu, 1992:127). Suçlu ve suçsuz çocuklar üzerinde yapılan çalışmada, ailede çocuklara karşı ceza ve sözel hakarete bulunmayla suçluluk arasında bağlantı olduğu belirlenirken (Utech, 1994:199) suçluların %46'sının ebeveyn kontrolünün olmadığı ailelere mensup oldukları belirlenmiştir (Sutherland ve ark., 1992:203). Uluğtekin (1991)'in hükümlü çocuklarla yapmış

olduğu araştırmanın sonuçlarına göre çocuğu suça iten en önemli faktör çocuk için model olan aile üyelerinden birinin özellikle babanın suç işlemesidir. Eğer suç işleyen model olursa çocuğun da suça itilmesi kolaylaşmaktadır.

Arkadaş Grubunun Etkisi

Çocuğun sosyal hayatta öğrendiklerinin bir nevi tatbik sahasını oluşturan oyun grubu ve arkadaşlık ilişkileri çocuğun sosyal hayata uyumunda önemli rol oynar. Bunun yanı sıra aile içi düzensizlikler ve okul içi başarısızlıklar söz konusu olduğunda, arkadaş grupları çocuğun kendini bir grup içinde kabul ettirmesi bakımından oldukça uygun ortamlardır. Henüz tecrübesiz olan çocuğun grup içindeki hatalı davranış örnekleri ile etkileşimi ve bunları benimseyebilmesi mümkündür ve işlenen suç ile arkadaş grupları arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir (Sözen, 2011:261). Suç işleyen çocukların arkadaş grubu içerisindeki saygınlığı, diğer çocukların da suç işleyerek o saygınlığa sahip olma isteğini arttırmakta ve suç işlemekten çekinmemelerine yol açmaktadır(Güngör,2008 :41).

Çocuğun içinde bulunduğu akran grubunun suçluluğa eğilimi ve risk faktörleri içeren grup özellikleri göstermesi, çocuğun da bu davranışlara itilmesine neden olabilir (Ereş, 2009:88). Eğer çocuğun arkadaş grubu olumsuz, ahlak dışı ve suç niteliğinde davranışlar gösteren kişilerden oluşmuş ise çocuk da zamanla değişecek ve onların değerlerini benimseyerek aynı davranışları gösterecektir (Balcı, 2011:72).

Arkadaş grupları içerisinde kullanılan alkol ya da uyuşturucu ya da uyarıcı maddeler de çocukları ve özellikle ergenlik sürecindeki gençleri suça yöneltmede çok önemli bir etmendir. Henüz zihinsel, fiziksel, ruhsal ve psikolojik açıdan gelişimini tam olarak tamamlayamamış ve bu süreci tamamlama adına hızlı değişimler yaşayan genç bireyler insan iradesini ortadan kaldıran ya da sınırlayan maddeler kullandıkları takdirde çok daha kolay suç işleyebilmektedirler. Ayrıca bu maddeleri tedarik edebilmek amacıyla da arkadaş grupları ile suça yönelebilmektedirler (Güral, 2009:81). Ülkemizde çocuk suçluluğu ile ilgili yapılan çalışmalarda özellikle mala yönelik suçlarda gruplar halinde suç işleme oranlarının %50'lerin üstüne çıktığı görülmüştür (Güney, 2008:75).

Sözen tarafından Paşakapısı cezaevinde bulunan suçlu çocuklar ile ilgili yapılan çalışmada; hükümlü çocukların % 42.5'inin yakın arkadaş çevresinin "mahalle" olduğu ve % 10'unun yakın arkadaş çevresinin cezaevinden olduğu belirlenmiştir (Sözen, 2011:261). Bu da çocukların suç işlemelerinde arkadaş çevresinin önemli olduğunu göstermektedir

F. Thrasher'in 1313 çocuk çetesi üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre, çete içinde oluşturulan kültürün toplumun kültürel değerleriyle çatıştığı, çetelerin çoğunlukla içki ve

sigara içmek, kumar oynamak, cinsel ilişkiye girmek gibi eylemlerde bulunduğu, çetelerin birlik ruhunun tüm aktivitelerin üzerinde yer alan bir değer olduğu tespit edilmiştir (Vito ve ark., 2007:217).

Okul Çevresinin Etkisi

Victor Hugo 17. yüzyılda “bir okulun yapılması bir hapishanenin kapanması demektir” sözü ile eğitimin ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır. Çocukların davranışlarını kontrol ederek onları toplumsallaştırmak suretiyle geleceğe hazırlayan ve aileden sonra gelen sosyalleşme kurumu okuldur (Demirbaş, 2001: 177). Eğitim sistemleri öğretim ve meslekî formasyon vermenin ötesinde, özellikle çocuğa temel değerleri ve kendisine ait kültürel kimlik ve geleneklere, yaşadığı ülkenin değerlerine, kendi tarihinin değişik uygarlıklarına kendi uygarlığından farklı diğer uygarlıklara, insan hakları ile temel özgürlüklere saygı tavrı kazandırma; çocuklarda okula ve topluma ait olma ve kimlik duygusunu geliştirecek etkinlikleri destekleme görevini üstlenmelidir (Bayındır ve ark.,2007:106). Okullardaki aşırı kalabalık sınıflar, sosyal baskılar, öğretmenin kişilik yapısı ve çocuğa olan tutum ve davranışı, disiplin yöntemi olarak dayaa başvurulması şiddeti arttırabilmektedir. Bu durumda suç işleyen veya suça karışan çocuklar, ailenin eksikliğini giderecek şekilde denetimlerini ve toplumsallaşmalarını sağlayacak okul olanaklarından yeterince yararlanamamaktadırlar. Çocuğun eğitim düzeyinin düşük olmasının yanı sıra, suç işlediği zamanlarda genellikle okulla ilişkisinin de kesik olması dikkat çekmektedir. (Balcı, 2011:71).

Okuldaki genel başarısı düşük olan öğrenciler, diğer öğrencilere göre daha çok suç işleme eğilimi göstermekle birlikte başarısız olup sınıfta kalmak başlı başına suç işleme-suça karışma nedeni sayılmamakla birlikte nedenler zincirinin bir halkasını oluşturduğu söylenebilir. Akademik yetersizlik, okulda başarısız olmaya, başarısızlık, okuldan soğumaya, uzaklaşmaya, uzaklaşma ise otoriteyi reddetmeye ve çocuğun suça itilmesine neden olabilmektedir (Baysan Kobat, 2009:62).

Medyanın Etkisi

Yapılan araştırmalar çocuk suçluluğundaki artış ile ilgili olarak medyanın çok önemli bir rol oynadığı belirlemiştir (Willis ve Strasbırger,1998:319; Oscar ve ark., 2000:949). Medyanın en etkin şekli olan televizyon çağdaş toplumlarda yaygın kullanılan kültür üretme makinesi olarak görsel ve işitsel etkinliği nedeniyle çok sayıda kişiye ulaşan, en güçlü iletişim aracı olarak tanımlanmaktadır (Dilber, 2014:60; Tokdemir ve Küçüker;2000:164; Tuncer ve Yalçın,1998:27). İlköğretim öğrencilerinin büyük çoğunluğu çocuk programlarını en az izlemekte, en çok şiddet içerikli yerli/yabancı dizileri izlemektedir. Araştırma sonuçları: şiddet

içerikli programları izleyen çocukların daha yüksek oranda fiziksel şiddete başvurduklarını ve fiziksel şiddeti bir çözüm yolu olarak benimsediklerini göstermektedir (Dilber, 2014:60).

Gazete ve dergilerin suçluluğu yaygınlaştırmadaki etkileri ise, suç tekniğini öğretmek, suçu olağan, çekici, hatta heyecanlı, yararlı bir faaliyet olarak göstermek; suçluya saygın bir kişilik atfetmek, suçluyu cana yakın, sempatik biri olarak sunmak; adaletten kurtulmanın kolay olduğunu telkin etmek ve böylelikle suçun adeta reklamını yapmak ve bir kazanç yolu haline getirmek gibi olumsuzlukları içeren yayınların varlığıyla suça yönelimde etken faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Yavuzer, 2006: 244).

Tokdemir ve Küçüker (2000:164) tarafından Elazığ ıslahevinde bulunan çocukların suç işlemlerinde medyanın etkisini incelemek üzere yapılan çalışmada, hükümlü çocukların ıslahevine girmeden önce haftada ortalama 34-39 saat TV seyrettikleri belirlenmiştir. Çocuklar üzerinde yapılan bir diğer çalışmada (Josephson, 1987:882) şiddet içerikli film izletilen deneklerde, izleme sonrasında şiddet duygularının arttığı belirlenmiştir. Şiddet içerikli filmlerin sık izlenmesiyle şiddete karşı duyarsızlaşma geliştiği ve şiddet davranışının normal davranış olarak algılanmasına neden olduğu tespit edilmiştir (Willis and Strasburger,1998:319).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çocuk suçluluğunda kalıtsal etkenlerin, psikiyatrik sorunların ve beden kusurlarının etkili olabileceği teorileri destek görmeye birlikte günümüzde çevresel faktörlerin bu konuda en etkili etken olduğu kabul edilmektedir (Hancı, 2014). Çocuğu suça iten etkenler fiziki, psikolojik ve sosyal açılardan olabildiği gibi bunlardan biri ya da ikisi bazen de tamamı çocuk üzerinde olumsuz etki oluşturabilmektedir. Bu etkenler incelendiğinde ortak payda tek bir kavramda birleşmektedir; çocuğun dünyaya gözlerini açtığı anda kendisini bulduğu (ya da çoğu zaman bulamadığı) bir kurum olan aile. Suç işleme eğiliminin ortaya çıkışındaki ilk belirtilerin çocuklukta görüldüğü gerçeği, bir insanın kişiliğinin oluşmasında ve bir toplumun meydana gelişinde ailenin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır (Pala, 2014).

Ailesinden gerekli ilgi ve şefkati göremeyen, sevgi yoksunluğu çeken, baskıcı disiplin yöntemleriyle eğitilen, istismara maruz kalan, iç ve dış göçler neticesinde kimlik ve kültür bunalımı yaşayan, aile ekonomisine destek vermek üzere küçük yaşta çalışmak zorunda bırakılan, ailesinde suçlu rol modeli olan çocuklar suça daha kolay itilmektedir.

Suçlu ve tutuklu çocuklar ile yapılan çalışmalarda görülmektedir ki; çocuklar kalabalık aileye sahip olduklarında genelde sağlıksız bir toplumsallaşma süreci geçirmekte, ders çalışma olanaklarından yoksun kalmakta, akademik başarıları düşmekte bunun sonucunda ise aile,

öğretmen ve arkadaşlarıyla sorunlar yaşayarak evden ya da okuldan uzaklaşmaktadır. Bu süreç çocuğun kendi yaş grubunda ya da daha büyük çocukların bulunduğu bir çeteye katılımıyla sonuçlanabilmektedir.

Sonuç olarak; çocuk suçluluğu ile mücadele edebilmenin veya suçu azaltabilmenin başlıca etkeni; suçun önlenmesine yönelik tedbirlerin alınmasıdır. Bu nedenle toplumun geleceğini emanet edeceği çocukların suça yönelmesinde etkili olan nedenlerin tespiti, suçun önlenmesine dönük tedbirlerin ilk basamağını oluşturacaktır.

Çocuk suçluluğuna yönelik risk faktörleri küçük ya da büyük ölçekli ve farklı alanlarda yapılmış bilimsel çalışmalarla belirlenerek çözüm önerileriyle birlikte ortaya konmaktadır. Aile ve okul, çocuğun hayatında etkili olan iki temel kurum olarak eşgüdüm içerisinde olmalıdır. Tespit edilen bu risk faktörlerinin ortadan kaldırılmasına ya da etkisinin en aza indirilmesine yönelik alınacak tedbirlere işlevsellik kazandıracak planlı ve koordineli çalışmalar, çocuk suçluluğun önlenmesine büyük ölçüde katkı sağlayacaktır.

Suçlu çocuk yoktur, suça itilen çocuk vardır.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, H. (1991) Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları. Milli Eğitim Yayınları: İstanbul.
- AVCI, M. (2008) “Tutuklu Çocuklar Üzerinde Bir Araştırma: Çocukların Suça Yönelmesinde Etkili Olan Toplumsal Nedenler Ve Çözüm Önerileri” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (1): 49-73.
- BALCI, H. (2011) Çocuk Suçluluğu Ve Toplumsal Nedenleri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- BAYINDIR, N., ÖZEL, A., ve KÖKSAL, E. (2007) “Çocuk Suçluluğu Demografisi: Kütahya Şehri Örneği” *Polis Bilimleri Dergisi*, 9(4), 95-108.
- BAYSAN KOBAT, İ. (2009) Ulusal Ve Uluslararası Hukukta Çocuk Hakları Işığında Çocuk Suçluluğu Ve Nedenleri. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- BURKAY, S. (2008) “Teorik Çerçeve de Suç” *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 2/4:1-15.
- DEMİRBAŞ, T. (2001) Kriminoloji. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

- DİLBER, F. (2014) “Kitle İletişim Araçları ve Suç Olgusu” *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (Özel Sayı 1):60-66.
- DÖNMEZER, S. (1984) *Kriminoloji*. Filiz Kitabevi: İstanbul.
- EREŞ, F. (2009) “Toplumsal Bir Sorun: Suçlu Çocuklar Ve Ailenin Önemi” *Aile ve Toplum*, 5 (17):8-96.
- GIDDENS, A. (2000) *Sosyoloji*. Ayraç Yayınevi: Ankara.
- GÜNEY, H. (2008). *Sosyolojik Açından Çocuk Suçluluğu Ve Nedenleri*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- GÜNGÖR, M. (2008) “Evrensel Bir Sorun Olarak Çocuk Suçluluğu Ve Sokakta Çalışan Ve Yaşayan Çocuklar” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1):25-43.
- GÜRAL, B. (2009) *Türkiye’de Çocuk Suçluluğu Ve Nedenleri: Erzurum Örneği*. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- HANCI, H. İ. (2014) *Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara: İç Göçler Ve Çarpık Kentleşme*, 08 Aralık 2014, http://www.kriminoloji.com/Carpik_Kentlesme-Hamit_Hanci.htm
- HEİMES I. (1998) “A Review Violences Statistics Among Children İn The United States” *Pediatric Clinical North American Journal*, 45,269-80.
- HENRY S. ve MİLOVANOVİĆ D. (1996) *Constitutive Criminology- Beyond Postmodernism*, Sage Publications: London.
- KIZMAZ, Z. (2004) “Öğrenim Düzeyi Ve Suç: Suç Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,14 (2): 291-319
- JOSEPHSON, W.L. (1987) “Television Violence And Children's Aggression: Testing The Priming, Social Script, And Disinhibition Predictions” *Journal of Personality and Social Psychology* 5.3(5):882-90.
- MİLLER, T. W., CLAYTON, R., MİLLER, J. M., BİLYEU, J., HUNTER, J., ve KRAUS, R. F. (2000) “Violence İn Schools: Clinical İssues And Case Analysis For High-Risk Children” *Child Psychiatry and Human Development*, 30(4), 255-272.
- OSCAR, H.P., RUTH, E.K., ELLEN, J.S. ve BLANCHE, S.B. (2000) “Exposure To Violence Among Urban School-Aged Children: Is It Only On Television?” *Pediatrics* 106: 949-953.

- ÖKTEM, D. (2012). Türkiye’deki Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi Ve Yaş Ayrımcılığına İlişkin Paradigmanın İncelenmesi. Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi İHOP:Ankara.
- PALA, N.S. (2014) Suçlu Çocuk Mu, Suça Yönlendirilen Çocuk Mu? 08 Aralık 2014, <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=50095>
- PRICE, J. H.. ve EVERETT, S. A. (1997/1). “A National Assessment Of Secondary School Principals’ Perceptions Of Violence İn Schools” *Health Education Behavior*, 24, 218-229.
- PRICE, J. H.. ve EVERETT, S. A. (1997/2) “Teachers’ perceptions of violence in the public schools: the MetLife Survey” *American Journal of Health Behavior*, 21, 178-186.
- SARPDAG, M. (2005). *Çocuk Suçluluğu ve Polis. Ahsen matbaacılık*: Ankara.
- SEVÜK, H.Y. (1998). *Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu İle Mücadelede Kurumsal Yaklaşım*. Beta Basım: İstanbul.
- SOKULLU, F.A. (1992). *Çocuk Suçluluğu Kriminolojisinde Aile Faktörü*. M.Ü.Hukuk Fakültesi 10.Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, İstanbul,ss 127-133.
- SÖZEN, E. (2011). “Sosyolojik Açıdan Çocuk Suçluluğu ve Paşakapısı Cezaevi’nde Bir Deneme” *Sosyoloji Konferansları*, (21), 261-285.
- SUTHERLAND, E.H., CRESSEY, D.R.ve LUCKENBILL, D.F. (1992) “Principles of Criminology” A Division of Rowman & Littlefield Publishers, Inc: Lanham.
- TEMEL, F. ve A. AKSOY (2005). *Ergen ve Gelişimi: Yetişkinliğe İlk Adım*. Nobel Yayıncılık:Ankara.
- TOKDEMİR, M. ve KÜÇÜKER, H. (2000) “Çocuk Suçluluğu Ve Medya” *Adli Tıp Bülteni* 5 (3): 164-167.
- TÜİK (2013) *Güvenlik Birimine Gelen Veya Getirilen Çocuklar*, 2013. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16121> (22.10.2014).
- TUNCER, A.M. ve YALÇIN, S.S. (1998) “Multimedia and Children İn Turkey” *Turkish Journal Pediatric* 4:27-34.
- UNICEF (2012) *Türkiye’de Çocuk Ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi* 27 Ekim 2014 www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/sitan-tur-final-2012.pdf
- UTECH, M.R. (1994) *Violence, Abuse and Neglect : The American Home*. General Hall, Inc: New York.

VİTO, G.F., MAASH, J.R. ve HOLMES, R.M. (2007) *Criminology: Theory, Research, and Policy, Sudbury*: Jones and Bartlett Publishers, Inc:USA

WILLİS E. ve STRASBIIRGER VC. (1998) “Media Violence” *Pediatric Clinical North American Journal* 45(2): 319-31.

YAVUZER, H. (1996) *Çocuk ve Suç*. 8. Basım. Remzi Kitabevi: İstanbul.

YAVUZER, H. (2006). *Çocuk ve Suç*. 11. Basım. Remzi Kitabevi: İstanbul.

DIYARBAKIR MÜZESİ'NDEN “KUTSAL AĞAÇ VE KANATLI KEÇİ BETİMLİ” DÖRT YÜZLÜ BİR URARTU DAMGA MÜHÜRÜ

Esra KAÇMAZ LEVENT¹

ÖZET

Mühürler, gücün, zenginliğin ve söz sahibi olmanın bir simgesi olarak uzun yıllar farklı toplumlarda kullanılmışlardır. Mühürler, günümüzdeki imzanın da yerini tutan bir kişilik simgesi anlamına gelir ki; bu ifade sahibinin meşru olduğunu kanıtlar. En erken mühürler, günümüzden yaklaşık 9000 yıl önce ortaya çıkmış ve her çağda kullanılmıştır. Neolitik dönemle birlikte avcı ve göçebelik yaşam tarzından yerleşik yaşam tarzına geçilmesiyle tüketicilikten üreticiliğe geçilmiş ürün fazlalığı ve mülkiyet kavramına bağlı olarak toplumlar arası ticaretin gelişmesiyle de bir gereksinim olarak mühürler ortaya çıkmıştır. Erken dönemlerde kilden ve pişmiş topraktan yapılan mühürler daha sonraki dönemlerde yarı değerli ve değerli taşlarla, kemik, maden gibi malzemelerden yapılmışlardır. Betimlemeler ve üzerlerine işlenen yazılar açısından tarihi birer belge niteliğine sahip olan mühürler; temsil ettikleri uygarlıklara ait dini inanç, sosyal ve kültürel yaşamı yansıtmaları açısından da önemlidir.

Mühürler, M.Ö. 900-600 yılları arasında yaşamış olan Urartular'da da yaygın olarak kullanılmıştır. Anadolu mühür gelişimi içerisinde önemli bir yere sahip olan Urartu mühürleri, form, üzerlerindeki betimlemeler ve işleme tekniği açısından önemli bir yere sahiptir.

Diyarbakır Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiş olan 11/31/75 envanter nolu damga mührün dört yüzünde betimlenen “kutsal ağaç ve kanatlı keçi” Urartu mührüculük sanatında önemli ve dikkat çekicidir. Mühr, 1,9 cm yüksekliğinde; 0,9 cm x 0,4 cm genişliğinde ve 0,3 cm delik çapına sahip özelliktedir.²

Urartu sanatında yaygın olarak karşımıza çıkan kutsal ağaç betimlemeleri Assur-Urartu kültür etkileşiminin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Urartu sanatında değişik biçimlerde tasvir edilen kutsal ağaç betimleri, koruyucu amacının yanı sıra dinsel anlamlar da taşımaktadır. İncelediğimiz mühr üzerinde yer alan kanatlı keçi ve kutsal ağaç betimi yaşamın devimini simgeleyen anlatımlardır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Müzesi, Urartu, Dört Yüzlü Damga Mühr, Kutsal Ağaç, Kanatlı Keçi.

¹Arş. Gör. Esra KAÇMAZ LEVENT, Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Batı Raman Kampüsü, Batman. arkeoesra@hotmail.com

²Bu çalışma “Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ndeki Urartu Damga Mührleri” adlı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezimin bir bölümünden alınmıştır.

A FOUR FACED URARTIAN STAMP SEAL “DEPICTED WITH HOLY TREE AND WINGED GOAT” FROM DIYARBAKIR MUSEUM

ABSTRACT

Stamps have long been used by various societies as a symbol of power, wealth and authority. Stamps symbolize the symbol of personality substituting today’s signature, which proves that the owner of the statement is legitimate. The earliest stamps appeared approximately 9000 year before now and were used every era. With Neolithic are, man changed his lifestyle from hunting and nomadism to sedentary lifestyle; from consumption to production; therefore, the stamps emerged as a necessity due to the development of international trade with regard to extra crops and ownership concept. In early periods, the stamps, made out of clay and earthenware, were made of materials such as semi valuable and valuable stones, bones and metals in later periods. Stamps possessing the quality to be a historical record owing to the depictions and the writings crafted on them are also important due to the fact that they reflect the religious beliefs, social and cultural lifestyle belonging to the civilizations they represented.

The stamps are widely used by Urartians having lived between 900-600 B.C. Urartian stamps having a significant place in the development of Anatolian stamps are important with regard to their forms, depictions on them and their crafting techniques.

“Holy tree and winged goat” depicted on four faces of stamp numbered with 11/31/75 inventory number and brought to Diyarbakır Museum by purchasing is important and remarkable in Urartian stamp craft. The stamp displays the properties of 1,9 cm height; 0,9 cm x 0,4 cm width and 0,3 cm hole diameter.³

Holy tree depictions commonly appearing in Urartian art are of the result of the interactions of Assyrian’s and Urartian’s culture. Holy tree depictions described in various types in Urartian art convey religious messages beside their protection aim. The winged goat and holy tree depictions taking place on the stamp we examined are expressions symbolizing action of life.

Key Words: Diyarbakır Museum, Urartian, Four Faced Stamp, Holy Tree, Winged Goat.

³This study has been taken from a part of my Master Degree Thesis published with the title of “Urartian Stamps in Diyarbakır Archaeology Museum”.

GİRİŞ

Arkeolojik anlamda mühürler: Genellikle taş bazen de kemik, fildişi, fayans, cam, metal, ahşap veya güneşte kurutulmuş ya da pişirilmiş sert kil gibi katı bir maddeden yapılmış, üzeri işlenmiş bir obje olarak tanımlanmaktadır. (Collon, 1990, 11) Bu tanımlamanın yanı sıra mühür “Üzerinde yazı ve isim bulunan madenden, değerli taşlardan ya da ağaçtan yapılan, imza yerine de kullanılan damga” olarak da bilinir. (Saltuk, 1990, 107)

M.Ö. 9. ve 7. yüzyıllar arasında çekirdeği, Van Gölü ve çevresi olmak üzere Çıldır, Sevan ve Urmiye Gölleri'nin bulunduğu bölgeleri kapsayan Urartu Krallığı'nın sınırları, kuzeyde Kafkaslar'a, doğuda Kuzeybatı İran'a, batıda Malatya çevresine, güneyde ise Urfa-Halfeti yakınlarına kadar uzanmaktaydı. (Belli, 1982, 140; Aşan, 1993, 87)

M.Ö. I. Bin yılın ilk yarısında Urartu Krallığı'nda mühür kullanımı yaygın bir gelenek olarak karşımıza çıkar. Urartular'daki mühür geleneği, Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu'daki mühür geleneği ile sıkı bir ilişki içerisinde. Arkeolojik buluntulara göre Urartu mühürleri, taş, toprak, kemik, altın, gümüş, tunç, demir vb. gibi madenlerden yapılmışlardır. Urartular, damga, silindir ve damga-silindir gibi değişik formlara sahip mühürler üretmiş ve kullanmışlardır. Bu formlar arasında, Urartular'ın severek kullandığı ve daha geniş bir kullanım alanı bulan mühür formu damga mühürlerdir. Mühürlerde Anadolu geleneklerine bağlı kalınarak işlenen konular genellikle günlük hayattan alınanlar ile dini konulardan oluşmaktadır. Damga mühürlerin baskı alanlarının sınırlı olması nedeniyle, Urartu dini ikonografisinde önemli yere sahip olan aslan, boğa, ejder, keçi gibi hayvanlarla birçok hayvanın değişik kısımlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş fantastik yaratıklar gibi tek başına kullanılan figürler sıklıkla yer almıştır. (Biber 2004, 79; Çelikel 1988, 69; Kaçmaz Levent 2006; Kaçmaz Levent 2012) Bunların yanı sıra güneş kursu (Piotrovskii 1967, res. 53), kutsal ağaç (Piotrovskii 1967, res. 55; Van Loon 1966, res. 19-E 7,E 8, E 10) gibi başlıca betimler de damga mühürlerde sevilerek işlenmiştir. Değişik biçimlerde karşımıza çıkan kutsal ağaç betimlerini mühürlerin çoğunda görmemiz mümkündür. Ağacın iki yanındaki karışık varlıklar, ağaca doğru yönelen hayvanlar, tanrılarla beraber betimlenmiş kutsal ağaç bunlardan bazılarıdır. (Van Loon 1966, res. 18-E 1)

Urartu Krallığı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar Urartu sanatının en çok sevilen bezeme öğelerinden birini oluşturan kutsal ağaç betimleri, en doğal halinden stilize edilmiş sembolik şekillere kadar hemen hemen her açıdan işlenmiştir. (Belli, 1980, 237; Abay, 2001, 341-354; Seidl, 1988, Tafel. 39-41; Işık, 1986, 1-6)

Keçi başlı, kanatlı mitolojik yaratıklar başta kemerler olmak üzere Urartu'da sıklıkla kullanılan betimlerden bir tanesidir. Mitolojik yaratıkların Urartu sanatında erken dönemlerden itibaren kullanıldığını gösteren en önemli örnek Anzaf Kalkanı'dır. Urartu kralı Minua dönemine (M.Ö. 810-786) tarihlendirilen bu kalkan üzerinde, Urartu tanrıları kuş, keçi ve aslan organlarının birleşmesinden oluşan kanatlı keçi türü mitolojik yaratıklar üzerinde ayakta durmaktadır. (Belli, 1998, Çiz.22, 59)

Diyarbakır Müzesi'nden incelediğimiz dört yüzlü damga mühür, Urartu mühürleri içerisinde üzerinde betimlenen kutsal ağaç ve kanatlı keçi figürleriyle dikkat çekmektedir. Diyarbakır Müzesi'nde Urartu mühürleri içerisinde sınıflandırılan ve müzeye satın alma yoluyla gelen 11/31/75 müze envanter nolu dört yüzlü damga mühür; 1,9 cm yüksekliğine, 0,9 cmx0,4 cm genişliğine ve 0,3 cm delik çapına sahiptir. Bronzdan döküm tekniğinde yapılan mühür, dikdörtgen prizma gövdelidir. Mühürün dört yüzü de damga mühür olarak işlenmiştir. Üst kısmında yuvarlak ip delikli tutamak bulunmaktadır. Bezemelerde linear teknik kullanılmıştır. İki dar baskı yüzünde, kutsal ağaç betimi yer almaktadır. Geniş yüzlerden birinde kanatlı yürür vaziyette büyük boynuzları olan bir keçi resmedilmiştir. Sağ ve sol üst kısmında hilal yer almaktadır. Diğer geniş yüzünde ise yine kanatlı bir keçi betimine yer verilmiştir. (Çiz.1, Res.1)

Kutsal ağaç ile ilgili inancın ve bunun sanata konu olarak işlenmesinin ilk örneklerine M.Ö. 3. bin yılından beri Aşağı Mezopotamya'da rastlanılmıştır. İki teke arasındaki çalı motifini

sahnesi, Sümerler'in "yaşam" ve "ölüm" arasındaki sürekli dolaşımı, yeraltı dünyası ile olan inançlarını ve kutsal ağacın en eski şekli Dumuzi'yi simgeleyen büyük ana tanrıçanın hayatı yayan "aşıklar çifti" nin ölüp; ilkbaharda yeniden dirilmesini sembolize etmektedir. Bu inançla ilgili olarak, devimsel yaşamın simgesi olan kutsal ağaç motiflerinin çeşitli şekillerine, Urartular'dan önce Assurlar'da rastlanılmıştır.(Belli, 1980, 238; Çevik, 1999, 336)

Urartu mühürlerinde de sık karşılaştığımız kutsal ağaçla birlikte yer alan keçi betimleri yaşamın devinimini simgeleyen anlatımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.(Belli, 1980, 238; Abay, 2001, 341-354; Seidl, 1988, 137-141, Tafel. 39-41; Işık, 1986, 1-6).

Bolluğun ve bereketin simgesi olan kutsal ağaç betimlemelerine Urartu sanatında mühürler dışında, at alınlıklarından, kemerlere ve miğferlere kadar çeşitli eserler üzerinde rastlanılmıştır. Ağaç, bazen Tanrılar, bazen kanatlı cinler, bazen de krallar tarafından kült yapılırken bazen de keçi gibi hayvanlar arasında betimlenmiştir. (Güner, 2001, 229)

SONUÇ

Sonuç olarak; Urartu sanatında yaygın olarak karşımıza çıkan kutsal ağaç betimi ve bunu konu alan sahneler, Assur-Urartu kültür etkileşiminin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Urartu sanatında değişik biçimlerde görülen kutsal ağaç betimi koruyucu amacının yanı sıra dinsel anlamlar da içermektedir. Bu yüzden Sümer, Babil, Hurri ve Assur'un kutsal ağaç inancı ile eşdeğer anlamlar taşımaktadır. (Belli 1980, 238-239; Çevik 1999, 336)

Çok değişik biçimlerde betimlenen ve farklı anlamları olduğu sanılan kutsal ağaç betiminin Urartu sanatında sevilerek benimsenmesi, bir bezeme ögesi oluşturması ve belirgin olarak da pekiştirilmiş koruyucu amacının yanı sıra özellikle dinsel amaçlı olmasıyla önem arz etmektedir. (Belli 1980 240)

Ölüm ve yaşamı simgeleyen ve özellikle de Assur ve Urartu ölü kült törenlerinde de sıkça karşımıza çıkan kutsal ağaçla birlikte resmedilen keçi betimleri, Çevik'e göre Urartu kült törenlerinde sıkça karşımıza çıkan ve ölümü simgeleyen oğlak veya keçinin kurban edilerek Tanrı'ya can sunulduğu görülmektedir. Böylelikle kurban edilen oğlak ve "canbular" ağaç, özünde yaşam ve ölüm ayrılmazlığının, yaşama dönük beklentilerin ağır bastığı ve hayat ağacıyla öne çıktığı bir düşüncenin simgeleri olarak kabul görmektedir. (Çevik 1999, 360)

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi yaşam ve ölüm arasındaki döngüsel gücü simgeleyen ele aldığımız "kutsal ağaç" ve "kanatlı keçi" betimli dört yüzlü damga mühür; bezeme ve form açısından Van Müzesi'nde yer alan 74/17/151 envanter nolu ve 4/182/79 envanter nolu beş yüzlü damga mühürlerde yer alan kutsal ağaç ve kanatlı keçi betimleriyle benzerlik göstermektedir. (Zengin 2000, 46-48 kat.no.59-60, lev. XI.)

İncelediğimiz dört yüzlü damga mühür, benzerlerinden yola çıkılarak form, malzeme, teknik ve üzerinde betimlenen "kutsal ağaç" ve kanatlı keçi betimiyle" yaklaşık olarak M.Ö. 8 ve 7. yüzyıllar arasına tarihlendirebileceğimiz tipik bir Urartu damga mührüdür.

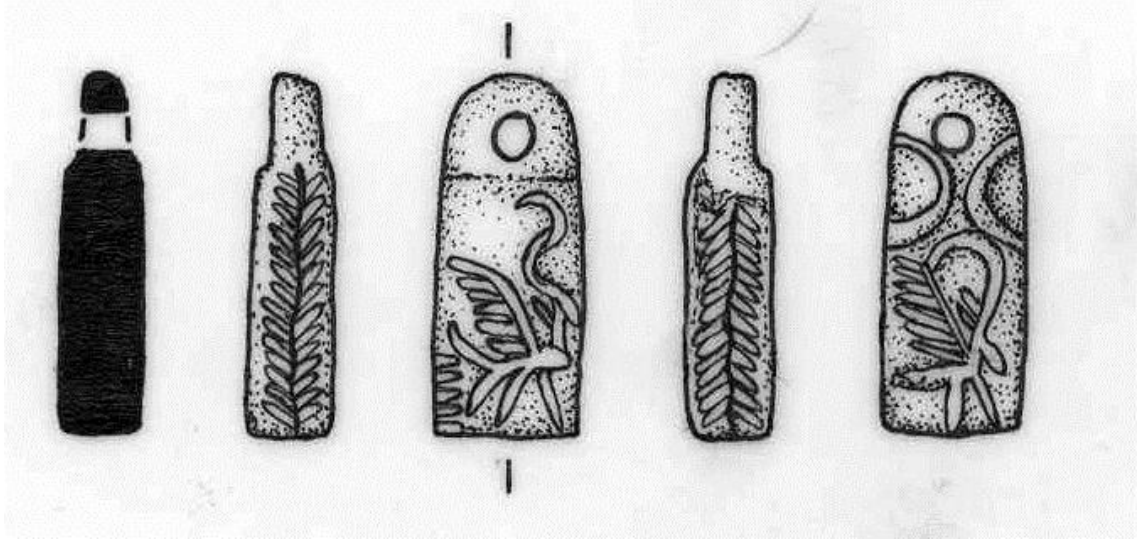
TEŞEKKÜR

Diyarbakır Müzesi'nde yer alan Urartu Mühürlerini inceleme, çalışma ve yayınlama imkânını bana sağlayan dönemin Diyarbakır Arkeoloji Müze Müdürü Nevzat İNAL, Müze Müdür Vekili Nevin SOYUKAYA ve ayrıca uzman arkeolog Şeref YUMRUK'a teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- ABAY, E. (2001). "Seals and Sealing Ayanis" Ayannis I Ten Years Excavations at Rusahinili Euduru-kai 1989-1998, (Ed. A.Çilingiroğlu-M.Salvini), Roma, 2001, 341-354.
- AŞAN, M. B. (1993). "Van Yöresi Üzerine Yapılan Tarih Araştırmaları Ve Bazı Düşünceler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 87.
- BELLİ, O. (1980). "Urartular'da Hayat Ağacı İnancı" *Anadolu Araştırmaları VIII*, İstanbul, 237-240.
- (1982) "Urartular", *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 140.
- (1998). *Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları*, İstanbul, Çiz. 22, 59.
- BİBER, H. (2004). "Van Müzesi'nden Hayvanlar Hakimi" Betimli Bir Urartu Damga Mühürü" *Anadolu Araştırmaları*, sayı: XVII/2, İstanbul, 79-84.
- COLLON, D. (1990). *Interpreting the Past Near Eastern Seals*, London, 11.
- ÇELİKEL, S. (1988). "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bir Grup Urartu Mührü", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1987 Yıllığı*, Ankara, 69-77
- ÇEVİK, N. (1999). "Hayat Ağacının Urartu kültü törenlerindeki yeri ve kullanım biçimi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu Araştırmaları*, Sayı: XV, İstanbul, 336-337.
- GÜNER, Y. (2001). "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan Bir Urartu Bakracı", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, İstanbul, 229.
- IŞIK, C. (1986). "Neue Beobachtungen Zur Darsdellung Von Kultszenen Auf Urartaischen Rollstempelsiegeln", *Jahrbuch Des Deutschen Archaologischen Instituts*, Band 101, Berlin, 1-22.
- KAÇMAZ LEVENT, E. (2006). "Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ndeki Urartu Damga Mühürleri" *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı), Van.
- (2012). "Diyarbakır Müzesi'nden "Kanatlı At" Betimli Bir Urartu Damga Mührü" *Batman University Journal of Life Sciences, Volume 1, Number 1*, Batman, 443-446.
- PİOTROVSKİİ, B.B. (1967). *Urartu, The Kingdom of Van and its Art*, London, 70. res. 53.
- SALTUK, S. (1990). *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul, 107.
- SEİDL, U. (1976). "Urartaische Glyptik", *Urartu: ein wiederentdeckter Rivale Assyriens. Katalog der Ausstellung*, (ed. H.J.Kellner), München, 61-62.

- (1979). “Die Siegelbilder” *Bastam I: Ausgrabungen in den Urartaischen Anlagen 1972-1975*, (Ed. W. Kleiss), Berlin, 137-149.
- (1998), *Bastam I: Ausgrabungen in den Urartaischen Anlagen 1977-1978*, (Ed. W. Kleiss), Berlin, 137-141, Tafel 39-41.
- VAN LOON, M.N. (1966). *Urartian Art: its Distinctive Traits in the Light of new Excavations*. Nederlands historisch-archaeologisch instituut, İstanbul, 139-151 Res. 19-E 7,E 8, E 10.
- ZENGİN, O. (2000) “Van Müzesinde Satın Alma Yoluyla Gelen Urartu Mühürleri”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 46-48.

Çizim.1

Resim.1

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLET KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ: SOSYAL BELEDİYESİCİLİK

Salih BATAL¹

ÖZET

Refah devleti anlayışının yerini sosyal devlet anlayışına terk etmesiyle birlikte yaşanan dönüşüm sosyal belediyeçilik gibi yeni bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sosyal devlet anlayışı merkezi yönetimin politik bir çalışma alanı iken, sosyal belediyeçilik kavramı ile birlikte yeni bir boyut kazanmış ve yerel yönetimlerin çalışma konusu haline gelmiştir. Yerel yönetimlerin sosyal belediyeçilik konusunda daha fazla yetkiye sahibi olması, belde halkının gündelik hayatına olumlu şekilde yansımış ve hizmetlerin yerelde verilmesinin gücünü bir kez daha kanıtlamıştır. Bu etkinin fark edilmesiyle birlikte sosyal devlet uygulamaları yerel yönetimlerin lehine olacak şekilde dönüşmüş ve sosyal belediyeçilik olgusunun yerel yönetimlerle birlikte anılmaya başlamasına neden olmuştur.

Çalışmada yerel yönetimlerin sosyal politika ve hizmetlerinin kısaca açıklanmasının ardından bu hizmetlerin alt yapısını oluşturan yasal mevzuatın çerçevesi çizilmiştir. Kanun gücü ile desteklenen yerel yönetimlerin bu konuda hareket alanı genişlemiş ve hizmetler çeşitlenerek derinleşmiştir. Yerel yönetimimizin özellikle son yirmi yıllık bir süreçte yoğunlaşan sosyal belediyeçilik konusundaki tecrübelerinden faydalanılarak oluşturulan çalışmanın son bölümünde ise mevcut temel sorunlar tanımlanmış ve çözüm önerileri açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu çözüm önerileri sosyal devletten sosyal belediyeçiliğe geçişin tüm yönleriyle tamamlanması ve yerel yönetimlerin sosyal politika ve hizmet üretmede uzmanlaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Sosyal Politika, Yerel Yönetimler, Sosyal Belediyeçilik.

TRANSFORMATION OF SOCIAL GOVERNMENT CONCEPT IN TURKEY: SOCIAL MUNICIPALISM

ABSTRACT

After understanding of new social government subrogates welfare state, new concept of social municipalism ensues.

While social government is an issue for centralized administration, it acquires new aspect together with social municipalism and then is a subject of local government. In such a way that local government has an authority on social municipalism, this situation effects local public life in a good way and also it demonstrates that serving people in a local level brings powerful effects to local government. So after this awareness social government practices transform in support of local government and then it causes that social municipalism comes with local government.

¹ Yrd.Doç.Dr., Yalova Üniversitesi Çınarcık MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü Öğretim Üyesi, salihbatal@gmail.com

In our work, we briefly explained social policy and local government services and than framed legal legislation of these services groundwork. It is clear that legal power supports local government and gives oppurtunity to serve wide area and diversifies services. In this perspective, generally in our work is based on social municipalism experience of local government in last two decade. Particularly in last chapter of this work, we defined current main problems and explained solition offers. Our solution based on completing transformation from social government to social municipalism in all the way and than becoming expert to produce service social policy.

Key Words: Social Government, Social Policy, Local Government, Social Municipalism.

GİRİŞ

Kamu yönetimi uygulamalarının temel amacı toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu ihtiyaçlar karşılanırken yerel yönetimler en önemli alanı oluşturur. Özellikle belediyeler, günümüzde sadece beledi faaliyetlerde değil belde de yaşayan insanların sosyal sorunlarıyla da ilgilenmektedirler. Merkezi yönetimin bu aşamada rolü planlama ve denetim olup uygulama yerel yönetimlerin sorumluluğundadır.

Yerel yönetimler hizmetlerden yararlananlara daha yakın olması nedeniyle sosyal hizmetleri merkezi yönetimlere göre daha etkin yerine getirebilirler. Bir beldedeki yoksul, bakıma muhtaç, özürü, çocuk ve kadınlara yönelik sosyal programların uygulanması ve doğrudan transfer harcamaların yapılması, merkezi yönetimin sosyal programlarına göre daha etkili sonuçlar doğurmaktadır.

Ülkemizde sosyal belediyecilik uygulamaları, 1990'lerden sonra yoğunlaşmaya başlamıştır. Yerel yönetimler öncelikle sosyal ve kültürel alanda politikalar benimsemiş, sonrasında engellilerden başlayarak çeşitli dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmet ve yardım çalışmaları yapmışlardır.

Sosyal belediyecilik yaklaşımı 19. yüzyılın sonlarında gelişen sosyal devlet anlayışına dayanmaktadır. Ülkemizde kurumsallaşmasının geç kalmasının temel nedeni dayanışma kültürü ve vakıf anlayışıdır. Günümüzde yerel yönetimlerin yürüttüğü bu çalışmalar daha önceki yıllarda toplumsal dayanışma ya da gönüllülük esasına bağlı çalışan vakıflar aracılığı ile yürütülmektedir.

Çalışma sırasında kullanılan anahtar kelimelerin tanımlarını ise şu şekilde açıklayabiliriz:

Sosyal Devlet: Vatandaşlarına klasik özgürlüklerin yanı sıra insan onuruna yaraşır bir yaşamın gereklerini karşılamayı da sorumluluğu gören devlet modelidir.

Yerel Yönetimler: : Merkezi yönetim tarafından belli sınırlar dahilinde kurallar koymaya ve yükümlülükler getirmeye yetkili kılınmış bir yerel meclisin denetimi altındaki yönetim şeklidir.

Sosyal Belediyecilik: Yerel yönetimlere sosyal alanlarda planlama ve düzenleme işlevi yükleyen, belde halkına hemşehri hukuku çerçevesinde sosyal hizmet sunmalarını ön gören bir yaklaşımdır.

1. SOSYAL DEVLET KAVRAMI ÜZERİNE

Sosyal devlet, devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata müdahalesini kabul edilebilir ve anlamlı gören bir yaklaşımdır. Sosyal devlet, devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalesi ile hem sınıf çatışmalarını azaltır hem de milli bütünleşmeyi sağlamayı amaçlar (Özbudun, 2002: 123).

Sosyal devlet, sosyal görev ve sorumluluklar üstlenmiş, insanın temel özel değerlerine uygun maddi ve manevi ihtiyaçları kapsayan asgari refah koşulları gerçekleştirilmesini hedef almış ve sosyal güvenlik kurumlarını kurmuş devlettir (Kantarıcı, 2003: 75-85).

Sosyal devlet, toplumdaki refah seviyesi bakımından var olan farklılıkları gidermeye çalışır ve orta sınıfa oluşturmak için alt gelir gruplarının sosyal ve ekonomik durumlarını farklı sosyal politika amaçlarıyla düzenlemeyi hedefler. Ayrıca, bireyleri çalışma ve sosyal hayatta yalnız bırakmayan, insani gelişmeyi sağlamak amacıyla gerektiği zaman ekonomik ve sosyal hayata müdahale eden devlet anlayışıdır (Seyyar, 2008: 80-85).

Söz konusu anlayış ilk olarak 1848 Fransız Anayasası'nda kabul edilmiş, daha sonra 1919'da Alman Weimar Anayasası'nda, devlet tarafından "*ekonomik hayatın adalet esaslarına göre ve herkese insanlığa yararlı bir şekilde*" düzenleneceği ilkesini benimsemiştir. Fransa Anayasası'nda olduğu gibi Weimar Anayasası'nda eğitim, çalışma ve sağlık haklarını güvence altına alarak eşitlik ilkesine vurgu yapılmıştır (Ateş, 2009: 88-95).

Avrupa'da yaşanan bu gelişimler Türkiye'de oldukça geç yankı bulmuştur. Türkiye'de, 1961 Anayasası'nın 2.maddesinde belirtilen "*Türkiye Cumhuriyeti, ..., sosyal bir hukuk devletidir*" hükmü ile ilk defa sosyal devlet ilkesi benimsenmiştir. 1982 Anayasası'nda devletin sosyal hukuk devleti olduğu, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunun sağlanması gerektiği ve bunları sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılarak kişinin maddi ve manevi varlığının geliştirilmesi için gerekli koşulların hazırlanması devletin görevi sayılmıştır (Özbudun, 2002: 128-139). Bu anlayışla birlikte Türkiye'de sosyal devlet, sosyal politika kavramları tartışılmaya başlanmış ve çeşitli devinimlerle birlikte kavram sosyal belediyeçiliğe kadar ulaşmıştır.

Sosyal devlette, devletin öncelikle sosyal barış ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik alacağı önlemler dizisi bulunmaktadır. Bu önlemlerden birincisi, herkese insan haysiyetine yararlı asgari bir yaşam düzeyinin gerçekleştirilmesi için uygun ortamın sağlanmasıdır. Devlet tarafından herkese çalışma olanağının sağlanması, çalışan herkese insanca yaşayabilmenin asgari şartlarını sağlayacak bir ücret ödenmesi ve çalışmayacak durumda olanların çeşitli sosyal güvenlik önlemleri ile refah düzeylerinde iyileştirmeler yapılır. İkinci önlem, gelir ve servet eşitsizliğinin azaltılmasıdır. Vergilemede adalet ilkesi çerçevesinde, yüksek gelir tabakalarının yüksek oranlarda, düşük gelir tabakalarından düşük oranlarda vergi alınması yoluyla gelir eşitsizliğinin azaltılması amaçlanır. Sosyal barış ve sosyal adaleti gerçekleştirme görevi hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler tarafından sağlanması hedeflenmektedir. Özellikle 1980'den sonra yeni kamu yönetimi anlayışıyla, Dünya'da ve Türkiye'de, yaşanan küreselleşme ve yerelleşme olgusu, sosyal devletin işleyişinde yerel yönetimleri, yerel yönetimler içinde belediyeleri öne çıkarmıştır.

Sosyal devletin temel fonksiyonu vatandaşlarının refah düzeyini yükseltmeye çalışmaktır. Sosyal devlet maddi ve manevi anlamda ihmal edilmiş kişilerin, devlete karşı sosyal destek talebinde bulunma hakkına sahip olmaları demektir. Özellikle günümüzde gerek toplum yapısında meydana gelen değişiklikler ile devletin fonksiyonlarındaki artış nedeniyle vatandaşların sosyal anlamda devletten beklentisi artmıştır (Efe, 2008: 4).

2. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI ÜZERİNE

Sosyal politika kavramı sosyal politika tedbirlerine ihtiyaç hissettirecek olaylarla beraber doğup gelişmiştir. Nitekim 1850'lerde, böyle bir kavramın ortaya çıkması gereğinin gelişen tarihi olaylar zinciri içinde aranması gerekliliği vurgulanmıştır (Tuna ve Yalçıntaş, 1999: 21-23).

Sosyal politika, büyük ölçüde, 20.yüzyılın bir olgusudur. Dünyanın daha çok gelişmiş ekonomilerine özgü bir olgudur ve özünde bir toplum üyesinin "vatandaşlık" hakkına dayanır.

Sosyal politika, yoksullar, yaşlılar, engelliler, hastalar, kadın ve çocuklar gibi toplumda kendi kendine yetemeyen birey ve gruplar için daha fazla yararın gerçekleşmesinin bir aracıdır. Bir politikanın sosyal politika olarak değerlendirilebilmesi için; refah düzeyini arttırıcı politikalar olması; ekonomik amaçların yanı sıra ekonomi dışı amaçlar kapsamı ve toplumdaki tüm dezavantajlı gruplara gelirin yeniden dağılımını hedeflemesi gerekir (Ersöz, 2005: 759-775).

Sosyal politika faaliyetleri devletlerin vatandaşlarının bireysel ve toplumsal aidiyetleri ve kazanımları üzerine yoğunlaşmış faaliyetler bütünüdür. Buna göre devletler her bir vatandaşının bireysel özellik, beceri, engel ve şartları dahilinde çalışmalar yaparak toplumun ortalama bir bireyi haline gelebilmesi için çalışır. Bu çalışmaların temel fonksiyonlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Bireysel muhtaçlığın yanında değişik psiko-sosyal sorunların ortaya çıkması halinde muhtaç insanlara, sosyal güvenlik yöntemleri (sosyal sigortalar, devlet tarafından bakılma, sosyal yardım ve sosyal hizmetler) çerçevesinde geniş kapsamlı ve çok amaçlı destek ve danışmanlık hizmetleri sunmak.

- Sosyo-ekonomik yönden zayıf olan insanların durumlarını iyileştirmek.
- Sosyal barışın ve adaletin temini için refah toplumunu oluşturmak.
- Sosyal risklere karşı toplumun bütün üyelerini sosyal güvenlik kapsamı altına almak.
- İnsan onuruna yaraşır bir hayatın devamı için tedbirler almak.
- Toplumda sosyal bütünleşmeyi ve sosyal sorumluluk duygusunu geliştirmek.
- Kendi kendine yardım etme ilkesine uygun olarak, kamu alanında ve sivil toplumda sosyal dayanışma ruhunu hayata geçirmek,
- Sosyal ahlakın sağlanması adına toplumda sosyal pedagojik faaliyetlerde bulunmak (Demir, 2006: 57).

3. SOSYAL DEVLET ve SOSYAL POLİTİKA İLİŞKİSİ

Sosyal politika ve devlet arasındaki ilişki amaçları itibari ile her ikisinin de değişik çıkar grupları arasında denge ve uzlaşma sağlayıcı rol oynamalarında yatmaktadır. Devletin eğitim, sağlık, gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve istihdam politikaları yoluyla ülkenin ekonomik ve sosyal refahını sağlayacak tedbirler almaya başladığı dönemlerde, sosyal politika kavramının devlet aracılığıyla uygulanabilirlik kazandığı söylenebilir. Ancak zamanla küreselleşmenin de etkisiyle sosyal sorunlar çeşitlenerek artmış, devletin artan sosyal sorunları çözme yönündeki etkinliği azalmaya başlamıştır (Şenkal, 2005: 48-49).

Sosyal devlet ve sosyal politika ile ilgili temel konular ve sorumluluklar açısından önemli yetkilerle donatılmış olan yerel kamu yöneticileri, buldukları bölgede sosyo-ekonomik sorunların çözümünde ve dezavantajlı sosyal grupların mağduriyetlerinin giderilmesinde etkin rol üstlenmektedirler (Seyyar, 2002: 544-546). Sosyal politika, iktisadi düzenlemelerin sosyal ve ahlak esaslarının şemsiyesi altında planlanması gerektiğini ileri süren bir bilim dalı olmanın ötesinde sosyal devletlerin, resmi ve özel sosyal kurumlar ile sivil toplum örgütlerinin, değişik sosyal kesimlerin yaşama şartlarını iyileştirmek maksadıyla uyguladıkları politika ve tedbirlerin bütünüdür. Bir başka ifadeyle; sosyal

politika toplumun değişik kesimlerinde ortaya çıkan muhtelif sosyal sorunları ortadan kaldırmayı ve sosyal refahı temin etmeyi hedefleyen politikaların bütünüdür.

4. AVRUPA SOSYAL ŞARTI ve TÜRKİYE’İN MEVCUT DURUMU

Avrupa Konseyi üyesi devletlerin ve şartı imzalayan tarafların uymayı kabul ettikleri Avrupa Sosyal Şartı (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi), 1961 yılında Turin’de imzaya açılmış ve 1965 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Sosyal Şartı, temel sosyal ve ekonomik hakları koruyan, medeni ve politik hakları garanti eden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni takviye eden bir Avrupa Sözleşmesi’dir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) birinci kuşak haklar olarak bilinen temel hakları (yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, hürriyet ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı gibi) güvence altına alırken, ikinci kuşak haklar olarak kabul edilen sosyal ve ekonomik hakları (çalışma hakkı, örgütlenme hakkı, sosyal güvenlik hakkı, adil ücret hakkı gibi) ise Avrupa Sosyal Şartı koruma altına almıştır.

Türkiye Avrupa Sosyal Şartı’nı 1989’da imzalamış olup, bu tarihten itibaren Şart’ın denetim mekanizmaları işlemeye başlamıştır. Şart, dönem dönem protokollerle desteklenmiş, yeni haklar Şart’ın kapsamına alınmıştır. Avrupa Sosyal Şartı, 1996 yılında Gözden Geçirilmiş Avrupa Şartı olarak yeniden oluşturulmuş ve imzaya açılmıştır.

Şart ile güvence altına alınan sosyal ve ekonomik hakların korunma alanını genişletmek için yeni önlemler alınması hedeflenmiş ve düzenlemeler koruma altında olan sosyal ve ekonomik hakların genişletilmesi yönünde yapılmıştır. Türkiye 27 Haziran 2007 tarihinde Türkiye Gözden Geçirilmiş Şart’ı onaylamış ve 1 Ağustos 2007 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’nda, Avrupa Sosyal Şartı’nda (ve ek protokollerle) teminat altına alınan haklara yeni haklar eklenmiştir. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’nın oluşturulması, 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı’nı ortadan kaldırmamıştır. Şart halen mevcut olup, onaylayan devletleri bağlamaktadır (Erdoğan, 2008: 123-128).

Avrupa Sosyal Şartının temel hedefi aşağıdaki hak ve ilkelerin kamusal politikalara entegre edilmesini sağlamaktır. Buna göre;

- 1- Herkes, özgürce edinebildiği bir işle yaşamını sağlama fırsatına sahiptir.
- 2- Tüm çalışanların adil çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.
- 3- Tüm çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.
- 4- Tüm çalışanların, kendileri ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlamak için yeterli adil bir ücret alma hakkı vardır.
- 5- Tüm çalışanlar ve işverenler ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak amacıyla ulusal ve uluslararası kuruluşlar düzeyinde örgütlenme özgürlüğüne sahiptir.
- 6- Tüm çalışanlar ve işverenler toplu pazarlık hakkına sahiptir.
- 7- Çocuklar ve gençler, uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunurlar.
- 8- Çalışan kadınlar, anne olmaları durumunda, özel korunma hakkına sahiptir.
- 9- Herkesin, kişisel ilgi ve yeteneklerine göre bir mesleği seçmesine yardımcı olacak uygun mesleki yönlendirme olanağına sahip olma hakkı vardır.
- 10- Herkesin, mesleki eğitim için uygun olanaklara sahip olma hakkı vardır.
- 11- Herkes, ulaşılabilecek en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılacak her türlü önlemden yararlanma hakkına sahiptir.

- 12- Tüm çalışanlar ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler sosyal güvenlik hakkına sahiptir.
- 13- Yeterli kaynaklardan yoksun olan herkes, sosyal ve tıbbi yardım alma hakkına sahiptir.
- 14- Herkes sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir.
- 15- Özürlüler toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve toplumsal yaşama katılma hakkına sahiptir.
- 16- Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.
- 17- Çocuklar ve gençler uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.
- 18- Herhangi bir imzalayan tarafın vatandaşları, inandırıcı sosyal ve ekonomik nedenlere dayanan kısıtlamalar saklı kalmak kaydıyla, diğer bir imzalayan taraf ülkesinde, o ülke vatandaşlarıyla eşit koşullar altında kazanç getirici herhangi bir işte çalışma hakkına sahiptir.
- 19- Bir imzalayan taraf vatandaşı olan göçmen işçiler ve bunların aileleri herhangi bir başka imzalayan taraf ülkesinde korunma ve yardım alma hakkına sahiptir.
- 20- Tüm çalışanlar, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkına sahiptir.
- 21- Çalışanlar, işletmede bilgilendirilme ve danışılma hakkına sahiptir.
- 22- Çalışanlar işletmedeki çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine katılma hakkına sahiptir.
- 23- Her yaşlı insan sosyal korunma hakkına sahiptir.
- 24- Tüm çalışanlar, iş akdinin sona erdiği durumlarda korunma hakkına sahiptir.
- 25- Tüm çalışanlar, işverenlerinin aciz haline düşmesi durumunda alacak taleplerinin korunması hakkına sahiptir.
- 26- Tüm çalışanlar, onurlu çalışma hakkına sahiptir.
- 27- Ailevi sorumlulukları olan ve çalışan ya da çalışmak isteyen herkes, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve ailevi sorumluluklarıyla çalışması arasında, olabildiğince, uyuşmazlık olmadan bunu gerçekleştirme hakkına sahiptir.
- 28- İşletmelerde çalışanların temsilcileri zarar veren eylemlere karşı korunma hakkına sahiptir ve görevlerini yerine getirmek için uygun olanaklarla desteklenmelidirler.
- 29- Tüm çalışanlar toplu işten çıkarma halinde bilgilendirilme ve danışılma hakkına sahiptir.
- 30- Herkes, yoksulluğa ve toplumsal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahiptir.
- 31- Herkes konut edinme hakkına sahiptir (Bakınız: Strasbourg, 3.V.1996, **Avrupa Sosyal Şartı**, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf>, Erişim: 28.11.2014).

4.1. Avrupa Sosyal Şartının Uygulama Sahası: Yerel Yönetimler

Türkiye Cumhuriyeti, sosyal bir hukuk devletidir (1982 AY. md. 2). Anayasamız devleti ekonomik ve sosyal hayatı yönlendirme görevi ile sorumlu tutmuştur. Bu bakımdan sosyal devlet, ekonomik ve sosyal müdahalelerde bulunur. Bireylerin maddi ve manevi varlıklarının gelişmesi ve toplumun her bakımdan kalkınması için gerekli bütün koşulları hazırlar ve bu amaçla yapacağı kalkınma faaliyetlerini planlamaya dayandırır.

Kalkınma sürecinin planlanmasında ekonomik ve sosyal planlama birlikte ele alınır. Kalkınma, ekonomide ve toplumda yapısal değişmeyi içermekte ve sosyal sorunların çözümlenmesi ile sosyal gelişmenin sağlanacağını savunmaktadır. Kalkınmanın iki yönlü bir bütün oluşu onun dengeli olmasını zorunlu kılmaktadır. Buna göre, ekonomik planlama ekonomik büyümeyi hedeflerken, sosyal planlama sosyal yapıdaki değişme ve gelişmelerle, sosyal kalkınmayı amaçlamaktadır.

Türkiye’de merkezi hükümetin her geçen gün artan toplumsal ihtiyaçları (özellikle yerel özellikteki ihtiyaçları) etkin bir şekilde karşılaması mümkün değildir. Böyle bir çaba sadece devletin hantallaşmasına ve çıkmaza sürüklenmesine neden olacaktır.

Yerel yönetimler var oldukları tarihten beri farklı yöntem ve uygulamalarla sosyal politikalar uygulamış ve belde halkının sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan refah anlayışına paralel olarak yerel yönetimler bu fonksiyonu bizzat gerçekleştirmek yerine zamanla sivil toplum örgütleri ve piyasa aktörleri eli ile gerçekleştirmeye ve kendileri rehber, koordinatör konumunda kalmaya başlamışlardır.

Anayasal güvence altında bulunan ayrıca Avrupa Sosyal Haklar Şartı ile de uluslararası platformda imza altına alınan, sosyal devlet ilkesinin yaşatılabilmesinin en sürdürülebilir yöntemi sosyal devleti ilkesi gereklerinin sonucu olan görevleri ve kaynakları yerel yönetimlere aktarmaktır. Yerel yönetimler kurumsal varlıklarının bir parçası olarak sosyal projeye geliştirmeye, sosyal çalışmalarda bulunmaya yatin kurumlardır. Bu yatkınlık her yeni örnekte etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Konseyi, kurumsal çalışmaları kapsamında Nisan 2000 tarihinde İstanbul’da toplanan Yerel Yönetimlerden Sorumlu Bakanlar Konferansında sosyal politikaların belirlenmesi ve sosyal hizmetlerin sunulmasında yerel yönetimlerin daha aktif rol oynamalarının kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir. Bu anlamda yerel yönetimleri temel aktör olarak kullanmaları konusunda teşvik etmiştir (Şentürk: 3-10).

5. SOSYAL DEVLET ve YEREL YÖNETİMLER İLİŞKİSİ

Yerel yönetimler sosyal politikaları, sosyal hizmetleri, mahalli sorumluluğa sahip olarak yerine getiren ve topluma en yakın olan kamu yönetim birimleridir. Ülkemizde yerel yönetim kuruluşu dendiğinde akla büyük ölçüde belediyeler gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ülkemizde belediyeler, il özel idarelerine göre daha önemli kuruluşlar haline gelmiştir. Nüfus artışı ve göç hareketleri hızlı ve plansız kentlerin ortaya çıkmasına ve kentsel hizmet talebinin artmasına yol açmıştır. Belediyelerin kullandıkları kaynaklar ve hizmet götördükleri nüfus, diğer yönetim birimlerine göre daha fazladır. Merkezi yönetimin yasal ve idari düzenlemeleri adı altında fonksiyonlarını icra eden belediyeler, sosyal refah hizmetlerinin üretim ve dağıtımında önemli bir rol üstlenirken, toplumun artan ihtiyaçlarına bağlı olarak belediyelerden sosyal refah hizmetleri yönünde beklentisi oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır. Sosyal belediyecilik, sosyal devletin yereldeki görünümü, yereldeki temsilcisi olan bir anlayışı kapsamaktadır. Bu çerçevede, sosyal devletin yetersiz kaldığı durumlarda, sosyal belediyecilik anlayışı devreye girerek, sosyal sorunların azaltılmasında ve çözüme kavuşturulmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Aygen, 2014: 179-182).

Türkiye’de 1970’li yılların sonuyla birlikte yeni belediyeçilik anlayışı gündeme gelmiştir. Bu anlayış, yerel yönetimlere ve özellikle belediyelere bir sivil toplum kuruluşu olarak yaklaşmaktadır. Söz konusu anlayışın ilkeleri, özerk-demokratik belediye, üretici belediye, tüketiciyi koruyucu-kaynak yaratıcı belediye ve birlikçi-bütünlükçü belediyedir. Yeni belediyeçilik anlayışı klasik yerel beledi hizmetlerin yanı sıra, konut, çevre, tüketiciyi koruma, toplu taşıma, halk eğitimi, mesleki eğitim, tarihi çevreye ve kültürel mirasa sahip çıkma, gençlik ve kültür hizmetleri gibi Türkiye belediyeçiliği için yeni olan alanları, yerel hizmetler arasında görmeye başlamıştır. Bu yeni alanlar, sosyal devlet olgusunun yerel yönetimlere devrinin ve sosyal belediyeçilik kavramının doğuşunun başlangıcını teşkil etmektedir (Öz ve Yıldırım, 2009: 457-461).

Dünya’daki dönemsel gelişmelere bakıldığında ise; küreselleşme ve kapitalizmin yaşadığı krizlere paralel olarak piyasayı merkeze alan yeni liberal ideoloji ve uygulamalar sonucu hem gelişmiş Batı ülkelerinde hem de Türkiye’de sosyal devlet ve sosyal haklar önemli ölçüde gücünü yitirmiştir. Bu dönüşümün temel boyutu, piyasa ve işletmecilik ilkelerine göre çalışan, özel sektörün önünü açan, gücünü ve sorumluluklarını sivil toplum ve yerel yönetimlerle paylaşan, düzenleyici, küçük, etkin ve daha rekabetçi bir devlet anlayışının oluşturulması ve bireysel hak ve sorumlulukların öne çıkarılmasıdır. Gücünü ve sorumluluklarını yerel yönetimlerle paylaşma yoluna giden yeni devlet anlayışı, sosyal devlet ilkesinin yükünü yerel yönetimlere yüklemiş ve çalışma alanlarını bu yeni duruma göre yeniden tanımlamıştır. Günümüzde yerel yönetimlerde yaşanan yasal ve yapısal dönüşümlerle birlikte sosyal belediyeçilik kavramı, sosyal devletin yerel yönetimlere aktarılmış halinden doğmuştur (Öztürk ve Gül, 2012: 377-388).

5.1. Yerel Yönetimlerin Temel Sosyal Politika Görevleri

- Koruyucu ve bütüncül sosyal politikalar

Yerel sosyal politikaların sürdürülebilirliği, ortaya çıkabilecek olumsuz sosyal risk etkilerinin önlenmesine bağlıdır. Bunun için yerel sosyal politikaların tedbir ve yöntemleri; koruyucu ve bir bütünlük içinde olmalıdır.

Birbirini etkileyebilen sosyal risklerin yıkıcılığını önleyebilmek, koruyucu ve bütüncül yerel sosyal politikaların uygulanması ile mümkündür. Bu sosyal gerçeği gören yerel yöneticiler, çalışma şartlarının aile sorumluluklarına zarar vermesini önleyebilmek için, çalışan anne ve babaların sorumluluğunda olan bakıma muhtaç kişilere dönük gündüz bakım hizmetleri sunan sosyal tesisler inşa etmektedir. Sosyal ihtiyaçların ve kişilerin mesleki kariyerini engelleyen şartların ortadan kaldırılmasına yardımcı olan sosyal politikaların yerelde uygulanabilirliği, yerel yöneticilerin sosyal politika bilinci ile ilgilidir. Uygulama sırasında mali yönden uygun, esnek ve etkili çözümler üretilebilir.

- Belde halkının dikey ve yatay sosyal entegrasyonu

Dikey sosyal entegrasyon; belde halkının yerel yönetim birimleri ile bütünleşmesini sağlamaya yönelik uygulamalardır. Katılımcı demokrasi ilkeleri açısından kent halkına hemşehri hukuku çerçevesinde bazı demokratik haklar tanındığı gibi, sosyal sorumluluklar da yüklenmektedir. Buna göre kent halkı, yerel yönetimin faaliyetleri hakkında bilgilendirilme, karar alma ve uygulama mekanizmasına katılma hakkına sahiptir. Belde halkının sorumlulukları ise, ortaklaşa alınan kararlara uymak ve vatandaşlık görevlerini yerine getirmektir.

Yatay entegrasyon ise, dezavantajlı sosyal grupların toplum hayatına katılımına yönelik uygulamalardır. Bu uygulamaların bazıları; istihdam, hayat standardı iyileştirilmesine yönelik politikalar, yoksullukla mücadele, adil gelir paylaşımı ve sosyal uyum politikalarıdır.

- **Bireysel sorumluluk yükleyen sosyal yardım politikaları**

Yerel yönetimler tarafından farklı ihtiyaç sahiplerine farklı dönem aralıklarıyla periyodik olarak yapılan sosyal yardımlar, yerel sosyal politikaların yoksullukla mücadeledeki en önemli aracıdır. Sosyal yardımlar, ihtiyaç sahiplerine şartsız olarak verilmektedir. Halkın vergileriyle finanse edilen kamusal sosyal yardımlar, hem toplumsal dayanışmanın bir yansıması hem de ihtiyaç sahipleri açısından bir sosyal haktır. Ancak yerel yönetimlerin görev kapsamına giren dikey sosyal entegrasyon boyutuyla sosyal yardımlardan yararlananların görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Bu anlamıyla, kamusal sosyal yardımlar, tek taraflı bir işlem değil, iki tarafa da sorumluluk yükleyen bir mekanizmadır. Kamusal sosyal yardımda bulunma zorunluluğu, yerel yönetimler için bir görev olmakla birlikte sosyal yardımları hak edenler de elde ettikleri geliri, yerinde kullanmak ve uygun bir zaman diliminde kendi kendine yetebilen hale gelme çabası göstermek zorundadırlar.

- **Adil gelir dağılımı politikaları**

Gelirin yeniden dağılımı politikalarının sorumluluğu merkezi yönetime aittir. Yerel yönetimler yeniden gelir dağılımı politikalarını, sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda beldelerinde uygulanmaları halinde, noktasal refahı sağlamış olurlar. Merkezi sosyal politikaların gelirin yeniden dağılımındaki rolü, belediyelere verilmesi halinde bölgeler arası sosyal adaleti sağlamak zorlaşacaktır. Çünkü merkezi yönetim tüm kent ve beldelere bütüncül bir açıyla baktıklarından dezavantajlı bölgeleri daha sağlıklı tespit edip müdahalede bulunabilirler. Söz konusu süreç tüm kentler ve beldeler arasında aynı zamanda bir gelir ve imkan dengelemesinin de aracı olacaktır.

Diğer taraftan etkin sosyal yardım yapan belediyeler, iç göç hareketine sebebiyet vereceklerdir. Bu da beldenin sosyal dokusunu olumsuz yönde etkileyecektir (Seyyar, 2008: 30-36).

6. TÜRKİYE'DE SOSYAL YEREL YÖNETİMLERİN SOMUTLAŞMIŞ HALİ: SOSYAL BELEDİYECİLİK

Türk yönetim tarihindeki temel dönüşüm Tanzimat dönemiyle birlikte başlamıştır. Modern anlamda kamu yönetim birimlerinin ortaya çıkışı bu döneme rastlar. İlk belediye teşkilatları da bu dönemden itibaren kurulmaya başlamıştır. İstanbul Şehremaneti ve Altıncı Belediye Dairesi'nin kuruluşu ile birlikte Türk belediyeciliğinin temelleri atılmıştır. Daha önceki dönemlerde, belediye hizmetleri; vakıflar, kadılar, loncalar ve bugünkü deyişimiyle diğer sivil toplum örgütleri karşılamıştır. Ancak değişen dünya koşulları ile birlikte tüm bu hizmetlerin sorumluluğu belediye teşkilatlarına yüklemiştir.

Dünya'da ve ülkemizde kamu yönetimi alanında yaşanan hızlı dönüşüm siyasi yapı ve kurumların kendilerini yeniden tanımlamalarını öngörmektedir. Kamu yönetimini daha etkili ve daha verimli kılmak adına, iyileştirme amacıyla girilen bu yeniden düzenlemeler sonucunda gerçekleştirilen yenilikler günümüzde artarak devam etmektedir. Yaşanan bu hızlı değişikliklerle beraber Dünya'da küreselleşme ve yerelleşme bağlamında yaşanan süreç, yerel dinamikleri ve değerleri ön plana çıkarmaktadır. Yaşanan bu süreç belediyeleri gerek organizasyon yapılarında ve iş süreçlerinde gerekse yerine getirdikleri fonksiyonlarda yenilenmeye ve değişime zorlamaktadır. Yasaların değişmesi, hızlı kentleşme, kentleşme ile birlikte ortaya çıkan sorunlar, küreselleşme ile var olan yerleşme ve göç olgusu belediye yönetimi anlayışında değişime sebep olan temel unsurlardır.

Sosyal belediyecilik; yerel idareye sosyal alanlarda plan ve düzenleme işlevi yükleyen, bu çerçevede kamu harcamaları konut, sağlık, eğitim ve çevrenin korunması

alanlarını kapsar şekilde sosyal amaca yönlendiren; işsiz ve kimsesizlere yardım yapılması, sosyal dayanışma ve entegrasyonun tesis edilmesi ile sosyo-kültürel faaliyet ve çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan altyapı yatırımlarının yapılması için bilinçli politikalar üretmesini öngören; bireyler arasında zayıflayan sosyal güvenlik ve adalet kavramını güçlendirmeye yönelik olarak yerel idarelere sosyalleştirmeye ve sosyal kontrol işlevleri yükleyen bir model olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2006: 42-45).

Sosyal belediyeçilik, sadece altyapı hizmetleri yüklemenin ötesinde, yerel yönetimleri sosyal sorunların çözümünden sorumlu tutmaktadır. Bundan dolayı yerel yönetimler kent ihtiyaçlarını sadece yol, su ve kanalizasyondan ibaret göremez. Kent sakinlerinin sosyal, kültürel, sportif ve benzeri ihtiyaçlarını da dikkate alarak gerekli hizmeti sunar. Sosyal belediyeçilik anlayışını benimsemiş bir belediye öncelikle kentinde yaşayanların sosyal yapısını ortaya koymalıdır. Bir kentin dokusunu bozan, ekonomik ömrünü doldurmuş kent kısımlarının tüm doğal afet riskleri de bertaraf edilecek şekilde, sağlıklı ve modern standartlarda yeniden yapılandırılmasını ifade eden kentsel dönüşüm için oluşturulan projeler sosyal belediyeçilik projeleri kapsamında ele alınıp değerlendirilmektedir (Uçaktürk, Uçaktürk ve Özkan: 2-4).

Yerel yönetimlerin sosyal belediyeçilik uygulamaları sırasında ele aldıkları bazı temel kazanımlar vardır. Bu kazanımlarla birlikte belde halkının sosyal haklardan daha fazla faydalanması ve kent yaşamına katılımının daha etkin olması beklenir. Bu temel kazanım beklentileri şu şekildedir:

- **Sosyalleşme, sosyal kontrol ve rehabilitasyon**

Sosyalleşme, toplumun bir parçası haline gelmedir. Kişinin aile, okul, mesleki örgütler gibi içinde yer aldığı toplumsal kurumların genelde yaşadığı kültürel ortamın kendisinden beklediği şekilde davranmayı ve diğer bireylerle uyum içinde yaşamayı öğrenme sürecidir. Belediyeler bu çerçevede bir bakıma sosyal eğitim işlevi görebilir. Mahalli idareler toplumsal düzenin devamının sağlanmasına yönelik olarak bireye toplumsal beklentilere uygun davranış, kural ve değerler aşılama anlamında sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir.

- **Mobilize etme, yönlendirme ve rehberlik**

Toplumsal kesimlere yönelik olarak danışmanlık hizmeti verme, onları belirli gün ve konularda yönlendirme, halkın sorunlarını nasıl ve hangi kurumlara çözebilecekleri konusunda yardımcı olma gibi işlevler belediyeler tarafından yürütülebilmektedir.

- **Yardım etme ve gözetme**

Mahalli idareler beldelerdeki fakir ve muhtaç vatandaşların bilgilerine kolaylıkla sahip olabilmekte, onların sosyo-ekonomik durumlarını izleyebilmekte, asgari yaşam sınırında gıda, kömür, ilaç, kırtasiye, tekerlekli sandalye gibi yardımlarda bulunabilmektedir. Kış gecelerinde evleri gezerek, vatandaşın ne yediği, ne yaktığı, öğrenim durumunda olanların ne tür ihtiyaçları olduğu gibi konulara yakından takip eden bir kurum ve mekanizma mevcut yapı içinde geliştirilmemiştir.

- **Yatırım**

Mahalli idareler halkın geçim sıkıntısını gidermeye yönelik olarak köklü tedbirler alamamakla birlikte, kolaylaştırıcı bir takım hizmetlere yönelebilmektedirler. Tanzim satış mağazaları, ekmek fabrikaları, aşevleri, sığınma evleri, sağlık ocakları, mahalle kütüphaneleri bunlardan bazılarıdır. Bu hizmetlere yönelik olarak mahalli idarelerin yatırım yapmaları bir zorunluluk olarak görünmektedir (Es, 2007: 29-31).

7. TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARINA İLİŞKİN YASAL ÇERÇEVE

Türkiye’de sosyal belediyecilik kavramı gücünü sosyal devlet kavramından alır. Sosyal devlet tanımlaması Türk Hukuku’na ilk kez anayasalarımız vasıtasıyla girmiştir. Bu bakımdan öncelikle anayasalarımızda yer alan sosyal devlet ilkesinin ne demek istediğine bakmak gerekir.

Türkiye’de yapılan anayasalarda sosyal devlete ilişkin hükümler bulunmaktadır. 1924 Anayasa’sı eğitim ve öğretimin ücretsiz olması hükmüne bağlanmış, 1926’da kabul edilen Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu’nda iş güvenliğine ilişkin hükümler yer almıştır. 1961 Anayasası’nda, sosyal devlet kavramı ilk kez ilke olarak kullanılmış ve devletin hak ve ödevleri başlığı altında sosyal devlet uygulamaları sıralanmıştır.

1982 Anayasa’sı ise, her vatandaşın anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğunu belirtmektedir. Anayasa’mızın 5. Maddesinde, devletin temel amaç ve görevleri: Türk Milleti’nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, Cumhuriyet ve demokrasiyi korumak, kişi ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişi temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için uygun şartları hazırlamaya çalışmaktır; ifadesi yer alır.

Anayasamızda sosyal devlet ilkesi gereğince yer alan devletin görevleri;

- Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.
- Herkes yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.
- Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürülebilmeleri amacı ile gerekli yardımlar yapar.
- Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur; gibi ifadeler bulunmaktadır (Toprak ve Şataf, 2009: 12-14).

Anayasalarımızda genel itibariyle tanımlanan sosyal devlet ilkesi yerel yönetimlerle birlikte somutlaşmış ve hizmet alanı haline gelmiştir. Yerel yönetimler, mevzuattan aldıkları güç ile sosyal belediyecilik konusunda kısa zamanda önemli mesafeler kat etmişlerdir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun pek çok maddesinde, sosyal belediyeciliğe örnek oluşturabilecek madde ve atıflar bulunmaktadır.

5393 sayılı Belediye Kanununun 9.maddesinde, *“belediye mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması... bütçe imkanları ölçüsünde gerekli ayni yardım ve desteği sağlar”* denilmektedir. 13.maddede, *“hemşehrilerin... belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır”* ifadesi yer almaktadır. 14.maddede, *“... kültür ve sanat, gençlik ve spor, sosyal hizmet ve yardım, meslek ve beceri kazandırma”... “hizmetlerini yapar veya yaptırır”, “Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000’i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar”* hükümleri mevcuttur (Bakınız: Resmi Gazete, 13.07.2005).

Hemşehri Hukuku’nu düzenleyen 13.maddeye göre, belediye sınırlarında yaşayan o beldenin hemşehrileri, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleriyle ilgili bilgilendirme ve belediye yardımlarından yararlanma hakkına sahiptir. Yine, belediyelerin görev ve sorumluluklarını düzenleyen 14.maddesinin (a) bendinde *“... kültür ve sanat, sosyal hizmetler ve yardım, nikah, meslek ve beceri kazandırma vb. gibi hizmetleri yapar ve yaptırır”* maddesi bulunmaktadır. Ayrıca yoksullara yönelik 5393

sayılı Belediye Kanunu da, 14. Maddesinde toplu konut yapılması belediyelerin görevleri arasında sayılmıştır.

5393 sayılı Belediye Kanununun 15.madesinde, “... *izinsiz satış yapan seyyar satıcıların faaliyetten men edilmesi sonucu, ... geri alınmayan gıda maddelerini gıda bankalarına, ... geri alınmayan gıda dışı malları yoksullara vermek*” hükümleri sosyal belediyeçilik uygulamalarındandır.

5393 sayılı Belediye Kanununun 38. maddesi ile 5216 sayılı Büyükşehir belediye kanununun 18. maddesi belediye başkanlarına, “*bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özürllülerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere özürllü merkezler oluşturmak*” konusunda yapılan harcamaları bütçeye işleyebilmek görevini yüklenmektedir.

5393 sayılı Kanunun belediyenin giderlerini düzenleyen 60. maddesi ve 5216 sayılı kanununun 24. maddesinde yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar belediye giderleri arasında sayılmıştır.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 75. Maddesi, belediyeler görev ve sorumluluk alanına giren konularda kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, vakıf ve meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilir. Belediye hizmetlerine gönüllü katılımı düzenleyen 77. Maddede, sağlık, eğitim, spor, sosyal hizmet ve sosyal yardım hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksullara hizmetlerin yapılmasında, gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulayabilmelerinin yolunu açmaktadır. 2005 yılında çıkarılan gönüllü katılım yönetmeliği, kanundaki bu izni etkin hale getirmektedir.

5216 sayılı kanununun 7. maddesi büyükşehir belediyelerine gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak meslek ve beceri kazandırma kursları açmak sorumluluğunu vermektedir. Gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetleri ilçe belediyeleri verebilmektedir (Bakınız: Resmi Gazete, 23.07.2004).

Engellilerin toplumla bütünleşmesini amaçlayan “*ayrımcılık yapmama*” veya “*sosyal dışlanmayı önleme*” ilkeleri engellilere dönük önemli ilerlemelerdir. 2006 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediyeleri Özürllü Hizmet Birimleri Yönetmeliğine göre; engelli veri tabanı oluşturmak, engelli aileleri bilinçlendirici seminerler vermek, danışmanlık yapmak, engelli olma riskini önlemeye yönelik yayınlar yapmak, engellilere yönelik mesleki eğitimler vermek, fakir olanlara yardımda bulunmak ve ihtiyaç halinde hastane okul gibi yerlere ulaşmalarını sağlamak belediyelerin görevlerindedir.

Ayrıca belediyeler, yoksul, muhtaç ve kimsesizlere, gıda, temizlik maddesi, yakacak ve ekmek gibi sosyal yardımlar yaptıkları gibi, sosyal hizmetleri, aşevi uygulamaları, toplu nikah ve toplu sünnet törenleri gibi uygulamalarda yapmaktadırlar. Belediyeler genel sağlık taramaları ve evde bakım hizmetleri sunmanın yanı sıra askerlik görevini yapan askerlerden maddi durumu kötü olanların ailelerine sosyal yardım ve destek sağlamaktadır (Aygen, 2014: 174-179).

8. TÜRKİYE'DE SOSYAL BELEDİYEÇİLİK ALANINDA UYGULANAN TEMEL POLİTİKALAR

Ülkemizdeki belediyelerin sosyal politika ile ilgili görev ve fonksiyonları, genellikle büyükşehir belediyeleri eli ile yürütülmektedir. Belediyeler tarafından, 1980’li yıllardan itibaren artan işsizlik sebebiyle sosyal hizmet ve yardım talebi toplumun artan ihtiyaçlarının karşılanması için faaliyetlerde bulunulmuştur. Öncelikle öğrencilere burs sağlanması, aşevleri kurulması, ilaç, yiyecek, giyecek, yakacak yardımı yapılması olarak başlayan sosyal belediyecilik faaliyetleri sonraki yıllarda, yaşlı ve engellilere yönelik hizmetler, meslek ve beceri kursları, sosyo-kültürel etkinliklerin düzenlenmesi ve kadın sığınma evlerinin tesisi gibi konularla çeşitlenmiş ve kurumsallaşmıştır (Koçak ve Kavi, 2014: 37-40).

Sosyal belediyecilik anlayışı gereği belediyeler; çocuk, genç, kadın, yaşlı, engelli ve risk grupların yönelik sosyal hizmetler sunmaktadırlar. Başlıca hizmet alanları şu şekilde sıralanabilir;

- Kimsesizlerin, evsizlerin, sokak çocuklarının ve muhtaç kadınların barınmasını sağlamak,
- Öksüzlere çocuk yuvaları ve kreşler yapmak,
- Yaşlılara huzurevleri tesis etmek,
- Sağlık merkezi, sağlık ocağı, gezici sağlık otobüsü, ön tanı merkezlerini hizmete sokmak,
- Hastaneler civarında hasta yakınları için misafirhaneler oluşturmak,
- Kültür, sanat, spor, tiyatro, sinema, kütüphane vb. kültür merkezlerini yaygınlaştırmak,
- Fakir, muhtaçlara yönelik aş evleri ve imarethaneler kurmak,
- Engelliler için ulaşım, eğitim ve kültürel ortamlarda kolaylık sağlayıcı tedbirler almak,
- Beceri ve meslek edindirme kursları açmak,
- Park, bahçe ve piknik alanlarını yaygınlaştırarak engellilere uyumlu hale getirmek,
- Doğal dengeyi koruyan ve çevresel şartları düzenlenmiş ucuz konut alanları üretmek,
- İş kuracak kadın ve gençlere rehberlik yapmak, makine ve donanım desteği sağlamak,
- Tanzim satış mağazaları ve ekmek fabrikaları kurmak,
- Gıda, kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi yardımı yapmak,
- Toplumsal grup ve STK’lara rehberlik etmek (Güleç, 2014: 490-492).

9. TÜRKİYE’DE SOSYAL BELEDİYECİLİK UYGULAMASINDA KARŞILAŞILAN TEMEL SORUNLAR

Türkiye’de sosyal belediyecilik alanında son dönemde hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşümle birlikte söylenebilecek çok olumlu şeyler olmakla birlikte, bazı konularda eksiklikleri devam etmektedir.

Bu eksikliklerin temelini Türkiye’de sosyal belediyecilik konusunda anlam ve uygulama daraltılmasıyla birlikte ortaya çıkan, “*ihtiyaç sahiplerine maddi yardım yapma*” olarak algılanması ve bu algının toplumsal olarak kabul görmesi oluşturmaktadır. Söz konusu durum sosyal belediyeciliğin temel olarak varlık amacını sorgulatmakta ve sürdürülebilir sosyal belediyecilik konusunda güvensizliğe neden olmaktadır.

Sosyal belediyecilik fiziki, sosyal ve kültürel boyutlarıyla birlikte bütüncül bir kavramdır. Ayrıca sosyal belediyecilik belediye faaliyetlerinin bir yönünü oluşturmaktadır. Bu yön şüphesiz en önemli amaçlarından biridir ancak sosyal belediyeciliğin, belediyecilik anlamında en ileri aşama olarak kabul edilmesi doğru değildir. Çünkü kentsel çalışmalar, ekonomik, sosyal, ticari, eğitim, sağlık vb. tüm süreçlerle birlikte değerlendirilebilir. Bu çalışmalarının nihai amacı olarak tek bir konuyu işaret etmek belediye kurumlarının varlık gerekçeleri ile bağdaşmamaktadır (Uçaktürk, Uçaktürk ve Özkan, 2014: 2-5).

Türkiye’de sosyal belediyeçilik alanında mevcut uygulama örnekleri incelendiğinde benzer sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Bu sorunlar genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir:

- Belediye yöneticilerinin sosyal politikalar konusundaki gönülsüz tavırlarının bulunması. Belediyelerin yöneticilerinin söz konusu hizmetleri yetersiz mali imkanlara rağmen yürütülen gereksiz harcama olarak algılaması,
- Sosyal politika ve sosyal yardım uygulamalarına temelini oluşturacak verilerin yetersizliği. Bu konuda temel ölçeklendirme ve gerekçelendirme sorunlarının yaşanması,
- Sosyal politika ve sosyal yardım uygulamalarının belediyeler tarafından politik etkiye maruz bırakılmasını engelleyecek bir mekanizmanın olmayışı,
- Farklı belediyelerden aynı kişinin aynı yardımları almasının engellenememesi. Ayrıca bir belediye içerisinde benzer çalışmaları farklı birimlerin birbirinden bağımsız şekilde yürütülmesiyle ortaya çıkan kaynak, zaman ve emek israfının önüne geçilememesi,
- Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin birbirine benzer işler yürütmesi nedeniyle ortaya çıkan çok başlılık ve kaynak israfı,
- Belediyelerin sosyal politika ve sosyal yardım uygulamalarının ağırlığının belediye başkanının vizyonuna bağlı olması,
- Belediyelerde yeterli sayıda sosyal politika ve sosyal hizmetler uzmanının bulunmaması,
- Sosyal belediyeçilik standardının olmaması ve her belediyenin kendi hizmet standartlarını kendilerinin veya kıyaslama yoluyla belirlemesi (Aygen, 2014: 181-186).

SONUÇ

Türkiye’de sosyal belediyeçilik alanında son dönemde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu atılımın gecikmesi ya da atılımın izlerinin yeterince fark edilememesinin gerekçeleri konusunda farklı yorumlar mevcut olmakla birlikte genel kanı sosyal politikaların merkezi yönetim sorumluluğunda yürütülmesi ve toplumumuzun dayanışmacı kültür yapısıdır.

Sosyal politikaların merkezi yönetim uhdesinde yürütülmesi; halkın ihtiyaçlarını tanımlamaktan uzak bir yaklaşımdır. Bu anlayış, vatandaşların anlık krizlerini çözmekte ve sürdürülebilir bir hayata imkan tanımamaktadır. Sosyal politika ve sosyal hizmet alanında yerel yönetimlerin sorumluluk almaya başlaması belde halkı bakımından çok daha etkili olmuştur. Bu anlamda yerel yönetimler sorunun kaynağına inebilen bir yaklaşımla sonuç alıcı politikalar izleme potansiyeline sahiptir. Sosyal politikaların merkezi bir çalışma olarak görülmesi sonradan yerel yönetimlere bu alanda yetki devredilmesi tartışmaları ülkemizde önemli oranda zaman kaybına neden olmuş ve sosyal hizmet anlayışının gecikmesine neden olmuştur.

Türkiye’de sosyal belediyeçilik algısının geç yerleşmesinin bir başka nedeni ise, toplumumuzdaki dayanışma anlayışıdır. Kültürümüzde bulunan dayanışma anlayışı sayesinde birçok kriz sosyal yönden daha az tahrip edici olmaktadır. Özellikle aile içi dayanışmanın neticesinde, krize düşen kişilere uzanan yardım elleri bulunmaktadır. Göç ederek yaşadığı yerden ayrılan vatandaşlar yeni gittikleri yerlerde daha önceden göç edenlerle dayanışma içerisine girmekte ve hayata tutunmaya çalışmaktadır. Bu tutunma çabası ne kadar uzunsa belde halkı sosyal hizmetlerden o kadar uzak kalmaktadır.

Ülkemizde son dönemde kurumsallaşmaya başlayan sosyal politika ve sosyal hizmet anlayışı gün geçtikçe daha etkin hale gelmektedir. Söz konusu etkinliği arttırıp vatandaşlarımızın sosyal politik desteğe minimum ihtiyacı olacağı döneme kadar arayış ve sorgulamalar devam edecektir. Mevcut yaşanan sorunlarla ilgili genel anlamda çözüm önerileri ise şunlardır:

- Yerel yönetimlerde sosyal sorumluluk bilinci geliştirilmelidir.
- Yerel yönetimlerin sivil hizmetlerini halka birlikte planlaması ve uygulaması gerekmektedir.
- Sosyal belediyeçilik uygulamalarının bilimsel veriler kullanılarak yapılmalıdır.
- Yerel yönetimlerde sosyal belediyeçilik alanında çalışan profesyonel birimler oluşturulmalıdır.
- Yerel yönetimler sosyal belediyeçilik faaliyetlerini üniversiteler, STK'lar, özel sektör, dernekler, vakıflar ve diğer kamu kurumlarıyla iş birliği içerisinde yürüterek farkındalığı arttırmalıdır.
- Sosyal hizmet ve yardım planlamaları yerel yönetimlere bırakılmalıdır.
- Yerel yönetimlere bu alanda etkin hizmet verebilecek bütçe desteği verilmelidir.
- Merkezi yönetim, sosyal politika ve hizmet alanında standartlar belirleyerek sürecin istismarının ve politikleşmesinin önüne geçmelidir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Y. (2006) “Sosyal Belediyeçilik”, Yerel Siyaset Dergisi, Sayı 3, İstanbul.

ATEŞ, H. (2009) “Sosyal Belediyeçilik”, Çerçeve Dergisi, Yıl:17, Sayı:49, İstanbul.

AYGEN, M. (2014) “Sosyal Belediyeçilik Üzerine Bir İnceleme: Elazığ Belediyesi Örneği”, Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1, Elazığ.

DEMİR, İ. (2006) “Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Fonksiyonları Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Örneği”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

E FE, F. (2008) *Uygulamalı Sosyal Belediyeçilik e-kent Modeli Boğaziçi Beldesi Örneği*, Metropol Yayınları, İstanbul.

ERDOĞAN, G. (2008) “Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı”, TBB Dergisi, Sayı: 77, Ankara.

ERSÖZ, H. Y. (2005) “Sosyal Politika- Refah Devleti- Yerel Yönetimler İlişkisi”, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 55, Sayı:1, İstanbul.

ES, M. (2007) *Kent Üzerine Düşünceler*, Plato Danışmanlık A.Ş. Yayınları, İstanbul.

GÜLEÇ, Y. (2014) “Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerel Yönetimlerin Önemi ve İşlevi, Bağcılar Engelliler Sarayı Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Sayı:1, Ordu.

KANTARCI, H. B. (2003) “Sosyal Devlet, Sosyal Güvenlik ve Türkiye’de Zorunlu Askerlik Hizmeti”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 10, Balıkesir.

ÖZ, C. S. ve YILDIRIMALP, S. (2009) “Türkiye’de Kentsel Yoksullukla Mücadelede Sosyal Belediyeciliğin Rolü”, Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu, Antalya.

ÖZBUDUN, E. (2002) *Türk Anayasa Hukuku*, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, H. ve GÜL, H. (2012) “Sosyal Belediyecilik Sosyal Devlete ve Sosyal Haklara Ait Bir Alternatif mi?”, IV. Ulusal Sosyal Haklar Sempozyumu, Petrol İş Yayıncılık, İstanbul.

KOÇAK, O. ve KAVI, E. (2014) “Sosyal Politika Aktörü Olarak Sosyal Girişimci Belediyecilik”, Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 3, Yıl: 3, Sayı: 6.

Resmi Gazete, 13.07.2005.

Resmi Gazete, 23.07.2004.

SEYYAR, A. (2002) *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, Beta Yayınları, İstanbul.

SEYYAR, A. (2008) “Yerel Siyasetin Gelişiminde Sosyal Politikaların Önemi”, Yerel Siyaset Dergisi, İstanbul, Ocak, 2008.

SEYYAR, A. (2008) “Sosyal Siyaset Ekseninde Yerel Özürlüler Politikası”, Yerel Siyaset Dergisi, İstanbul, Mart 2008.

Strasbourg, 3.V.1996, “Avrupa Sosyal Şartı”, <http://www.tbmm.gov.tr/komiyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf>, Erişim: 28.11.2014.

ŞENKAL, A. (2005) *Küresellesme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınevi, İstanbul.

ŞENTÜRK, H. “Belediyeler İçin Sosyal Politika Rehberi”, <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.platodanismanlik.com%2Fv2%2Fimages%2Fk17.doc&ei=9hDJVN3zCcfsUozLgXA&usq=AFQjCNGmRhhP7cCelLp0m6SIO-cdh0y-MQ&bvm=bv.84607526,d.d2s>, Erişim: 18.11.2014.

TOPRAK, D. ve Şataf, C.(2009) “Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1.

TUNA, O. ve YALÇINTAŞ, N. (1999), *Sosyal Siyaset*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

UÇAKTÜRK, T, UÇAKTÜRK, A. ve ÖZKAN, M. “Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Bağlamında Sosyal Belediyecilik: Biga Belediyesi Örneği”, ss: 2-4, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/ahmet.ucakturk/bildiri/ahmet.ucakturk11.08.2011_04.20.14bildiri.pdf, Erişim:17.11.2014.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ HİZMETKÂR LİDERLİK ALGILARININ LİDER-ÜYE ETKİLEŞİMİ VE ÖRGÜTSEL GÜVEN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Özgür UĞURLUOĞLU*
Serap Durukan KÖSE**
Tuncay KÖSE***

ÖZET

Hizmetkâr liderlik; genellikle aynı anda hem liderlik yapılan, hem de hizmet edilen kişilerin gelişmesine odaklanan liderlik tarzı olarak tanımlanmaktadır ve lidere duyulan güven, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel bağlılık, lider-üye etkileşimi gibi çeşitli bireysel ve örgütsel çıktılara etkisini konu edinen çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmada da, sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışlarına yönelik algılarını ve bu algıya bağlı olarak gelişen lider-sağlık çalışanı etkileşimi ve örgüte olan güvenin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın evrenini, İstanbul'daki bir özel hastanede çalışan 268 tıbbi ve idari personel oluşturmaktadır. Araştırmada örnekleme yöntemi kullanılmamış, 136 kişiden (%51) yanıt alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, sağlık çalışanlarının hizmetkar liderlik alt boyutları içerisinde en yüksek ortalamayı vizyon ($4,07 \pm 0,85$) alt boyutu, lider-üye etkileşimi düzeyi alt boyutları arasında en yüksek ortalamayı profesyonel saygı ($4,33 \pm 0,818$) alt boyutu ve örgütsel güven alt boyutları arasında en yüksek ortalamayı bilişsel güven alt boyutu ($3,79 \pm 0,78$) almıştır. Sağlık çalışanlarının göstermiş oldukları hizmetkâr liderlik davranışlarının lider-üye etkileşiminin ve örgütsel güvenin alt boyutları ve genel lider-üye etkileşimi ve genel örgütsel güven düzeyini pozitif ve istatistiksel olarak önemli bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetkâr Liderlik; Lider-Üye Etkileşimi, Örgütsel Güven, Sağlık Çalışanları

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İİBF Sağlık İdaresi Bölümü ougurlu@hacettepe.edu.tr.

** Yrd. Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi sdurukankose@mu.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

THE EFFECT OF HEALTHCARE WORKERS' PERCEPTION OF SERVANT LEADERSHIP ON LEADER-MEMBER EXCHANGE AND ORGANIZATIONAL TRUST

ABSTRACT

In the general sense, servant leadership is defined as the style of leadership where the focus is on the development of both those who are led and those who are served; and studies dwelling on its impact on various individual and organizational outputs such as the trust put in the leader, organizational citizenship behaviour, organizational commitment and leader-member exchange are available. In this study, the examination of healthcare workers' perception of servant leadership behaviour and the leader-healthcare worker exchange and organizational trust both of which develop depending upon this perception is aimed.

The research universe of the study consists of a medical and administrative personnel of 268 working for a private hospital in Istanbul. Sampling method was not utilized in the study, answers of 136 persons (51%) were taken. According to the results of the study, the highest mean for servant leadership sub-dimensions of healthcare workers belonged to the vision (4,07±0,85) sub-dimension; the highest mean for the level of Leader-Member exchange sub-dimensions belonged to the professional respect (4,33±0,818) sub-dimension; and the highest mean for organizational trust sub-dimensions belonged to the cognitive confidence sub-division (3,79±0,78). It was deduced that servant leadership behaviours exhibited by healthcare workers affect the sub-divisions of leader-member exchange and organizational trust, the overall member-leader exchange and the overall organizational trust level in a positive and statistically significant manner.

Key Words: Servant Leadership; Leader-Member Exchange; Organizational Trust, Healthcare Workers

GİRİŞ

Ekonomik, siyasi ve örgütsel bütün sistemlerin başarısı, bu sistemlerin liderlerinin etkin ve etkili rehberliğine bağlı olduğu için; liderlik kavramı davranış bilimlerinde, sosyal etki süreçleri en kapsamlı şekilde araştırı-

lan konulardan bir tanesidir. Parris ve Peachey (2013: 377) liderliği, örgütlerde belirlenen hedefler doğrultusunda faaliyetleri yürütmek için astları etkilemede kullanılan bir yetenek olarak; Chinomona, Mashiloane ve Pooe (2013: 405) liderliği, örgütün amacını gerçekleştirmek için liderin özellikleri ve astların tutum ve ihtiyaçları arasındaki karmaşık bir ilişki olarak tanımlamaktadır. Literatürde liderlik ve lider davranışlarını açıklamaya çalışan özellikler yaklaşımı, davranışsal liderlik teorileri, durumsallık yaklaşımı, modern liderlik yaklaşımları (neo-karizmatik kuramlar, duygusal zekâ- duygusal yeterlilik kuramları, dönüştürücü ve iş gördürücü liderlik yaklaşımları vb.) gibi birçok kuramın ve yaklaşımın yer aldığı görülmektedir. Bu kuramlara dayalı olarak liderler demokratik, otokratik, katılımcı, yardımsever-otokratik, paternalist, karizmatik, dönüşümcü, etkileşimci, otantik, destekleyici liderlik tarzları gibi çeşitli liderlik anlayışlarından birini sergileyebilmektedir (Ürü Sanı, Çalışkan, Atan ve Yozgat, 2013: 64).

Sağlık sektörüne küresel boyutta bakıldığında, sektörün pek çok güçlük ve çözülmesi beklenen birçok problemle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Sağlık sektörü yoğun bir değişim baskısı altındadır. Sağlık kurumları, özellikle de özel sektörde hizmet sunan sağlık kuruluşları değişken ve karmaşık çevre koşulları altında rekabet etmek ve sundukları hizmetleri daha etkili, daha ucuz ve daha kaliteli sunmanın yollarını araştırmak zorundadırlar. Sektörde hizmet alanların eli güçlenmiştir ve medyanın da desteğiyle sağlık sistemleri üzerinde bir baskı oluşturabilmektedirler. Ayrıca sektördeki teknolojiye aşırı bağımlılık ve teknolojideki hızlı ilerleme, sağlık kurumlarının çevreyle uyumunu güçleştirmektedir. Sektörde insan kaynağına verilen önem de artmış, hiyerarşik yapılanmaya karşı iletişim ağlarına dayanan ve görev odaklılığa karşı da süreç odaklı yaklaşımlar yer bulmaya başlamıştır (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009: 44). Yapılan çalışmaların büyük bir kısmında vurgulanan ortak nokta, sağlık alanında liderlik söz konusu olduğunda sahip olunan değerlerin daha çok ön plana çıktığıdır (Sözen Şahne ve Şar, 2015). Günümüzde artık sağlık sektöründeki politika belirleyicileri, sağlık sektöründe liderleri yeniçağın temsilcileri olarak görmekte ve sağlık personelinin iş tatmini, örgütsel bağlılığı, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık gibi iş psikolojisi ölçülerini yükseltmenin bir unsuru olarak görmektedir. (Uysal vd.; 2010). Geçtiğimiz on yıl içinde popüler olan liderlik kavramlarından bir tanesi de "hizmetkâr liderlik" kavramıdır (Chinomona, Mashiloane ve Pooe, 2013). İngiltere'de son dö-

nemde sağlık hizmetlerinde liderlik üzerine yapılan bir çalışmada hem liderlere, hem de çalışanlara “Lideri iyi bir lider yapan unsur nedir?” sorusu sorulmuştur. Çalışanların, kendileri için en iyisini yapmaya çalışan ve lider modeli olarak da hizmetkâr olarak ifade ettikleri liderlerin iyi lider olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Firth-Cozens ve Mowbray, 2001).

Literatürde, hizmetkâr liderliğin çeşitli bireysel ve örgütsel çıktılara etkisini konu edinen çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çerçevede, hizmetkâr liderliğin; lidere duyulan güven, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel adalet algısı, örgütsel bağlılık, lider-üye etkileşiminin kalitesi üzerindeki etkilerine işaret eden birçok araştırma bulguları vardır (Joseph ve Winston, 2005; Liden, Wayne, Zhao ve Henderson, 2008; Trivers, 2009; Walumbwa, Hartnell ve Oke, 2010; Sendjaya ve Pekerti, 2010; Barbuto ve Hayden, 2011; Chinomona vd., 2013; Ramli ve Desa, 2014). Yabancı ve Türk yazınında yapılan literatür taramasında, sağlık alanında hizmetkâr liderlik davranışları ve örgütsel çıktılara olan etkisini ölçen araştırmalar ise çok sınırlıdır. Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışlarına yönelik algılarını ve bu algıya bağlı olarak gelişen lider-sağlık çalışanı etkileşimi ve örgüte olan güvenin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacı ve kapsamı bağlamında, araştırmanın bağımsız değişkeni olan hizmetkâr liderlik ve çıktıları ile olan ilişkilerin daha net olarak ortaya konulmasında fayda vardır.

1.1. Hizmetkâr Liderlik Kavramı

Liderlerin hizmetkâr/hizmetçi olarak ifade edilmesi birkaç bin yıla dayanmaktadır. Muhtemelen, hizmetkâr liderliği destekleyen ilkeler de Budizm, Hıristiyanlık, Hinduizm, İslam ve Musevilik gibi dünyadaki bütün büyük dinlerden alınmıştır (Rohm ve Osula, 2013: 33). Örgütlerde hizmetkâr liderlik kavramından ise ilk kez Greenleaf (1970) bahsetmiş ve örgütlerde çalışan bireyler üzerinde yaptığı gözlemler doğrultusunda düşünmeyi ve daha iyi, daha sevecen bir toplum geliştirmeyi istemiştir (Anderson, 2009). Greenleaf'e göre hizmetkâr liderliğin özünde öncelikle hizmet etme isteği yer almaktadır. Hizmetkâr liderin hizmet etme isteği doğal bir histir, liderlik yapma ise bilinçli olarak yapılan bir seçimdir. Hizmetkâr lider girişken, hayal gücü olan, empati kurabilen, takipçisini etkin dinleyen, duygusal destek sağlayan, takipçilerinin gelişimine önem veren, yapacakları işe

inanmalarını ve kendilerini bir topluluk gibi hissetmelerini sağlayabilen bir kişi olmalıdır (Greenleaf, 2002). Greenleaf'in çalışmalarından bu yana, birçok bilim adamı hizmetkâr liderliğin yapısını tanımlamaya çalışmıştır. Ancak, bilim adamları arasında hizmetkâr liderliğin kesin bir tanımı ve kuramsal çerçevesi hakkında fikir birliği sağlanamamıştır (Mittal ve Dorfman, 2012). Hizmetkâr liderlik; genellikle aynı anda hem liderlik yapılan, hem de hizmet edilen kişilerin gelişmesine odaklanan liderlik tarzı olarak tanımlanmaktadır (Sun, 2013: 544; Rachmawati ve Lantu, 2014: 388). Ayrıca bu çalışmalar özgünlük, güçlendirme ve dönüşüm gibi özellikleri ortaya koyduğu için hem dönüşümcü, hem de otantik liderlik teorileri ile benzerlik göstermektedir (Rohm ve Osula, 2013).

Dönüşümcü liderler, örgüt hedeflerine daha fazla odaklanma eğiliminde iken; hizmetkâr liderler daha çok takipçileri olan insanlara odaklanmaktadır. Hizmetkâr liderlerin takipçilerine odaklanma eğilimi, hizmetkâr liderliği dönüşümcü liderlikten ayıran en önemli faktör olarak görülmektedir (Stone, Russell ve Patterson, 2004). Dönüşümcü liderler de astlarının güçlenmesi ve yükselmesinin yollarını araştırırlar. Ancak dönüşümcü liderler, astlarının daha iyi olması için onlara hizmet etme gibi bir zorunluluk hissetmemektedirler (Sendjaya, Sarros ve Santora, 2008). Hizmetkâr liderlikte olduğu gibi hem dönüşümcü, hem de otantik liderlik de ahlaki boyutlar mevcuttur; ama sadece hizmetkâr liderlik tüm organizasyonun paydaşlarının başarısı ile ilgilenmektedir (Walumbwa, Hartnell ve Oke, 2010). İfade edilen bu özelliklerinden dolayı dönüşümcü liderlik ve otantik liderlikten farklılık göstermektedir. Hizmetkâr liderler takipçilerine gelişmeleri için yardım ederek onlara fırsatlar yaratırlar (Mahembe ve Engelbrecht, 2014), vizyon sağlarlar, takipçilerinin güven ve itibarını kazanır ve böylece diğerlerini etkilerler (Stone, Russell ve Patterson, 2004).

Greenleaf'in hizmetkâr liderlik özellikleri sıralamasından hareketle Spears hizmetkâr liderin 10 temel özelliğini şu şekilde sıralamaktadır (Joseph ve Winston, 2005: 10; Mittal ve Dorfman, 2012: 556; Rachmawatia ve Lantu, 2014: 390):

(1) Dinleme (Listening): İletişimin önemini vurgulama ve grubun isteklerini belirlemeye çalışma,

(2) Empati (Emphaty): Diğerlerini anlamaya çalışma ve kendini onların yerine koymaya çalışma,

(3) İyileşme (Healing): Kendini ve diğerlerini geliştirme potansiyelinin olması,

(4) Farkındalık (Awareness): Liderin hem kendisinde, hem de organizasyonda mevcut sorunların farkında olması,

(5) İkna Etme (Persuasion): Karar alırken diğerlerini zorlama yerine ikna etmesi,

(6) Kavramsallaştırma (Conceptualization): Bulunduğu günün ötesini düşünme ve yeteneklerini büyük hayallerle pekiştirme,

(7) İleri görüşlülük/Vizyon (Foresight): İçinde bulunulan durumun getiri ve götürülerini önceden sezme yeteneği,

(8) Hizmet etme/Kahyalık (Stewardship): Başkalarının çıkarlarını kendininkilerden önce tutma ve herkesin iyiliğini düşünme,

(9) İnsanların gelişimine bağlılık (Commitment to the growth of people): Kendi ve diğerlerinin kişisel, mesleki ve ruhsal gelişimlerinden sorumluluk duyması,

(10) Topluluk oluşturabilme (Building community): Toplulukların, kişinin hayatındaki önemini vurgulama.

Yazında hizmetkâr liderliği değerlendirmeye yönelik pek çok ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçeklerden biri de Dennis ve Winston (2003) ölçeğidir. Bu ölçeğin üç boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar şu şekilde açıklanmaktadır (Dennis ve Bocarnea, 2005):

Güçlendirme; başkalarına güç vermektir ve hizmetkâr liderler için güçlendirme etkili dinlemeyi, insanlara önemli oldukları hissini vermeyi, takım çalışmasının önemini ve de sevgi ve eşitliğin değerini ortaya koymayı içermektedir.

Vizyon; liderin geçmişten öğrendiklerinin geleceğe ışık tutmasıdır. Takipçilerin görüşlerinin, hayallerinin de dikkate alınarak açıkça tanımlanmış bir vizyon oluşturmanın hizmetkâr lidere duyulan güveni ve liderin takipçilerini etkileme düzeyini arttıracacağı savunulmaktadır.

Hizmet; hizmet eylemi başkalarına karşı duyulan sorumluluktur ve hizmetkâr liderliğin merkezine oturmaktadır. Liderler, hizmetleri ile diğerlerinin davranış, tutum ve değerlerine model oluşturmaktadırlar.

Hizmetkâr liderliğin en önemli avantajı oldukça esnek olmasıdır. Bir görevi gerçekleştirirken ve karar alırken paylaşılan bilgilerle astlarını çalışan takımın bir parçası olarak el üstünde tutmaları, karar almadan önce her zaman insanları dinlemeleri, tüm organizasyona karşı sorumlu olmaları, liderlik gelişimlerinin mümkün olması, işbirliği, güven, empati ve gücün etik bir çerçevede kullanımını geliştirmeleri, iş korkusu konusunda çalışanın korkusunu gidermeleri diğer faydaları olarak ifade edilmektedir. Böylece organizasyon performansının etkili ve verimli olması sağlanabilmektedir (Thakore, 2013).

Hizmetkâr liderliğin örgütsel çıktılardan lider-üye etkileşimi ile olan ilişkisi aşağıda açıklanmaktadır.

1.2. Hizmetkâr Liderlik ve Lider-Üye Etkileşimi

Liderlikle ilgili teori ve yaklaşımların birçoğu, liderin izleyicilerine yönelik olarak çeşitli durumsal faktörlerle karşılaştığında hangi davranış biçimini sergilemesi gerektiği üzerinde durmakta, ancak liderin kişilik özellikleri ile astların kişilik özellikleri arasındaki farklılıkları üzerinde durmamaktadır. Bu teoriler, liderlerin tüm astlarına benzer şekilde ve aynı tarzda davrandığı varsayımı ile hareket etmektedirler (Karcıoğlu ve Kahya, 2011). Lider üye etkileşimi (LÜE) teorisi ise, liderlik sürecini lider ve ast arasında kurulan ikili iletişimlere bağlı olarak açıklamaktadır (Rockstuhl, Dulebohn, Ang ve Shore, 2012) ve başarılı liderler astlarına aynı şekilde davranmayıp; bunun yerine her çalışanın ihtiyaç ve motivasyonuna göre şekillenen stillerine göre onları bireyselleştirirler (Hooper ve Martin, 2008). İlk olarak Graen ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş ve Dikey İkili Bağlantı Modeli olarak adlandırılmış ancak daha sonra teori lider-üye etkileşimi olarak anılmaya başlamıştır (Boies ve Howell, 2006: 246).

Bu yaklaşıma göre lider, astlarını “*grup içi*” ve “*grup dışı*” olarak sınıflandırmaktadır. Liderler, bazı astlarıyla düşük kalitede etkileşim ilişkisi kurarlar. Bu ilişkide, kişiler arası etkileşim büyük ölçüde sözleşmeden doğan yükümlülükleri yerine getirecek şekilde sınırlıdır. Bu ilişkide liderler,

astlarını “grup dışı” olarak sınıflandırmaktadırlar. Bazı astlarla ise, sözleşmeden doğan yükümlülükleri aşan sosyal etkileşimi içeren yüksek kalitede LÜE ilişkisi kurarlar. Bu ilişkide ise astlarını “grup içi” olarak sınıflandırmaktadırlar (Henderson, Liden, Glibkowski ve Chaundhry, 2009). Düşük kaliteli LÜE ilişkisinde iş, bir dizi formal kurallar ve istihdam sözleşmesine göre yerine getirilir. Yüksek kaliteli LÜE ilişkisinde astlar, daha çok sorumluluk verilerek ve daha zorlayıcı veya geliştirici görevler alınarak liderlerinden destek ve teşvik alırlar (Boies ve Howell, 2006). Astlar da liderin ve grubun performansını yükseltmek için katkıda bulunurlar (Özutku, Ağca ve Cevrioğlu, 2008). Böylece karşılıklı güven, saygı, sadakat, destek, etki ve kariyer gelişimi oluşur (Hooper ve Martin, 2008). Yazında lider-üye etkileşimini değerlendirmeye yönelik pek çok ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçeklerden biri de Liden ve Maslyn (1998) ölçeğidir. Bu ölçeğin dört boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar şu şekilde açıklanmaktadır (Liden ve Maslyn, 1998: 50, 62; Aslan ve Özata, 2009: 101):

Etki; iş veya profesyonel değerlerden ziyade karşılıklı kişilerarası çecikiliğine dayalı bireylerin karşılıklı ikili ilişki etkileşimleridir. Etki, iş ile ilgili algılarla değil, kişisel duygularla ve sosyallikle ilgilidir.

Sadakat; lider ile üyenin birbirine ne derece bağlı olduğuyla ilgili olan ve özünde vefakârlığı içeren bir kavramdır.

Katkı; örgütün ortak hedeflerinin gerçekleştirilmesi için lider ve üyelerce gerçekleştirilen iş ile ilgili faaliyetlerin, miktar ve kalitesine ilişkin algı şeklinde açıklamışlardır.

Profesyonel Saygı; ikili ilişkideki her üyenin, örgütün içinde ya da dışında kurduğu işiyle ilgili itibarının derecesinin algılanmasıdır. Bu algılama bireyin geçmişine dayalıdır, birlikte çalıştığı ve karşılaştığı diğer bireyler yoluyla oluşabilir. Örgütteki üyeler, liderlerinin kendilerini bir profesyonel olarak, saygıyla komuta ettiklerine ne derece inanırlarsa üyelerin işgücüne katılımı o derece yüksek olur ve kendilerinden yüksek performans beklenir. Diğer taraftan liderin, herhangi bir üyesi hakkında bilgi eksikliği konusunda şüphesi veya algısı olduğunda, bu üyenin sahip olduğu yetersizlik yüzünden bazı önemli görevleri kaybedeceklerini belirtmiştir.

Daha önce yapılan araştırmalarda LÜE ile performans, vatandaşlık davranışı, iş tatmini, duygusal ve normatif bağlılık, işe devam tutumları arasında pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir (Rockstuhl vd., 2012: 1097).

Hizmetkâr liderler takipçilerine gelişmeleri için yardım ederek onlara fırsat yarattıkları için; bu çalışmada olduğu gibi, hizmetkâr liderliğin lider-üye etkileşimini olumlu yönde etkileyip etkilemediğini ortaya koyan araştırmalar yapılmıştır (Liden vd., 2008; Barbuto ve Hayden, 2011; Ürü Sanı vd., 2013). Bu bağlamda, araştırmanın ilk hipotezi olarak, hizmetkâr liderlik ve lider-üye etkileşimi arasındaki ilişkiye yer veren şu hipotez geliştirilmiştir:

H1: Sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları lider-üye etkileşimi kalitesini olumlu yönde etkiler.

Hizmetkâr liderliğin diğer örgütsel çıktılardan örgüte olan güven ile olan ilişkisi aşağıda açıklanmaktadır.

1.3. Hizmetkâr Liderlik ve Örgütsel Güven

Güven, insanlar arası ilişkilerde büyük önem taşıyan temel duygular arasında yer almaktadır. İnsanlar ilişki içinde buldukları kişilere karşı güven geliştirirken, bunu birçok olaydan ve olgudan yola çıkarak yaparlar. Geniş anlamda insanlar, birbirlerine duydukları güveni oluştururken davranış ve tutumlardan, sosyal ilişkilerden ve beklentilerden hareket etmektedirler (Asunakutlu, 2002: 2). Genel olarak, güven insanların diğerlerine itimat etmeye ne kadar istekli olduğunun ve onlara karşı kendilerini ne kadar savunmasız bıraktığının ölçüsü olarak düşünülmektedir (Chinomona, Mashiloane ve Pooe, 2013: 407). Örgütsel güven ise; çalışanların birbirlerinin ve yöneticinin yeterliklerine, örgütte adil, hoşgörülü ve etik ilkelere bağlı kararlar alma ve uygulama sürecine olan inancı ifade eder (Joseph ve Winston, 2005: 6-7).

Örgütsel yapı içerisinde kişiler arasındaki güven, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki ayrı boyutta incelenmektedir. Bilişsel güven bir kişinin güvenilirliği, doğruluğu, dürüstlüğü ve bağlılığına ilişkin diğer kişilerin düşünsel modellerini ifade eder. Duygusal güven ise, kişilere gösterilen özen ve ilgi sonucunda gelişen, duygusal bağın yansıttığı güçlü ve özel bir ilişkiyi anlatır (Koç ve Yazıcıoğlu, 2011: 47). Güven alanında yapılan çalışmalar, güvenin örgüt içinde işbirliği için ve insanlar arasındaki günlük etkileşimde temel bir faktör olduğunu göstermektedir (Sendjaya ve Pekerti, 2010) ve çalışanlarda güvenin yaratılması gerektiğine inanılır. Bu nedenle,

bir grup ya da örgütte yaratılmış olan güven düzeyinin belirlenmesinde liderlerin davranışları diğer kişilerin davranışlarından daha önemlidir (Rezaei, Salehi, Shafiei ve Sabet, 2012). Yöneticilerin karakteristik özelliklerinin çalışanların tutum ve davranışları üzerindeki etkisi bilişsel güven için önemlidir. Yönetici ile çalışan arasındaki etkileşim ve kurulan ilişki esnasında gösterilen özen ve ilgi konuları duygusal güven için önemlidir (Koç ve Yazıcıoğlu, 2011). Güven kavramı, sadece hizmetkâr liderlikle ilişkilendirilmemekte; tüm liderlik modellerinde önemli bir unsur olarak kabul edilmekte iken; hizmetkâr liderliğin özellikle güven ile güçlü bir ilişkisi olduğu düşünülmektedir (Sendjaya ve Pekerti, 2010; Ramli ve Desa, 2014). Bir başka ifadeyle güven, hizmetkâr liderliğin merkezinde yer alan bir kavramdır. Hizmetkâr lider, meşruluğunu takipçilerin kendisine duyduğu güven ile kazanmaktadır. Hizmetkâr liderlik, liderin çalışanları ile bire bir ilişkiler geliştirdiği; onların yetenekleri, ihtiyaçları, kişisel hedefleri, istekleri ve potansiyellerini tanıdığı ve çalışanları için en iyi olanı yapmaya odaklanan bir liderlik tarzıdır (Liden vd., 2008). Tüm bu görüşler ışığında hizmetkâr liderlik ve örgütsel güven arasındaki ilişkiyi içeren araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir.

H2: Sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları örgütsel güveni olumlu yönde etkiler.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı, Evren ve Örnekleme

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışlarına yönelik algılarının ve bu algıya bağlı olarak gelişen lider-sağlık çalışanı etkileşimi ve örgüte olan güvenin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın evreni İstanbul'daki bir özel hastanede çalışan toplam 268 tıbbi ve idari personelden oluşmaktadır. Araştırmada örnekleme yöntemi kullanılmamış ve veri toplama aracı olarak hazırlanan anket 268 çalışana dağıtılmış ve 136 kişiden (%51) yanıt alınmıştır. Araştırma kapsamına alınan sağlık çalışanlarının çeşitli bireysel ve sosyo-ekonomik özelliklerine göre dağılımı incelendiğinde, %76,5'inin kadınlardan ve %23,5'inin erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %14'ünü hekimler, %18,4'ünü hemşireler, %22,1'ini diğer sağlık personeli ve %45,6'sını ise idari personel oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının

%65,4'ü 30 yaş ve altında iken, %35,3'ü 7 yıl ve üzerinde bir çalışma tecrübesine sahiptirler. Eğitim açısından bakıldığında katılımcıların %47'si lise mezunu iken; %22,8'i önlisans, %21,3'ü lisans ve %8,9'u lisansüstü derecelere sahiptirler. Katılımcıların yaklaşık yarısı (%47,1) ise evlidir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formu toplam 50 sorunun yer aldığı dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların kişisel ve demografik bilgilerini ölçmeye yönelik 12 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde hizmetkâr liderlik ölçeği, üçüncü bölümde lider-üye etkileşimi ölçeği ve dördüncü bölümde örgütsel güven ölçeği yer almaktadır.

Hizmetkâr Liderlik Ölçeği: Katılımcıların hizmetkâr liderlik davranışları Dennis ve Winston (2003) tarafından geliştirilmiş olan "Hizmetkâr Liderlik Ölçeği" ile tespit edilmiştir. Ölçeğin orijinalinde toplam üç boyutu ölçen 23 soru yer almaktadır ve her bir soru maddesinin cevap skalası "katılmam" ifadesinden "katılıyorum" ifadesine kadar uzanan 5'li Likert ölçeği şeklindedir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışmaları Aslan ve Özata (2011) tarafından sağlık çalışanları üzerinde yürütülen bir çalışma ile yapılmış ve doğrulayıcı faktör analizi sonucunda toplam 14 soruluk bir ölçeğe ulaşılmıştır. 7 soru güçlendirme boyutunu, 4 soru hizmet boyutunu, 3 soru vizyon boyutunu değerlendirmektedir. Yazarlar tarafından ulaşılan ölçeğin güvenilirlik değerleri tüm ölçek için 0,97 iken alt boyutlar için ise 0,88 ve 0,96 arasında değişmektedir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik değerinin 0,95 ve alt boyutlarının güvenilirlik değerlerinin 0,87 ve 0,92 arasında değiştiği tespit edilmiştir.

Cronbach Alpha ile alt ölçeklerin homojenliği belirlendikten sonra, veri toplama aracının yapı geçerliliğini sınamak için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. Ölçeğin KeiserMeyer- Olkin analiz sonucu .93 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Bu haliyle toplam %73'lük varyans açıklanmıştır.

Lider-Üye Etkileşimi Ölçeği: Literatürde lider-üye etkileşiminin kalitesini ölçmek amacıyla çok sayıda ölçek kullanılmaktadır. Bu çalışmada lider-üye etkileşiminin kalite düzeyini belirlemek üzere Liden ve Maslyn (1998) tarafından geliştirilen ve diğer ölçeklere göre daha sık kullanıldığı görülen "Çok Boyutlu Lider-Üye Etkileşimi" ölçeği kullanılmıştır. Ölçek lider-üye

etkileşimi kalite düzeyini dört boyutta (etki, bağlılık, katkı, profesyonel saygı) toplam 12 soru ile değerlendirmektedir. Soru formunda Likert tipi (1=kesinlikle katılmıyorum; 5= kesinlikle katılıyorum) bir ölçek kullanılmıştır. Yüksek değerler lider-üye etkileşimi kalite düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçek daha önce Cevrioğlu (2007) tarafından “Lider-Üye Etkileşimi ile Bireysel ve Örgütsel Sonuçlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme” başlıklı doktora tezinde kullanılmış ve ölçeğin güvenilirlik değeri 0,83 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik değeri 0,89 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ölçeğin alt boyutları olan etki, bağlılık, katkı ve profesyonel saygı içinde güvenilirlik katsayıları 0,70’den yüksek olarak hesaplanmıştır.

Cronbach Alpha ile alt ölçeklerin homojenliği belirlendikten sonra, veri toplama aracının yapı geçerliliğini sınamak için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. Ölçeğin KeiserMeyer- Olkin analiz sonucu .87 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Bu haliyle toplam %78’lik varyans açıklanmıştır.

Örgütsel Güven Ölçeği: Katılımcıların örgütsel güven düzeylerinin ölçülmesi için Bromiley ve Cummings (1996) tarafından geliştirilen “Örgütsel Güven Ölçeğinin Kısa Formu” kullanılmıştır. Ölçekte Likert tipi toplam 12 soru yer almaktadır. Olumsuz anlam yüklü sorular için ters skorlama yapılmıştır. Kısa formda örgütsel güven bilişsel ve duygusal güven olmak üzere iki alt boyutta değerlendirilmektedir. Örgütsel Güven ölçeğinin geçerliliği ve güvenilirliği birçok çalışma ile ortaya koyulmuştur (Tüzün, 2006). Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik değeri 0,90 olarak belirlenmiştir.

Cronbach Alpha ile alt ölçeklerin homojenliği belirlendikten sonra, veri toplama aracının yapı geçerliliğini sınamak için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. Ölçeğin KeiserMeyer- Olkin analiz sonucu .84 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Bu haliyle toplam %54’lük varyans açıklanmıştır.

2.3. Veri Analizi

Anketten elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programından yararlanılarak, tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, güvenilirlik analizi ve hizmetkar liderlik davranışlarının lider-üye etkileşimi ve örgütsel güven alt boyutları üzerinde etkisini belirleyebilmek için aşamalı regresyon analizi kullanı-

arak analiz edilmiştir. Tüm istatistiksel testlerde alfa düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Tanımlayıcı Bulgular

Tablo 1’de araştırma kapsamındaki sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik, lider-üye etkileşimi, örgütsel güven düzeyleri ve alt boyutlarına ilişkin ortalama, standart sapma, aralık, minimum ve maksimum değerleri görülmektedir. Buna göre, sağlık çalışanlarının hizmetkar liderlik alt boyutları içerisinde en yüksek ortalamayı vizyon ($4,07\pm 0,85$) alt boyutuna verdikleri dikkat çekmektedir. Vizyonu, güçlendirme ($3,85\pm 0,83$) alt boyutu takip ederken çalışanlar en düşük ortalamayı hizmet ($3,32\pm 0,88$) alt boyutuna vermişlerdir. Lider-üye etkileşimi düzeyi alt boyutları arasında en yüksek ortalamayı profesyonel saygı ($4,33\pm 0,818$) alt boyutu alırken en düşük ortalamayı bağlılık ($2,79\pm 1,01$) alt boyutu almıştır. Sağlık çalışanlarının örgütsel güven düzeyine ilişkin ortalaması $3,66\pm 0,66$ iken, bilişsel güven alt boyutu ($3,79\pm 0,78$) duygusal güven alt boyutundan ($3,49\pm 0,75$) daha yüksek puanlanmıştır.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler ve Alt Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	S.S.	Aralık	Min.	Max.
Hizmetkâr Liderlik	3.75	0.77	3.71	1.29	5.00
Güçlendirme	3.85	0.83	3.86	1.14	5.00
Hizmet	3.32	0.88	4.00	1.00	5.00
Vizyon	4.07	0.85	4.00	1.00	5.00
Lider-Üye Etkileşimi	3.74	0.68	4.00	1.00	5.00
Etki	4.33	0.81	4.00	1.00	5.00
Bağlılık	2.79	1.01	4.00	1.00	5.00
Katkı	3.47	0.98	4.00	1.00	5.00
Profesyonel Saygı	4.36	0.90	4.00	1.00	5.00
Örgütsel Güven	3.66	0.68	3.00	1.83	4.83
Duygusal	3.49	0.75	4.00	1.00	5.00
Bilişsel	3.79	0.78	3.71	1.29	5.00

3.2. Hipotez Testi Sonuçları

Bu araştırmanın birinci hipotezi (H1) “sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları lider-üye etkileşimi kalitesini olumlu yönde etkiler” şeklindedir. Bu hipotez hizmetkâr liderlik davranışları ile lider-üye etkileşiminin alt boyutlarının her biri (etki, bağlılık, katkı ve profesyonel saygı) arasında yürütülen aşamalı regresyon analizleri ile test edilmiştir. Oluşturulan her bir regresyon modeline ilişkin Durbin Watson katsayılarının 2,5’in altında olması ve Varyans Artış Faktör (VIF) katsayılarının 10’dan az olması çoklu bağlantı ve otokorelasyonun olmadığını göstermektedir (Hair vd., 1998).

Sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları ile lider-üye etkileşiminin etki boyutu arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla yürütülen aşamalı regresyon analizi sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Bu regresyon modeline ilişkin istatistiksel tahminler modelin anlamlı ve kullanılabilir olduğunu göstermektedir ($F=35.642$, $p<0,05$). Etki boyutunu en iyi yordayan değişkenler vizyon ($\beta=0,390$) ve güçlendirme ($\beta=0,233$) ve bu iki değişken etki boyutundaki toplam varyansın yaklaşık %35’ini açıklamaktadır. Sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları ile lider-üye etkileşiminin bağlılık boyutu arasındaki ilişkileri belirlemek üzere yürütülen aşamalı regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında (bkz. Tablo 2) regresyon modeline ilişkin tahminler modelin anlamlı ve kullanılabilir olduğunu işaret etmektedir ($F=4,459$, $p<0,05$). Hizmet ($\beta=0,329$) ve güçlendirme ($\beta=0,235$) alt boyutları birlikte lider-üye bağlılığındaki toplam varyansın %6,3’ünü açıklamaktadır.

Tablo 2’de sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları ile lider-üye etkileşiminin katkı ve profesyonel saygı alt boyutları arasındaki ilişkileri ortaya koymak üzere yürütülen aşamalı regresyon analizi sonuçları da yer almaktadır. Her iki regresyon modeline ilişkin istatistiksel tahminler modellerin anlamlı ve kullanılabilir olduğunu göstermektedir ($p<0,05$). Katkı boyutunu en iyi yordayan değişkenler hizmet ($\beta=0,428$) ve güçlendirme ($\beta=0,360$) ve bu iki hizmetkâr liderlik alt boyutu katkı boyutundaki toplam varyansın %51,3’ünü açıklamaktadır. Lider-üye etkileşiminin profesyonel saygı alt boyutunu en iyi yordayan değişkenler ise güçlendirme ($\beta=0,404$) ve vizyondur ($\beta=0,265$) ve bu iki değişken profesyonel saygı boyutundaki toplam varyansın %40,2’sini açıklamaktadır.

Tablo 2’de görülebilecek son regresyon modeli ise hizmetkâr liderlik davranışları ile genel lider-üye etkileşim düzeyi arasındaki ilişkileri tespit etmek üzere yürütülen aşamalı regresyon analizine ilişkindir ve istatistik-

sel tahminler bu regresyon modelinin de anlamlı ve kullanılabilir olduğunu göstermektedir ($F=44,171$, $p<0,05$). Hizmetkar liderliğin vizyon ($\beta=0,376$) ve güçlendirme ($\beta=0,292$) alt boyutları genel lider üye etkileşimi düzeyindeki toplam varyansın yaklaşık %40'ını açıklamaktadır.

Tablo 2'de yer alan sonuçlar sağlık çalışanlarının göstermiş oldukları hizmetkâr liderlik davranışlarının lider-üye etkileşiminin alt boyutları ve genel lider-üye etkileşim düzeyini pozitif ve istatistiksel olarak önemli bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Bu durumda araştırmanın 1. Hipotezi (H1) doğrulanmıştır.

Tablo 2: Sağlık Çalışanlarının Hizmetkâr Liderlik Davranışlarının Lider-Üye Etkileşimi Kalitesi ve Alt Boyutları Üzerindeki Etkisinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Yordanan Değişkenler	Yordayıcı Değişkenler	β	t	p	VIF
Etki	Vizyon	0.390	3.455	0.001*	2.602
	Güçlendirme	0.233	2.065	0.041*	2.602
R=0.591, R ² =0.349, F=35.642, p=0.000, Durbin Watson=1.794					
Bağlılık	Hizmet	0.329	2.976	0.003*	1.737
	Güçlendirme	0.235	2.128	0.035*	1.737
R=0.251, R ² =0.063, F=4.459, p=0.013, Durbin Watson=1.665					
Katkı	Hizmet	0.428	5.369	0.000*	1.737
	Güçlendirme	0.360	4.510	0.000*	1.737
R=0.716, R ² =0.513, F=70.078, p=0.000, Durbin Watson=2.211					
Profesyonel Saygı	Güçlendirme	0.404	3.737	0.000*	2.602
	Vizyon	0.265	2.452	0.015*	2.602
R=0.634, R ² =0.402, F=44.695, p=0.000, Durbin Watson=1.874					
Genel Lider Üye Etkileşimi Düzeyi	Vizyon	0.376	3.470	0.001*	2.602
	Güçlendirme	0.292	2.693	0.008*	2.602
R=0.632, R ² =0.399, F=44.171, p=0.000, Durbin Watson=1.919					

*p<0.05

Bu araştırmanın ikinci hipotezi (H2) “sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları örgütsel güveni olumlu yönde etkiler” şeklindedir. Bu hipotez test edilirken hizmetkâr liderlik davranışları ile örgütsel güvenin alt boyutları arasında yürütülen aşamalı regresyon analizleri kullanılmıştır. Bu amaçla oluşturulan her bir regresyon modeline ilişkin Durbin Watson katsayılarının 2,5’in altında olması ve Varyans Artış Faktör (VIF) katsayılarının 10’dan az olması çoklu bağlantı ve otokorelasyonun olmadığını işaret etmektedir (Hair vd., 1998).

Tablo 3: Sağlık Çalışanlarının Hizmetkâr Liderlik Davranışlarının Örgütsel Güven ve Alt Boyutları Üzerindeki Etkisinin Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Yordanan Değişkenler	Yordayıcı Değişkenler	β	t	p	VIF
Duygusal Güven	Güçlendirme	0.502	6.717	0.000*	1.000
R=0.502, R ² =0.246, F=45.117, p=0.000, Durbin Watson=1.836					
Bilişsel Güven	Vizyon	0.445	4.118	0.000*	2.602
	Güçlendirme	0.223	2.063	0.041*	2.602
R=0.635, R ² =0.403, F=44.941, p=0.000, Durbin Watson=1.610					
Genel Örgütsel Güven	Güçlendirme	0.433	3.984	0.000*	2.602
	Vizyon	0.231	2.129	0.035*	2.602
R=0.630, R ² =0.397, F=43.851, p=0.000, Durbin Watson=1.531					

*p<0.05

Sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları ile duygusal güven alt boyutu arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla yürütülen aşamalı regresyon analizi sonuçları Tablo 3’de görülebilir. Modele ilişkin istatistiksel tahminler modelin anlamlı ve kullanılabilir olduğunu göstermek-

tedir ($F=45,117$, $p<0,05$). Buna göre, duygusal güveni en iyi yordayan hizmetkâr liderlik davranışı güçlendirmedir ($\beta=0,502$) ve duygusal güvendeki toplam varyansın %24,6'sını açıklamaktadır. Tablo 3'de sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları ve bilişsel güven arasındaki ilişkileri belirlemek üzere yürütülen aşamalı regresyon analizi sonuçları da yer almaktadır ve bu regresyon modeline ilişkin istatistiksel tahminler de modelin anlamlı ve kullanılabilir olduğunu göstermektedir ($F=44,941$, $p<0,05$). Bilişsel güveni en iyi yordayan hizmetkar liderlik davranışları ise, vizyon ($\beta=0,445$) ve güçlendirmedir ($\beta=0,223$) ve bu iki değişken bilişsel güvendeki toplam varyansın %40,3'ünü açıklamaktadır.

Tablo 3'de yer alan son regresyon modeli ise hizmetkâr liderlik davranışları ve genel örgütsel güven düzeyi arasındaki ilişkileri ortaya koymak üzere yürütülen aşamalı regresyon analizi sonuçlarına ilişkindir ve modele ilişkin istatistiksel tahminler regresyon modelinin anlamlı ve kullanılabilir olduğunu göstermektedir ($F=43,851$, $p<0,05$). Hizmetkar liderliğin güçlendirme ($\beta=0,433$) ve vizyon ($\beta=0,231$) alt boyutları genel örgütsel güven düzeyindeki toplam varyansın %39,7'sini açıklamaktadır.

Tablo 3'de yer alan sonuçlar sağlık çalışanlarının göstermiş oldukları hizmetkâr liderlik davranışlarının örgütsel güvenin alt boyutları ve genel örgütsel güven düzeyini pozitif ve istatistiksel olarak önemli bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Bu durumda araştırmanın 2. Hipotezi (H2) doğrulanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda, sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları lider-üye etkileşiminin kalitesini ve örgütsel güveni olumlu yönde etkilemektedir. Bu araştırmanın birinci hipotezi (H₁) "sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları lider-üye etkileşimi kalitesini olumlu yönde etkiler" ve ikinci hipotezi (H₂) "sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik davranışları örgütsel güveni olumlu yönde etkiler" hipotezleri kabul edilmiştir.

Hizmetkâr liderliğin alt boyutlarının Genel LÜE ve Genel Örgütsel Güven üzerindeki etkisinin incelenmesinde ise, hizmetkâr liderliğin alt boyutları olan güçlendirme ve vizyon alt boyutlarının sağlık çalışanlarının LÜE ve örgütsel güven düzeyleri hem genelinde, hem de alt boyutların her birinin üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak önemli bir şekilde etkisi bulunmuştur. Bu bulgular doğrultusunda hastanedeki liderler, etkili sağlık hizmeti sunumu için takım çalışmasının önemini ve sağlık çalışanlarının takımın bir parçası olduklarını hissettirebilmelidir. Ayrıca liderler, sağlık çalışanlarının görüşlerini de dikkate alarak vizyon oluşturdıklarında lider sağlık çalışanı etkileşimi sağlanabilecek ve de lidere ve örgüte duyulan güven artacaktır. Hizmetkâr liderliğin alt boyutlarından hizmet boyutu ise sadece LÜE alt boyutlarından katkı ve bağlılık boyutunu etkilemektedir. Bir başka ifadeyle, liderlerin kendilerine bağlı sağlık çalışanlarına karşı duyduğu sorumluluk derecesi, çalışanların lidere ve örgüte olan bağlılığını ve örgütün hedeflerini gerçekleştirilmede gerekli motivasyonu etkilemektedir. Yapılan diğer çalışmalarda da hizmetkâr liderlik ile LÜE arasında (Linden vd., 2008; Barbuto ve Hayden, 2011; Ürü Samı vd., 2013) ve lider ve örgüte güven arasında pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir (Joseph ve Winston, 2005; Sendjaya ve Pekerti, 2010; Rezaei vd., 2012; Chinomona, Mashiloane ve Pooe, 2013; Ramli ve Desa, 2014). Lidere ve örgüte olan güven hizmetkâr liderliğin ürünü olarak görülmektedir.

Sağlık sektörü insanın insana hizmet sunduğu, kişilerarası iletişimin ve rekabetin yoğun olarak yaşandığı dinamik ve değişken bir alandır. Sağlık hizmetleri, hayati öneme sahip hata kabul etmeyen, doğrudan insan hayatıyla ilgili bir hizmet alanıdır. Hasta ile karşı karşıya gelen sağlık çalışanları hastaların sağlık ihtiyacını anında gidermek zorundadırlar ve inisiyatif kullanabilmeleri gerekmektedir. Hizmetkâr liderler insan kaynakları başta olmak üzere bütün kaynakların sağlanmasında kendi rollerini hizmetkâr olarak görürler. Bu anlayış doğrultusunda kendilerini diğer çalışanların gelişimine adanlar. Güçlendirme ile sağlık çalışanlarına sağlanan inisiyatif doğru ve zamanında sağlık hizmetinin sunumunu sağlayacaktır. Liderlerinin kendileri için özel çaba gösterdiğine, destek olduğuna ve yine kendilerinin mesleki bilgi ve becerilerinin geliştirildiğine inanan sağlık çalışanlarının da iş tatminleri artacaktır. Çalışanların yaratıcılıklarını ortaya çıkararak rekabet avantajı elde etmede, çalışanları yönlendirilmede, sağlık çalışan-

larının görüşlerini dikkate alarak oluşturulan vizyon da hizmetkâr lidere duyulan güveni artıracaktır. Çalışanların güvene sahip olması işten beklentilerine, yeteneklerine ve becerilerine olumlu yönde etki etmektedir. Bireyin liderine ve organizasyona güven duyması onun örgütün amaç ve hedeflerini yerine getirmede çaba harcamasını, işine bağlı olmasını ve yüksek morale sahip olmasını sağlamaktadır. Böylece bireysel ve kurumsal performans artışı sağlanabilecektir. Kişilerin güçlendirilip daha verimli olmalarını sağlanmasının yollarından bir tanesi eğitim ile bilgi düzeyi artırılan çalışanlara daha fazla sorumluluk verilmesidir. Bu tür eğitim programları çalışanların bilgi düzeylerinin artırılmasının yanı sıra iletişim becerilerinin artmasında ve motivasyonun yükseltilmesinde yararlı olacaktır. Ayrıca sağlık çalışanlarının işleriyle ilgili yönetsel kararlara katılabilmeleri sonucunda çalışanlar hem kendilerini örgüte ait hissedecekler, hem de örgütün amaçları, değerleri ve sorunlarını daha çok benimseyeceklerdir.

Günümüzde özel hastanelerin sayısı ve dolayısıyla aralarındaki rekabet gittikçe artmaktadır. Buna bağlı olarak özel hastanelerin, nasıl yönetileceği oldukça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bu çalışma İstanbul'da bir özel hastanede gerçekleştirilmiş ve hizmetkâr liderliğin, lider-sağlık çalışanı etkileşimini ve örgüte olan güveni artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Liderler ve takipçiler arasında yüksek düzeyde karşılıklı güven ve saygı olması durumunda etkin liderlikten söz edilebilmektedir. Liderlerin kendilerine bağlı sağlık çalışanlara yaklaşım tarzları, aynı zamanda çalışanların birbiri ile olan ilişkilerine de temel oluşturacaktır. Bu nedenle hastanede iki yönlü ve açık iletişimi teşvik edecek örgüt kültürünün oluşturulması önem arz etmektedir. Ayrıca çalışanların kendilerini geliştirebilecekleri, takımın bir parçası olarak görüldükleri ve işbirliği, güven ve empatinin olduğu bir iş ortamının yaratılması da örgüte olan güveni artıracak bir unsurdur.

KAYNAKÇA

ANDERSON, J. A. (2009). When a servant-leader comes knocking, *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 30 No. 1, pp. 4-15, DOI 10.1108/01437730910927070.

ASLAN Ş. & ÖZATA M. (2011). Sağlık Çalışanlarında Hizmetkâr Liderlik: Dennis-Winston ve Dennis-Bocernea Hizmetkâr Liderlik Ölçeklerinin Geçerlik ve Güvenirlik Araştırması. *Yönetim ve Ekonomi* 18(1): 139-154.

ASLAN Ş. & ÖZATA M. (2009). "Lider-Üye Etkileşiminin (LMX) Yöneticiye Duyulan Güven Düzeyine Etkisi". Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.

URL:http://www.iibf.selcuk.edu.tr/iibf_dergi/dosyalar/321348072603.pdf

ASUNAKUTLU, T. (2002). Örgütsel Güvenin Oluşturulmasına İlişkin Unsurlar ve Bir Değerlendirme, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, Sayı 9, ss. 1-13.

BARBUTO, J. E. & Hayden R. W. (2011). Testing Relationships Between Servant Leadership Dimensions and Leader Member Exchange (LMX), *Journal of Leadership Education*, Volume 10, Issue 2 – Summer.

BOİES K. & HOWELL J. M. (2006). Leader-member exchange in teams: An examination of the interaction between relationship differentiation and mean LMX in explaining team-level outcomes, *The Leadership Quarterly* 17, pp. 246-257, doi:10.1016/j.leaqua.2006.02.004.

BROMİLEY, P. & CUMMİNGS, L.L. (1996). The Organizational Trust Inventory (OTI), Roderick M. Kramer ve Tom R. Tyler (Der.), *Trust in Organizations*: 302-319. Thousand Oaks: Sage.

CEVRİOĞLU, E. (2007). *Lider Üye Etkileşimi ile Bireysel ve Örgütsel Sonuçlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme*. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Afyonkarahisar.

CHİNOMONA R., MASHİLOANE M. & POOE D. (2013). The Influence of Servant Leadership on Employee Trust in a Leader and Commitment to the Organization, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol 4, No 14, November, pp. 405-414, Doi:10.5901/mjss.2013.v4n14p405.

DENNIS, R.S. & WINSTON, B.E. (2003). A Factor Analysis of Pageand Wong's Servant Leadership Instrument Leadership and Organization Development Journal, Vol.24 (7/8): 455-459.

DENNIS R.S. & BOCARNEA M. (2005). Development of the servant leadership assessment instrument, *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 26 No. 8, pp. 600-615, DOI 10.1108/01437730510633692.

FİRTH-COZENS J. & MOWBRAY D. (2001). Leadership and the quality of care, *Quality in Health Care*, 10 (Suppl II): ii3-ii7.

GEERNLEAF, R. K. (2002). Servant Leadership: A Journey Into the Nature of Legitimate Power and Greatness, 25th Ed., Robert K. Greenleaf Center, Inc., New Jersey, USA.

HAİR J, ANDERSON R, TATHAM R vd. (1998). Multivariate Data Analysis, 5. Edition. New Jersey, PrenticeHall, s. 455.

HENDERSON D. J., LİDEN R. C., GLİBKOWSKİ B. C. & CHAUNDHRY A. (2009). LMX differentiation: A multilevel review and examination of its antecedents and outcomes, *The Leadership Quarterly*, 20, pp.517-534, doi:10.1016/j.leaqua.2009.04.003.

HOOPER, D. T. & MARTİN, R. (2008). Beyond personal Leader-Member Exchange (LMX) quality: The effects of perceived LMX variability on employee reactions, *The Leadership Quarterly* 19, pp. 20-30, doi:10.1016/j.leaqua.2007.12.002.

JOSEPH E. E. & WINSTON B. E. (2005). A correlation of servant leadership, leader trust, and organizational trust, *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 26 No. 1, DOI 10.1108/01437730510575552.

KARCIOĞLU F. & KAHYA C. (2011). Lider-Üye Etkileşimi ve Çatışma Yönetim Stili İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2): 337-352.

LİDEN R.C. & MASLYN J.M. (1998). Multidimensionality of Leader-Member Exchange: An Empirical Assessment through Scale Development. *Journal of Management*, 24 (1): 43-72.

LİDEN R. C., WAYNE S. J., ZHAO H. & HENDERSON D. (2008). Servant leadership: Development of a multidimensional measure and multi-level assessment, *The Leadership Quarterly*, 19, pp. 161-177, doi:10.1016/j.leaqua.2008.01.006.

MAHEMBE B. & ENGELBRECHT A. S. (2014). The relationship between servant leadership, organisational citizenship behaviour and team effectiveness, *SA Journal of Industrial Psychology*, 40(1), pp.1-10, doi:10.4102/sajip.v40i1.1107.

MİTTAL R. & DORFMAN P. W. (2012). Servant leadership across cultures, *Journal of World Business*, 47, 555-570, doi:10.1016/j.jwb.2012.01.009.

ÖZUTKU H., AĞCA V. & CEVRİOĞLU E. (2008). Lider Üye Etkileşim Teorisi Çerçevesinde, Yönetici-Ast Etkileşimi İle Örgütsel Bağlılık Boyutları ve İş Performansı Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 22 Temmuz, Sayı: 2, ss. 193-210, e-dergi.atauni.edu.tr

PARRIS D. C. & PEACHEY J. W. (2013). A Systematic Literature Review of Servant Leadership Theory in Organizational Contexts, *J Bus Ethics*, 113:377-393, DOI 10.1007/s10551-012-1322-6.

RACHMAWATI A. W. & LANTU D. C. (2014). Servant Leadership Theory Development & Measurement, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 115, 387 - 393, doi: 10.1016/j.sbspro.2014.02.445.

RAMLI A. & DESA N. M. (2014). The Relationship Between Servant Leadership and Organizational Commitment: The Malaysian Perspectives, *International Journal of Management and Sustainability*, 3(2): 111-123.

REZAEI M., SALEHI S., SHAFIEI M. & SABET S. (2012). Servant Leadership And Organizational Trust: The Mediating Effect Of The Leader Trust And Organizational Communication, *Emerging Markets Journal*, Volume 2, ISSN 2158-8708 (online), DOI 10.5195/emaj.2012.21.

ROCKSTUHL T, DULEBOHN J. H., ANG S. & SHORE L. M. (2012). Leader-Member Exchange (LMX) and Culture: A Meta-Analysis of Correlates of LMX Across 23 Countries, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 97, No. 6, 1097-1130, DOI: 10.1037/a0029978.

ROHM Jr. F. W & OSULA B. (2013). Scouting and Servant Leadership in Cross-cultural Perspective: An Exploratory Study, *Journal of Virtues & Leadership*, Vol. 3 Iss. 1, Fall, pp.26-42.

SENDJAYA S., SARROS J. C. & SANTORA J. C. (2008). Defining and Measuring Servant Leadership Behaviour in Organizations, *Journal of Management Studies* 45:2 March, 0022-2380

SENDJAYA S. & PEKERTİ A. (2010). Servant leadership as antecedent of trust in organizations, *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 31 No. 7, pp. 643-663, DOI 10.1108/01437731011079673.

SÖZEN Şahne B. & ŞAR S. (2015). Liderlik kavramının tarihçesi ve Türkiye’de ilaç endüstrisinde liderliğin önemi, *Marmara Pharmaceutical Journal* 19: 109-115, DOI: 10.12991/mpj.2015199641

STONE, A. G., RUSSELL R. F. & PATTERSON K. (2004). Transformational versus servant leadership: a difference in leader focus, *The Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 25 No. 4, pp. 349-361, DOI 10.1108/01437730410538671.

SUN, P. T. Y. (2013). The servant identity: Influences on the cognition and behavior of servant leaders, *The Leadership Quarterly*, 24, pp. 544-557,

THAKORE, D. (2013). Servant Leadership, *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 7: 23-32.

TRIVERS, G. A. (2009). Servant Leadership's Effects On Trust and Organizational Citizenship Behaviors, Faculty of Argosy University Seattle College of Business, Doctor of Business Administration.

TÜZÜN, K.G. (2006). “Örgütsel Güven, Örgütsel Kimlik ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi; Uygulamalı Bir Çalışma”, Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

UĞURLUOĞLU, Ö. ve ÇELİK, Y. (2009). Örgütlerde Stratejik Liderlik ve Özellikleri, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(2): 17-52.

UYSAI B., TATOĞLU E & Diğerleri (2010). Hastane Yöneticilerinin Algıladıkları Liderlik Davranışları Üzerine İstanbul'dan Bir Alan Araştırması, Uluslararası 8. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, 28-31 Ekim 2010, İstanbul, s.632-657.

ÜRÜ Sanı F.O., ÇALIŞKAN S. C., ATAN Ö. & YOZGAT U. (2013). Öğretim Üyelerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları ve Ardılları Üzerine Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 13, Sayı: 1, Ocak, ss. 63-82.

WALUMBWA F. O., HARTNEL C. A. & OKE A. (2010). Servant Leadership, Procedural Justice Climate, Service Climate, Employee Attitudes, and Organizational Citizenship Behavior: A Cross-Level Investigation, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 95, No. 3, pp. 517-529, DOI: 10.1037/a0018867.

**AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNE BAŞVURAN HASTALARIN
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE SAĞLIK OKUR YAZARLIKLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ**

Zekai ÖZTÜRK*

E. Asuman ATILLA **

Elif KOÇ***

ÖZET

Sağlık okuryazarlığı, hastaların hizmetleri algılama becerilerini ifade ederken, kişinin sağlık durumunun belirleyicisi olabilme özelliği de gösterebileceği bir gerçektir. Bu öneminden dolayı, toplumumuzdaki sağlık okuryazarlığı durumunun kısıtlılıklar dahilinde tespitini gerçekleştirmek amacıyla, aile sağlığı merkezlerine başvuran hastaların, bazı sosyo-demografik özelliklerinin çeşitli sağlık okuryazarlığı davranışlarıyla ilişkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Ankara ili Keçiören ilçesinde halen faaliyette olan 8 adet aile sağlığı merkezine hizmet almak için başvuran toplam 480 hasta ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda, lisansüstü eğitim seviyesine sahip hastaların daha fazla ilaç prospektüsü okuma alışkanlığının olduğu görülürken, 999 TL ve altı geliri bulunan hastaların daha az ilaç prospektüsü okuma alışkanlığının olduğu, ilaç prospektüslerini ve hastalıkları ile ilgili verilen broşürleri daha az anlayabildikleri tespit edilmiştir. Erkek hastaların ilaç prospektüslerini daha iyi anlayabildikleri ve hastalıkları ile ilgili verilen broşürleri daha fazla okudukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile Hekimliği, Sağlık ve Okuryazarlık

INTRODUCTION

While the providers of healthcare services are specialized people with their special knowledge and skills, the people who apply to health institutions cannot know exactly the type of service they will receive. Thus,

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi zoturk@gazi.edu.tr

** Dr. Başkent Üniversitesi İİBF asumanatilla@gmail.com

*** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü ekoc@gmail.com

the concept of health literacy demonstrating patients' skills of perceiving healthcare services arises. Health literacy is an individual's medical knowledge and skill of perceiving healthcare services necessary for him/her to make correct decisions in relation to his or her health status. Such factors as the prominence of preventive health services, individuals' low levels of health literacy, abundance of technical terms, knowledge asymmetry, rise in health expenditures, cause health literacy to gain importance.

THE CONCEPT OF FAMILY PRACTICE, AND FAMILY PRACTICE IN TURKEY

According to family practice application regulations (2015), family doctors are “ the specialized doctors who are liable to offer full time personal preventive health services, primary diagnosis, treatment and rehabilitation services to any one regardless of their age, gender and illness comprehensively and constantly in a specified location or when necessary in the form of mobile health services” (Parchman and Burge, 2004: 22).

Family practice deals with all health problems of all individuals, whoever they are; and thus it is the first point of contact with the health system of a society. A service easy to access geographically, economically and culturally is offered by means of the system of family practice. The services offered are individual-centered, are shaped according to patients, and are based on confidentiality. Family practitioners serve in cooperation with other medical staff and with other disciplines (Ünalın, 2004: 12-13).

The inclusion of the concept of family practice for the first time on the code for medicine on 5th of July 1983 was regarded as a starting point. The department of Family Practice was first founded in the Medical School of Gazi University in 1984 (Şişman, 2010: 35-36). The duration of education for specialization in the field of family practice is 3 years in Turkey. The first implementation of family practice started in Düzce on September 15 2005, and it spread across Turkey by the end of 2010 (Ünlüoğlu, 2012: 4-6).

Preventive health services are provided by community health centers and family health centers in Turkey (Family Practice Application Regulations, 2015). According to the latest data on health statistics, there are 6,756 family health centers, and 21,175 family practitioners. The number

of patients per family practitioner is 3,621. The number of patients consulting to family practitioner is 212,318,024.

In Turkey, patients do not need to get a referral from family doctors to utilize from secondary healthcare services. Services provided in family practice are free of charge, and no social security is required. The payment for prescriptions, on the other hand, differs according to the type of social security of individuals or whether or not they have social security (Koç, 2014: 17). In order to utilize from primary healthcare services, they have to be registered by family doctors. They can choose their own family doctor. Unless there are obligatory cases, family doctors cannot be changed for three months (Family Practice Application Regulations, 2015).

HEALTH LITERACY

The term health literacy was first used in 1974 by Simon in the book entitled "Health Education as Social Policy" (Üçpınar, 2014). According to American Medical Association, health literacy is "the constellation of skills involving performing such basic reading and numerical skills as reading medicine bottles and other materials related to health, and comprehending them- which is necessary for functionality in healthcare environments" (AMA, 1999:553). Health literacy, according to World Health Organization, is "the total sum of the cognitive and social skills determining the skill of and motivation to access , understand, and use the knowledge in a manner as to encourage individuals and sustain good health" (WHO Health Promotion Glossary).

Health literacy was conceptualized at three successive levels in a way increasing complexity and competence (Üçpınar, 2014). Functional/basic health literacy is the total of basic reading and writing skills in relation to health, and can also contain reading basic educational material on health (Hergenç, 2011: 58, Uğurlu, 2011:12). Interactive/communicative health literacy is the availability of developed cognition and of literacy and social skills. It is such skills as taking part in health activities and understanding messages about health. Critical health literacy is the acquisition of an upper level of developed cognition and of social abilities. This is observable mostly in health professionals (Hergenç, 2011: 58). This form of literacy involves such skills as being able to analyze health information, being able to see the social and economic definition of health,

and being able to develop the personal as well as social capacity (Uğurlu, 2011: 13).

Raising health literacy is important in using knowledge in an appropriate way and in increasing access to knowledge. It is a known fact that difficulties encountered in access to services stem by individuals' is inadequacy in health literacy. Because people are directed to an increasingly complex system of health, health literacy is important in order to be able to manage their own health better. It is pointed out that patients with low level of health literacy cannot sufficiently understand their own health problems and their treatment, and that there is the risk of deteriorating health and being hospitalized for them (Özdoğan, 2014:19).

According to Johnson (2014), patients with low level of health literacy

- Have bad health in general,
- Have higher probability of consulting to hospitals again within 30 days
- Have difficulty in managing their chronic illnesses,
- Are more likely to forget the health-related information presented to them after leaving the health institution,
- Are more inclined to use medicine in the wrong way,
- Have lower level of demands for preventive medical care,
- Have higher rates of medical expenditure since they benefit from preventive treatment less,
- They have less knowledge about their illness,
- They are less likely to keep their appointment with their doctor.

METHOD

Purpose

This study aims to determine the correlations between the socio-demographic properties of patients consulting to family health centers and their health literacy behaviors.

Research Population and Sample

The research population was composed of patients consulting to 64 family health centers functioning in Keçiören district of Ankara as identi-

fied on the web page of Ankara Public Health Directorate on November 11 2014. The research sample was composed of patients who went to randomly chosen 8 family health centers between December 1th 2014 and January 1th 2015, between hours 09.00 – 11.00 and 14.00 – 16.00, and who agreed to take part in the research. The research was conducted with a total of 480 families volunteered to participate in the research.

Data Collection Tool

The question form containing questions on participants' socio-demographic properties as well as their literacy and health literacy behaviors developed by Üçpınar (2014) was adapted and used in this research. The adapted tool of data collection included 24 questions. The Cronbach Alpha coefficient for the questions was found as 0.833; which demonstrated that the measurement tool was reliable. In questions- for which five-pointed Likert type scaling was used- scoring was in the form of: 5= Always, 4= Often, 3= Sometimes, 2= Rarely, 1= Never.

Data Analysis

The SPSS 17 program was employed in performing the statistical analyses. Descriptive statistics were used in analyzing the participating patients' socio-demographic properties. In order to exhibit the significance of the difference between two independent sample groups' averages, the t-test was performed. One-way ANOVA test was used in order to exhibit the differences between the averages of more than two sample groups. So as to find the group causing the difference when difference is available between more than two sample groups, Tukey HSD was used as the post-hoc test when the variances are homogeneous; and Tamhane was used as the post-hoc test when the variances are not homogeneous. Significance level was determined as 0.05 for all analyses.

FINDINGS

Findings Concerning Socio-demographic Properties

Table 1 shows the distribution of the patients' demographic properties in the research. Accordingly, most of them are in the 61 and above range with the proportion of 25.6%. More than half of the patients

are female (by 59.0%). On the other hand, 39.8% of them are the graduates of high school or equivalent. More than half (67.7%) of the participants are married. 25.8% stated that they were retired. As to the participants' level of monthly income, almost half of them (47.1%) were found to have an income between 1000 TL and 2999 TL. The number of people living in the house was according to 38.8%, and their family was a nuclear family according to 88.1% of the patients.

Table 1. Patients' Distribution According to Demographic Variable

Properties		n	%
Age	Below 20'	64	13.3
	21-30	91	19.0
	31-40	71	14.8
	41-50	69	14.4
	51-60	62	12.9
	61 and above	123	25.6

Table 1

Properties		n	%
Gender	Female	283	59.0
	Male	197	41.0
Educational Status	Literate	15	3.1
	Elementary school	56	11.7
	Secondary school	59	12.3
	High school or equivalent	191	39.8
	Two-year university degree	35	7.3
	Graduate degree	92	19.2
Marital Status	Post-graduate degree	32	6.7
	Married	325	67.7
	Single	155	32.3

Occupation	Unemployed	14	2.9
	House wife	114	23.8
	Self-employed	30	6.3
	Civil servant	59	12.3
	Worker	28	5.8
	Student	91	19.0
	Retired	124	2,8
	Other	20	4.2
Average Monthly In- come	999 TL or below	215	44.8
	1000 TL- 2999 TL	226	47.1
	3000 TL or above	39	8.1
Number of People Living In The House	1	3	0.6
	2	84	17.5
	3	151	31.5
	4	186	3.8
	5 or over	56	11.7
Type of Family	Nuclear family	423	88.1
	Extended family	57	11.9
TOTAL		480	10.0

Findings Concerning Literacy and Computer Literacy

Table 2 shows the data on patients' status of receiving help in reading comprehension, using a computer, and in activities related to reading and writing. According to the table, 50.8% of the patients (n=244) consider their level of reading comprehension to be good. 79.6% (n=382) say that they can use a computer, 64.4% (n=309) say that they never receive help from others in reading and writing related activities.

Table 2. Patients' Status of Receiving Help in Reading Comprehension, Computer Use and Reading-writing Related Activities, according to Their Own Statements

Reading comprehension	n	%
Perfect	130	27.1
Good	244	50.8
Medium	53	11.0
Bad	33	6.9
Very bad	20	4.2
Using a computer		
Yes	382	79.6
No	98	20.4
Reading comprehension	n	%
Receiving help		
Never	21	4.4
Often	16	3.3
Sometimes	68	14.2
Rarely	66	13.8
Never	309	64.4
TOTAL	480	100

Table 3 shows the sources through which patients access to daily news, and news on political/social events, health, healthy eating habits, exercise, and their frequency of having access to such knowledge. According to Table 3, the proportions of the patients to reach daily news and news on political/social events, health and healthy eating habits and exercise are through newspapers by 30%, the internet by 40.8%, radio and television by 53.1%, mobile phones by 27.9%, and through family members and friends by 28.3%, and they say they “always” do this. 33.5% reach such news through magazines, 32.7% through books and brochures “very rarely”. 29.6% of the patients access to news on healthy eating, exercise and prevention of illnesses through newspapers, 32.5% through magazines, and 26.3% through family members and friends; and they “sometimes” do this. On the other hand, 34.8% reach the news on healthy eating, exercise, prevention of illnesses and news on some special health issues through the internet, almost half (42.7%) through radio and television, almost a quarter (24.0%) through mobile phones, and almost

half (47.7%) through health professionals, and they say they “always” do this. Of the patients 29.2% reach the news on healthy eating, exercise, prevention of illnesses and news on some special health issues through books and brochures “very rarely”.

Table 3. Sources Through Which Patients Access to Daily News, and News on Political/Social Events, Health, Healthy Eating Habits, Exercise and Their Frequency of Having Access to Such Knowledge

Properties related to reaching daily information	Always		Often		Sometimes		Very rarely		Never		TOTAL	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Newspapers	144	30,0	95	19,8	132	27,5	83	17,3	26	5,4	480	100
Magazines	52	10,8	42	8,8	148	30,8	161	33,5	77	16,0	480	100

Table 3

Properties related to reaching daily information	Always		Often		Sometimes		Very rarely		Never		TOTAL	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
The internet	196	40,8	104	21,7	59	12,3	55	11,5	66	13,8	480	100
Radio and Television	255	53,1	137	28,5	56	11,7	21	4,4	11	2,3	480	100
Books and brochures	81	16,9	61	12,7	120	25,0	157	32,7	61	12,7	480	100
Mobile phones	134	27,9	77	16,0	87	18,1	95	19,8	87	18,1	480	100
Family members and friends	136	28,3	112	23,3	108	22,5	92	19,2	32	6,7	480	100
Newspapers	119	24,8	82	17,1	142	29,6	102	21,3	35	7,3	480	100
Magazines	49	10,2	53	11,0	156	32,5	148	30,8	74	15,4	480	100
The Internet	167	34,8	120	25,0	66	13,8	55	11,5	72	15,0	480	100
Radio and Television	205	42,7	148	30,8	84	17,5	27	5,6	16	3,3	480	100
Books and brochures	78	16,3	65	13,5	121	25,2	140	29,2	76	15,8	480	100

Mobile phones	115	24,0	91	19,0	114	23,8	82	17,1	78	16,3	480	100
Family members and friends	111	23,1	124	25,8	126	26,3	87	18,1	32	6,7	480	100
Doctors, nurses, and other health staff	229	47,7	126	26,3	67	14,0	36	7,5	22	4,6	480	100

Findings Concerning the Patients' General State of Health and suffering from an Illness

Table 4 shows the distribution of patients' characteristics of health status according to their own statement. Accordingly, 59.4% (n=285) of the patients considered their health "good". 62.1% of them (n=298) said that they did not have a diagnosed illness while 55.2% (n=265) said that the people they lived with did not have an illness diagnosed. 66.5% (n=319) said that they consulted to a family health centre "4 times or more" in the last one year due to their own or a relative's health problems.

Table 4. The Distribution of Patients' Characteristics of Health Status According to Their own Statement, and the Distribution of Their Application to Family Health Centers

Health status	n	%
Perfect	44	9.2
Good	285	59.4
Medium	145	30.2
Bad	6	1.3
Very bad	44	9.2
Diagnosed illnesses		
Yes	182	37.9
No	298	62.1
Diagnosed illnesses in the family	n	%
Yes	215	44.8
No	265	55.2

Application to family health centers in the last one year		
For the first time	37	7.7
2 times	66	13.8
3 times	58	12.1
4 times or more	319	66.5
TOTAL	480	100

Findings Concerning Health Literacy

Table 5 shows, based on the statements of patients who are taking or who have taken medicine before, whether or not they take their medicine regularly. Accordingly, 54.8% of the patients (n=263) “always” take their medicine regularly whereas 12.1% of them (n=58) did not take medicine regularly.

Table 5. Whether or Not Medicine is Regularly Taken

Taking medicine regularly	n	%
<i>Always</i>	263	54.8
Often	100	20.8
Sometimes	42	8.8
Rarely	17	3.5
I did not take medicine regularly	58	12.1
TOTAL	480	100

Table 6 shows based on the statements of patients who are taking or who have taken medicine before, whether or not they can read and comprehend prospectuses. Accordingly, 52.6% of the patients (n=222) can comprehend the prospectuses of medicine prescribed to them whereas 27.5% (n=116) of them can sometimes comprehend the prospectuses.

Table 6. Whether or Not Patients Taking Medicine Regularly Can Read and Comprehend Prospectuses (N=422)

Reading prospectuses	n	%
<i>Always</i>	222	52.6
Often	58	13.7
Sometimes	71	16.8
Rarely	26	6.2
Never	45	10.7
Comprehending prospectuses	n	%
Always	101	23.9
Often	96	22.7
<i>Sometimes</i>	116	27.5
Rarely	60	14.2
Never	49	11.6
TOTAL	422	100

Table 7 shows how often the patients are given health brochures. As is clear from the table, 52.7% of the patients (n=253) said they were never given health brochures.

Table 7. How Often The Patients are Given Health Brochures

Giving brochures	n	%
Always	27	5.6
Often	31	6.5
Sometimes	76	15.8
Rarely	93	19.4
<i>Never</i>	253	52.7
TOTAL	480	100

Table 8 shows whether or not the patients given health brochures can read and comprehend the brochures. Accordingly, 46.7% of the patients (n=106) stated that they could always read the brochures, and 33.9% (n=77) stated that they could always comprehend the brochures.

Table 8. Whether or not the Patients Given Health Brochures can Read and Comprehend the Brochures (n=227)

Being able to read the brochures	n	%
<i>Always</i>	106	46.7
Often	37	16.3
Sometimes	60	26.4
Rarely	14	6.2
Never	10	4.4
Being able to comprehend the brochures		
<i>Always</i>	77	33.9
Often	43	18.9
Sometimes	68	30.0
Rarely	29	12.8
Never	10	4.4
TOTAL	227	100

Findings Concerning Taking Medicine Regularly

According to Table 9, a significant difference is available between age and taking medicine regularly ($F= 3.759$ $p=0.002 \leq 0.05$). The difference stems from the significant difference between the answers given to the question by the "21-30" age group, the "31-40" age group ($p= 0.045 \leq 0.05$), the "51-60" age group ($p= 0.029 \leq 0.05$), and the "61 and above" age group ($p= 0.024 \leq 0.05$). Thus, it was found that the regularity of taking medicine was lower in the "21-30" age group than in the other age groups.

Table 9. An Analysis of the Differences between Age and Taking Medicine Regularly

Do you take your medicine regularly?	Age	n	\bar{x}	F	p
	Below 20	57	4.23	3.759	.002*
	21-30	77	4.17		
	31-40	63	4.57		
	41-50	57	4.53		
	51-60	54	4.61		
	61 and above	114	4.54		
	Total	422	4.44		

***p≤0,05 significant difference**

Table 10 shows the significant difference between marital status and taking medicine regularly (t= 3.386 p= 0.001 ≤0.05). Accordingly, it was found that married patients took their medicine more regularly than the single ones. Table 10 also shows the significant difference between whether or not there are any diagnosed illnesses and taking medicine regularly (t= 5.720 p= 0.000 ≤0.05). Thus, it was found that the patients with an illness diagnosed took their medicine more regularly.

Table 10. An Analysis of the Differences between Marital Status, whether or not there are any Diagnosed Illnesses and Taking Medicine Regularly

Do you take your medicine regularly?	Marital status	n	\bar{x}	t	p
	Married	285	4.54	3.386	.001*
	Single	137	4.25		
	Total	422	4.40		
	Do you have any illnesses diagnosed?			5.720	.000*
	Yes	167	4.72		
	No	255	4.26		
	Total	422	4.50		

***p≤0,05 significant difference**

Findings Concerning the Ability to Read and Comprehend Prospectuses

According to Table 11, there is a significant difference between patients' educational status and whether or not they can read prospectuses ($F=2.841$ $p=0.010 \leq 0.05$). In an attempt to find the group causing the significant difference, it was found that the difference was between the "post-graduate degree" group, the "elementary school" group ($p=0.006 \leq 0.05$), and the "high school or equivalent" group ($p=0.040 \leq 0.05$). The "post-graduate" group was found to have higher level of reading medicine prospectuses. The table also shows the significant difference between average monthly income and reading medicine prospectuses ($F=8.786$ $p=0.000 \leq 0.05$). It was found that the difference was between the "999 TL or below" group, the "1000 TL- 2999TL" group ($p=0.000 \leq 0.05$), and the "3000 TL or above" group ($p=0.032 \leq 0.05$). Thus, the group of patients with 999 TL or below income had lower level of reading medicine prospectuses than the other groups.

Table 11. An Analysis of the Differences between Educational Status, Average Monthly income, and Being Able to Read Prospectuses

	Educational status	n	\bar{X}	F	p		
Can you read medicine prospectuses?	Literate	12	3.33	2.841	.010*		
	Elementary school	52	3.40				
	Secondary school	48	3.96				
	High school or equivalent	166	3.87				
	Two-year university degree	30	4.20				
	Graduate degree	85	4.09				
	Post-graduate degree	29	4.45				
	Total	422	3.91				
	Average monthly income					8.786	.000*
	999 TL or below	189	3.61				
1000 TL- 2999 TL	198	4.16					
3000 TL or above	35	4.20					
Total	422	3.91					

* $p \leq 0,05$ significant difference

Table 12 shows the significant difference between gender and comprehending prospectuses ($t= 2.081$ $p= 0.038 \leq 0.05$). It is clear from the Table that male patients can comprehend prospectuses better than female patients. Besides, significant differences were also found between whether or not there were any diagnosed illnesses in the family or in the people patients lived with and comprehending prospectuses ($t= 2.933$ $p= 0.04 \leq 0.05$). Thus, it was found that patients having someone in the family with an illness diagnosed or patients living in the same house with someone with an illness diagnosed could comprehend prospectuses better than those who do not have such a family member or who do not live with such a person.

Table 12. An Analysis of the Differences between whether or not There are any Diagnosed Illnesses in your Family/in People you Live with and Comprehending Prospectuses

	Gender	n	\bar{x}	t	p
Can you comprehend medicine prospectuses?	Female	245	3.22	2.081	.038*
	<i>Male</i>	<i>177</i>	<i>3.49</i>		
	Total	422	3.36		
	Are there any diagnosed illnesses in your family/in people you live with?			2.933	.004*
	<i>Yes</i>	<i>194</i>	<i>3.53</i>		
	No	228	3.16		
	Total	422	3.35		

*** $p \leq 0,05$ significant difference**

Table 13 shows the availability of the significant difference between average monthly income and comprehending prospectuses ($F_0 11.639$ $p= 0.000 \leq 0.05$). It was found that the significant difference was between the "999 or below" income group, the "1000 TL- 2999 TL" income group ($p= 0.000 \leq 0.05$), and the "3000 TL or above" income group ($p= 0.000 \leq 0.05$). Thus, it was found that the patients in the "999 TL or below" income group could understand prospectuses at lower levels than the patients in the other income groups.

Table 13. An Analysis of the Differences between Average Monthly Income and Comprehending prospectuses

	Average monthly income	n	\bar{x}	F	p
Can you comprehend medicine prospectuses?	<i>999 TL or below</i>	<i>189</i>	<i>3.03</i>	11.639	.000*
	1000 TL- 2999 TL	198	3.52		
	3000 TL or above	35	3.94		
	Total	422	3.33		

***p≤0,05 significant difference**

Findings Concerning Ability to Read and Comprehend the Brochures about Illnesses

Table 14 shows the significant difference between gender and the ability to read the brochures about illnesses (t= 2.081 p= 0.039 ≤0.05). It was found that male patients read prospectuses more.

Table 14. An Analysis of the Difference between Gender and the Ability to Read Brochures about Illnesses

	Gender	n	\bar{x}	t	p
Do you read the brochures given in relation to your illness?	Female	132	3.81	-2.081	.039*
	<i>Male</i>	<i>95</i>	<i>4.14</i>		
	Total	227	3.98		

***p≤0,05 significant difference**

Table 15 shows the significant difference between average monthly income and the ability to comprehend the brochures about illnesses (F= 3.764 p= 0.025 ≤0.05). In search of the group causing the significant difference

rence, it was found that the difference was between the “999 or below” income group and the “3000 TL or above” income group ($p=0.023 \leq 0.05$). Thus, it was found that the patients in the “999 or below” income group could comprehend the brochures less.

Table 15. An Analysis of the Difference between Average Monthly Income and the Ability to Comprehend the Brochures about Illnesses

	Average monthly income	n	\bar{x}	F	p
Can you comprehend the brochures given in relation to your illness?	<i>999 TL or below</i>	99	3.47	3.764	.025*
	1000 TL- 2999 TL	110	3.71		
	3000 TL or above	18	4.28		
	Total	227	3.65		

* $p \leq 0,05$ significant difference

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

This current study made an attempt to determine the correlations between the socio-demographic properties of patients consulting to family health centers and their health literacy behaviors. Most of the patients included in the research were in the 61 or above age group. More than half of them were female and were married. 39.8% of them were the graduates of a high school or an equivalent school, and almost one fourth of the patients said that they were retired. An examination of the patients’ monthly income level demonstrated that almost half of them were in the 1000 TL – 2999 TL range. 38.8% stated that the number of people in their home was four, and 88.1% said that they had a nuclear family.

This research showed that 30% of patients reached daily news and the news on political and social events through newspapers, 40.8% of them through radio and television, 53.1% through their mobile phones, 27.9% through a family member or a friend. It was also found that 28.3% of the patients “always” reached such news. 33.5% of the patients said they had

access to news and the news on political and social events through magazines, and 32.7% through books and brochures; and they said they did it “very rarely”. 29.6% of the patients “sometimes” reached news on healthy eating, exercise, the prevention of illnesses, and on some health issues through newspapers, 32.5% through magazines, 26.3% through family members or friends. 34.8% stated that they “always” reached the news on healthy eating, exercise, the prevention of illnesses, and on some special health issues through the internet while almost half of the patients said that they did so through radio, television and health professionals, and one fourth said that they used their mobile phones for this. 29.2% of the patients reached such news through books and brochures “very rarely”.

The research findings showed that the patients in the 21-30 age range had a lower level of taking medicine regularly. It was also observed that the patients who were married and who had a diagnosed illness took their medicine more regularly. Another finding was that the patients with a family member having a diagnosed illness or those who lived with someone with a diagnosed illness could comprehend medicine prospectuses at higher levels. The patients having a post-graduate degree also had the habit of reading medicine prospectuses more. The patients in the 999 TL or below income group had the habit of reading prospectuses less, and they could comprehend prospectuses and the brochures given in relation to their illness. It was also found that male patients could comprehend medicine prospectuses better and that they read the brochures given in relation to their illness more.

Of the patients included in this research 50.8% considered their level of reading comprehension to be “good”. 79.6% said that they could use a computer, and 64.4% said they never received help in activities related to reading and writing. In assessing reading skills, participants’ own assessment is relied on research studies. Yet, patients with a low level of health literacy are likely to say that they are good at reading (Uğurlu, 2011: 16). In research conducted by Williams et al, where they studied the extent to which patients fulfilled the basic reading and calculations asked,

found that a considerable part of the patients were inadequate even in reading the basic medical directives and in comprehending them.

Because the interaction fields of health literacy include the system of health, social and cultural factors, and the system of education; joint work should be performed between the educational bodies and the health services system within the Ministry of Health so that health literacy could be promoted. It is considered necessary to develop the measurement tools appropriate to research the health literacy status of diverse segments of the society at socio-cultural levels, and to design systematic studies so as to raise the literacy levels of those segments.

It is important to develop individuals' health literacy behaviors for the control of chronic diseases. For this, patients should be taught the behaviors and applications that they need to fulfill in controlling their diseases through the methods they can understand. Hence, it would be more appropriate to write brochures as educational materials in simple and plain language, avoiding medical terminology which is difficult to understand. Besides, the number of research studies setting out to determine health literacy is very small in Turkey. In further studies to be conducted, emphasis should be placed on determining nationwide literacy levels, and on the necessity to determine the effects on costs.

REFERENCES

Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği. (2015). URL: <http://ailehekimligi.gov.tr/component/content/article/102gorusler/4062-aile-hekimlii-uygulama-yoenetmelii.html>, Son Erişim Tarihi: 01.04.2015.

AMA (American Medical Association). (1999). Health literacy: Report of the Council on Scientific Affairs. Ad Hoc Committee on Health Literacy for the Council on Scientific Affairs, *Journal of the American Medical Association*, 281(6), 552-557.

HERGENÇ, H.İ. (2011). *Kamu Sağlığı Enformasyonu (Bilgisi) ve Sağlık İletişiminin, Sağlık Okuryazarlığı Üzerine Etkisi*. Marmara Üniversitesi Sağlık

lık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Kurumları İşletmeciliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

JOHNSON, A. (2014). "Healthliteracydoes it make a difference?".*AustralianJournal OfAdvanceNursing*31(3), 39-45.

KOÇ, E. (2014). *Aile Hekimliğinde Hasta-Hekim İletişiminde Güven Unsurunun Hastanın Hekime Bağlılığı Üzerine Etkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÖZDOĞAN, P. Ş. (2014). *Radyoterapi Alan Hasta ve Yakınlarının Sağlık Okuryazarlığı ve Gereksinimlerine Yönelik Öğretim Materyali Geliştirilmesi*. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

PARCHMAN, M. L. and BURGE, S. K. (January 2004). Thepatient-physicianrelationship, primarycareattributes, andpreventiveservices. *FamilyMedicine*, 36(1).

ŞİŞMAN, S. (2010). *Aile Hekimliği Sistemine Sağlık Çalışanlarının Bakış Açısı*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

UĞURLU, Z. (2011). *Sağlık Kurumlarına Başvuran Hastaların Sağlık Okuryazarlığının ve Kullanılan Eğitim Materyallerinin Sağlık Okuryazarlığına Uygunluğunun Değerlendirilmesi*, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

ÜÇPUNAR, E. (2014). *Yetişkinlerde İşlevsel Sağlık Okuryazarlığı Testinin Uyarılma Çalışması*. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÜNALAN, P. (2004). Aile hekimliğinin tanımı ve temel ilkeleri. Sağlık Bakanlığı. Aile doktorları için kurs notları (Birinci Basım). Ankara: Ata Ofset Tanıtım ve Matbaacılık, 12-13.

ÜNLÜOĞLU, İ. (2012). Aile hekimliğinin tarihçesi ve gelişimi., İ. Ünlüoğlu, A. Yıldırım. Akademi Yayınevi: İstanbul.

WHO HEALTH PROMOTION GLOSSARY. (1998). WHO/HPR/HEP/98.1, URL: <http://www.who.int/healthpromotion/about/HPR%20Glossary%201998.pdf> Son Erişim Tarihi: 31.03.2015.

WILLIAMS, M.V., PARKER, R.M., BAKER, D.W, PARIKH N.S., PITKIN, K., COATES, W.C., and NURSS, J.R. (1995). "Inadequate Functional Health Literacy Among Patients at Two Public Hospitals" JAMA. Vol.274, no. 21,: 1677-1682.

COĞRAFYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİ KAPSAMINDA KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Osman ÇEPNİ*

Fatih AYDIN**

ÖZET

Bu araştırmanın amacı coğrafya öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamaları dersinde yaşadıkları sorunları ve bu sorunlara yönelik geliştirdikleri çözüm önerilerini incelemektir.

Çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya 2014–2015 öğretim yılı bahar döneminde, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü son sınıf öğrencileri arasından pedagojik formasyon eğitimi alan 140 öğretmen adayı katılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre okul uygulamalarında yaşanan sorunlar arasında en fazla; okullara ulaşım ile ilgili sorunlar, öğretmen adaylarının uygulama okullarında sayılarının fazla olması, uygulama okullarının olanaklarının yetersiz olması ve denetim eksikliği yer almaktadır. Bu sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri arasında ise üniversite ve uygulama okulları arasında işbirliği sağlanması, öğretmen adaylarının yaşadıkları yerlere yakın okulların uygulama okulu olarak seçilmesi, uygulama saatlerinin, denetimlerin ve uygulama okullarının sayılarının artırılması, öğretmen adaylarının derslerinde öğrenci merkezli öğretim yöntem ve teknikleri kullanması gerektiği yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik Uygulaması, Öğretmen Yetiştirme, Coğrafya Öğretmen Adayı.

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, ocepni@karabuk.edu.tr

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, fatihaydin@karabuk.edu.tr

THE PROBLEMS PROSPECTIVE GEOGRAPHY TEACHERS ENCO- UNTER IN TEACHING PRACTICE LESSON AND SOLUTION SUG- GESTIONS

ABSTRACT

The purpose of the present study was to examine the problems that prospective geography teachers encounter during teacher practice lessons and their solution suggestions to these problems. This study was designed in descriptive survey model. A total of 140 prospective teachers from all final-year geography students studying in Karabuk University Faculty of Letters Department of Geography and also studying in pedagogical formation program participated in the study. Results revealed that the most encountered problems during teaching practice sessions were transportation to schools, the high number of prospective teachers in practice schools, limited facilities of practice schools, and the lack of supervision. Some of the solution suggestions for these problems were providing collaboration between university and practice schools, choosing practice schools that were close to the places in which prospective teachers dwell, increasing the frequency of supervision and the number of practice schools, and the use of student-centered teaching methods and techniques in teaching practice lessons.

Key Words: Teaching practice, teacher training, prospective geography teachers

GİRİŞ

Eğitim sisteminin temel ve göz ardı edilemez ögesi olan öğretmenlik, toplumu tüm yönleriyle etkileme gücüne sahip mesleklerin başında gelmektedir. (Şimşek, 2005). Sönmez (2000), öğretmenliği davranış mühendisliği olarak ifade etmektedir Kavcar'a göre (1999), öğretmenlik mesleğinin önemi ve değeri; öğretmenin, eğitim sisteminin en kritik ögesi olmasından kaynaklanmaktadır. Genelde eğitim özelde ise öğretmen yetiştirme, Türk eğitim sistemi açısından üzerinde önemle durulan konulardan birisidir. Türkiye'de, iki yüz yıla yakın bir zamandır öğretmen yetiştirme konusunda sürekli girişimler olmuş, değişik modeller tasarlanmış, geliştirilmiş ve uygulanmıştır (Alkan ve Hacıoğlu, 1997; Açıkalm, 2000).

Öğretmenlik mesleği açısından en önemli konulardan birisi öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimleri sürecinde etkin bir şekilde yetiştirilme-

sidir. Türkiye, Cumhuriyet Tarihi sürecinde öğretmen yetiştirme ve uygulama deneyimi kazanmıştır. Bu süreçte, Köy Enstitüleri, İlköğretmen Okulları, Yüksek Öğretmen Okulları, Eğitim Enstitüleri, Eğitim Yüksek Okulları, Eğitim Fakülteleri gibi kurumlar aracılığıyla öğretmen yetiştirilmiştir. Öğretmen yetiştirme programlarının en önemli aşamalarından birisi, öğretmen adaylarını gerçek eğitim ortamlarına hazırlama dönemidir (Sarıtaş, 2007).

Türkiye’de öğretmen yetiştirme görevi 1981 yılında yayımlanan 2547 sayılı yasayla Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanan üniversitelere 1982 yılında aktarılmıştır. Bugüne dek öğretmen yetiştiren kurumların yapılanmaları çeşitli dalgalanmalarla sürmüştür. Eğitim Fakültelerinde, YÖK/Dünya Bankası, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Geliştirme çerçevesinde, yerli ve yabancı uzmanların rehberliğinde 1994-1997 yılları arasında çalışmalar yapılmıştır (Günçer, 1999). Bu çalışmalar doğrultusunda, eğitim fakültelerinde yeniden yapılanma sürecine girilmiş, eğitim fakültelerinin program ve yapılarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden birisi de öğretmen adaylarının, kuramsal bilgi ve becerilerini okullarda daha fazla uygulamaya koyabilmelerini, öğretmenlik mesleğini her yönüyle daha iyi tanımlarını ve mesleğe hazırlanmalarını sağlamaya yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda öğretmen adaylarına, öğrencilik yıllarında okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersleriyle alanda öğretmenlik deneyimi kazandırılmaya çalışılmaktadır (Ünlüönen ve Boylu, 2007). Bunun sonucu olarak da Eğitim Fakültelerinin lisans programlarında öğretmen adaylarının okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersleri olarak düzenlenen okullardaki çalışmalarına daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir.

Yapılan araştırmalar öğretmen adayların bilgi bakımından yeterli ancak öğretmenlik mesleğinin uygulamasına yönelik bilgi ve beceri açısından eksik olduğu şeklindedir (Harmandar Bayrakçeken, Kıncal, Büyükkasap ve Kızılkaya, 2000). “Öğretmen Adaylarının Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Öğretim Kurumlarında Yapacakları Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Yönerge” ile; öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğine daha iyi hazırlanmalarını, öğrenim süresince kazandıkları; genel kültür, özel alan eğitimi ve öğretmenlik mesleğiyle ilgili bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıklarını gerçek bir eğitim öğretim ortamı içinde kullanabilme yeterliliği kazanmalarını sağlayacak uygulama çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir (MEB, 1998:1).

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de öğretmenlik eğitiminin bilgi kazandırma ve uygulama olmak üzere iki temel yönü vardır. Bunlardan birinin diğerine tercih edilmesi mümkün değildir (Kıncal, 2004; Aykaç, 2004). Türkiye’deki öğretmen yetiştirme sisteminin program boyutu incelendiğinde dikkati çeken en önemli yönlerden biri, öğretmenlik uygulamalarına önceki programlara göre daha çok ağırlık verilmesidir (Yeşil ve Çalışkan, 2006). Öğretmenlik uygulamaları, öğretmenlik mesleğini oluşturan birçok görevi öğretmen adaylarına tanıtmaya yönelik planlı gözlem ve etkinliklerden oluşmakta, öğretmen adayına okul yaşamını tanıtmaktadır. Öğretmenlik Uygulamasının amacına ilişkin Sands, Özçelik, Busbridge ve Dawson’ın (1997), şu saptamaları vardır: (1) öğretmen adaylarında, eğitim gördükleri düzeyde öğretmenlik ve değerlendirme yapmak için gereken mesleki yeterliliği oluşturmak, (2) öğrencilerin yaş, yetenek, özel ihtiyaç ve geçmiş birikimlerine öğretmenliklerini etkili bir şekilde uyarlayabilmeleri için öğretmen adaylarını hazırlamak, (3) etkili bir okul ortamına katkıda bulunacak anlayış ve tutumlara sahip profesyonel birer öğretmen olabilmeleri için öğretmen adaylarını hazırlamak. Flowers’a göre de, eğitimde uygulama çalışmalarının öğretmen adaylarına bir çok yönden katkısı söz konusudur ve bu katkılar üç alanda olmaktadır: (1) kuramı uygulama olanağı sağlama, (2) çalışmalarını yöneltmek için öğrenciye ihtiyaçlarını ve eksikliklerini görmesine yardım etme, (3) gerçek öğretme-öğrenme durumunu yönetirken öğrenci ile çalışma olanağı sağlamak ve etkin biçimde fonksiyonel olma kabiliyeti geliştirme (Alkan, 1987).

Öğretmenlerin kavramsal boyutta yetiştirilmesi her ne kadar üniversiteler tarafından yürütülse de, mesleki açıdan yeterlik kazanabilmeleri için okullarda uygulama yapmaları ve kavramsal bilgilerin uygulama ile bütünleşmesi gerekmektedir (Özkan, Albayrak ve Berber, 2005; Wong & Tsui, 2007). Nitelikli insan yetiştirmek içinde nitelikli eğitim ve öğretim kurumları gerekir. Okullarda görev yapacak öğretmenlerden beklenen davranışın, hizmet öncesinde öğretmen adaylarına kazandırılması için öğretmen eğitimi programlarında amaçlara ve öngörülen nitelik düzeyine dönük program standartlarının belirlenmesi önemlidir (Basinger, 2000:13; Akt. Adıgüzel, 2008).

Öğretmen adaylarına hizmet öncesi eğitim kapsamında verilen derslerden birisi öğretmenlik uygulamasıdır. Nitelikli öğretmen yetiştirmede okul uygulama çalışmaları adayların profesyonel gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir (Hacıömeroğlu ve Şahin, 2011). Öğretmenlik uygulamaları

öğretmen adaylarına teori ile pratik dengesini kurmada önemli bir köprü olmaktadır (Giebelhaus & Bowman, 2002).

Öğretmenlik uygulaması dersi ise öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğine hazırlanabilmeleri için okullarda öğretmen ve öğrencilerle birlikte uygulama çalışmaları yapmalarına olanak sağlayan bir derstir. Bu ders bir yıl boyunca öğretmen adayına okul yaşamına kapsamlı bir biçimde katılma olanağı sunmaktadır (Çiçek ve İnce, 2005).

Öğretmen adaylarının son sınıfta aldıkları bu derslerde her hafta; bir günlük plan hazırlama, hazırlanan planları uygulama, yapılan uygulamaların öğretmen, öğretim elemanı ve öğrenciler tarafından değerlendirilmesi, bu değerlendirmeler doğrultusunda gerekli düzeltmelerin yapılarak yeniden uygulanması ve tüm etkinlikleri içeren bir portfolyonun hazırlanması çalışmaları yer almaktadır (YÖK, 1998). Tablo 1’de bu derslerin yürütülmesinden sorumlu olan kişiler ve görevli oldukları kurumlar verilmektedir (Hacıoğlu ve Alkan, 1997).

Tablo1. Öğretmenlik Uygulaması Dersinde Görevli Kişiler

<i>Fakülte</i>	<i>Uygulama Okulu</i>
Yönetici	Yönetici
Öğretim Elemanı	Uygulama Öğretmeni
Öğretmen Adayı	Öğrenci

Bununla birlikte gerek ilgili kişilerle yapılan informal görüşmeler, gerekse konuyla ilgili yapılan çalışmalar (Aksu ve Demirtaş, 2006; Aydın, Selçuk ve Yeşilyurt, 2007; Kudu, Özbek ve Bindak, 2006; Özmen, 2008; Pırasa ve Çınar, 2007; Sılay ve Gök, 2004; Yeşil ve Çalışkan, 2006) uygulama derslerinde birçok problemin yaşandığını da ortaya koymaktadır.

Öğretmenlik uygulaması dersini alan öğrencilerin geliştirdiği düşünce ve tutumların olumlu ya da olumsuz oluşu, dersin başarı düzeyi hakkında bilgi verir. Sürecin doğru işlenip işlenmediği, hedeflenen kazanımların kazanılıp kazanılmadığı konusunda uygulamanın en önemli ögesi olan öğretmen adaylarının görüşlerinin saptanması, uygulama sürecindeki eksikliklerin giderilmesi için önem taşımaktadır (Özçelik, 2012: 518). Bu nedenlerle, bu araştırmada öğretmen adaylarının süreçte yaşadıkları sorunlara ve bunlara çözüm önerilerine ilişkin görüşleri esas alınmış ve Öğretmenlik Uygulaması dersinin öğretmenlik mesleğine hazırlanan öğrenciler üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı; Coğrafya bölümü öğrencilerinin pedagojik formasyon programı kapsamında aldıkları Öğretmenlik Uygulaması dersi kapsamında karşılaştıkları sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Bu temel amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır?

1. Coğrafya öğretmen adaylarının Öğretmenlik Uygulaması dersinde yaşanan sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Coğrafya öğretmen adaylarının Öğretmenlik Uygulaması dersinin verimliliğini arttırmaya yönelik önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, Öğretmenlik Uygulaması dersini Coğrafya öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda değerlendirmek üzere betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri; geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2009: 77).

Çalışma Grubu

Araştırmaya 2014–2015 öğretim yılı bahar döneminde, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü son sınıf öğrencileri arasından pedagojik formasyon eğitimi alan 140 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan coğrafya öğretmen adaylarına ilişkin bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya katılan coğrafya öğretmen adaylarının cinsiyet ve öğrenim türü bilgileri

Değişkenler	Demografik Özellikler	Öğrenci sayısı (n=140)	Yüzde (%100)
Cinsiyet	Erkek	65	46.4
	Kız	75	53.6
Öğretim Türü (Program)	Birinci Öğretim	63	45.0
	İkinci Öğretim	55	39.3
	Uzaktan Eğitim	22	15.7

Tablo 2’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan coğrafya öğretmen adaylarının % 46.4’ü (n= 65) erkek ve % 53.6’sı (n=75) kızlar oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının % 45’i (n=65) birinci öğretim, % 39.3’ü (n=55) ikinci öğretim ve 22 öğrenci (% 15.7) uzaktan eğitim öğrencisidir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak coğrafya öğretmen adaylarına Aytaçlı (2012) tarafından alanyazından yararlanarak düzenlediği anket ve açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Uzman görüşleri ile yapılan düzeltmeler sonucunda anket formu: Öğretmenlik Uygulaması dersinde yaşanan sorunlara ilişkin ölçek maddeleri “*evet*”, “*kısmen*”, “*hayır*” şeklinde derecelendirilmiş 11 maddeden oluşmuştur. Uygulaması dersinin verimliliğini arttırmaya yönelik önerileri belirlemek için bir açık uçlu soru formu oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada anket ile toplanan veriler SPSS 15.0 istatistik programı kullanılarak bilgisayar ortamına girişleri yapılmış ve betimsel istatistik tekniklerinden frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre bulguların frekans ve yüzde değerleri tablolaştırılmıştır. Öğretmen adaylarının anketteki öneriler ile ilgili açık uçlu soruya verdikleri cevaplar listelenerek, frekans tabloları oluşturulmuştur.

BULGULAR

Coğrafya Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Derslerinde Yaşanan Sorunlara İlişkin Görüşleri

Öğretmen adaylarının Öğretmenlik Uygulaması dersinde yaşanan sorunlara ilişkin görüşleri Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Dersinde Yaşanan Sorunlara İlişkin Görüşlerinin Betimsel İstatistikleri.

İfadeler	Evet		Kısmen		Hayır	
	f	%	f	%	f	%
1. Uygulama okuluna ulaşımım zor oldu.	47	33.6	34	24.3	59	42.1
2. Uygulama okulunun olanakları yeterli değildi.	34	24.3	45	32.1	61	43.6
3. Uygulama okulunda yöneticileri bize gerekli konularda yol göstermedi.	21	15.0	32	22.9	87	62.1
4. Uygulama elemanından yeterli destek göremedim.	11	7.9	27	19.3	102	72.9
5. Uygulama öğretmeninden yeterli destek göremedim.	10	7.1	27	19.3	103	73.6
6. Öğretmenlik uygulamasında dört yıldır öğrendiğim kuramsal bilgileri aktaramadım.	23	16.4	38	27.1	79	56.4
7. Dersi öğrencilere uygun bir şekilde öğretmede sıkıntılarım oldu.	15	10.7	33	23.6	92	65.7
8. Öğrenciler dersi benim işlememi istemedi.	9	6.4	14	10.0	117	83.6
9. Öğretim elemanının sorumlu olduğu öğretmen adayı sayısının fazlalığından olumsuz etkilendim.	19	13.6	29	20.7	92	65.7
10. Uygulama öğretmenin sorumlu olduğu öğretmen adayı sayısının fazlalığından olumsuz etkilendim.	18	12.9	30	21.4	92	65.7
11. Uygulamaya birlikte gittiğim grup arkadaşlarımla olumsuzluklar yaşadım.	6	4.3	11	7.9	123	87.9

Tablo 3 incelendiğinde öne çıkan bulgular şunlardır:

✓ Coğrafya öğretmen adaylarının yarısından fazlası uygulama okuluna ulaşımında zorlukla karşılaşmaktadır. Anketteki açık uçlu soruya verilen

cevaplarda da öğretmen adaylarının uygulama okuluna ulaşımında zorlandıklarını belirtmeleri bu bulguyu destekler niteliktedir.

✓ Öğretmen adaylarının yarıdan fazlası uygulama okulu olanaklarının kısmen yeterli bulmadığını ya da yeterli bulmadığını ifade etmektedir. Uygulama okulları seçilirken dikkat edilmesi gereken birçok ölçüt vardır. Bunların en başında; okulu araç ve gereç bakımından donanımlı, ulaşımı kolay, sınıfın fiziki ortamı öğrenci seviyesine uygun olma vb. ölçütler bakımından uygun olmalıdır. Öğretmen adayları anketin bu maddeye verdiği cevaplar incelendiğinde yaptıkları uygulama okullarında uygun eğitim ortamlarının tam olarak sağlanmadığı söylenebilir.

✓ Öğretmen adaylarının yaklaşık yarısı, öğretmenlik uygulamasında dört yıldır öğrendiğim kuramsal bilgileri aktaramadığını belirtmiştir. Öğretmen adayları anketteki açık uçlu soruya verdikleri cevaplarda da alan eğitimi derslerinde öğrendikleri bilgileri okullardaki uygulama derslerinde kullanamadıklarını belirtmektedir.

✓ Coğrafya öğretmen adaylarının % 87.9'u uygulamaya birlikte gittiği grup arkadaşlarıyla sorun yaşamadığını, % 83.6'sı uygulama okulundaki öğrencilerinin ders anlatımını beğendiğini, % 73'ü öğretim elemanından ve uygulama öğretmeninden yeterli desteği aldığını belirtmişlerdir.

Coğrafya Öğretmen Adaylarının Okul Uygulamaları Derslerinin Verimliliğini Arttırmaya Yönelik Önerileri

Tablo 4. Coğrafya öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması derslerinin verimliliğini arttırmaya yönelik *önerilerinin* frekansları

Öneriler	f
Öğretmenlik uygulaması süresince coğrafya öğretmen adaylarına daha fazla sayıda ders işleme imkânı verilmelidir.	25
Uygulama okulları daha dikkatli seçilmelidir.	23
Ders anlatımı sırasında uygulama öğretim elemanının sık sık müdahale etmemelidir.	15
Uygulama okullarında aday öğretmen sayısı az olmalı	14
Okul uygulamaları ile ilgili daha detaylı bilgilendirme yapılmalıdır.	10
Staj günü sayısı fazla olmalıdır.	9
Aday öğretmenin öğrencinin derse ilgisini çekecek öğretim yöntem ve tekniklerini kullanmalıdır.	8

Farklı sınıflarda da derse girilmeli ve ders anlatılmalıdır.	7
Uygulama okullarının seçiminde öğrencilerin yoğun olarak kaldığı yurtlara, evlere yakın olan yerler tercih edilmelidir.	7
Staj günleri üniversitede ders programı dikkate alarak hazırlanmalıdır.	6
Akıllı tahtayı doğru ve etkili kullanma konusunda öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin bilgilendirilmelidir.	6
Öğretmenlik uygulaması derslerinin olduğu dönemlerde fakültede daha az ders işlenmeli ya da hiç işlenmemelidir	4
Staj ücreti verilmelidir.	4
Okullarda ders dışında daha fazla görev alınması (idari vb.)	4
Staj süresi yetersiz. En az 2 dönem olmalıdır.	4
Uygulama öğretim elemanı tarafından sıkı denetim yapılmalıdır.	3
Uygulama okulundaki öğrencilerin öğretmen adayını ciddiye alacak önlemler alınmalıdır.	4
Uygulama öğretim elemanına düşen aday öğretmen sayısı az olmalıdır.	2
Okullarda internet kullanımını yaygınlaştırmalıdır.	1
Öğretim elemanı daha ilgili olmalıdır.	1
Ders anlatımı sonrası geri dönüşler sağlanmalıdır.	1
Kıyafette farklı uygulamalar olmamalıdır.	1
Uygulama değişik okullarda yapılmalıdır.	1

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan coğrafya öğretmen adayları öğretmenlik uygulaması derslerinin verimliliğini arttırmaya yönelik şu öneriler ön plana çıkmıştır:

✓ Öğretmenlik uygulamaları süresince öğretmen adaylarına daha fazla sayıda ders işleme imkânı verilmelidir.

✓ Uygulama okulları seçilirken daha dikkatli olunması gerekmektedir. Örneğin; Coğrafya öğretmen adaylarını; meslek liselerine, ders araç ve gereçlerin yetersiz olduğu okullara, ulaşım imkanlarının yetersiz olduğu okullara gönderilmemelidir.

✓ Uygulama öğretim elemanı ve öğretmeni, aday öğretmen ders anlatırken gereğinden fazla müdahale etmemelidir. Öğretmen adayı sınıf yönetimini tek başına sağlamalıdır.

✓ Uygulama öğretmenin ve öğretim elemanının sorumlu olduğu aday sayısının fazla olmamalı ve 2-3 öğretmen adayı ile sınırlı tutulmalıdır.

✓ Okul uygulamalarından önce öğretmen adayları daha fazla bilgilendirilmelidir.

- ✓ Coğrafya öğretmen adaylarına daha fazla staj yapma fırsatı verilmelidir.
- ✓ Coğrafya öğretmen adayları uygulama okulunda ders anlatırken farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanılmalıdır.
- ✓ Coğrafya öğretmen adayı sadece bir sınıfta derse girmemeli, farklı sınıflarda da deneyim kazanabilecek ortamlar oluşturulmalıdır.
- ✓ Üniversite ders programı okul uygulamasına göre düzenlenmelidir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, coğrafya öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamalarında karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri belirlenmiştir. Öğretmenlik Uygulaması derslerinin sorumlularının bu derslerle ilgili yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara ilişkin ileri sürdükleri çözüm önerileri bu derslerin amacına ulaşabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmada ortaya çıkan temel sonuç, Öğretmenlik Uygulaması derslerinde öğretmen adaylarının birçok açıdan farklı sorunlar yaşadığı yönündedir. Bu araştırmada ortaya çıkan görüşler, alana ilişkin yapılan pek çok araştırma (Aytaçlı, 2012; Kavas ve Bugay, 2009; Özmen, 2008; Köroğlu, Başer ve Yavuz, 2000; Yesilyurt ve Semerci, 2011; Ergenekon, Özen ve Batu, 2008; Woods ve Weasmer, 2003; Conderman ve diğerleri, 2005; Yapıcı ve Yapıcı, 2004; Dursun ve Kuzu, 2008; Güzel, Berber ve Oral, 2010) sonucuyla büyük ölçüde benzerlikler taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle okul uygulamalarında yaşanan sorunlar sadece coğrafya öğretmenliği alanına özgü olmayıp diğer öğretmenlik alanlarında da yaşanan ortak sorunlardır. Gerek okul öncesi, gerek ilköğretim ve gerekse ortaöğretim alanlarına öğretmen yetiştiren kurumlardaki uygulamalarda da bu sorunların yaşandığı düşünülmektedir.

Bu araştırmada coğrafya öğretmen adaylarının büyük bir kısmı öğretmenlik uygulamaları süresince kendilerine daha fazla sayıda ders işleme imkânı verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kendilerinin sadece bir ya da iki kez sınıf ortamında ders anlatma fırsatı bulduklarını ancak bunun yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Coğrafya öğretmen adayları bir günlerinin okulda geçmesine rağmen zamanın büyük bir kısmının ders gözleme ile geçtiğini ve çok az kendilerini gösterme imkanı bulduklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu ile benzer nitelikte Aytaçlı (2012) çalışmasında öğretmen adayının (f= 35) önerilerinden birisinin öğretmenlik uygulamaları süresince öğretmen adaylarına daha fazla ders işleme imkânının verilmesi önerisi

olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersinde işledikleri ders sayısını yeterli deneyim kazanabilmeleri açısından yeterli görmedikleri anlaşılmaktadır. Öğretmen adayları bu ders için verilen ders saatinin çok uzun olmasına rağmen kendilerinin ders işleme sürelerinin sınırlı kaldığını belirtmektedir. Kavas ve Bugay (2009), Özmen (2008) benzer şekilde staj sürelerinin kısa olduğunu belirterek öğretmenlik uygulaması dersinin uygulama süresinin arttırılmasını önermiştir.

Bu çalışmada coğrafya öğretmen adayları uygulama okullarının daha dikkatli seçilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının yarısından fazlası uygulama okulu olanaklarını kısmen yeterli bulmadığını ya da yeterli bulmadığını ifade etmektedir. Oysa okulun araç gereç bakımından donanımlı olması, eğitim kaynaklarının ve okul atmosferinin uygun olması uygulama okullarının seçiminde dikkate alınması gereken ölçütler arasındadır. Köroğlu, Başer ve Yavuz (2000) çalışmalarında Milli Eğitim Müdürlüğü'nün uygulama okullarını seçerken okulların fiziki şartlarını, öğretmenlerin ders yükünü göz önüne almalarını istediklerini belirtmiştir. Atmış (2013) öğretmen adaylarının uygulama okulunda yetersiz fiziki imkanlar, materyal eksikliği, kalabalık ve dar sınıflardan kaynaklanan sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Canbolat (2014) çalışmasında grafik ve görsel sanatlar öğretmen adayları uygulama okulundaki teknolojik araçların yetersiz olduğunu, öğretmen adaylarının ders işlemek için uygun bir sınıf ortamı bulmakta zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Benzer bulguya ulaşan araştırma sonuçları da dikkate alındığında öğretmen adayları uygulama okullarının fiziki ortam, ulaşım, ders araç-gereç durumu vb. kriterler dikkate alınarak belirlenmelidir.

Bu çalışmada öne çıkan bir diğer sonuca göre; uygulama öğretim elemanı ve öğretmeni üzerinde coğrafya aday öğretmen sayısı fazla olmalıdır. Danışmana düşen aday sayısının fazla olması nedeniyle, her hafta hazırlanan çalışmalar yeterince incelenip, dönüt verilemeyeceği de açıktır. Bu konuyu çalışan araştırmalar da (Özmen, 2008; Yesilyurt ve Semerci, 2011; Yiğit ve Alev, 2003; Ergenekon, Özen ve Batu, 2008; Woods ve Weasmer, 2003; Conderman ve diğerleri, 2005; Yapıcı ve Yapıcı, 2004; Dursun ve Kuzu, 2008; Güzel, Berber ve Oral, 2010) benzer sonuca ulaşmıştır. Örneğin; Köroğlu, Başer ve Yavuz (2000) Uygulama rehber öğretmenleri rehberlik edecekleri öğretmen adayı sayısının mevcut durumda fazla olduğunu, öğretmen sayısının en fazla 2-3 arası olması ve uygulama okulu sayısının artırılması gerektiği düşüncesine sahip oldukları bulgusuna

ulaşmıştır. Demir (2012) araştırmasında danışmanın üzerine düşen öğretmen adayı sayısının çok fazla olduğu ve bu durumdan ötürü danışmanları ile yeterli iletişimi kuramadıkları, tek danışmanın kendilerini yetmediği ve birçok konuda eksiklerle okullara gittikleri görülmektedir. Ön bilgi alma, yönlendirme, dönüt alma etkinlikler ile ilgili raporları hazırlama gibi konularda sorunlarla karşılaştıkları görüldüğünü tespit etmiştir.

Uygulama öğretmenin sorumlu olduğu aday sayısının fazla olması dile getirilen sorunlardan bir diğeridir. Yapılan ödeme gereği bir öğretmene en az 6 aday gönderilmesi gerekmekte, programlar gereği 6 aday da aynı saatlere girebilmektedir. Bu durum sınıf içinde başta oturacak yer bulamama, sınıfın kalabalıklaşmasına yol açma gibi fiziksel problemlerin yanı sıra, sınıf yönetimi sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Getirilebilecek köklü önerilerden biri, bir öğretmene en az 6 aday gönderilmesi zorunluluğunun kaldırılması iken, var olan düzen içinde iyileştirici öneri öğretim elemanlarının ayarlamalar sırasında öğretmenlerin ders programlarına erişebilmesi, ayrıca öğretmenlerin ders programlarını değiştirmek için idarenin esneklik sağlanması olabilir (Kocadere Arkün ve Aşkar, 2013).

Araştırmaya katılan coğrafya öğretmen adayları, kendilerinin ders anlatımı sonrası geri dönüşler sağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Aytaçlı (2012) araştırmasında öğretmen adaylarının (f=11) önemle üzerinde durduğu bir diğer öneri ise öğretim elemanlarının ve uygulama öğretmenlerinin daha fazla geribildirim vermesi gerektiğidir. Sağlam ve Sağlam'ın (2004) araştırmasında benzer şekilde öğretmen adayları uygulama öğretmenlerinin uygulama sonrasında yeterli dönüt vermediğini belirterek bu sorunun kaynağının da uygulama öğretmenlerinin titizlikle seçilmemesi olduğunu ifade etmiştir.

Coğrafya öğretmen adayları uygulama yaptıkları gün sayısının fazla olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sayede daha fazla deneyim yapma fırsatı bulacaklarını ifade eden öğretmen adayları bu durumun özellikle farklı sınıflarda yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Benzer bir sonuç Aydın, Selçuk ve Yesilyurt (2007) ve Ergenekon, Özen ve Batu (2008) tarafından yapılan çalışmalarda da bulunmuştur.

Bu çalışmada bir diğer öne çıkan sonuç; coğrafya öğretmen adaylarının, öğrencilerin derse ilgisini çekecek öğretim yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiğini ifade etmeleridir. Öğretmen adayları gerek eğitim

fakültelerinde gerekse pedagojik formasyon programlarında “öğretim ilke ve yöntemleri” ve “özel öğretim yöntemleri” dersleri almaktadır. Bu dersler kapsamında öğretmen adayları geleneksel yöntemlerinin yanında öğrenci merkezli öğretim yöntem ve teknikleri (Probleme dayalı öğrenme, proje tabanlı öğrenme, işbirlikli öğrenme vb..) ile ilgili kuramdan uygulamaya bilgiler verilmektedir. Bu yöntemlerin derslerde kullanılması öğrencilerin başarılarını, tutumlarını ve derse olan ilgilerini arttırmaktadır. Koç ve Yıldız (2012), tarafından yapılan çalışmada sınıf öğretmenliği 4. sınıfta öğrenim gören 19 öğretmen adayından elde edilen 115 yansıtıcı günlük ile elde edilen verilerin analizi sonucunda araştırmada öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasında çoğunlukla anlatım, soru-cevap, tartışma yöntemlerini kullandıkları, okuduğunu anlama etkinliklerinde genellikle geleneksel okuduğunu anlama aşamalarını izledikleri, öğretmen adaylarının çok azı öğretmenlik uygulaması etkinliklerinde öğretim materyalleri kullanmayı tercih ettikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırmanın sonucunda coğrafya öğretmen adayları uygulama okullarının seçiminde öğrencilerin yoğun olarak kaldığı yerlerin tercih edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu sonucu destekleyen Seçer, Çeliköz ve Kayılı'nın (2010) yaptığı çalışmanın sonucuna göre okul öncesi öğretmen adayları, staj okullarını kendileri belirlemeli ve staj okulu, öğretmen adaylarının ikamet ettikleri adrese yakın olmalıdır. Aydın, Selçuk ve Yeşilyurt (2007) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören ve 222 öğretmen adayına yaptığı araştırmasında, öğretmen adaylarının % 57'si (n= 125) uygulama okulunun kaldığı yere çok uzak olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada uygulama okullarının öğretmen adaylarının ulaşımı açısından uzak olması, öğretmen adaylarının sorun yaşadıkları ve zorlandıkları durumların başında gelmektedir. Milli Eğitim yöneticilerinin öğretmenlik uygulamalarının olabildiğince çok sayıda okullara yayılmasını talep etmesi öğretmen adaylarının bu sorunlarının büyümesinde önemli bir etken olarak düşünülebilir. Bu soruna bağlı olarak öğretmen adaylarının staj okullarına devamlarında aksamalar yaşandığı araştırmacılar tarafından gözlemlenmiştir.

Çalışmaya katılan coğrafya öğretmen adayları staj günlerinin üniversitedeki ders programı dikkate alarak hazırlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Benzer bir sonuç Demir (2012) tarafından bulunmuş ve staj dönemlerinde öğretmen adaylarının ders yüklerinin azaltılması gerektiği sonucu-

na ulaşılmıştır. Bu çalışmada ayrıca öğretmen adayları uygulama öğretim elemanının daha ilgili olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Aksu (2004), 526 öğretmen ile yaptığı çalışmada, öğretmenler öğretim elemanlarını okullarında daha fazla görmek istediklerini, süreçte yetkilendirilmeleri gerektiğini, öğretim elemanlarının adaylarla ilgilenmedikleri sonucuna ulaşmıştır.

Coğrafya öğretmen adayları, uygulama okulundaki öğrencilerin öğretmen adayını pek fazla ciddiye almadıklarını, bir öğretmene yapılmaması gereken davranışları kendilerine yaptıklarını ve bu durumda kendilerini bir öğretmen gibi göremediklerini belirtmişlerdir. Benzer bir sonuç Demir (2012) tarafından sosyal bilgiler öğretmen adayları üzerine yapılan çalışmada da bulunmuştur. Öğretmen adaylarının sınıflarda varlıklarını ortaya koymada zorluk çektiklerini ve yabancılaşma hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun öğrencilere sağlanan imkan ve gösterilen davranış şekli ile ilgili olduğu görülmüştür. Adayların kendilerini öğretmen gibi hissetmeleri için gerekli desteği görmedikleri çalışmamızın ortaya çıkardığı diğer bir sonuç olarak ifade edilebilir.

ÖNERİLER

Öğretmenlik uygulaması derslerini okutan tüm öğretim elemanları bu derslerin hedeflerini eğitim-öğretim dönemi başında öğretmen adaylarına bildirmelidir. İşlenen derslerin öğretim elemanı ve uygulama öğretmeni tarafından izlenerek ders sonunda yapıcı önerilerde bulunulmalıdır. Öğretmen adayının uygun öğretmen davranışları/becerileri uygulama öğretmeni ve öğretim elemanı tarafından pekiştirilmelidir. Uygulama okullarına gönderilen öğretmen adayları sayısı uygulama okulunun fiziksel ve eğitimsel koşullarına uygun şekilde belirlenmelidir. Öğretmen adaylarına uygulama okulunda farklı dersleri ve farklı öğretmenleri gözlemleme olanağı verilmelidir. Öğretmen adaylarına uygulama okulunda daha çok ders işleme imkânı verilmelidir.

Bu çalışmada, Karabük Üniversitesinde pedagojik formasyon eğitimi alan coğrafya öğretmen adayları örneklem olarak alınmıştır. Yapılacak çalışmalarda Türkiye'deki diğer üniversitelerdeki veya tüm üniversitelerdeki coğrafya öğretmen adayları örneklem olarak alınabilir. Bu araştır-

mada araştırma modeli olarak tarama modeli kullanılmıştır. Yapılacak araştırmalarda tarama modeli dışında başka nicel ve nitel araştırma modelleri kullanılarak aynı araştırma tekrarlanabilir.

KAYNAKÇA

AÇIKALIN, A. (2000). Öğretmen yetiştirme sorununa kaotik bir yaklaşım, *II.Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 10-12 Mayıs, Çanakkale. Bildiriler Kitabı.

ADIGÜZEL, A. (2008). *Eğitim fakültelerinde öğretmen eğitimi program Standartlarının gerçekleştirme düzeyi* (Yayımlanmış Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

AKSU, M. B. (2004). Fakülte – okul işbirliği semineri ve uygulama sürecinin değerlendirilmesi: Malatya ili örneği. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*. Malatya İnönü Üniversitesi, 6-9 Temmuz, Malatya. Bildiriler Kitabı.

AKSU, M. B. ve DEMİRTAŞ, H. (2006). Öğretmen adaylarının Okul Deneyimi II dersine ilişkin görüşleri (İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği). *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(11), 3-21.

ALKAN, C. (1987). *Öğretmenlik uygulamaları el kitabı* Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.

ALKAN, C. ve HACIOĞLU, F. (1997). *Öğretmenlik uygulamaları*. Ankara: Alkım Yayınevi.

ATMIŞ, S. (2013). *Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecini değerlendirmelerine yönelik görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

AYDIN, S. SELÇUK, A. ve YEŞİLYURT, M. (2007). Öğretmen adaylarının “Okul Deneyimi II” dersine ilişkin görüşleri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 75-90.

AYKAÇ, N. (2004). Türkiye’de ve bazı ülkelerde öğretmen yetiştirme uygulamaları (Türkiye, İsviçre, Almanya, ABD ve Japonya Örneği), *Çağdaş Eğitim*, 308, 34-43.

AYTAÇLI, B. (2012). İlköğretim matematik öğretmenliği lisans programında yer alan okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerinin

değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

CANBOLAT, C. (2014). *Grafik ve görsel sanatlar öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine yönelik görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

CONDERMAN, G., MORIN, J., & STEPHENS, J. T. (2005). Special education student teaching practices. *Preventing School Failure*, 49(3), 5-10.

ÇİÇEK, Ş. ve İNCE, M. L. (2005). Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecine ilişkin görüşleri. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 16(3), 146-155.

DEMİR, Ö. ve ÇAMLI, Ö. (2011). Öğretmenlik uygulaması dersinde uygulama okullarında karşılaşılan sorunların sınıf ve okul Öncesi öğretmenliği öğrenci görüşleri çerçevesinde incelenmesi: Nitel bir çalışma, *Ulu dağ üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 117-139.

DEMİR, Y. (2012). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının okul deneyimi dersi kapsamında karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

DURSUN, Ö. Ö. ve KUZU, A. (2008). Öğretmenlik uygulaması dersinde yaşanan sorunlara yönelik öğretmen adayı ve öğretim elemanı görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 159-178.

ERGENEKON, Y., ÖZEN, A. ve BATU, E.S. (2008). Zihin engelliler öğretmenliği adaylarının öğretmenlik uygulamasına ilişkin görüş ve önerilerinin değerlendirilmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(3), 857-891.

GIEBELHAUS, C. & BOWMAN, C. L., 2002. Teaching mentors: Is it worth the effort? *The Journal of Educational Research*, 95(4), 246-254.

GÜNÇER, B. (1999). *Sunu: Aday öğretmen kılavuzu*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Kitapları.

GÜZEL, H., BERBER ve N. C., ORAL, İ. (2010). Eğitim fakültesi uygulama okulları işbirliği programında görevli öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının öğretmenlik uygulamasına yönelik görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1) 19-36.

HACIOĞLU, F. ve ALKAN, C. (1997). *Öğretmenlik uygulamaları - öğretim teknolojisi*. Alkım Yayınevi. Ankara.

HACIÖMEROĞLU, G. ve ŞAHİN, Ç. (2011). Sınıf öğretmen adaylarının uygulama öğretmenleri hakkındaki özel alan yeterlilik algısı. *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 15, 473 – 48.

HARMANDAR, M., BAYRAKÇEKEN, S., KINCAL, R.Y, BÜYÜKKASAP, E., ve KIZILKAYA, S. (2000). Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesinde okul deneyimi uygulaması ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı 148.

KARASAR, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayın.

KAVAS, A. B. ve BUGAY, A. (2009). Öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitimlerinde gördükleri eksiklikler ve çözüm önerileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 13-21

KAVCAR, C. (1999). Nitelikli öğretmen sorunu. *21.yy'ın eşliğinde Türk Eğitim Sistemi sempozyumu*. Ankara: Tekişik Yayıncılık.

KINCAL, R.Y. (2004). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Nobel Yayınevi.

KOCADERE ARKÜN, S. ve AŞKAR, P. (2013). Okul uygulamaları derslerine ilişkin görüşlerin incelenmesi ve bir uygulama modeli önerisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 27-43.

KOÇ, C. ve YILDIZ, H. (2012). Öğretmenlik uygulamasının yansıtıcılığı: günlükler, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 164(37), 223-236.

KÖROĞLU, H., BAŞER, N. ve YAVUZ, G. (2000). Okullarda uygulama çalışmalarının değerlendirilmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 85 – 95.

KUDU, M., ÖZBEK, R. ve BİNDİK, R. (2006). Okul Deneyimi- I uygulamasına ilişkin öğrenci algıları (dicle üniversitesi örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 99-109.

MEB (1998). *Fakülte-Okul İşbirliği, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi*. Ankara: Öğretmen Eğitimi Dizisi.

ÖZÇELİK, N. (2012). Yabancı dil öğretmen adaylarının okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 515-536.

ÖZKAN, H. H., ALBAYRAK, M. ve BERBER, K. (2005). Öğretmen adaylarının ilköğretim okullarında yaptıkları öğretmenlik uygulamasının yetişmelerindeki rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 33(168).

ÖZMEN, H. (2008). Okul Deneyimi - I ve Okul Deneyimi - II derslerine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 25-37.

PIRASA, N. ve ÇINAR S. (2007). Öğretmenlik uygulaması dersinde uygulama öğretmenlerinin karşılaştıkları temel sorunlar ve çözüm önerileri. *İlköğretim Kongresi: İlköğretimde Eğitim ve Öğretim*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü.

SANDS, M., ÖZÇELİK, D. A., BUSBRIDGE J. ve DAWSON, D. (1997). *Okullarda uygulama çalışmaları*, Ankara: YÖK/Dünya Bankası Millî Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Yetiştirme.

SARITAŞ, M. (2007). Okul deneyimi I uygulamasının aday öğretmenlere sağladığı yararlar konusundaki görüşlerin değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 20(1), 121-143.

SEÇER, Z., ÇELİKÖZ, N. ve KAYILI, G. (2010). Okul öncesi öğretmenliği okul uygulamalarında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. 7(1), 128-152.

SILAY, İ. ve GÖK, T. (2004). Öğretmen adaylarının uygulama okullarında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunları gidermek amacıyla hazırlanan öneriler üzerine bir çalışma *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya.

SÖNMEZ, V. (2000). *Eğitimin tarihsel temelleri öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.

ŞİMŞEK, H. (2005). Orta öğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programına devam eden öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 2-26.

ÜNLÜÖNEN, K., ve BOYLU, Y. (2007). Ticaret ve turizm eğitim fakültesinde uygulanan okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine yönelik öğretmen ve öğretim elemanı görüşleri üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim*, 173, 331-360.

WONG J. L. N., & TSUI A. B. M. (2007). How do teachers view the effects of school-based in-service learning activities? A case study in China. *Journal of Education for Teaching*, 33(4), 457-470.

WOODS, A. M., & WEASMER, J. (2003). Great expectations for student teachers: Explicit and implied. *Education*, 123(4), 681-688.

YAPICI, Ş. ve YAPICI, M. (2004). Öğretmen adaylarının Okul Deneyimi I dersine ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*, 3 (2) 54-59.

YEŞİL, R. ve ÇALIŞKAN, N. (2006). Okul Deneyimi I dersinden öğrencilerin beklentileri ve karşılanma düzeyi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 55-72.

YEŞİLYURT, E. ve SEMERCİ, Ç. (2011). Uygulama öğretmenlerinin öğretmenlik uygulaması sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri, *Akademik Bakış Açısı Dergisi*, 27, 1- 23

YİĞİT, N. ve ALEV, N. (2005). Etkili öğretmen yetiştirme açısından okul deneyimi derslerinin değerlendirilmesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 91- 103.